Batı Klasikleri

TOPRAK
II

E. Zola

MEB YAYINLARI

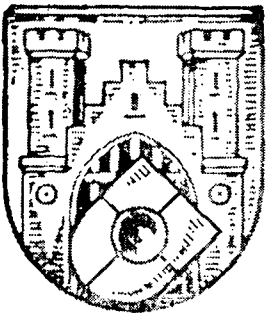

BATI KLASİKLERİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2200
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 511
Batı Klasikleri : 80

Kitabın adı
TOPRAK II
Yayın kodu
91.34.Y.0002.812
ISBN 975.11.0518.8 (Tk. No.)
ISBN 975.11.0520.X (2. Cilt)
Baskı yılı
1991
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile
ikinci defa 20.000 adet basılmıştır.

Batı Klasikleri

TOPRAK
II

Emile Zola

Çeviren
HAMDİ VAROĞLU

İstanbul, 1991

TOPRAK

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I

Besili koyunlar kırkılıp satıldıktan sonra, mayıs ayından beri, çoban Soulas, öteki koyunları la Borderie'den çıkarmıştı; küçük domuz çobanı Auguste'le ve korkunç hayvanlar olan Empereur ve Massacre isimli iki çomarla beraber, yalnız başına sürdüğü bu koyunlar, dört yüze yakındı. Sürü, ağustos ayına kadar, kabayonca ve yonca ekili, dinlendirilen topraklarda yahut yollar boyunca mevcut kıraçlarda otluyorlardı; Soulas, hasattan sonra sürüyü, eylülün yakıcı güneşleri altında, biçilmiş buğday tarlalarına yayalı pek pek üç hafta oluyordu.

En berbat mevsimdi, Beauce ovası yolunmuş, kasvetli bir manzara almıştı, tek yeşillik demetinden mahrum, çıplak tarlalarını göz alabildiğine seriyordu. Yazın sıcakları ile dehşetli susuzluk yüzünden kuruyan toprak, şerha şerha yarılıyordu; nebat namına bir şey kalmıyordu, yalnız, kurumuş kirli otlardan, biçilmiş tarlalardaki diken diken, sert başak saplarından başka bir şey yoktu; ufkun bir başından öte başına kadar bir yangınla süpürülmüş gibi, ovanın harap ve kasvetli ıssızlığını, bu dörtköşe boşluklar, göz alabildiğine genişletiyordu.

Bu yangından, yerde, sarımtırak bir akis, bulanık bir ışık, donuk bir fırtına yaltırağı kalmış gibi idi. Başakların kesik saplarının tepeleri, kavruk toprak, araba tekerleklerinin tümseklendirip yardığı kır yolları, her şey sarı, son derece kirli sarı bir renkte görünüyordu. En hafif bir rüzgâr esse, kalın toz bulutları uçuşuyor, bayırlarla çitleri külrengine bürüyordu. Mavi gök, pırıl pırıl güneş, bu melâlli manzaraya ayrıca bir hüzün katıyordu.

O gün de hava çok rüzgârlı idi, şiddetli, sıcak sağnaklar, koca koca bulutları sürüp getiriyor; güneş bulutlardan sıyrıldığı zaman, kızgın bir demir gibi, cildi yakıyordu. Soulas, çiftlikten, kendisi ve hayvanları için getirilecek olan suyu sabahtan beri beklemekteydi, çünkü bulunduğu harman yeri, Rognes'un şimalinde, bütün su birikintilerine uzaktı. Mandırada, toprağa gömülü kazıklarla tutturulmuş müteharrik parmaklıkların ortasında, koyunlar, serilmişler, sık sık, zahmetle soluk alıyorlar; mandıranın dışında uzanıp yatmış olan köpekler de, dilleri sarkık, soluyup duruyorlardı. Çoban bir parça gölgelenmek için, iki tekerlekli kulübesinin dibine oturmuştu; kendisine yatak, elbise dolabı ve yemek dolabı vazifesi gören bu küçük kulübeyi, mandırayı her götürdüğü yere beraber taşırdı.

Fakat öğle vakti olunca, güneş tepeden vurmağa başladı, Soulas ayağa kalktı, fıçının niçin gelmediğini sorup anlaması için gönderdiği Auguste çiftlikten dönmüş geliyor mu diye uzaklara baktı.

Neden sonra, küçük domuz çobanı gözüktü:

— Su birazdan geliyor, sabahleyin beygir yokmuş, diye haykırdı.

— Peki, bre koca hayvan, içmek için bize bir parça su olsun getirmedin mi?

— Yoo! Aklıma gelmedi... Ben kendim içtim.

Soulas, yumruğunu sıkıp bir şamar salladı, çocuk, bir sıçrayışta bu silleyi savuşturdu.

Soulas sövüp sayıyordu, susuzluktan boğulacak hale gelmiş olmasına rağmen yine de, yemeğini su içmeden yemeğe katlandı. Verdiği bir emir üzerine, Auguste, sakına sakına, arabadan bir haftalık bayat ekmek, kuru ceviz, bir topak kuru peynir çıkardı; ikisi beraber yemeğe başladılar, köpekler de gelip karşılarına oturdular, gözlerini onlara diktiler; arasıra önlerine atılıp kaptıkları ekmek parçaları öyle katı idi ki, dişleri arasında kemik gibi çatırdıyordu. Çoban yetmiş yaşında olmasına rağmen diş etleri, Auguste'ün dişleri kadar iyi öğütü-

yordu. Dikenli bir sopa gibi dayanıklı, yamru yumru, hâlâ dimdikti; toprak rengi, soluk, karmakarışık saçları altında, yüzü daha fazla kırışmış, ağaç kabuğuna dönmüştü. Domuz çobanı, artık kuşkusu kalmayıp, artan ekmekle peyniri arabaya yerleştirmekle meşgul olduğu sırada, tokadı yine de yedi, arabanın içine yuvarlandı.

— Al sana, salak! Su gelinceye kadar bunu iç de aklın başına gelsin!

Saat ikiye kadar ne gelen oldu, ne giden. Sıcak artmıştı, zaman zaman, esinti kesildikçe, durgun havada, bu sıcak tahammül edilmez hale geliyordu. Sonra, rüzgâr, elenmiş topraktan, yer yer ince toz hortumları kaldırıyor, duman gibi gözlere dalan bu tozlar geniz tıkıyor, susuzluğun azabını artırıyordu.

Hiç sızlanmadan metanetle sabreden çoban, nihayet memnunlukla homurdandı:

— Hele şükür be! Gelebildi!

Gerçek, ovanın ufkunda, pek pek yumruk iriliğinde iki araba gözükmüştü; Jean'ın sürdüğü öndeki arabada su fıçısının bulunduğunu, Soulas iyiden iyiye görmüştü. Tron'un sürdüğü ikinci arabada buğday çuvalları vardı. Tron bunları, yüksek ahşap yapısı beş yüz metre uzakta gözüken bir değirmene götürüyordu.

Bu araba, yol üzerinde durdu; Tron, yardım etmek bahanesiyle, harman yerinden geçip mandıraya kadar öteki araba ile beraber gelmişti; maksadı, sırf bir parça dolaşmak, konuşmaktı.

Çoban :

— Hepimizi dilaltı edip öldürmek mi istiyorlar? diye bağırıyordu.

Fıçının kokusunu koyunlar da almışlar, hep birden ayaklanmışlardı; tahta parmaklıkların önüne yığılıyorlar, başlarını uzatıyorlar, hazin hazin meliyorlardı.

Jean :

— Sabırlı olun, dedi, gık deyinceye kadar içmenize yetecek su var!

Yalağı hemen hazırladılar, tahta olukla doldurdular; yalağın altında bir delik bulunduğu için, köpekler de şapırdata şapırdata oradan içmeğe başladılar; çobanla küçük domuz çobanı, yalağın dolmasını beklemeden, oluktan içiyorlardı. Tekmil sürü içti, bu şifalı suyun şakırtısından başka, suyun gırtlaklardan lıkır lıkır inişinden başka ses işitilmiyordu; hayvanlar da, insanlar da, üstlerine başlarına sıçrayan, her taraflarını ıslatan bu sudan memnundular.

Soulas suyu içtikten sonra, dirilmiş bir halde:

— Şimdi de bari bana bir parça yardım edin, mandırayı ileriye taşıyalım, dedi.

Jean'la Tron razı oldular. Mandıra, büyük harman yerlerinde oradan oraya dolaşıyor, aynı yerde iki üç günden fazla hiç durmuyor, ancak; koyunlar, arsız otları yolup bitirinciye kadar kalıyordu; bu usul, aynı zamanda, toprakları parça parça gübrelemeğe yarıyordu. Çoban, köpeklerinin yardımıyle sürüyü beklerken, Jean'la Tron ve küçük domuz çobanı kazıkları söktüler, parmaklıkları elli adım kadar öteye götürdüler; sonra, geniş bir dörtköşe sahaya tekrar yerleştirdiler, mandıra tamamıyle kapanmadan, hayvanlar kendiliklerinden gelip oraya barındılar.

Soulas çok yaşlı olmasına rağmen, arabasını iterek mandıranın yanına getirmişti. Sonra Jean'dan bahsetti:

— Buna ne oluyor, kuzum? Evinde cenaze mi çıktı?

Françoise'ı elden kaçırdığına kanaat getireli beri dertli olan Jean yeisle başını sallayınca, ihtiyar ilâve etti:

— Bu işin içinde bir dişi var, değil mi?... Ah, yezit aşifteler, hepsinin kafasını koparmalı!

Dev yapılı vücuduyla, yakışıklı bir çapkın gibi mâsum edasıyle, Tron gülmeğe başladı:

— İnsan bir şey beceremeyince böyle söylemek kolaydır.

Çoban istihfafla mukabele etti:

— Bir şey beceremez mişim... Sende mi denedim de biliyorsun? Hem, sana bir şey söyleyeyim mi, oğlum, bir kadın var ki, sen onunla bir şey beceremesen daha iyi olacak, çünkü, muhakkak, bu işin sonu fenaya varacaktır!

Madam Jacqueline'le münasebetlerini ima eden bu söz üzerine, yanaşma kulaklarına kadar kızardı. Bir sabah, Soulas, onların ikisini, zahire ambarında, yulaf çuvallarının gerisinde yakalamıştı. Eski arkadaşlarına şimdi fena muamele eden bu sabık bulaşıkçı kıza karşı duyduğu kinle, nihayet efendisini ikaz etmeyi aklına koymuştu; fakat, daha ağzını açar açmaz, Hourdequin, Soulas'a öyle sert sert bakmıştı ki, çoban yine dilini tutmuş, ancak la Cognette onu çiftlikten kovmak suretiyle sabrını tüketti ği gün, bildiklerini söylemeğe karar vermişti; öyle ki, âdeta her an tetikte duruyorlardı, Soulas, sakat bir yaşlı hayvan gibi sokağa atılmaktan korkuyor, la Cognette, çobanına kıymet veren Hourdequin'e bu işi yaptırmak için gereği kadar kuvvetleneceği zamanı bekliyordu. Tekmil Beauce ovasında, sürüsünü, hiç zarara

ve kayba uğratmadan, bir tarlayı, tek ot bırakmamak şartıyle, bir başından öte başına kadar yolarak otlatmasını ondan daha iyi bilen bir çoban yoktu.

İhtiyarın, bazan, münzevilerin yüreğini boşaltan o konuşma merakı tutmuştu. Lâkırdıya devam etti:

— Ah, ah! O karım olacak kaltak, gebermeden evvel, bütün paramı ben kazandıkça içkiye vermemiş olsaydı, bunca rezaleti görmemek için, çiftlikten çoktan sıvışacaktım!.. O la Cognette yok mu, onun kaba etleri, ellerinden daha fazla çalışmıştır! Mevkiini, meziyetine değil, vücuduna borçlu, tabii! Efendi onu, ölen karısının yatağında yatırıyor; la Cognette, asıl karısı imiş gibi, efendiyi, nihayet kendisiyle baş başa yemek yemeğe kandırdı. Bunları düşünüyorum da! Eline ilk fırsat geçtiği gün hepimizi kapı dışarı edecektir, görürsünüz, üstelik efendiyi de beraber!.. Bayağının aşağısı insanlarla düşüp kalkmış orospu!

Tron her cümlede, yumruklarını daha fazla sıkıyordu. Dev kuvvetinin müthiş hale getirdiği sinsi öfkeleri vardı.

— Ey yeter artık, anladın mı? diye haykırdı. Eğer hâlâ erkek denilecek bir tarafın olsaydı, seni çoktan yere sermiş bulunurdum...

Namuskârlıktan yana, bu köhne vücudunla sen, onun serçe parmağı olamazsın.

Fakat Soulas, bu tehdit karşısında, alaycı bir tavırla omuz silkmişti. Hiç gülmeyen bu adam, kullanılmaz hale gelmiş bir çıkrığın gıcırtısını andıran paslı bir sesle, birdenbire güldü:

— Hay koca enayi hay! O ne kadar kurnazsa, sen de o kadar avanaksın! Bu gidişle, kendisini sana kız diye satar o!.. Bütün memleket halkı onun üstünden geçti, diyorum sana! Ben, gezer, dolaşırım, yalnız etrafıma bakınırım, diplerini tıkatan bu kızları, istemediğim halde, tümen tümen görürüm! Ama onu, böyle tıkanmış halde o kadar çok gördüm ki, artık bu derecesi fazla!.. Bak, dinle daha on dört yaşında ya var ya yoktu, ahırda, Mathius baba ile gördüm; bu adam kambur bir ihtiyardı, şimdi öldü; daha sonra, bir gün hamur yoğururken, baldırı çıplağın biri ile, küçük domuz çobanı Guillaume'la yakaladım, belini hamur teknesine dayayıvermişti; Guillaume da şimdi askerde; ondan sonra bütün yanaşmalarla gördüm, hepsi üstünden geçti. Rastgele, her yerde, saman üstünde, çuvalların üstünde, yerde... Hem o kadar uzağa gitmeğe hacet yok. Öğrenmek istiyorsan, burada birisi var ki, bir sabah, onu ot ambarında sımsıkı dikişlerken gördüm!

Bir kahkaha daha attı, yan gözle Jean'a baktı; Jacqueline'den bahsedilmeğe başlanalı, sırtını kamburlaştırarak susan Jean'ı, bu bakış pek sıktı.

Tron, ağzından kemiği alınmış bir köpek gibi, şiddetli bir öfke ile sarsılıyordu.

— Hele şimdi ona birisi el sürmeğe kalksın bakalım, diye söylendi. Canını alırım.

Soulas, bu yabanice kıskançlık karşısında hayretle durdu, bir saniye onu süzdü. Sonra, uzun sükûtlarının sersemliğine tekrar gömüldü, kestirip attı:

— Sen bilirsin, oğlum.

Tron, değirmene götürmekte olduğu arabanın yanına döndükten sonra, Jean, birkaç dakika daha çobanın yanında kaldı, birkaç kazığı tokmakla vurarak yere gömmesine yardım etti; Jean'm çok sessiz, çok kederli olduğunu gören çoban, nihayet tekrar konuşmağa başladı:

— Kalbini böyle altüst eden la Cognette değil ya, bari?

Yanaşma, başını şiddetle sallıyarak, hayır dedi.

— Öyleyse, başka bir kadın mı?.. Seni başka hiçbir kadınla beraber görmedim, kimdir bu, bakayım?

Jean, Soulas babaya bakıyor, bu gibi işlerde, ihtiyarların fikri bazan işe yaradığını düşünüyordu. Aynı zamanda, içini dökmek ihtiyacını da duydu, bütün meseleyi ona anlattı, Françoise'a nasıl sahibolduğunu, Buteau ile dövüştükten sonra, onu tekrar elde etmekten ümidini niçin kestiğini izah etti. Hattâ, bir aralık, Buteau'nun, kendisini mahkemeye vermesinden bile korkmuştu, çünkü kolu yarı yarıya düzelmiş olmakla beraber, çalışmasına tamamiyle mâni oluyordu. Fakat Buteau, herhalde, adliyeyi işlerine karıştırmanın hiç iyi bir şey olmadığını düşünmüş olsa gerekti.

Çoban :

— Demek ki Françoise'ı dipledin, öyle mi? diye sordu.

— Evet, bir kere!

Soulas ciddî ciddî düşündü, nihayet konuştu:

— Bunu, gidip Fouan babaya söylemek lâzım. Belki de kızı sana verir.

Jean hayret eti, çünkü bu çok sade teşebbüsü aklına getirmemişti. Mandıra, yerine oturtulmuştu, Jean, hemen o akşam ihtiyar Fouan'ı görmek kararıyle çekilip gitti. Boşalan arabasının gerisine oturup, oradan uzaklaşırken, Soulas, sıska vücuduyle, ayakta, ovanın düz

çizgisini külrengi bir hatla keserek, ezelî nöbetçiliğine tekrar başladı. Küçük domuz çobanı, tekerlekli kulübenin gölgesine sinmiş, iki köpeğin arasına oturmuştu. Rüzgâr birdenbire durmuş, fırtına doğuya doğru kaymıştı; hava çok sıcaktı, güneş, masmavi semade, ateş yağdırıyordu.

Jean, o akşam, bir saat erken paydos etti, yemekten evvel Fouan babayı görmek için Delhomme'ların evine gitti. Bayırdan inerken, Delhomme'ları, bağlarında gördü; yaprakları yolarak üzüm salkımlarını meydana çıkarıyorlardı; çıkan ay içinde çok yağmur yağmıştı, üzümler iyi pişmiyordu, güneşin son sıcaklarından faydalanmak lâzımdı. İhtiyar orada yoktu; yanaşma, onunla yanlız görüşmek ümidiyle adımlarını hızlandırdı; böylesi daha işine geliyordu. Delhomme'ların evi, Rognes'un öte başında, köprüyü geçtikten sonra küçük bir çiftlikti, son zamanlarda, çiftliğe birkaç ambarla sundurma ilâve edilmişti, hepsi birden, intizamsız üç bina teşkil ediyordu. Ortalarında geniş-çe bir avlu vardı, her sabah süpürülen bu avluda, gübreler, mesaha ipi çekilerek yığılmış gibi duruyordu.

Jean, çekingen bir sesle, yoldan haykırdı:

— Bonjur, Fouan baba!

İhtiyar, bacaklarının arasına bir sopa kıstırmış, başı eğik, avluda oturuyordu. Jean'ın ikinci seslenişinde, başını kaldırıp baktı, sesin sahibini tanıdı.

— A! Siz misiniz, Kaporal? Bize geldiniz, öyle mi?

Jean'ı o kadar tabiî, öyle kinsiz karşıladı ki, Jean içeri girdi. Fakat önce, meseleyi açamadı, Françoise'la yattığını böyle uluorta anlatacağını düşündükçe cesareti kırılıyordu. Havanın güzelliğinden, bağlara olan faydasından bahsettiler. Bir hafta daha böyle güneşli giderse, şarap iyi olacaktı. Sonra, genç adam, Fouan babaya hoş görünmek istedi:

— Siz, gerçekten bir burjuvasınız, dedi, memlekette sizin kadar mesut bir mülk sahibi yok.

— Evet, muhakkak.

— Eeey. insanın, sizin çocuklarınız gibi evlâtları olursa, elbette böyle olur. Onlardan daha iyisini bulmak zor iş.

— Evet, evet, öyle... Yalnız, malûm ya, herkesin kendine göre huyu var.

Fouan babanın yüzü daha fazla tasalanmıştı. Delhomme'ların evinde oturmağa başlayalı, Buteau, parasının kızkardeşine yaramasını istemediğini söyleyerek, ona aylığını vermez olmuş-

tu. Jésus-Christ, öteden beri bir metelik vermemişti, Delhomme ise, kayınbabasını besleyip barındırdığı için, para ödemeğe tamamiyle son vermişti. Fakat Fouan babanın, cep haçlığından yana sıkıntısı yoktu, kaldı ki, evinin satışından hâsıl olan senelik yüzelli frangı, noter Baillehache'tan, aydan aya tam on iki buçuk frank hesabıyle tahsil ediyordu. Bu parayı mükeyyifata verebiliyor, her sabah iki meteliklik tütününü alıyor, Lengaigne'in meyhanesinde içkisini, Macqueron'un orada kahvesini içiyordu; çünkü Fanny çok hesabi olduğu için, kahve ile içkiyi, ancak hasta olanlara vermek üzere dolabından çıkarıyordu. Her şeye rağmen, dışarda eğlenecek kadar parası bulunduğu, kızının evinde de hiç eksiği olmadığı halde, ihtiyar Fouan, orada rahat edemiyor, hep keder içinde yaşıyordu.

Jean parmağını tam yaraya bastığım bilmeden:

— Eh, tabii, diye devam etti, başkasının evi insanın kendi evi gibi olamaz.

Fouan, öfkeli bir sesle:

— Tamam, çok doğru dedi!

Sonra, bir isyan ihtiyacı duymuş gibi ayağa kalktı:

— Birer kadeh şarap içelim, dedi... Bir ahbabıma bir kadeh içki ikram etmek herhalde hakkımdır!

Fakat daha kapımn eşiğinde, içine bir korku düştü.

— Ayaklarınızı silin, Kaporal, çünkü pek temizlik meraklısıdırlar.

Jean, ev sahipleri gelmeden evvel içini dökmek isteğiyle, çekine çekine eve girdi. Mutfaktaki intizama şaşıp kaldı. Bakır takımları pırıl pırıldı, eşyanın üstünde bir zerre toz yoktu, döşeme taşları yıkanmaktan aşınmıştı. Evde oturan insan yokmuş gibi, her taraf tertemiz ve soğuktu. Küllenmiş bir ateşte, bir gün evvelden kalma bir lâhana çorbası, sıcak duruyordu.

İhtiyar, dolaptan, birazı içilmiş bir şişe şarapla iki kadeh çıkarmıştı.

— Sıhhatinize! dedi.

Kendi kadehini içerken, korka korka yaptığı bu işten dolayı eli bir parça titriyordu. Her şeyi göze almış gibi bir tavırla kadehi masaya bıraktı, damdan düşercesine ilâve eti:

— Ne dersiniz, tükürdüm diye, Fanny iki günden beri benimle konuşmuyor... Tükürmüşüm! Herkes tükürmüyor mu? Canım tükürmek istediği zaman, tükürürüm elbette... Yok, yok,

böyle boyuna rahatsız olmaktansa, çekip gitmek hayırlıdır!

Sonra kadehine tekrar şarap doldurdu, dert yanacak bir sırdaş bulduğuna memnun, ona bir kelime söylemek imkânı vermeden, içini döktü. Şikâyetleri ufak tefek şeylerdi; kusurlarına artık tahammül edilmeyen, fazla sıkıya konulup, alıştığı şeylerden başka âdetlere uydurulmak istenen bir ihtiyarın öfkesiydi. Fakat, şiddetli tazyikler altında kalsa, fena muamelelere uğrasaydı, bundan daha fazla müteessir olmazdı. Fazla yüksekçe bir sesle tekrarlanan bir ihtar, ona, bir tokat kadar acı geliyordu; üstelik, kızı, aşırı bir alınganlık gösteriyor, dürüst köylü karısına has kuşkulu ve gururlu edalar takınıyor, bir kelimenin mânasını yanlış anlasa inciniyor, somurtuyordu; öyle ki, babasıyle aralarındaki iyi münasebetler, her gün biraz daha kötüleşiyordu. Vaktiyle, mülkün taksimi esnasında, muhakkak ki kardeşlerinin en iyisi olan Fanny aksileşiyor, âdeta babasına işkence ediyor, her dakika adamcağızın peşinde dolaşıyor, ayağını bastığı yerleri siliyor, süpürüyor, şunu yaptın diye hırpalıyor, şunu yapmadın diye hırpalıyordu. İhtiyarın ehemmiyetli hiçbir kabahati yoktu, halbuki boyuna işkenceye uğruyor, köşe bucaklara çekilip kendi kendine ağlıyordu.

Onun her şikâyetinde Jean, boyuna:

— Biraz gayret etmeli, diyordu. Sabredilirse, anlaşmak her zaman kabildir.

Fakat o sırada bir mum yakmakla meşgul olan Fouan öfkeleniyor, coşuyordu:

— Hayır, hayır, artık bıktım!.. Ah, burada başıma gelecekleri bilseydim! Evimi sattığım gün geberseydim, keşki... Ama, beni avuçları içine aldıklarını sanıyorlarsa, aldanıyorlar. Dağ yolunda taş kırarım, daha iyi.

Tıkanıyordu, oturmağa mecbur oldu, genç adam bundan istifade ederek nihayet konuştu:

— Fouan baba, sizi şu beriki mesele için görmek istiyordum. Çok canım sıkıldı, ama, öteki bana hücum edince ben de kendimi müdafaa etmek zorunda kaldım tabii, öyle değil mi? Kaldı ki, Françoise'la söz birliği etmiştik, şimdi bu işi bir siz düzeltebilirsiniz... Buteau'ya gitseniz, meseleyi anlatsanız.

İhtiyar ciddîleşmişti. Başını sallıyor, cevap vermekte sıkıntı çekiyordu. O sırada Delhomme'lar gelince bu zahmetten kurtuldu. Delhomme'lar Jean'ı evlerinde bulunca şaşmadılar, her zamanki gibi iyi karşıladılar. Fakat Fanny, ilk bakışta, masanın üstünde duran şişe ile iki kadehi görmüştü. Onları oradan kaldırdı, gidip bir bez getirdi. Sonra, kırk sekiz saattir babasıyle hiç konuşmadığı halde, onun yüzüne bakmadan, sert sert:

— Baba, bilirsiniz ki böyle şey istemem, dedi.

Fouan, herkesin yanında böyle azarladığı için, pür hiddet, titriye titriye ayağa kalktı.

— Bu da ne oluyor? Bir ahbabıma bir bardak şarap ikram etmeğe hakkım yok mu?... Şarabını kaldır, ben su içerim.

Bu sefer böyle hasislikle itham edildiği için, Fanny fena halde alındı. Benzi sapsarı kesildi:

— Keyfiniz isterse evde ne var ne yok hepsini içip çatlayın... Ben masanın kirlenmesini istemiyorum, kadehlerimizin kenarından şarap sızıyor, meyhane masası gibi, tekerlek izler bırakıyor.

Fouan babanın gözleri yaşarmıştı. Son sözü o söyledi:

— Bir parça daha az temiz ol da, kalbin biraz daha merhametli olsun, daha iyi olur, kızım.

Fanny, öfkeli öfkeli, masayı silerken, ihtiyar Fouan, pencerenin önüne gidip dikildi, içine gömdüğü yeisle bütün vücudu sarsılarak, çöken gece karanlığına bakmağa başladı.

Delhome, kimsenin tarafını tutmamış, sadece, susmak suretiyle, karısını metîn ve mâ-

kul durumunu desteklemişti. Tabaklarm içine koyduğu kadehlere şarap doldurup ikram ettiği şarabı da içirmeden Jean'ı bırakmadı. Fanny, hafif sesle, temkinli bir tavırla, kendin mazur göstermeğe çalıştı:

— Bu ihtiyarların yüzünden insanın çektiği sıkıntı tarif edilir gibi değil! Öyle merakları, öyle kötü huyları var ki, ölürler de düzeltmezler... Babam fena adam değildir, zaten hali kalmamış. Ama, bir ihtiyara bekçilik etmektense, dört inek güderim, daha iyi.

Jean'la Delhomme, başlarını sallayarak ona hak veriyorlardı. Fakat Nénesse, o sırada birdenbire içeri girince, Fanny'nin lâkırdısı yarıda kaldı Nénesse, şehirli bir delikanlı gibi giyinmişti, sırtında, Lambourdieu'den alınmış hazırcı malı fantazi bir setre pantolon, başında katı bir fötr şapka vardı. Uzun boyu, tıraşlı ensesiyle, mavi gözleri, gevşek ve şirin yüzü ile, şüpheli bir kız gibi salınıyordu. Topraktan, öteden beri nefret ederdi, ertesi gün Chartres'a gidiyordu, orada, baloz işleten bir lokantacının yanında çalışacaktı. Anasıyle babası, onun, toprak işlerini böyle bırakıp kaçmasına uzun müddet muhalif kalmışlardı; fakat annesi, oğlu ile iftihar ettiği için, nihayet Delhomme'u kandırmıştı. Nénesse, o gün sabahtan beri, kasabadaki arkadaşlarıyle veda şenliği yapıyordu.

İçeride bir yabancı görünce, biraz canı sıkıldı. Sonra, ne olursa olsun diye düşündü:

— Anne, dedi, arkadaşlara Macqueron'un orada yemek yedireceğim. Para lâzım.

Fanny, oğluna dik dik baktı, ret cevabı vermek için ağzını açtı. Fakat öyle mağrurdu ki, Jean orada olduğu için sustu. Oğullarının yirmi frank harcaması, onu elbette sıkıntıya sokmazdı! Böyle düşünerek, dimdik yürüyüşü ile, sessizce uzaklaştı.

Babası, Nénesse'e sordu:

— Yanında birisi mi var?

Kapıda bir gölge görmüştü. İlerledi, dışarıda bekleyen çocuğu görünce:

— Vay, Delphin'miş... dedi. Girsene, aslanım!

Delphin, selâm vererek, özür dileyerek, çekine çekine içeri girdi. Onun ayağında mavi bir çakşır, sırtında mavi köylü gömleği vardı, iri tarla kunduraları giymişti, kravatsızdı, bol güneşte çalışa çalışa cildi yanmıştı.

Delphin'e çok teveccühü olan Delhomme:

— Yoksa günün birinde sen de Chartres'a mı gideceksin? dedi.

Delphin, gözlerini iri iri açtı; sonra, şiddetle:

— Yoo! Ne münasebet! Şehirde ben patlarım! dedi.

Delhomme, oğluna yan yan baktı; öteki devam ederek arkadaşının imdadına koşmuştu:

— Şehir Nénesse'e göredir, çünkü süslü giyiniyor, piston çalıyor!

Delhomme gülümsedi; oğlunun piston çalmaktaki hüneriyle pek iftihar ediyordu. O sırada, Fanny dönüp geldi, avucunda iki franklık paralar vardı, uzun uzun sayarak on tanesini Nénesse'in avucuna koydu; bir buğday yığını altında dura dura bembeyaz olmuş paralardı. Fanny, dolabına hiç güvenemiyor, parasını, böyle azar azar, evin her köşe bucağına, buğdayların, kömürlerin, kumların arasına gizliyordu; öyle ki, bir yere para verirken, sikkelerin rengi kâh beyaz, kâh siyah, yahut sarı oluyordu.

Nénesse teşekkür makamında:

— Haydi bakalım, oldu, dedi. Geliyor musun, Delphin?

Beraber savuştular, gülüşerek uzaklaştıkları işitildi.

O zaman Jean, bu sahne devam ederken arkasına dönmemiş olan Fouan babanın, pencerenin önünden ayrılıp avluya çıktığını görünce,

kadehini boşalttı. Veda etti, çıktı, ihtiyarı karanhk gecenin ortasında, ayakta buldu.

— Fouan baba, dedi, Françoise'ı bana almak için, Buteau'nun evine gider misiniz?.. Emir sizde, bir söz söyleseniz yeter.

İhtiyar, karanlıkta kesik kesik cevap verdi:

— Yapamam... Yapamam...

Sonra coştu, itiraf etti. Artık Delhomme'larm yanında oturamazdı, ertesi gün çıkıp gidecek, kendi yanına gelmesini teklif eden Buteau'nun evinde oturacaktı. Oğlundan dayak bile yese, kızının iğneliye iğneliye öldürmesinden duyduğu kadar acı duymayacaktı.

Jean, bu yeni çıkan engel karşısında büsbütün kızdı, nihayet, açıkça anlattı:

— Bakın size söyleyim, Fouan baba, ben Françoise'la yattım.

İhtiyar köylü, sadece:

— Ya! dedi.

Sonra düşündü:

— Kız gebe mi? diye sordu.

Kaçamak yaptıkları için, Jean, Françoise'ın gebe olmasına ihtimal bulunmadığına emindi.

— Belki de, olur olur, dedi.

— O halde, beklemekten başka yapacak iş yok... Gebe ise, düşünürüz.

O sırada Fanny kapının eşiğinde gözüktü, babasını çorbaya çağırdı. Fakat Fouan baba döndü, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Çorbanı kıçına sok! Ben yatıp uyuyacağım.

Sonra, öfkesinden, midesi bomboş, yatmağa çıktı.

Jean, ağır adımlarla, tekrar çiftliğin yolunu tuttu; öyle kederli idi ki, yürüdüğü yolun farkında olmadan, kendisini yaylada buldu. Gökyüzü yıldızlarla dolu, koyu lâcivertti, ağır, kavurucu bir sıcak vardı. Durgun havada, yine bir fırtınanın yaklaştığı, uzaklardan geçtiği hissediliyor, doğu tarafında çakan şimşeklerin ışığı görülüyordu. Jean başını kaldırınca, solunda, fosforlu yüzlerce gözün, mum alevi gibi ışıldadığını, ayak seslerini duyunca kendisine doğru döndüklerini gördü. Bunlar, yanından geçtiği mandıradaki koyunlardı.

Soulas babanın kalın sesi işitildi:

— Ne haber, evlât?

Yere uzanmış olan köpekler, Jean'ın, çiftlik adamlarından biri olduğunu sezmişler, kımıldamamışlardı. Küçük domuz çobanı, sıcağa dayanamayıp tekerlekli kulübeden fırlamış,

harman yerinde bir çiziye yatmış, uyuyordu. Gece karanlığma gömülü düz ovanın ortasında, yalnız, çoban ayakta idi.

— E, evlât, iş oldu mu?

Jean durmadı bile, cevap verdi:

— Kız eğer gebe ise, düşünürüz, dedi.

Mandırayı geçmişti, engin sessizliğin içinde, Soulas'ın şu cevabı, tok bir sesle kulağına kadar ulaştı:

— Doğru, beklemek lâzım.

Jean yoluna devam etti. Beauce ovası, kurşun gibi ağır bir uykuya gömülü, göz alabildiğine uzanıyordu. Bir yanık kokusu, küle gömülü çıtırtılı korlar gibi cırcır öten ağustos böceklerinin sesi, ovanın durgun melâlini, yanık harman yerlerini, soyulan ve kavrulan toprağı anlatıyordu. Bu kasvetli çıplaklık ortasında, yalnız, tümsek tümsek saman yığınlarının gölgeleri görülüyordu. Her yirmi saniyede bir, şimşekler, hızlı ve melâlli, morumsu bir çizgi ile ufku biçiyordu.

II

Fouan, ertesi günden tezi yok, Buteau'ların evine gidip yerleşti. Göç işi kimseyi rahatsız etmedi. İhtiyarın eşyası, iki çıkın pırtıdan ibaretti, inadetti, bu çıkınları kendisi taşıdı, iki seferde götürdü. Delhomme'lar, Fouan'ı, bu gidişinin sebebini izaha mecbur etmek istedilerse de, boşuna uğraştılar. İhtiyar, bir kelime bile cevap vermeden çıkıp gitti.

Buteau'ların evinde, Fouan babaya, zemin katında, mutfağın gerisindeki büyük odayı verdiler; o zamana kadar, oraya yalnız patateslerle, ineklere verilen pancarları koyuyorlardı. İşin kötüsü, odanın, yalnız, iki metre yüksekte açılmış bir tepe camından, mahzen ışığı kadar donuk bir aydınlık alması idi. Üstelik, toprak zemin, zerzevat yığınları, köşelere atılmış döküntüler, orayı, çıplak duvarlardan sarı sızıntılar halinde akan bir rutubet içinde bırakıyordu. Zaten, odada ne varsa, olduğu gibi bıraktılar, yalnız bir köşeyi süpürdüler, oraya, bir demir karyola, bir iskemle, bir de boyasız tahtadan masa koydular. İhtiyar pek sevindi.

Buteau'nun, o zaman, koltukları kabardı. Fouan, Delhomme'ların evine gideli beri o, kıskançlıktan ölüyordu, çünkü, Rognes kasabasında söylenen şeylerin farkında idi. Babalarını

beslemek, Delhomme'lara ağır gelmez, tabii; halbuki, Buteau'larda para ne gezer, diyorlardı! Onun için, Buteau, önceleri babasını tıkabasa besledi; maksadı, evinde açlıktan ölmediklerini ispat etmek için, sırf onu semizletmekti. Sonra, satılan evin sağladığı yüz elli frank gelir vardı ki, babaları, muhakkak, kendisini evinde barındıran çocuğu hangisi ise ona bırakacaktı. Öte yandan, Delhomme, artık Fouan baba kendisine yük olmadığı için, senelik gelirden kendi hissesine düşen iki yüz frank parayı herhalde ödemeğe başlayacaktı, nitekim öyle de oldu. Buteau, bu iki yüz franga güveniyordu. Her şeyi hesabetmişti, cebinden hiç para harcamadığı halde hayırlı evlât diye tanınmak şerefine erişeceğini düşünmüş, aynı zamanda, ilerde, bunun mükâfatını göreceğini de ummuştu. Üstelik, ihtiyarın, birikmiş parası bulunduğunu da tahmin ediyordu, ama bu hususta hiçbir kesin kanaat edinmeğe, muvaffak olamamıştı, o da ayrı idi.

Fouan, âdeta bir balayı hayatı yaşadı. Şerefine ziyafetler tertibediyorlar, onu komşulara gösteriyorlar: gördünüz mü? Ne gürbüz! Zayıflamış hali var mı? diyorlardı. Küçük Laure'la Jules, hep bacakları arasında dolaşıyorlar, onu meşgul ediyorlar, yüreğini gıcıklıyorlardı. Fakat Fouan baba, bilhassa, evin daha fazla olan kalenderliği içinde, ihtiyarlık meraklarını

tekrar ele alabildiği, daha başına buyruk olduğu için memnundu. Lise, temiz ve hamarat bir ev kadını olmakla beraber, Fanny gibi titiz ve alıngan değildi; o sebeple, Fouan baba, rastgele tükürebiliyor, keyfi istediği gibi girip çıkıyor, çalışma saatlerine göre, tesadüfe bağlı olarak, ekmeğin yanından geçerken mutlaka bir dilim kesen köylüye mahsus itiyatla, her dakika yemek yiyordu. Böylece üç ay geçti; aylardan aralıktı, müthiş soğuklar, Fouan babanın karyolasının ayakucunda duran testideki suyu donduruyordu; fakat ihtiyar şikâyet etmiyordu, buzlar çözülüp odayı su içinde bıraktığı, bardaklardan boşanırcasına yağmur yağmış gibi duvarları sırıl sıklam ettiği zaman bile bu hali tabiî buluyordu, ömrü bu çetin şartlar içinde geçmişti. İçecek tütünüm olsun, kahvem olsun, bana kimse dokunmasın da, bendeki rahat değme adamda bulunmaz, diyordu.

İşi ilk bozan, pırıl pırıl güneşli bir sabah vakti, Fouan, çoktan sokağa çıkmış bulunduğunu zannettikleri bir sırada, piposunu almak için odasına girdiği zaman, Buteau'yu, patates yığınları üstünde Françoise'ı bastırmağa uğraşırken bulması oldu. Kendisini, gık demeden, aslan gibi müdafaa eden kız toplandı, ineklerine vermek için almağa geldiği pancarları da almadan odadan çıktı; oğlunun karşısında yalnız kalan ihtiyar, öfkelendi:

— Hergele, karının burnunun dibinde, bu bacak kadar çocukla, ha?... Hem de kız istemediği halde; kıvranıp duruyordu, pekâlâ gördüm!

Fakat Buteau hâlâ soluk soluğa idi, yüzü kıpkırmızı kesilmişti, tekdire karşılık verdi:

— Siz bu işe ne diye burnunuzu sokuyorsunuz? Gözlerinizi yumun, çenenizi tutun, yoksa iş fenaya varır!

Lise'in loğusalığından ve Jean'la kendi arasında geçen dövüşten sonra, Buteau, Françoise'a tekrar musallat olmuştu. Kırık kolunun sağlamlaşmasını beklemiş, şimdi, kızı bir kere ele geçirecek olursa, sonradan istediği kadar ona sahibolacağma emin, evin bütün köşe bucağında ona saldırmağa başlamıştı. Evlenmesini geciktirmenin, hem kızı, hem toprağı muhafaza etmenin en iyi çaresi bu değil miydi? Hattâ bu iki ihtiras, elinde tuttuğu şeylerden hiçbirini bırakmamak inadı, o tarlaya sahibolmak için duyduğu şiddetli arzu, mukavemet karşısında artan, erkeğin sönmeyen iştahı biribirine karışıyordu. Karısı, muazzam bir şey olmuş, yerinden kımıldatılması zor bir koca külçe haline gelmişti; emzikli idi de, Laure hâlâ memesine yapışıktı; halbuki, öteki, küçük baldız, misk gibi körpe ten kokuyordu, göğsü, henüz doğurmamış bir ineğin memeleri gibi sertti. Hoş, Buteau, onu da, ötekini de hor görmüyordu. Biri

gevşek, öbürü sert, her biri kendine göre zevkli iki kadını olacaktı. İki tavuğa yetecek kadar diri horozdu, ihtimamla riçinde, sevilip okşanan, gırtlağına kadar zevk ve sefaya gömülü bir paşa hayatı tahayyül ediyordu. İki kızkardeş razı olurlarsa, niçin ikisi ile de evlenmeyecekti? Dostluğu kuvvetlendirmek, sanki etinden et koparmakla tehdit ediliyormuş gibi, düşündükçe dehşet duyduğu o mal taksimi işine mâni olmak için bu mükemmel bir çare idi.

Bu kanaatle, ahırda, mutlaka, her yerde, ikisi bir dakika yalnız kalır kalmaz, sert bir hücumla sert bir müdafaa başlıyor, Buteau saldırıyor, Françoise, rastgele tekme, yumruk yapıştırıyordu. Sahne, hep aynı kısa ve şiddetli sahne idi: Buteau, elini Françoise'ın eteğinin altına daldırıyor, üstüne binmek istediği bir hayvanı yakalar gibi, onun çıplak tenini bir deri ve kıl yığını halinde avuçluyor; genç kız, dişlerini sıkıyor, gözleri ateş saçarak, Buteau'nun bacakları arasına tam ortalama, şiddetli bir yumruk indiriyor, elini çekmeğe zorluyordu. Bir tek kelime konuşmuyorlardı, yalnız, ateşli nefesleriyle, kesik kesik soluyorlar, sessizce boğuşuyorlardı. Buteau can acısıyle inliyor, karnının altı çekilip acıyan Françoise, eteklerini indiriyor, o noktada, cildine batan beş parmağın yeri kaldığı intibaı ile topallıya topallıya uzaklaşıyordu. Hem de bu iş, Lise bitişik odada iken,

hattâ aynı odada, arkası dönük, dolaba çamaşır yerleştirirken oluyor, sanki küçük kızın mağrur ve inatçı sükûtundan emin olan Buteau, karısının yanlarında bulunmasıyle, daha fazla hırsa geliyordu.

Lâkin, Fouan baba onları patates yığını üstünde gördüğü günden beri kavgalar oluyordu. İhtiyar, Lise'e gidip meseleyi açıktan açığa haber vermiş, kocasının, bir daha bu işe kalkışmasına mâni olmasını söylemişti; Lise de ona, sen kendine bak, başkalarının işine karışma diye haykırmış, sonra kızkardeşine çıkışmıştı. Erkekleri azdırıyorsa, kabahat kendisindeydi! Çünkü erkek demek, hergele demekti, bunun böyle olacağını bilmek lâzımdı! Yine de, o günün akşamı, Buteau ile öyle bir kavga etmişti ki, ertesi gün, odalarından çıktığı zaman, bir gözü, çekişme esnasında savrulan bir yumrukla mosmor çürümüş ve kapanmış bir haldeydi. O andan itibaren, öfkelerin ardı arası kesilmedi, birinden ötekine boyuna sirayet etti. Üç kişiden ikisi, hep biribirini yemekle meşguldü, ya karı-koca, ya baldızla enişte, ya iki kızkardeş, hattâ bazan üçü birden kavga ediyorlardı.

Lise'le Françoise arasındaki aheste, şuursuz kin, o zaman şiddetlendi. Eski, candan sevgileri, onları sabahtan akşama kadar çatıştıran, görünüşte sebepsiz bir garaz haline geliyordu. Aslında, bunun biricik sebebi erkekti, oraya

muzır bir maya gibi sokulan Buteau idi. Buteau elini vücuduna her değdirişte, Françoise, teslim olmak ihtiyacma, bütün iradesiyle karşı koymamış olsaydı, enistesinin, hislerini gıcıklıyarak onun içine düşürdüğü heyecanla, çoktan sukut etmiş olacaktı. Kendinden hiçbir şey vermemek, başkalarından hiçbir şey almamak yolundaki o hakkaniyet fikrinde ısrar ediyor, kendi kendini şiddetle cezalandırıyordu; öfkesinin sebebi, paylaşmaktansa yambaşında kendisi de hasetten ölmeğe hazır olduğu erkeğe ablasının sahip bulunması yüzünden kıskançlık duyması, ablasından nefret etmeseydi. Buteau, göğüs bağır açık, karnını ileri çıkararak peşinden koştuğu zaman, Françoise, öfkeyle onun bu çıplak erkek vücuduna tükürüyor, Buteau'yu, bu tükürükle, karısının yanma gönderiyordu. Kendisi tatmadığı bir zevke karşı olan bu acı istihfafiyle, ablasının yüzüne tükürüyormuş gibi oluyor, karşı koyduğu arzusunu böylece dindiriyordu. Lise ise kıskançlık duymuyordu, ikisini de kullandığını avazı çıktığı kadar haykıran Buteau'nun böylece övünmüş olduğuna emindi; bu kanaati, Buteau'nun bu işi yapmayacağına inandığından değildi; kızın, gururundan dolayı, yüz vermeyeceğine kanidi. Kardeşine öfkesi, sırf, Buteau'nun tekliflerini reddederek evi düpedüz bir cehenneme çevrildiği içindi. Lise şişmanladıkça yağlarının içine daha fazla gömülüyor, hayattan memnun, hâris ve bencil neşe

ile, muhitinin neşesini kendinde topluyordu. Mesut olmak için lâzım olan her şey mevcutken, böyle çekişmeğe, hayatı berbadetmeğe ne lüzum vardı? Ah, yezit yumurcak! Üzüntülerinin biricik sebebi onun bu kuruyasıca huyu idi!

Lise, her akşam, yatakta, Buteau'ya şöyle haykırıyordu:

— Kızkardeşimdir ama, artık canımı sıkmasın, yoksa kapı dışarı atarım!

Buteau böyle düşünüyordu:

— Marifet yaparsın! Bütün kasabanın diline düşeriz... Cenabet karılar! Asıl, anlaşasınız diye ben sizin ikinizi bir iyiçe ıslatacağım!

İki ay daha geçti; Lise, hırpalana hırpalana artık kendinden geçmişti; ağzımın tadı öyle kaçtı ki, kahveme bir misli fazla şeker koysam ağzım tatlanmıyor, diyordu. Kızkardeşi, kocasının yeni bir hücumunu püskürttüğü gün, Lise bunu öfkelerin artmasından anlıyordu; iş o hale gelmişti ki, artık, Buteau'nun bu başarısızlıklarından hep korkuyor, kocası Françoise'm peşi sıra sinsi sinsi süzüldüğü zaman, haşin bir halde dönüp geleceğine, rastgele her şeyi kırıp dökeceğine, evi altüst edeceğine emin bulunuyordu. Böyle günler çok feci oluyordu, Lise, bu işlere bir düzen vermek için hiçbir gayret sarf etmeyen inatçı yezit kızı asla affetmiyordu.

Hele bir gün müthiş oldu. Buteau, Françoise' la beraber, elma şırası çekmek için mahzene inmişti, yukarı çıktığı zaman öyle boyunun ölçüsünü almış, öyle öfkeli bir halde idi ki, hiç yoktan bir sebeple, çorbası fazla sıcakmış diye, tabağını kaptığı gibi duvara fırlattı, Lise'in suratına, bir öküzü öldürmeğe yetecek kadar şiddetli bir tokat attıktan sonra çıktı gitti.

Lise ağlaya ağlaya yerinden kalktı; burnu kanamış, yanağı şişmişti. Kızkardeşine hücum etti, haykırdı:

— Kaltak! Artık şunun koynuna gireceksen, gir!.. Bıktım, usandım! Hep böyle inadedip bana dayak yedireceksen, ben başımı alıp gidiyorum!

Françoise, sapsarı kesilmiş, hayretler içinde, onu dinliyordu. Lise devam etti:

— Allah şahidolsun ki buna razıyım!.. O zaman belki yakamızı bırakır!

Bir iskemleye yığılmış, kesik kesik hıçkırıklarla ağlıyordu; oturduğu yere göçen şişman vücudu, bezginliğini, kocasını başkasiyle paylaşmak pahasına da olsa, mesut olmaktan ibaret tek bir arzu beslediğini gösteriyordu. Kendi payı kendinde kalacağına göre, Buteau'yu paylaşmak onu hiçbir şeyden mahrum etmiş olmayacaktı. Bu meselede herkes çok mânasız dü-

şünüyordu; öyle ya, yenildikçe tükenen ekmek değildi ya bu. Anlaşmalı, birbirine sokulup güzel güzel geçinmeli, hâsılı ailece yaşamalı değiller miydi?

— Söylesene, niçin istemiyorsun?

Françoise isyan ediyor, hafakanlarla boğuluyordu. Öfkesinden, yalnız şu sözleri haykırabildi:

— Sen ondan daha iğrençsin!

Sonra da çıktı, ahıra gitti, hıçkıra hıçkıra ağlamağa başladı; la Coliche, bulanık iri gözleriyle onu seyrediyordu. Françoise'ın fenasına giden şey, bu işin kendisi değil, ablasının meyancılığı, evdeki dirlik düzenlik pahasına, kocasiyle fingirdeşmesine göz yumması idi. Eğer erkek onun erkeği olsa, şu kadarcık bir ucunu bile kimseye vermezdi! Ablasına karşı beslediği garaz nefret haline geldi, hele bundan sonra, vücudunun tekmil derisini yüzse, Buteau'ya teslim olmayacağına yemin etti.

Fakat o günden itibaren, hayatları daha berbat hale geldi, Françoise, evin vur abalıyası, önüne gelenden dayak yiyen hayvanı oldu. Hizmetçi derecesine inmişti, ağır işler altında eziliyor, boyuna azar işitiyor, hırpalanıyor, kalbi kırılıyordu. Lise, onun bir saat bile boş oturmasına artık tahammül etmiyor, gün doğmadan

yataktan kaldırıyor, gece öyle geç vakte kadar alıkoyuyordu ki zavallıcık, bazan, soyunmağa bile takat bulamadan uyuyordu. Buteau, sinsi sinsi, ufak tefek sarkıntılıklarla ona eziyet ediyor, kıçına şaplaklar indiriyor, bacaklarını çimdikliyor, türlü türlü haince okşamalarla vücudunu kanatıyor; Françoise, gözleri yaşlarla dolu, inatçı sükûtuna gömülüp kalıyordu. Buteau, bıyık altından gülüyor, kızın, berelenen vücudunun acısıyle feryadetmemek için kendini tutarak baygınlık geçirdiğini gördüğü zaman bir parça tatmin edilmiş oluyordu. Kızın vücudu yer yer sıyrıklarla, berelerle dolu, mosmordu. Sanki bu erkek parmaklarının, vücudunu dilediği doğru değilmiş gibi, ablasının yanında, vakayı inkâr etmek için, bir ürperti bile geçirmemek için bütün metanetini topluyordu. Lâkin, isyan eden adalelerine her zaman hâkim olamıyor, Buteau'ya, var kuvvetiyle bir tokat aşkederek mukabelede bulunuyordu; o zaman, dövüşmeğe başlıyorlardı, Buteau onu pataklıyor, Lise de, onları ayırmak bahanesiyle, ayağından tahta kundurasını çıkarıp ikisine birden yapıştırıyordu. Küçük Laure'la kardeşi Jules, avaz avaz haykırıyorlardı. Etraftaki bütün köpekler havlıyorlardı, komşular Françoise'a acıyorlar, zavallı kız, bu kürek zindanında yaşıyor, ne kadar da sabırlı imiş! diyorlardı.

Gerçek, tekmil Rognes kasabası buna hayret ediyordu. Françoise niçin kaçmıyordu? Kur-

nazlar başlarını sallıyorlardı. Kız rüştünü ispat etmemişti, bir buçuk sene beklemesi lâzımdı; kaçarsa kabahati üstüne almış olurdu, malını mülkünü de alıp götüremezdi, onun için, fazla düşünmekte haklı idi. Bari vasisi olan Fouan baba onu korusaydı! Ama, o kendisi de oğlunun evinde rahat değildi. Kavga kendisine sıçrar diye, korkudan ses çıkarmıyordu. Hoş, Françoise, yalnız kendi nefsine güvenen bir kız gibi vahşi bir metanetle ve gururla, onu, işlerine karışmaktan menediyordu.

Artık bütün kavgalar, aynı hakaretlerle sona ermeğe başlamıştı.

— Defolup gitsene! Defolup gitsene!

— Evet, bütün ümidiniz bunda... Eskiden pek budalaymışım, gitmek istiyordum... Şimdi, öldürseniz gitmem. Hissemi alacağım, zamanını bekliyorum, toprağı da istiyorum, evi de, hem de alacağım, evet, hepsini alacağım!

İlk aylar, Buteau, Françoise'ın Jean'dan gebe kalmış olması ihtimalini düşünerek korktu. Onları ot yığınının içinde bastırdığından beri günleri hesaplıyor, karnı şişiyor mu acaba diye, yan gözle Françoise'ı kolluyordu; çünkü ortaya bir çocuk çıkarsa, nikâh kıymak zarureti işleri berbadedecekti. Françoise endişe etmiyordu, gebe kalmış olmasına imkân bulunmadığını biliyordu. Fakat Buteau'nun, karnını me-

rak ettiğini anlayınca, bunu bir alay vesilesi yaptı, şişiyor zannetsin diye, karnını ileri doğru çıkarmağa başladı. Şimdi, Buteau'nun, kendisini yakalar yakalamaz, orasını yokladığını, iri parmaklariyle ölçtüğünü hissediyordu; nihayet, meydan okuyan bir tavırla, Buteau'ya:

— Merak etme, bir tane var! Büyüyor! dedi.

Hattâ bir sabah, paçavralar katlayıp beline bağladı. O akşam, gırtlak gırtlağa gelmelerine ramak kaldı. Buteau'nun, katil gözleriyle kendisine baktığını görünce, Françoise dehşet içinde kaldı. Eğer karnında sahici bir çocuk bulunsaydı, hoyrat herif, çocuğu öldürmek için mutlaka sakar bir yumruk indirirdi. Françoise, alaylara nihayet verdi, karnını içeri çekti. Zaten Buteau'yu, gebe olup olmadığını anlamak için, odasında, kirli çamaşırlarını karıştırırken yakalamıştı.

Buteau, alaycı bir tavırla ona:

— Bir çocuk doğursana, dedi!

Françoise, öfkeden benzi sapsarı kesilerek:

— İstersem doğururum, ama, istemiyorum, diye cevap verdi.

Dediği doğru idi, inadediyor, Jean'dan kaçıyordu. Buna rağmen, Buteau yine üst perdeden alay etti. Françoise'ın âşıkını diline doladı:

Vay gidi erkek vay! Çürük herif, bir çocuk bile yapamıyor! Kahpece elâlemin kolunu kırar ama, öyle sinir fıkarası ki, bir kızın karnını bile doldurmaktan âciz, dedi. Ondan sonra, Françoise'a mütemadiyen imalı sözler söylemeğe, Françoise'ın kendisi ile de, senin tencerenin dibi delinmiş, sızıyor diye alay etmeğe başladı.

Jean, Buteau'nun, kendisi hakkında söylediği sözleri haber alınca, onun ağzını burnunu dağıtacağını söyledi; bir yandan da, hâlâ Françoise'ı gözlüyor, kendisine teslim olması için yalvarıyordu; karnına bir çocuk yerleştirir miydi, yerleştirmez miydi, görsünlerdi bakalım, hem de tosun gibi bir çocuk! Şimdi, arzusuna bir de öfke karışıyordu. Fakat Françoise, Jean'la o işe bir kere daha kalkışmağı aklına getirdikçe isteksizlik duyuyor, her defasında başka bir bahane buluyordu. Jean'dan nefret etmiyordu, sadece onu özlemiyordu, o kadar; Buteau'nun bir tasallûtu yüzünden hâlâ pür hiddet, yüzü kıpkırmızı, bir çit arkasında Jean'ın kolları arasına düştüğü zaman, gevşemediğine ve teslim olmadığına göre, Jean'ı sahiden istemediği belli idi. Ah, yezit! diye hep o yezitten bahsediyor, beriki, fırsattan istifade edip ona sahibolmak isteyince, bütün ihtirası, bütün coşkunluğu birdenbire geçiyor, soğuyordu. Hayır, hayır, utanıyorum, diyordu! Bir gün fazla sıkıştırılınca, bu işi daha sonraya, evlenecekleri günün akşa-

mına bıraktı. Françoise, ilk defa olarak söz veriyordu, çünkü o zamana kadar, Jean, kendisini karı diye almağı teklif ettikçe, açık açık cevap vermekten sakınmıştı. O günden itibaren, âdeta söz kesilmiş gibi bir şey oldu. Françoise Jean'a varacaktı, fakat rüştünü ispat ettikten sonra, malına sahibolup hesap isteyebileceği zaman gelir gelmez varacaktı. Bu kuvvetli sebebi Jean mâkul buldu, kıza sabır tavsiye etti; cilveleşmeği pek fazla özlediği zamanlar müstesna, onu rahatsız etmez oldu. Françoise ferahlamış, o uzak vadenin müphemliği ile rahatlamıştı, Jean'a mâni olmak için, onun, yalnız iki elini yakalıyor, kendi erkeğinden başka hiç kimseden gebe kalmak istemiyen dürüst bir kadın gibi, yalvaran gözleriyle ona bakıyordu.

Buteau, Françoise'm gebe olmadığına emin bulunmakla beraber, Jean'la tekrar buluşursa bu sefer gebe kalması ihtimalinden korkuyordu. Jean'a meydan okumağa devam ediyor, lâkin korkudan titriyordu; çünkü kendisine dört taraftan haber getiriyorlardı, Jean, Françoise'm karnını da gırtlağına kadar öyle bir dolduracağım ki, hiçbir kızın karnı öyle dolmamıştır, diye yemin ediyordu. Onun için, Buteau, kızı sabahtan akşama kadar göz hapsinde tutuyor, onun her dakika bir işle meşgul olmasını istiyor, azizlik etmesinden korkulan bir ehlî hayvan gibi onu köteğin tehdidi altında, tasma-

sı boynunda tutuyordu. Bu da yeni bir işkence olmuştu, Françoise, ya kızkardeşinin, ya eniştesinin, peşi sıra dolaştığını hissediyor, bir ihtiyacı gidermek için gübre çukuruna gitse, kendisini gözetleyen bir gözle karşılaşıyordu. Geceleri, onu odasına kapıyorlardı; hattâ bir akşam, bir kavgadan sonra, odasındaki tepe camına bir asma kilit takıldığını görmüştü. Sonra, bunlara rağmen sıvışmağa muvaffak olduğu zaman, eve dönünce müthiş kavgalar, sorgular, hattâ bazan muayeneler oluyor, eniştesi onu omuzlarından yakalıyor, ablası da, vücudunda izler aramak için onu yarı yarıya soyuyordu. Bu haller yüzünden Françoise Jean'a yaklaştı, hattâ berikilere meydan okuduğuna memnun, randevular bile verdi; eğer Jean'la buluştukları zaman onlar orada, arkasında bulunsalar, belki de nihayet teslim bile olacaktı. Ancak, Jean'a büsbütün kesin söz verdi; hem kendisiyle, hem ablasiyle yattığını söyleyen Buteau'nun yalan attığına, övündüğüne, olamayan şeyleri zorla oldurup horozlanmak istediğine, dünyada en kutsal nesi varsa onun üzerine yemin etti. İçine kurt giren, bu işi önünde, sonunda, mümkün ve tabiî bulan Jean, kızın teminatına inanmış göründü. Ayrılırken pek dostça kucaklaştılar, öyle ki, o günden itibaren, Françoise, Jean'ı kendisine dert ortağı edindi, her işte ona danışmağa başladı; en küçük tehlikede onu görmeğe uğraşıyor, o muvafık bulmadıkça hiçbir teşebbüse

girişmiyordu. Jean da, artık Françoise'a el sürmüyor, ona, müşterek menfaatleri olan bir arkadaş muamelesi ediyordu.

Şimdi, Françoise ne zaman, koşa koşa bir duvarın arkasında Jean'la buluşsa, hep aynı şeyi konuşuyorlardı. Kız, korsajını şiddetle çözüyor, yahut eteğini sıvıyor:

— Bak! Hergele beni yine çimdikledi, diyordu.

Jean çimdiği görüyor, sükûnetini muhafaza ediyor, azimle:

— Acısı çıkacak, bunu komşu kadınlara göster, diyordu... Yalnız, sakın öç alayım deme. Hak sahibi olduğumuz zaman, adalet yerini bulacaktır.

— Hem biliyor musun, ablam şamdan tutmağa razı! Dün Buteau üstüme atıldığı zaman, tepesinden aşağı bir kova soğuk su boşaltacağı yerde sıvışıp gitmesin mi?

— Ablanın bu itle sonu fenadır... Olur iş değil, bunlar. Sen istemedikçe Buteau bir şey yapamaz, o muhakkak; üst tarafından bize ne?.. Biz uyuşursak, Buteau hapı yutmuş demektir.

Fouan baba, işe karışmaktan sakınmakla beraber, bütün kavgalara giriyordu; susarsa, bir tarafı tutmağa zorluyorlardı; dışarı çıkarsa,

dönüşte, bozguna uğramış bir aile içine giriyor, çoğu zaman, onun varlığı, öfkeleri tekrar alevlendirmeğe yetiyordu. O zamana kadar, maddi bakımdan, hiçbir gerçek rahatsızlığa uğramamıştı; halbuki şimdi mahrumiyetler başlıyordu, ekmek hesapla veriliyordu, tatlıdan, yemişten eser kalmamıştı. İlk günlerdeki gibi, onu tıkabasa doyurmuyorlardı. Kalınca bir dilim ekmek kesse, sert sözler işitiyordu. Gırtlak değil, delikli taş mübarek! Demek ki insan ne kadar az çalışırsa, o kadar çok tıkınır öyle mi? diyorlardı. Evin satış bedeli olan üç bin franktan, mösyö Baillehache'ın verdiği iradı almak için her üç ayda bir Cloyes'ya gittiği günler, dönüşte yolunu gözlüyorlar, onu soyuyorlardı. Françoise, ihtiyara tütün almak için, ablasından para çalmak zorunda kalıyordu, çünkü kızı da parasız bırakıyorlardı. Sonra, ihtiyar, penceresinin bir camını kırdığı günden beri, içinde yattığı rutubetli odada pek rahatsızdı, kırılanın yerine cam taktırıp masraf etmemek için pencereyi samanla tıkamışlardı. İhtiyar, sabahtan akşama kadar homurdanıyor, ah bu hain evlâtlar, hepsi birbirinin aynı diye söyleniyor, Delhomme'ların yanından çıktığına son derece esefleniyor, yağmurdan kaçarkan doluya tutulduğuna üzülüyordu. Fakat bu teessüfünü gizliyor, istemeyerek ağzından kaçan sözlerle ancak belli ediyordu, çünkü Fanny'nin: «Babam, beni yanınıza tekrar alın diye, diz çöküp bize

yalvaracak!» dediğini biliyordu. Bunu duyduktan sonra, artık oraya dönmesine imkân kalmamıştı, bu söz, kalbinde, ebedî bir ukde olup kalmıştı. Buteau'ların evinde açlıktan ve öfkeden ölürdü de, Delhomme'lara gidip küçük düşmezdi.

Bir gün, Fouan, noterden iradını almış, Cloyes'dan yaya dönerken bir hendeğin içine girip oturmuştu; o sırada oralarda dolaşıp tavşanlı sahaları taramakta bulunan Jésus-Christ, onun, derin derin dalmış, mendilindeki beş franklık sikkeleri saymakla meşgul olduğunu gördü. Hemen yere yattı, sürüne sürüne geldi, gürültü etmeden, babasının tam tepesine kadar yaklaştı; oradan uzanıp baktı, Fouan'ın, belki seksen frank kadar büyücek bir parayı, sımsıkı mendiline bağladığını görüp hayret etti. Gözleri pırıldadı, sessiz bir gülüş, kurt dişine benziyen dişlerini meydana çıkardı. Fouan babanın birikmiş bir parası bulunduğuna dair olan o eski ihtimal, hemen yine aklına gelmişti. İhtiyarın gizli tahvilleri bulunduğu meydanda idi, üç aydan üç aya mösyö Baillehache'ı ziyarete gittiği günler, fırsattan istifade, bu tahvillerin kuponlarını tahsil ediyordu. Jésus-Christ'nin ilk aklına gelen şey, ağlayıp babasından yirmi frank koparmak oldu. Sonra bu fikri pek cılız buldu, kafasında daha büyük bir plân hazırlanıyordu. Yaklaştığı kadar yavaş bir yürüyüşle,

yılan gibi süzülerek uzaklaştı; o kadar sessiz hareket etmişti ki, Fouan baba, hendekten tekrar yola çıktığı zaman, yüz adım ötede ona tesadüf edince hiç kuşkulanmadı: Jésus-Christ de, Rognes'a dönüyormuş gibi, sakin ve kayıtsız bir tavır takınmıştı. Yolun üst tarafını beraber tamamladılar, konuştular; ihtiyar, tabiatiyle Buteau'ları çekiştirdi, merhametsiz insanlar, dedi, beni açlıktan öldürüyorlar diye onlara kabahat buldu; oğlu da babacan bir tavırla, gözleri yaşararak, bu sefer ihtiyarı kendi evine almak suretiyle bu alçakların elinden kurtarmayı teklif etti. Niçin olmayacaktı? Onun evinde insanın canı sıkılmazdı, orada, sabahtan akşama kadar güle oynaya vakit geçiriyorlardı. La Trouille, iki kişilik yemek pişiriyordu, üç kişilik pişiriverirdi. Para olduğu zaman, onun pişirdiği yemek de yaman şeydi ha!

Fouan bu teklife şaştı, müphem bir endişe duydu, reddetti. Yok, yok, o yaşta bir insan, boyuna evden eve taşınmaz, her sene başka türlü âdetler edinmezdi.

— Her ne hal ise, baba, ben gönlümden koptu, teklif ediyorum, siz düşünün... Sokakta kalmayacağınıza bir kere emin olun. O mendeburlardan bıktığınız gün, şatoya gelin!

Jésus-Christ, bu söz üzerine, ondan ayrıldı; hayret ve merak içindeydi, ihtiyarın, tahvillerinden faiz aldığı muhakkak olduğuna göre, bu

parayı acaba nerede yiyor, diye düşünüyordu. Senede dört defa böyle bir avuç dolusu beş frank, en az üç yüz frank ederdi. Eğer yemiyorsa, demek ki saklıyordu. Görülmeğe değerdi, epey yüklü bir para olmak gerekti!

Ilık ve rutubetli bir gün olan, kasım ayının o günü, Fouan baba eve dönünce, Buteau, ihtiyarın, evinin satışından beri, üç aydan üç aya almakta olduğu otuz yedi buçuk frangı, onun elinden çekmek istedi. Zaten anlaşmışlardı, Fouan baba, bu parayı, Delhomme'ların seneden seneye verdikleri iki yüz frankla beraber ona bırakıyordu. Fakat bu sefer, mendiline bağladığı paraların arasına, bir tane beş frank karışmıştı; ihtiyar, ceplerini araştırıp ancak otuz iki buçuk frank bulunca oğlu köpürdü, babasına hırsız dedi, beş frangı içkiye, sefahate sarf ettiğini söyledi. Fouan baba şaşırıp kalmıştı, soyacaklarından korktuğu için mendilini sımsıkı kavramıştı; bir şeyler geveleyip duruyor, parayı mutlaka burnunu silerken düşürmüş olacağına yemin billâh ediyordu. Ev, akşama kadar, bir kere daha hop oturdu, hop kalktı.

Buteau'yu o gün deliye döndüren şey, tırmığını alıp gelirken Jean'la Françoise'ın, bir duvarın arkasından kaçtıklarını görmüş olmasıydı. Françoise, ineklerine ot toplamak bahanesiyle evden çıkmış, meydanda gözükmüyordu; çünkü evde nasıl karşılanacağını biliyordu.

Ortalık kararmağa başlamıştı; Buteau, pür hiddet, ikide bir avluya çıkıyor, yola kadar ilerliyor, bakalım şıllık, zamparasının yanından dönüyor mu diye gözetlemeğe gidiyordu. Yüksek sesle sövüp sayıyor, ağza alınmaz lâflar ediyor, kavgadan sonra taş peykenin üstüne oturup kafasını dinleyen Fouan babayı görmüyordu; ihtiyar, o güneşli kasım ayını bir ilkbahar ayına benzeten ılık havayı teneffüs etmekle meşguldü.

Bayırdan yukarı bir kundura sesi yükseldi, Françoise gözüktü; iki kat yürüyordu, sırtında, eski bir beze sardığı koca bir yığın ot vardı. Kız bu yığının altında yarı yarıya kaybolmuş, soluk soluğa, kan ter içindeydi.

Buteau :

— Ah, yezit sürtük! diye haykırdı, burada iş bekliyor, sen iki saatten beri zamparana kendini dürttürüyorsun, beni hiçe mi sayıyorsun?

Böyle dedikten sonra, Françoise'ı, yere düşen ot yığınının üstüne devirdi, kızın üzerine çullandı; tam o sırada, Lise de evden çıkmış, kardeşini paylıyordu:

— Uyuntu cenabet, gel bakalım da, kıçına tekmeyi indireyim!.. Utanmıyor musun?

Fakat Buteau, elini kızın eteğinin altına sokmuş, orasını avuçlamıştı. Öfkesi, her zaman, âni bir arzu hamlesine dönüyordu. Otların üs-

tünde, bir yandan onun eteklerini sıvarken, bir yandan da, yüzü bir kan hücumu ile morarmış, şişmiş bir halde, boğula boğula:

— Hınzır kahpe, diye söyleniyordu, bu sefer ben de mutlaka üstünden geçeceğim... Gök yarılıp tepeme inse, ötekinden sonra, ben de senin icabına bakmalıyım!

O zaman, şiddetli bir boğuşma başladı. Fouan baba, karanlıkta, iyice seçemiyordu. Fakat, ne de olsa, Lise'in ayakta durduğunu, bu işe ses çıkarmadığını gördü; kocası da, kızın üstüne abanmış, hep itilip yana devrilerek boşu boşuna yoruluyor, yine de, kızın neresi rasgelirse sürtünüp keyfini getirmeye uğraşıyordu.

İş bitince, Françoise, son bir silkinişle sıyrılmağa muvaffak oldu, soluk soluğa, kesik kesik:

— Cenabet! Cenabet! Cenabet!... dedi. Yapamadın işte, bu sayılmaz... Bu vız gelir bana! İstediğini hiç bir zaman yapamayacaksın, hiçbir zaman!

Güvenle konuşuyordu, bir avuç ot koparmış bacağını siliyor, bu inatçı ret hareketiyle, kendisi de bir parça nefsini tatmin etmiş gibi, bütün vücudu titriyordu. Ot tutamını, meydan okurcasına bir hareketle, ablasının ayaklarının ucuna fırlattı.

— Al! Senin malın bu... Geri veriyorum ama, kabahat sende değil! dedi.

Lise, bir tokat atıp kızın ağzını kapattığı sırada, Fouan baba, taş peykeden kalkmış, artık isyan etmiş, sopasını havaya kaldırarak araya girmişti:

— İkiniz de ahlâksız rezillersiniz! Şu kızı rahat bırakacak mısınız, bakayım!.. Artık yeter, anlaşıldı mı?

Komşuların pencerelerinde ışıklar yanıyor, bu boğazlaşma merak uyandırmağa başlıyordu; Buteau, babasıyle Françoise'ı alelacele mutfağa itti; orada bir mum yanıyor, korkudan bir köşeye sinen Laure'la Jules'ü aydınlatıyordu.

İhtiyarın, karanlıkta yerinden fırladığı andan beri Lise şaşırıp kalmış, dili tutulmuş bir halde idi, o da eve girdi. Fouan baba, ona hitabederek devam ediyordu:

— Senin yaptığın bu iş çok iğrenç, çok mânasız... Seyre bakıyordun, gördüm.

Buteau, masanın kenarına var kuvvetiyle bir yumruk indirdi.

— Susun! Yeter artık... Devam edenin beynine inerim.

Fouan, sesi titriyerek sordu:

— Ya ben devam etmek istersem, benim beynime de iner misin?

— Sizin de, ötekilerin de... Canımı sıkıyorsunuz!

Françoise, cesaretle aralarına girmişti:

— Rica ederim, amca, siz bu işe karışmayın... Pek iyi biliyorsunuz, kendimi müdafaa edecek kadar büyük kızım!

Fakat ihtiyar onu bir yana itti:

— Bırak, senin üstüne vazife değil bu... Bu bana ait bir iş!

Sonra sopasını kaldırdı:

— Ya, vurursun öyle mi, haydut!... Sen mi beni yola getirirsin, yoksa ben mi seni getiririm, görürüz bakalım.

Buteau, el çabukluğu ile, sopayı onun elinden kaptı, dolabın altına fırlattı; sonra, alaycı bir tavırla, hain hain bakarak, babasının karşısına dikildi, yüzünü ta yüzüne yaklaştırdı:

— Siz beni rahat bırakacak mısınız, bakayım? dedi. Bu tavırlarınıza tahammül ederim sanıyorsanız aldanıyorsunuz; yoo! Yüzüme dikkatli bakarsanız, bana kim derler, anlarsınız!

İkisi de yüz yüze, bir lâhza durdular, müthiş bakışlarla birbirlerini sindirmeğe çalıştılar.

Buteau, malların taksiminden beri, daha genişlemiş, ilerlemiş, dar ve kaçık alınlı çomar suratında, çeneleri daha çıkıntılı olmuştu; babası ise, altmış sene toprağa emek verme neticesi tükenmiş, daha fazla kurumuş, beli bükülmüştü; ufalan yüzünde, yalnız koskoca burnu kalmıştı.

— Sana kim mi derler? dedi. Fazlasiyle biliyorum. seni ben dünyaya getirdim.

Buteau alay etti:

— Getirmemeliydiniz... Ooo! Yeter artık be, para ile değil, sıra ile bu. Damarlarımda sizin kanınız var, bana dokunmamalı, hoşuma gitmez... Yine söylüyorum, beni rahat bırakın, yoksa iş sarpa sarar!

— Senin hesabına, tabii sarpa sarar... Ben babamla hiçbir vakit böyle konuşmadım.

— Yok canım, sahi mi?... Babanız ölmeseydi, onu siz öldürürdünüz!

— Rezil kerata, yalan söylüyorsun!... Vay anasını sattığımın! Bu sözünü çabuk geri al!

François, bir kere daha araya girmeğe teşebbüs etti. Lise de korkmuş, bu yeni patırtıya üzülmüş, o da aralarını bulmağa uğraşmıştı. Fakat baba oğul, ikisini de ittiler, birbirlerine yaklaştılar; babanın oğula miras bıraktığı şid-

detli otorite çarpışıyor, aynı kan çatışıyordu, soluklariyle beraber öfkelerini biribirinin yüzüne üflüyorlardı.

Fouan, eski aile reisi nüfuzunu ve tahakkümünü tekrar bulmağa yeltenerek, direlmek istedi. Servetle beraber iktidarı da elinde tuttuğu devirde, karı, çocuklar, hayvanlar hep onun emri altında, yarım asır titreşmişlerdi.

— Yalan söyledim de, rezil kerata, yalan söyledim de, yoksa, inan olsun, seni tepeleyeceğim!

Elini kaldırmış, vaktiyle hepsini korkudan yere geçecek hale getiren aynı tavırla, Buteau'yu tehdidediyordu.

— Yalan söyledim, de...

Çocukluğunda, tokadın rüzgârını hissedince dirseğini kaldırıp, dişleri birbirine çarparak kendini sakınan Buteau, hakaretli ve alaycı bir tavırla, sadece omuz silkti:

— Beni korkuttuğunuzu sanıyorsanız, aldanıyorsunuz!... Böyle palavralar emir sizdeyken sökerdi, dedi.

— Emir bende, ben senin babanım.

— Haydi oradan, maskara moruk, hiçbir şey değilsiniz... Yaa! Benim yakamı bırakmak istemiyorsunuz, öyle mi?

İhtiyarın, tokat vurmak için, titrek elini indirmekte olduğunu görünce, bu eli havadayken yakaladı kuvvetle avucunda sıktı.

— Ne inatçı adamsınız, a canım, artık size kimsenin aldırdığı yok, bunu kafanıza sokmak için kavga mı etmek lâzım?.. Bir işe yaradığınız var mı? Yük oluyorsunuz, o kadar!.. İnsan, sırasını savıp da toprağı başkalarına verdi miydi, daha fazla baş belâsı olmadan kuyruğu titretir!

Kelimeler üzerinde kuvvetle durarak babasını tartaklıyordu; sonra, bir itti, ihtiyar, tir tir titreyerek, sendeleyerek, geri geri gitti, pencerenin yanında duran bir iskemleye yığıldı. Mahvolan eski tahakkümünü hazin hazin düşünerek, mağlûp, bir dakika orada kaldı, hafakanlar geçirdi. Artık bitmişti, malını mülkünü kendi eliyle başkalarına verdikten sonra, adamdan sayılmaz olmuştu.

Derin bir sessizlik oldu, hepsi, elleri iki yana sarkık, öylece duruyorlardı. Çocuklar, tokat yemek korkusiyle, gık dememişlerdi. Sonra, sanki hiçbir şey olmamış gibi, işe koyuldular. Lise :

— Ey, ot ne olacak? Avluda mı bırakacağız? diye sordu.

Françoise :

— Çuvala koyacağım, diye cevap verdi.

Françoise, avludan dönüp de akşam yemeği yendikten sonra, bir türlü yola gelmeyen Buteau, kızın açık duran korsajından içeri elini soktu, vücudunu ısıran pireyi tutacağım, dedi. Françoise, artık böyle şeylere kızmıyordu, hattâ işi şakaya döktü.

— Hayır, hayır, pire başka yerde, seni ısıracak bir yerde, dedi.

Fouan, oturduğu karanlık köşede katılıp kalmış, ağzını açmamış, yerinden kımıldamamıştı. Yanaklarından, iki iri damla yaş dökülüyordu. Delhomme'larla bozuştuğu akşamı hatırlıyordu; şimdi, yine aynı akşam başlıyordu, artık âmirliği kaybetmiş olmanın utancını, inadedip yemek yememesine sebebolan öfkeyi, aynen duyuyordu. Onu üç defa yemeğe çağırmışlardı, çorbadaki payını içmek istemedi. Birdenbire kalktı, odasına gitti. Ertesi gün, şafakla beraber, Buteau'larm evinden çıkmış, Jésus-Christ'nin evine gidip yerleşmişti.

III

Jésus-Christ çok yelli idi, evin içinde mütemadiyen yellenir, keyifli keyifli gülerdi. Yoo! Doğrusu, keratanm evinde can sıkılmıyordu, çünkü Jésus-Christ bir tane koyuverdi miydi, peşinden mutlaka bir de tuhaf lâf ederdi. İki deri arasında boğulup kalan, pısırık ve beceriksiz bir sesle fırlayan o çekingen gürültüleri ayıplardı; kendisi, hep, top gibi kuvvetli ve gümbürtülü, serbest cinsinden patlatırdı; her seferinde de, rahat ve pervasız bir hareketle bacağını kaldırır, ciddî bir tavır takınır, kumanda verir gibi sert bir sesle kızını çağırırdı:

— La Trouille, çabuk buraya gel, ulan!

Kız koşup gelirdi; zarta fırlar, boşlukta, öyle bir gümlerdi ki, la Trouille, yerinden sıçrardı.

— Peşinden koş! Yakala, dişlerinle muayene et, bakalım düğümlü mü!

Bazan da, la Trouille yanma gelince, Jésus-Christ ona elini uzatır:

— Çeksene, miskin! Çatlamalı! derdi.

İnfilâk, fazla sıkıştırılmış bir lâğam gibi gümbürtü ve uğultu ile vuku bulduktan sonra:

— Vay canına, zor iş! Neyse, teşekkür ederim! derdi.

Yahut da, elinde tüfek varmış gibi uzun uzun nişan alırdı; sonra, silâhı boşaltınca:

— Koş peşinden, aport, tembel! diye haykırırdı..

La Trouille öyle gülerdi ki, katılır, kıç üstü yere otururdu. Bu, hep tekrarlanan, gitgide artan neşeli bir oyundu. La Troille, oyunu bildiği, sonundaki gümbürtüyü beklediği halde, Jésus-Christ o delişmen, canlı komikliği ile, yine onu güldürüyordu. Kız, ah bu babam, ne kadar tuhaf adam! diyordu. Jésus-Christ, kâh kirayı ödemeyen bir kiracıyı kapıdışarı ettiğini söyler; kâh, hayretle arkasına döner, sanki masa merhaba demiş gibi, ciddîyetle selâm verir; kâh, bu, papaz efendiye, bu belediye reisi hazretlerine, bu, bayanlara diye arka arkaya koyuverirdi. Âdeta, kerata, karnından ne isterse çıkarabiliyordu. Karnı, düpedüz bir çalgı aleti idi; öyle ki, Cloyes'da, Bon-Laboureur kahvehanesinde «Altı tane atarsan benden bir kadeh şarap» diye bahse girişenler olurdu; Jésus-Christ altı tane atar, her bahiste kazanırdı. Gitgide bu iş, şerefli bir şey olmağa başlıyordu, la Trouille bununla iftihar ediyor, Jésus-Christ bacağını kaldırır kaldırmaz, önceden katıla katıla gülmeğe başlıyor, babasından hem korkuyor, hem onu seviyor, ona hep hayran olup kalıyordu.

Fouan baba, kaçak avcının barındığı, Şato diye ad takılan eski mahzene yerleştiği günün akşamı, kız, babasıyle, büyük babasının önüne getirip koyduğu ilk yemekte, saygılı bir hizmetçi gibi onların arkalarında, ayakta durduğu sırada, neşe, bu şekilde, çok üst perdeden kendini gösterdi. İhtiyar beş frank vermişti, etrafa misk gibi bir koku yayılıyordu, barbunye fasulyesiyle soğanlı dana eti vardı; kız bu yemekleri öyle güzel pişirirdi ki, insanın, parmaklarını yiyeceği gelirdi. La Trouille, fasulyeyi getirirken, gülmekten az kaldı tabağı kırıyordu. Jésus-Christ, sofraya oturmadan önce, muntazam ve çatırdılı, üç tane koyuvermişti:

— Bayram topu!.. dedi. Başladığını haber vermek için!

Sonra ciddî bir tavır takındı, tek, gümbürtülü ve hakaretli bir dördüncü daha savurdu:

Bu da o Buteau'lar olacak itler için! Bununla ağızlarını tıkasınlar.

Geldiğinden beri tasalı duran Fouan, o zaman gülmeğe başladı. Başını sallıyarak, bu sözü yerinde buldu. Keyifli gelmişti, vaktiyle, gençliğinde, alaycı diye o da şöhret kazanmıştı; evinde, çocukları, babalarının bombardımanı ortasında, fütursuz büyümüşlerdi. Fouan, dirseklerini masaya dayadı, kalender it haliyle

gözleri nemli nemli kendisini seyreden Jésus-Christ haytasının karşısında, içini bir gönül rahatlığı kapladı.

— Eey, baba! Allah bilir, öyle bir keyif süreceğiz ki! Marifetimi göreceksiniz, can sıkıntınızı geçirmeği ben üzerime alıyorum!.. Köstebeklerle beraber toprak yedikten sonra, önünüze lezzetli bir yemek koysalar geri çevirmek size bir fayda verir mi?

Fouan'ın bütün ömrünce tatbik ettiği kanaatkârlık duyguları sarsılmıştı, ihtiyar, avunmak ihtiyacında idi, o da, nihayet, aynı şeyi söyledi:

— Başkalarına hiçbir şey bırakmayıp ne var ne yoksa hepsini göçürmek elbette daha iyi... Sıhhatine, aslanım!

La Troille, soğanlı dana etini sofraya getirdi. Bir sessizlik oldu, Jésus-Christ, sohbeti kesmemek için, bir tane sürekli koyuverdi; gürültü, bir insan feryadı gibi, ses perdelerinden dolaşarak, iskemlenin hasırından geçti. Jésus-Christ, arkasından hemen kızına dönmüş, ciddi bir tavırla:

— Ne diyorsun? diye sormuştu.

Kızın bir şey dediği yoktu, karnını tutarak oturmağa mecbur oldu. Fakat la Trouille'u asıl katıla katıla güldüren şey, dana etiyle peynir-

den sonra, sofranın üstündeki rakı şişesini boşaltarak tütün içmeğe koyulan baba oğulun en son coşkunlukları oldu. Artık konuşmuyorlardı, çok sarhoşlamışlardı, dilleri peltekleşmişti.

Jésus-Christ, ağır ağır, kaba etinin bir kanadını kaldırdı, bir tane patlattı. Sonra kapıya baktı:

— Giriniz! diye seslendi.

O zaman, Fouan, aşka geldi, kendisi açıkta kaldığına nihayet öfkelendi, gençliğini hatırladı, domaldı, o da bir tane patlattı, cevap verdi:

— Girdim!

Burun buruna, salyalarını akıtarak, gülüşerek el çırptılar. Bu, mükemmel olmuştu. La Trouille, artık bu kadarına dayanamadı; yere kaymış, çırpına çırpına gülüyordu. Öyle güldü ki, sarsıntıdan, bir tane de o kaçırdı; fakat, baba oğulun erganun sesleri yanında, onunki, kaval sesi kadar hafif, ince ve ahenkli idi.

Jésus-Christ, nefret ve tiksinti ile ayağa kalkmış, haileli bir âmirane hareketle kolunu ileri uzatmıştı:

— Defol buradan yezit!.. Defol, murdar!.. Yediği halta bak! Ben sana öğretirim, babanla büyük babana saygısızlık etmeği!

Kızının böyle lâübalilik etmesine asla göz yummamıştı. Bunu yapabilmek için, insan yaşını başını almalıydı. Jésus-Christ, bu hafif kaval sesinden nefesi tıkanmış gibi yaparak, eliyle havayı savuruyor, benimkiler, yalnız barut kokar, diyordu. Suçlu kız, yüzü kıpkırmızı kesilerek, dalgınlıkla işlediği kabahatten dolayı şaşalamış bir halde, kabahatini inkâra kalkışıp odadan çıkmamak için çırpınmağa başlayınca, Jésus-Christ onu bir itişte dışarı attı.

— Koca murdar, seni, eteklerini silkele!.. İyice havalan, bir saatten evvel buraya gelme!

O günden itibaren, tam mânasıyle tasasız ve eğlenceli bir hayat başladı. İhtiyara, kızın odasını verdiler; bu oda, eski mahzenin, tahta perde ile ikiye ayrılmış bölmelerinden biriydi; la Trouille, hatır saydı, dip tarafa, kayanın bir kovuğuna çekilmek zorunda kaldı; âdeta bir arka oda teşkil eden bu yerin, yıkıntılar yüzünden tıkanmış muazzam bir yeraltı mahzenlerine açıldığına dair bir efsane vardı. İşin kötüsü şu idi ki, Şato denilen o tilki ini, her kış, selli yağmurlarda, biraz daha fazla derine gömülüyor, dik bayırdan şakır şakır akan bu yağmurlar, yığınlarla çakıl taşı sürükleyip getiriyordu. Eğer mağaranın tepesindeki asırlık ıhlamurların kalın kökleri olmasa, kulübe, çok eski zamandan kalma temelleriyle, kuru taştan yapılmış tamir eklemeleriyle, olduğu gibi akıp gide-

cekti. Fakat ilkbahar gelir gelmez, burası pek nefis ve serin bir köşe, böğürtlen ve alıç korusu altında gizlenmiş bir mağara haline geliyordu. Pencereyi örten yabani gül ağacı pembe çiçekler açıyor, kapı bile bir yabani hanımeli ile örtülüyordu, içeri girebilmek için bu hanımelinin dallarını, perde gibi, elle ayırmak icabediyordu.

La Trouille, her akşam, pişirecek barbunye fasulyesiyle dana eti, tabii bulamıyordu. Buna ancak, büyük babadan bir gümüş sikke koparıldığı zaman imkân bulunabiliyordu; Jésus-Christ, çekingen davranmamakla beraber, ihtiyarı zorlamıyor, onu soymak için pisboğazlığına yahut duygularına müracaat ediyordu. Ayın ilk günleri, ihtiyar, Delhomme'lardan, on altı frank tutan aylığını aldığı zaman, ver yansın yiyip içiyorlardı. Sonra, üç aydan üç aya, noter, Fouan babaya, otuz yedi buçuk frank tutan iradını verdiği zaman da, vur patlasın çal oynasın şenlik yapıyorlardı. Fouan baba, para bir zaman dayansın diye, önce yarım franklık sikkeler çıkarıyor, eski hasisliğinde inadediyordu; sonra, harikulâde hikâyelerle gıcıklanarak, avutularak, bazan gözlerinden yaşlar gelinciye kadar gülerek haylaz, hayta oğlunun ellerine teslim oluyordu; o hale geliyordu ki, kendisi de pisboğazlaşıyor, mademki önünde sonunda para nasıl olsa yenecek, hepsini ye-

mek daha hayırlı diye düşünüyor, bir haftada iki frank, üç frank birden vermeğe başlıyordu. Hoş Jésus-Christ'ye hak vermek lâzımdı. İhtiyarı soyuyordu, ama, hiç değilse, parayı onunla paylaşıyor, onu eğlendiriyordu. Başlangıçta, midesi rahat ettiği için, ihtiyarın saklı parasına göz yumdu, yerini öğrenmeğe uğraşmadı. Babası, parasını dilediği gibi kullanmakta serbestti, bol bol yiyip içme masraflarını ödediğine göre, kendisinden, daha fazlası istenemezdi. Jésus-Christ ancak, ayın ikinci on beş günü zarfında, ihtiyarın cepleri boşaldığı zamandır ki, hendekte gözüne ilişen, kim bilir nerede saklı duran parayı tahayyüle başlıyordu. O paranın bir meteliğini çıkarttırmak kabil değildi. Jésus-Christ, yağsız patates kalyeleri pişiren la Trouille'a söyleniyor, midesini bastırıyor, paraları gömüp de nefsini her şeyden mahrum etmenin budalalık olduğunu, günün birinde, nasıl bu saklı parayı, gömülü olduğu yerden çıkartıp göçürmek gerekeceğini düşünüyordu.

Bununla beraber, yarı aç yarı tok geçirdiği akşamlar, iri yarı vücuduyle gerindiği zamanlar, can sıkıntısına karşı mücadele ediyor, sanki tıkabasa karın doyurmuş gibi neşesini ve yelini muhafaza ediyor, bir ağır top yaylım ateşiyle yine neşe yaratıyordu.

— Bunlar havaya gidiyor! La Trouille, hani tereyağı ulan?

Fouan, bu zahmetli ay sonlarında bile sıkılmıyordu; çünkü, o zaman, baba kız, tencereyi kaynatmak için sefere çıkıyorlardı; ihtiyar da sürükleniyor, nihayet o da onlara katılıyordu. La Trouille'un, bir duvar arkasından, olta ile bir tavuk avlayıp getirdiğini gördüğü gün öfkelenmişti. Sonra, kız, ikinci seferinde bir sabah, bir ağacın yaprakları arasına gizlenip, gezintiye çıkmış bir ördek sürüsünün ortasına, ucuna et takılı bir olta iğnesi sallandırdığı zaman ihtiyar çok gülmüştü. Ördeklerden biri, birdenbire atılmış, eti de, iğneyi de, sicimi de yutuvermişti; sonra, sert bir çekilişle, gık demeden boğularak havada gözden kaybolmuştu. Bu, kibarca bir iş değildi, elbette; ama sokakta başıboş gezen hayvanlar, kim yakalarsa onun malı olmak gerekti, değil mi ya? Sonra da, insan, para çalmadığı müddetçe namuslu demekti. O günden itibaren, Fouan baba, bu yellozun çapulculuklarına ilgi göstermeğe başladı; kız, inanılmayacak şeyler yapıyordu; sahibinin yardım edip taşıdığı bir çuval elmayı alıp geliyor, otlaktaki ineklerden bir şişe süt sağıyor, çamaşırcı kadınların çamaşırlarını, taş bağlayıp Aigre suyuna daldırıyor, gece, suya kendisi girip çamaşırları çıkarıyordu. Her dakika yollarda dolaşıp duruyordu, kasabayı dört dönmesi için, kazları daimî bir bahane

idi; bir hendek kenarında saatlerce oturuyor, sürüsünü otlatan bir kaz çobanı gibi uyuşuk haliyle fırsat kolluyordu; hattâ kazlarına, âdeta köpek vazifesi gördürüyordu; onu suçüstü yakalayabilecek biri uzaktan gözükür gözükmez, erkek kaz, tıslıyarak kendisine haber veriyordu. La Trouille, artık on sekiz yaşına girmişti, halbuki on iki yaşında olduğundan daha büyük değildi. Keçi suratına benzeyen yüzüyle, yampiri, yeşil gözleriyle, sola kayık iri ağzıyle, hep, bir kavak filizi kadar kıvrak ve ince idi. Babasının eski köylü gömleklerini giyiyordu, bu gömleklerin altında, ufacık çocuk göğsü, irileşmeden sertleşmişti. Hayvanlarından başka bir şey sevmeyen bir oğlan çocuktan farksızdı. Erkeklere aldırış ettiği yoktu, ama, baldırı çıplağın biriyle itişe kakışa oyuna tutuştuğu zamanlar, sonunla, tabiî şekilde, sırtüstü yatmasına da bu mâni değildi, çünkü bu iş için yaratılmıştı. Hem, sonunda bir tehlike de yoktu. La Trouille, talihli idi, yalnız kendi yaşmda serseri oğlanlarla düşüp kalkıyordu, eğer aklı başında, yaşını almış erkekler onu etsiz cansız bulup da rahat bırakmamış olsalardı, iş büsbütün kötü olacaktı. Hâsılı, kızın marifetleri tuhafına giden, bunları hoş bulan büyük babanın dediği gibi, la Trouille, fazla hırsızlık etmesi ve bir parça hayâsız olması bir tarafa, ne de olsa, acayip bir kızdı, sanıldığı kadar fena çocuk değildi.

Fakat Fouan babayı asıl eğlendiren şey, tarlalar arasında, av peşinde koşan Jésus-Christ ile beraber dolaşmaktı. Her köylünün, hattâ en namuslusunun içinde bir kaçak avcı yatar; kurulmuş tuzaklar, su dibine gerilmiş ağlar, vahşi icatlar, korucu ile jandarmalarla yapılan bu desise harbi, bu sürekli savaş da Fouan babayı ilgilendiriyordu. Sırma şeritli şapkalarla sarı hamailler, bir yolun öte başında gözüküp buğday başaklarının tepesinden geçti miydi, baba oğul, bir bayıra uzanıp uyur gibi yapıyorlardı; sonra, oğlu, birdenbire, emekleyerek hendek boyunca süzülüyor, tuzakları kaldırıyor, babası da, o kendi halinde mâsum ihtiyar tavrıyla, gitgide ufalarak uzaklaşan hamaillerle şapkaları gözlemeğe devam ediyordu. Aigre suyunda, gayet iri alabalıklar vardı, bunları avlayıp Châteaudun'de bir balıkçıya iki franga, iki buçuk franga satıyorlardı; işin fenası şu idi ki, otların üstüne yüzükoyun yatıp bu balıkları saatlerce kollamak lâzımdı, çünkü çok kurnaz şeylerdi. Bazan da, Loire'a kadar uzanıyorlardı, o suyun balçıklı dibinde, güzel yılan balıkları yetişiyordu. Jésus-Christ, rahat bir balık avı usulü keşfetmişti, ağlarına bir şey yakalanmadığı zaman, geceleyin, su kıyısındaki burjuvaların balıkçı dükkânlarını soyuyordu. Hoş, bu usul, bir eğlenceden ibaretti, onun bütün iptilâsı avdı. Yaptığı tahripler, fersahlarca uzağa yayılıyordu; her hiçbir şeyi de küçümsemiyordu, keklik

yavrularından sonra yaban ördeklerine, hattâ tarla kuşlarından sonra sığırcık kuşlarına iltifat ediyordu. Tüfek sesi düz sahalarda çok uzaklara kadar gittiği için, seyrek tüfek kullanırdı. Yonca ve kaba yonca tarlalarında bir tek keklik yuvası yoktu ki Jésus-Christ yerini bilmesin, öyle ki, yavruların, uyku sersemi, çiy altında sırsıklam, nerde ve hangi saatte elle yakalanıverecekleri onca malûmdu. Tarla kuşlarıyla yaban ördeklerine mahsus tekemmül ettirilmiş ökseleri vardı, sonbaharın şiddetli rüzgârlarıyle gelmiş gibi akın eden sığırcık kuşlarını, kalabalık sürülerin ortasına taş atarak avlardı. O havalideki av hayvanlarının kökünü, yirmi senedir, böylece kazıyordu, Aigre yamaçlarındaki çalılıklarda bir tek ada tavşanı görülmez olmuştu, avcılar buna fena halde öfkeleniyorlardı. Yalnız, esasen oldukça az sayıda mevcut dağ tavşanları, elinden kurtuluyorlar, ovada serbestçe fırlayıp kaçıyorlardı, takibetmek tehlikeliydi. Ah, la Borderie'nin birkaç dağ tavşanı burnunda öyle tütüyordu ki, arasıra, bir kurşunda bunlardan bir tanesini devirebilmek için hapishaneyi göze alıyordu. Fouan, oğlunun, tüfeğini eline aldığını görünce beraber gitmiyordu. Çok mânasız bir işti bu, Jésus-Christ mutlaka yakayı ele verecekti.

Tabii böyle de oldu. Şu da var ki, çiftlik sahibi Hourdequin, kendi arazisindeki av hay-

vanlarının imhasından dolayı pek fena öfkelendiği için Bécu'ye gayet şiddetli emirler veriyordu; o da, hiçbir zaman kimseyi yakalayamadığına canı sıkıldığından, kaçakları görmek için, bir saman yığını içine girip uyuyordu. Derken, bir sabah, şafak sökerken, alevi yüzüne değercesine patlayan bir tüfek sesiyle, sıçrıyarak uyandı. Silâhı atan Jésus-Christ idi, saman yığını arkasında pusuya yatmış, âdeta burnunun dibinden geçen bir dağ tavşanını vurmuştu.

Korucu, Jésus-Christ'nin, tavşanı yerden almak için saman yığınına dayadığı tüfeğini oradan kaptı :

— Ya! Sensin ha? diye haykırdı. Ah! Hergele, tahmin etmeliydim!

Meyhanede beraber sızıp yatıyorlardı; ama, kırda, birbirlerine tesadüf etmeleri tehlikeliydi; biri, hep ötekini kıstırmak için pusuda, öteki de onu yakalarsa kafasını patlatmağa hazırdılar.

— Evet, benim, ne olacak? Seni salladığım bile yok!.. Tüfeğimi geri ver.

Bécu, Jésus-Christ'yi yakaladığına pişman olmuştu bile. Her zaman, onun sağ taraftan geldiğini görse, sola kıvrılırdı. Bir ahbapla kötü kişi olmağa ne lüzum vardı? Fakat bu se-

fer, vazife halindeydi, göz yummağa imkân yoktu. Sonra da, insan kabahatli olunca, hiç değilse terbiyeli davranırdı.

— Tüfeğin mi, mendebur? Tüfeğin bende kalacak, belediyeye teslim edeceğim... Hem kımıldama, kurnazlığa kalkışma, yoksa öteki kurşunla işkembeni deşerim!

Silâhı elinden alman, öfkeden kuduracak hale gelen Jésus-Christ, Bécu'nün gırtlağına sarılmamak için kendini zor tuttu. Sonra, onun kasabaya doğru yol aldığını görünce, tavşanını hâlâ elinde sallaya sallaya taşıyarak, peşine takıldı. İkisi de, birbirlerine vahşi bakışlar fırlatarak, hiç konuşmadan bir kilometre yol yürüdüler. Her an, boğuşacakları muhakkak gibi görünüyordu; Lâkin, ikisinin de üzüntüsü gitgide artıyordu. Ne aksi tesadüf olmuştu!

Kilisenin arkasına vardıkları sırada, Şatoya iki adım mesafede, kaçak avcı son bir gayret daha sarf etti.

— Bana bak, saçmalama arkadaş... Eve gel de, bir tek atalım.

Korucu, sert bir tavırla cevap verdi:

— Olmaz, zabıt tutacağım.

Vazifesinden başka bir şey tanımayan bir eski asker gibi inadetti. Ama, durmuştu; beri-

ki, onu eve götürmek üzere koluna yapışınca, nihayet:

— Evde mürekkeple kalem varsa, haydi gideyim bari... dedi, Ha senin evinde olmuş, ha başka yerde, yeter ki zabıt yazılsın.

Bécu, Jésus-Christ'nin evine vardığı zaman güneş doğuyordu, uykudan uyanıp kapının önünde piposunu içmeğe başlamış olan Fouan baba işi anladı, tasalandı; kaçakçı ile Bécu arasındaki vaziyet hâlâ kötülüğünü muhafaza ediyordu; mürekkebi bir yerlerde bulup çıkardılar, bir de paslı, eski kalem buldular; korucu, dirseklerini dayıyarak, müthiş bir zihin yorgunluğu içinde, yazacağı cümleleri aramağa başladı. Fakat, aynı zamanda, la Trouille babasının bir sözü üzerine, üç tane kadehle bir şişe şarap getirmiş, masanın üstüne koymuştu; daha beşinci satırda, Bécu hâdisenin karmakarışık safhaları içinden çıkamaz olmuş, zihni dağılmıştı, ikram edilen bir kadeh şarabı kabul etti. Bunun üzerine, vaziyet, azar azar yumuşadı. İkinci bir şişe daha, sonra bir üçüncü şişe daha geldi. İki saat sonra, bu üç kişi, burun buruna, haykıra bağıra, canciğer dost, sohbet ediyorlardı; çok sarhoşlamışlardı, sabahki işi tamamiyle unutmuşlardı. Jésus-Christ:

— Ulan pezevenk, karınla yatıyorum, biliyorsun, diyordu.

Dediği doğru idi. Yortudan beri, Bécu kadını, rasgeldiği köşe bucakta yatırıyor, bir yandan da, nezaketsizce, ona pörsük derili diyordu. Fakat içti miydi aksilenen Bécu kızdı. Ayıkken bu lâfa tahammül ediyordu, ama, sarhoşken fenasına gidiyordu. Boş bir şişe yakaladı, havaya kaldırdı:

— Ulan hergele! diye bağırdı.

Şişe duvara çarpıp parçalandı, salyalarını akıtarak, gözleri yaşararak tatlı tatlı gülümseyen Jésus-Christ'ye isabet etmedi. Pezevengi teskin etmek için, tavşanı, hemencecik, hep birlikte yemeğe karar verdiler. La Trouille tavşan yahnisi pişirdiği zaman, yemeğin misk gibi kokusu, Rognes kasabasının öte başına kadar yayılırdı. Bütün gün devam eden dört başı mamur bir cümbüş oldu. Ortalık karardığı zaman onlar hâlâ sofrada, tavşanın kemiklerini bir kere daha yalamakla meşguldüler. İki tane mum yaktılar, yine devam ettiler. Fouan, üç tane birer franklık para buldu, kızı yollayıp bir litre konyak aldırdı. Kasaba halkı uykuya vardığı halde onlar hâlâ kafaları çekiyorlardı. Jésus-Christ, elini oradan oraya dolaştırarak, mütemadiyen içecek bir şey arıyordu, bir aralık, başlanıp yarıda kalan, masanın bir köşesinde duran, şarap ve salça lekeleriyle dolu zabıt varakası eline geçti. Göbeğini oynata oynata, sarhoş sarhoş güldü:

— Sahi be, şu işi bitirmek lâzım! dedi.

Zabıt varakasına bakıyor, bir muziplik düşünüyor, zapta ve kanuna karşı bütün hakaretini belli edecek bir şey tasarlıyordu. Birdenbire bacağını kaldırdı, kâğıdı iterek tam karşıya getirdi, koyu ve kalın cinsinden, havan topu ağzına kadar dolu dediği cinsten bir tane koyuverdi.

— İşte imzaladı, dedi!

Bécu de beraber olmak üzere, hep birden gülüştüler. O gece, Şatoda, doğrusu hiç can sıkılmamıştı!

İşte o tarihlerde, Jésus-Christ bir adamla ahbaboldu. Bir gece, yoldan geçen jandarmalardan saklanmak için bir hendeğe gizlendiği sırada, orada, kendinden evvel gelip mevkii işgal etmiş, görünmeyi hiç de istemeyen bir adamla karşılaştı. Konuştular. Canon lâkabıyla anılan, Leroi isimli iyi bir adamcağızdı, bir şapka işçisi idi, üzücü birtakım meselelerden dolayı iki sene evvel Paristen uzaklaşmıştı, köylerde yaşamayı tercih ediyor, kasaba kasaba dolaşıyor, bir hafta şurada, bir hafta burada kalıyor, patronlar kendisini istemedikleri zaman, o çiftlikten çıkıp öteki çiftliğe gidiyordu. Artık, işi bozulmuştu, dağ yollarında dileniyor, çaldığı sebzeler ve yemişlerle karın doyuruyor, bir saman yığını içinde uyumasına izin verirlerse sevini-

yordu. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, hiç de itimat verecek hali yoktu, üstü başı paramparça idi, gayet pis, gayet çirkindi, sefaletten ve sefahatten bitkin bir halde idi; diken diken seyrek sakallı yüzü öyle zayıf, öyle solgundu ki, kadınlar, daha onu görür görmez kapılarını örtüyorlardı. Asıl fenası şu ki, çok feci lâflar ediyor, zenginleri boğazlayacağını, günün birinde, başkalarının karılarıyla ve şarabıyla, patlayıncaya kadar yiyip içip cümbüş edeceğini söylüyordu; yumruklarını uzatarak, kasvetli bir sesle savurduğu tehditler, Paris dış mahallelerinde öğrendiği ihtilâlci nazariyeleri idi, ateşli cümleler halinde ağzından dökülen bu sosyalist iddiaları, köylüleri dehşet ve hayret içinde bırakıyordu. Çiftlik adamları, iki senedir, onun böyle gün batarken, uzanıp yatmak için bir samanlık köşesi istemeğe geldiğini görüyorlardı; ateşin başına oturuyor, söylediği korkunç sözlerle hepsinin kanını donduruyordu; sonra, ertesi gün kayboluyor, bir hafta sonra, akşam garipliğinde, aynı saatte, aynı harabi ve ölüm kehanetlerini savurarak tekrar ortaya çıkıyordu. Köyden köye dolaşan ne idiği belirsiz bu adamın hayali, geçtiği yerlerde öyle dehşet ve öfke bırakıyordu ki, artık bu yüzden, her taraftan kovuluyordu.

Jésus-Christ ile Canon, hemen anlaşmışlardı. Jésus-Christ:

— Ah! Canına yandığım, diye haykırdı, 48 yılında, şu Cloyes'dakilerin hepsini hacamat etmediğime öyle hata etmişim ki!... Haydi, ahbap, gidip kafayı tutalım!

Adamı şatoya götürdü; beriki konuştukça, birçok şeyler bildiğini, cemiyeti bir çırpıda yeniden düzene koymak için birtakım fikirlere sahibolduğunu görüp onu öyle üstün buluyordu ki, ona karşı saygı duydu, o akşam yanında yatırdı. Canon, daha ertesi gün gitti. İki hafta sonra tekrar geldi, şafak sökerken yine çıkıp gitti. O günden sonra arasıra Şatoya damlamağa başladı, kendi evi imiş gibi yiyip içiyor, horul horul uyuyor, her gelişinde, burjuvaların, üç aya kalmadan temize havale edileceğine yemin ediyordu. Bir gece, babası pusuda iken kızın koynuna girmek istedi, fakat la Trouille öfkelendi, utancından kıpkırmızı kesildi, öyle tırmaladı, öyle ısırdı ki, adam, kızı bırakmak zorunda kaldı. Kız, sen beni ne zannediyorsun, moruk? dedi. O da ona, koca budala, dedi.

Canon'dan, Fouan da hoşlanmıyor, tembelin biri diyor, sonu darağacına dayanan işler yapmak istediğini söylüyordu. Bu haydut herif oraya geldiği zaman ihtiyar öyle kederleniyordu ki, piposunu dışarda içmeği tercih ediyordu. Zaten, hayatı tekrar bozulmağa başlamıştı, can sıkıcı bir mesele yüzünden araları açıldı, oğlunun evinde öyle pek istekle içki içmiyordu.

Jésus-Christ, kendi hissesine düşen toprakları, o zamana kadar, parça parça, yalnız kardeşi Buteau'ya ve enistesi Delhomme'a satmıştı; satış yapabilmesi için imzası şart olan Fouan baba, her seferinde, hiç ses çıkarmadan imza etmişti, çünkü mülk aile içinde kalıyordu. Fakat şimdi, kaçak avcının, ödünç para karşılığında rehine koyduğu son bir tarla işi vardı, alacaklı, ödenmesi gereken faizin bir parasını bile alamadığı için, tarlayı müzayedeye çıkaracağını söylüyordu. Mösyö Baillehache'a danışılmış, o da, masrafa boğulmamak için, tarlayı elden satmak, hem de hemen satmak icabettiğini söylemişti. Felâkete bakın ki, Buteau da, Delhomme da tarlayı almak istemiyorlardı, Fouan babanın, büyük oğlu olacak düzenbaza kendini soydurmasına öfkeleniyorlardı, onun yanında oturduğu müddetçe hiçbir şeye karışmamağa karar vermişlerdi. Bu yüzden, tarla mahkeme marifetiyle satılacaktı, muamele hızla ilerliyordu, bu tarla, ailenin elinden çıkacak olan ilk toprak parçası idi. İhtiyar uyku uyuyamaz olmuştu. Babasının, büyük babasının o kadar kuvvetle özledikleri ve o kadar zahmetle elde ettikleri bu toprağın, şahsa ait bir kadın gibi sahiboldukları, kıskana kıskana muhafaza ettikleri bu toprağın, böyle dâvalarla parçalandığını, değerinden kaybettiğini, yarı fiatla bir başkasının, bir komşusunun kolları arasına girdiğini görmek fenasına gidiyordu. Bunu düşün-

dükçe öfkeden tir tir titriyor, yüreği öyle paralanıyordu ki, çocuk gibi hıçkırarak ağlıyordu. Ah! O Jésus-Christ olacak domuz!

Baba ile oğul arasında, müthiş kavgalar oldu. Jésus-Christ cevap vermiyor, ihtiyarın, ayakta, hâileli bir tavırla, haykırarak, halsiz düşünceye kadar sitemlerle, sızlanmalarla dert yanmasını dinliyordu.

— Evet, sen katilsin, eline bir bıçak alıp vücudumdan bir et parçası koparsan bundan farklı olmaz... Ne güzel tarladır o, daha iyisi bulunmaz! Üstüne bir üflemekle, vermeyeceği mahsul yoktur!... Sen ne gevşek, ne kahpe herifsin, kendini gebertmelisin de, yine bu tarlayı başkasına bırakmamalısın... Hay anasını sattığımın be! Başkasına ha? İşte bunu aklıma getirdikçe kanım oynuyor! Sende kan yok mu be, ayyaş kerata?... Hem de tarla niçin gidiyor? Çünkü toprağı içkiye verdim, sefa pezevengi hergele, mendebur, yezit!

Babası, bağırmaktan sesi kısılıp da yorgun düşünce, oğlu, fütursuzca cevap veriyordu:

— Böyle kendinizi üzmeniz ne mânasız şey, ihtiyar! Hıncınızı çıkarmak için beni pataklayın; ama, hiç de kalender değilmişsiniz doğrusu!.. Ne oluyor kuzum? Toprak yenmez ki! Eğer size bir tabak toprak ikram etseler, kim bilir suratınız ne hale gelirdi. Bu toprağı rehine

koyup ödünç para aldım, çünkü benim topraktan para çıkarma usulüm de bu. Ne olmuş, tarlayı satacaklarmış; ayol, benim pirim Hazreti İsa'yı bile sattılar! Beş on kuruş artar da elimizde kalırsa, onu da içeriz, dünyanın en akıllıca işi budur!... Nasıl olsa öleceğiz, toprak bizim olacak!

Fakat, baba oğulun anlaştıkları bir nokta vardı ki o da mübaşire karşı besledikleri kindi; Vimeux isimli fakir bir adam olan bu mübaşire, Cloyes'daki meslektaşının almak istemediği angaryalar yükletilirdi. Vimeux'nün, bir akşam, şatoya gelip bir mahkeme ilâmı getireceği tuttu. Vimeux, gayet pis, ufak tefek bir adamdı, suratı, bir yığın sarı sakalın ortasında kırmızı bir burunla, çapaklı gözlerden ibaretti. Aşınmaktan, lekelerden berbat bir hale gelmiş şapkasıyle, siyah redingotu ve pantolonuyla hep şehirli gibi giyinirdi. Köylülere tebligatta bulunmağa gittikçe, imdadına hiç kimsenin koşamayacağı ücra yerlerde onlardan yediği müthiş dayaklarla bütün nahiyede şöhret kazanmıştı. Kaç defa sırtında sırıklar parçalandığına, yaka paça bataklıklara daldırıldığma, yaba ile kovalanarak iki kilometre koştuğuna, bir ana kızdan, pantolonu sıyrılarak kıçına sopa yediğine dair, rivayetler dolaşıyordu.

Jésus-Christ, tam o sırada, elinde tüfeği ile eve dönüyordu; bir ağaç kütüğüne oturup pi-

posunu içmekle meşgul bulunan Fouan baba, öfkeli bir homurtu ile:

— Namusumuza sürdüğün şu lekeye bak, serseri! dedi.

Kaçak avcı, dişlerini sıktı:

— Durun, şimdi görürsünüz, diye söylendi.

Fakat Vimeux, onu elinde tüfekle görünce, otuz adım kadar ötede, birdenbire durdu. O siyah, murdar ve dürüst, acıklı haliyle, korkudan titriyordu.

İncecik bir sesle:

— Mösyö Jésus-Christ, dedi, şu bildiğiniz iş için geldim... Bu kâğıdı şuraya bırakıyorum. Hoşçakalın!

İlâmı bir taşın üstüne bırakmıştı, geri geri giderek hızla uzaklaşmağa yeltendiği sırada, beriki haykırdı:

— Hay karalamacı kerata hay, sana terbiye mi öğreteceğiz?... Şu kâğıdı bana getir bakayım!

Biçare adam, korkudan, olduğu yerde donakalmış, ne bir karış ileri, ne bir karış geri gidebiliyordu. Jésus-Christ, silâhı ona çevirdi, nişan aldı.

— Çabuk ol, yoksa kurşunu yersin... Haydi, kâğıdını oradan al, getir... Daha yakına, daha yakına, ulan daha yakına gelsene, korkak herif, yoksa ateş ediyorum!

Mübaşir, vücudu buz kesilmiş, benzi kül gibi, bodur bacakları üzerinde sendeliyordu. Fouan babaya döndü, bakışlarıyla yalvardı. İhtiyar, mahkeme masraflarına karşı ve köylü nazarında o masrafları temsil eden adama karşı duyduğu şiddetli kinle, sakin sakin piposunu içmeğe devam ediyordu.

— Ha şöyle! Nihayet gelebildin, hele şükür. Ver o kâğıdı. Hayır! Öyle parmaklarının ucuyla, isteksiz isteksiz değil, Terbiyeli terbiyeli ver, gönül rizasıyla... Tamam! Aferin.

Vimeux, bu izbandut herifin alayları karşısında taş kesilmiş, bunun arkasından geleceğini sezdiği azizliğin, yumruğun veya tokadın tehdidi altında, gözlerini kırpıştırarak bekliyordu.

— Şimdi, dön.

Vimeux anladı, kımıldamadı, kaba etlerini sıktı.

— Dön, yoksa döndürürüm!

Vimeux, her şeye katlanmak gerektiğini anladı. Süklüm püklüm döndü, sıska kedi kı-

çına benziyen kıçcağızını, kendiliğinden çevirdi. Bunun üzerine, beriki hız aldı, ayağını tam yerine öyle bir indiriş indirdi ki, mübaşiri dört adım öteye, yüzükoyun serdi. Vimeux zahmetle doğruldu, Jésus-Christ'nin:

— Dikkat! Ateş ediyorum! diye seslendiğini işitince, pür telaş, alabildiğine koşmağa başladı.

Jésus-Christ nişan almıştı. Lâkin, yalnız bacağını kaldırmakla iktifa etti, cart! diye bir tane savurdu; öyle cartlamıştı ki, Vimeux, infilâk sesiyle dehşet içinde kalıp tekrar yere serildi. Bu sefer, siyah şapkası, çakıl taşları arasına yuvarlanmıştı. Peşinden koştu, aldı, daha hızla tabanları kaldırdı. Arkasından, silâh sesleri, cart! Cart! Cart! Diye hiç aralık vermeden devam ediyor, bol kahkahalar ortasında işitilen bu düpedüz yaylım ateş, onu büsbütün sersem ediyordu. Kendini yokuşa vermiş, çekirge gibi zıp zıp koşuyordu; yüz adım uzaklaştığı halde, vâdinin yankıları, Jésus-Christ'nin savurduğu gümbürtüleri elân aksettiriyordu. Kırlar, baştan başa bu gümbürtülerle dolu idi, mübaşir, karınca kadar ufalıp, ta uzakta, Rognes kasabasında gözden kaybolduğu zaman, son ve müthiş bir tane daha işitildi. Gürültüye koşan la Trouille, yere oturmuş, kasıklarını tutarak, tavuk gibi gıdaklıyarak gülüyordu. Fouan baba, daha rahat gülmek için, piposunu ağzından çıkarmış-

ti. Ah! Şu kâfir Jésus-Christ! Hiç de sağlam ayakkabı değildi, ama yine de insanı çok güldürüyordu!

Bütün bunlara rağmen, ertesi hafta, tarlanın satılması için, ihtiyar, imzayı basmak zorunda kaldı. Mösyö Baillehache bir alıcı bulmuştu, en akıllıca iş, yine onun övüdünü dinlemekti. Onun için, eylûlün üçüncü cumartesi günü, şehrin iki yortusundan biri olan Saint-Lubin yortusu arifesinde, baba oğulun, Cloyes'ya gitmeleri kararlaştı. Fouan baba, gizli tuttuğu eshamın faizlerini, temmuzdan beri almamıştı, mal memurundan zaten onları almak istiyordu; bu yolculuktan istifade etmeyi, kalabalığa karışıp oğlundan kaçarak mal memuruna uğramayı aklına koymuştu. Tabanvayla gidip yine öyle döneceklerdi.

Fouan'la Jésus-Christ, Cloyes kapısında, demiryolu geçidinin kapalı parmaklığı önünde ayakta durmuş, bir trenin geçmesini bekledikleri sırada, Buteau ile Lise, kendi arabalarıyla, onların yanına geldiler. İki kardeş arasında hemen bir kavga çıktı, geçit parmaklığı açılıncaya kadar biribirlerine hakaretler savurup durdular; hattâ, Buteau, geçidin öte tarafındaki yokuştan aşağı, arabasıyle inerken bile, arkasındaki köylü gömleği rüzgârla kabarmış, bağıra bağıra, ağza alınmayacak şeyler söylüyordu.

Jésus-Christ, iki elini birleştirip boru gibi yaparak avazı çıktığı kadar:

— Haydi oradan, serseri, babanı ben besliyorum! Diye haykırdı.

Grouaise sokağında, mösyö Baillehache'ın yazıhanesinde, Fouan hayli sıkıntılı bir zaman geçirdi; üstelik, herkes cumartesi pazarından istifade etmek istediği için noter dairesi dolu idi, iki saate yakın beklemek zorunda kaldı. İhtiyar, arazisini taksimetmek kararını vermeye geldiği o cumartesi gününü hatırladı. O gün, gidip kendini assaydı, muhakkak ki daha iyi etmiş olacaktı. Noter nihayet onları kabul edip de sıra imzaya gelince, ihtiyar, cebinden gözlüklerini çıkardı, camlarını sildi; fakat yaş dolu gözleri, camları buğulandırıyordu, elleri öyle titriyordu ki, parmaklarını kâğıdın üstüne, tam imzalayacağı yere koymak zorunda kaldılar; Fouan baba, koca bir mürekkep damlasını yayarak imzasını attı. Bu iş ona öyle zor gelmişti ki, ter döküyordu, bacağı kesilen bir insanın, ameliyettan sonra, kesilen bacağını araması gibi, tir tir titriyerek, sersem sersem etrafına bakınıyordu. Mösyö Baillehache, Jésus-Christ'ye sert sert çıkışıyordu: sonra, kanuna dair mülâhazalarda bulunarak, onları selâmetledi. Mülkü elden çıkarmak ahlâka aykırı bir harekettir, mülkün mirastan ayrılmasına mâni olmak için, satış harçlarını herhalde yükseltecekler, diyordu.

Oradan çıktıktan sonra, Grande sokağında, Bon-Laboureur kahvehanesinin karşısında, Fouan, Jésus-Christ'yi, pazarın hayhuydu içinde bırakıp savuştu; hoş, Jésus-Christ de, ihtiyarın ne iş göreceğini tahmin ettiği için, bıyık altından gülerek bu savuşmayı kolaylaştırmıştı. Gerçek, ihtiyar, hemen Beaudonnière sokağına daldı; mal memuru mösyö Hardy, o sokakta, bahçeli ve avlulu, şirin bir küçük evde oturuyordu. Kırmızı yüzlü, neşeli, muntazam taranmış kara sakallı, şişman bir adamdı; köylüler, kendilerine masal okuduğunu söyleyerek kabahat buldukları bu adamdan çok korkarlardı. Mösyö Hardy, köylüleri, daracık bir yer olan kalem odasında kabul ederdi, bir tahta parmaklıkla ikiye bölünmüş olan bu oda, parmaklığın bir tarafında kendisi, öte tarafında iş sahipleri dururdu. Bazan, bir düzine adam gelirdi, ayakta, sıkış sıkış, üstüste beklerlerdi. O sırada, Buteau'dan başka kimse yoktu, o da tam o aralık gelmişti.

Buteau'nun, vergisini, bir tahtada ödediği hiç vâkı değildi. Martta ihbarnameyi alınca, bir hafta aksilenirdi. Toprak vergisini, şahsi vergiyi, menkul vergisini, kapı ve pencere vergisini, pür hiddet diline dolardı; fakat en fazla öfkelendiği şey munzam küsurattı, bunların, seneden seneye arttığını söylüyordu. Sonra, birinci ihtarnamenin gelmesini beklerdi. Bu sayede

bir hafta kazanmış oluyordu. Sonra, her ay pazara gittikçe, verginin on ikide birini öderdi; her ay, aynı azabı çekerdi, bir gün evvelinden rahatsız olmağa başlardı, parayı götürürken, kafasını kestirmeğe gidiyormuş gibi giderdi. Ah! Şu yezit hükümet! Elâlemi soyup soğana çeviriyordu!

Mösyö Hardy, onu görünce, neşeli bir tavırla:

— Vay! Siz mi geldiniz? dedi. İyi ettiniz, gelmeseydiniz size harç ödettirecektim.

Buteau :

— Bir bu eksikti, diye söylendi. Hem bilmiş olun, toprak vergisine zam ettiğiniz altı frangı vermiyorum... Hayır, hayır, bunda hakkaniyet yok!

Mal memuru gülmeğe başladı.

— Evet, her ay aynı terane! Size daha evvel de izah ettim, Aigre'deki eski çayırlığınızı ektikten sonra gelirinizin artmış olması lâzım. Bizler bunu esas olarak alıyoruz!

Fakat Buteau şiddetle itiraz etti, çırpındı. Ya! Ne demezsin, iradım arttı ya! diyordu. Çayır da öyleydi, vaktiyle yüz kırk evlekken şimdi yüz otuz altı evlek kalmıştı, dere yatak değiştirmiş, çayırın dört evleğini yutmuştu. Böyle olduğu halde, Buteau hâlâ yüz kırk evlek üze-

rinden vergi veriyordu, hakkaniyet bu mu idi? Mösyö Hardy, sükûnetle cevap verdi, kadastro işleri kendisini ilgilendirmediğini, kadastronun yeniden yapılmasını beklemek icabettiğini söyledi. Bir kere daha izahat vermek bahanesiyle, Buteau'yu, hiçbir şey anlayamadığı bir sürü rakama, bir sürü teknik kelimelere boğdu. Sonra, alaycı tavrıyla, şu neticeyi çıkardı:

— Ama, siz isterseniz yine vergiyi ödemeyin, bana vız gelir! İcra memurunu yollarım.

Buteau korktu, şaşaladı, öfkesini içine attı. Kuvvet kendi tarafında olmayınca, karşısındakine boyun eğmek lâzımdı; Buteau'nun, kendisinden üstün olduğunu hissettiği bu karanlık ve karışık kudrete, burjuva olacak tembeller dediği hükümet idaresine, mahkemelere karşı beslediği asırlık kin, korkusuyla beraber artmıştı. Usul usul, kesesini çıkardı. İri parmakları titriyordu, pazardan birçok bozuk para almıştı, her parayı önüne bırakmadan evvel eliyle yokluyordu. Hepsi ufak para olmak üzere saydığı paraları üç defa baştan hesapladı; öyle bir yığın para vermek zorunda kaldığı için yüreği daha ziyade paralanıyordu. Nihayet, mal memurunun, parayı alışına, bulanık gözleriyle baktığı sırada Fouan baba gözüktü.

İhtiyar oğlunu arkadan tanımamıştı, Buteau, dönünce, şaşalayıp kaldı. Dili dolaşarak:

— Ey, nasılsınız, iyi misiniz, mösyö Hardy? Dedi. Geçiyordum da, size bir merhaba demek aklıma geldi... Artık birbirimizi görmez olduk...

Buteau bunu yutmadı. Selâm verdi, telâşlı bir halde çıktı; beş dakika sonra, unuttuğu bir şeyi sormak istiyormuş gibi dönüp geldi, tam da o sırada, mal memuru, kupon bedellerini ödemekle meşguldü, ihtiyarın önüne, üç aylık faiz olan yetmiş beş frangı, beşer franklık paralar halinde diziyordu. Buteau'nun gözleri pırıldadı, fakat babasına bakmadı, onun, mendilini paraların üstüne örttüğünü, sonra atmaca gibi kapıp cebine indirdiğini görmemezliğe geldi. Bu sefer ordan beraber çıktılar, Fouan çok şaşkındı, ikide bir, oğluna yan yan bakıyordu; Buteau keyifli idi, birdenbire, babasına karşı muhabbet eseri göstermeğe başlamıştı. Artık Fouan babayı bırakmıyor, kendi arabasına alıp götürmek istiyordu; Bon-Laboureur'e kadar beraber gittiler.

Jésus-Christ, Brinqueville'li küçük Sabot ile birlikte orada idi; bağcı olan bu Sabot da, meşhur muziplerdendi, o da yelli idi, değirmenlerin kanadlarını döndürecek kadar kuvvetli savururdu. Orada buluşunca bahse tutuşmuşlardı, en çok sayıda mumu hangisi söndürürse öteki ona on litre şarap ısmarlıyacaktı. Ahbapları, merak içinde, bol kahkahalarla gülerek, dipteki salona onlarla beraber gitmişlerdi. Et-

taflarına halka olmuşlardı, biri sağda, öteki solda veriştiriyordu; pantolonlarını indirmişler, domalmışlar, her savuruşta bir mum söndürüyorlardı. Fakat Sabot onuncu mumu söndürdüğü halde, Jésus-Christ, bir defasında kuvvetli soluk çıkaramadığı için, henüz dokuzuncuda idi. Buna çok canı sıkılmış görünüyordu, şöhreti tehlikede idi. Ha gayret ha! Rognes kasabası Brinqueville'e yenilecek miydi? Jésus-Christ, öyle bir üfledi ki, hiçbir demirci körüğü böyle üflememiştir. Dokuz! On! On bir! On iki! Mumu, her söndürüşte tekrar yakan Cloyes trampetçisi bile, az kaldı havaya savruluyordu. Sabot, içi boşalmış, yamyassı olmuş, on sayısını güçlükle tutmuştu; o sırada, bahsi kazanan Jésus-Christ iki tane daha koyuverdi. Trampeteciye, bunları son olarak yakmasını söyledi. Trampeteci, mumları yaktı, en parlak anındaki güneş gibi yükselen, altın sarısı güzel bir ışık saçarak yandılar.

— Vay kâfir Jésus-Christ vay! Ne bağırsak var herifte! Madalyayı o kazandı!

Eş dost çeneleri ayrılacak gibi avaz avaz haykırıyorlar, gülüşüyorlardı. Aslına bakılırsa Jésus-Christ'yi hem takdir ediyorlar, hem kıskanıyorlardı, çünkü insanın karnı bu kadar dolu olmak, keyfi istediği gibi savurmak için vücudu sağlam yapılı olmalı idi. On litre şarap içildi, iki saat sürdü, bundan başka lâf etmediler.

Kardeşi, pantolonunu tekrar ayağına geçirirken, Buteau, onun kıçına kardeşçe bir şaplak indirdi; ailenin koltuklarını kabartan bu zafer arasında, barış oluyor gibi idi. Fouan baba, gençliği aklına gelmiş, çocukluk zamanına, kazakların Beauce'da bulundukları tarihe ait bir hikâye anlatıyordu. Bir kazak, Aigre kıyısında, ağzı açık, yatıp uyumuş, Fouan, herifin açık ağzına, gırtlağına kadar dolduracak gibi bir tane veriştirmişti. Pazar dağılıyordu, hepsi bulut gibi sarhoş, çıkıp gittiler.

Buteau, Fouan'la Jésus-Christ'yi kendi arabasına aldı. Karısına yavaş sesle bir şeyler söylemişti, Lise de, bunun üzerine yalpak davrandı. Artık didişmiyorlardı, babalarını el üstünde tutuyorlardı. Fakat, ayılmağa başlayan Jésus-Christ bir şeyler düşünüyordu. Küçük kardeşi babasına bu kadar güleryüz gösterdiğine göre, kerata acaba mal memurunun orada, paraların yerini mi öğrenmişti? Yoo, yağma yoktu! Kendisi, kopuğun biri olduğu halde, o zamana kadar bu paraya el sürmemek nezaketini göstermişti ama, onu başkalarının eline bırakmak budalalığında da bulunmazdı, elbette. Şimdi aile mademki barış içindeydi, bu iş tatlılıkla, dargınlık çıkarmadan bir yoluna koyacaktı.

Rognes'a varıldıktan sonra, ihtiyar, arabadan inmek isteyince, iki oğlu birden atıldılar, bir saygı ve sevgi yarışına çıktılar.

— Baba, bana yaslanın.

— Baba elinizi bana verin.

Fouan'ı kucaklayıp yere indirdiler. İhtiyar, iki oğlunun arasında, hayretler içinde duruyordu; yüreğine kesin bir kanaat girmişti, artık şüphesi kalmamıştı.

— Ne oluyorsunuz kuzum, beni niçin bu kadar seviyorsunuz?

Oğullarının gösterdiği ihtimam, Fouan'a dehşet veriyordu. Her zamanki gibi, saygısız davransalar daha iyi idi. Ah, kör tâlih! Şimdi, paralı olduğunu öğrenmişlerdi, başına kim bilir ne dertler açacaklardı! Fouan baba, şatoya, çok kederli bir halde döndü.

İki aydan beri gözükmeyen Canon, tesadüf, o gün gelmiş, bir taşın üstüne oturmuş, Jésus-Christ'yi bekliyordu. Onu görür görmez, haykırdı:

— Bana bak, kızın Pouillard korusunda; üstünde bir erkek var.

Jésus-Christ, bu haberi alır almaz, yüzüne kan hücum etti, öfkeden ölecekti.

— Şıllık, namusumu kirletiyor!

Diye haykırdı, kapının arkasında duran büyük kamçıyı aldı, taşlı yokuştan koşarak indi,

koruya kadar gitti. Fakat la Troille'un kazları, sahiplerini, sırtüstü yattığı zamanlar, sadık birer köpek gibi bekliyorlardı. Erkek kaz, Jésus-Christ'nin kokusunu hemen aldı, sürüyü peşine takıp ilerledi. Kanadlarını açmış, boynunu uzatmış, devamlı ve keskin bir tehdit halinde tıslıyor, sürüdeki kazlar, harb safı nizamında yayılmışlar, onun gibi, boyunlarını uzatıyorlar, ısırmağa hazır, iri, sarı gagalarını açıyorlardı. Kamçı şaklıyordu, yaprakların altında, bir hayvan kaçışması oldu. La Troille, işi haber almış, savuşmuştu.

Jésus-Christ, kamçıyı yerine astıktan sonra, derin, kalenderce bir kedere gömülür gibi oldu. Belki de, kızının ısrarlı hayâsızlığı, beşer ihtiraslarına karşı onda bir acıma hissi uyandırıyordu. Belki de, Cloyes'da kazandığı zaferden beri duyduğu gurur geçmişti.

Plaçkacı ve ayyaş bir İsa'ya benzeyen, tarak yüzü görmemiş kafasını salladı, Canon'a:

— Ben sana bir şey söyleyeyim mi? dedi. Bütün bu işlerin bir zartalık bile değeri yoktur.

Sonra, bacağını kaldırdı, karaltılara gömülü vâdiye doğru, arzı ezmek ister gibi, gümbürtülü ve hakaretli bir tane koyuverdi.

IV

Ekim ayının ilk günleri idi, bağ bozumları başlayacaktı; âdetti, ver yansın şarap içilen bu eğlenceli hafta içinde, bozuşmuş olan aileler, taze şarap çanaklarının etrafına toplanıp barışırlardı. Rognes'u, bir hafta, keskin bir üzüm kokusu kaplardı; o kadar çok üzüm yenirdi ki, her çitin dibinde, kadınlar eteklerini sıvarlar, erkekler çakşırlarını sıyırırlardı; yüzleri gözleri üzüme bulanan sevdalılar, bağlarda, ağız dolusu öpüşürlerdi. Bu cümbüşlerin sonunda, erkekler sarhoş olur, kızlar gebe kalırdı.

Cloyes'dan döndüklerinin hemen ertesi günü, Jésus-Christ, parayı aramağa koyuldu; çünkü moruk, birikmiş parasıyla tahvillerini, herhalde üstünde taşımıyordu, bir kovukta saklasa gerekti. Fakat, la Troille da babasına yardım ettiği halde, zahmetleri boşa gitti; evin altını üstüne getirdiler, yağmacı kurnazlıklarına ve kuvvetli koku alan burunlarına rağmen, önce hiçbir şey bulamadılar; ancak ertesi hafta, kaçak avcı, tesadüf, kullanılmaz olmuş eski, çatlak bir tencereyi raftan indirdiği sırada, mercimeklerin altında, zamklı bezden bir şapka astarına sıkı sıkı sarılmış bir tomar kâğıt buldu. Hoş, kâğıtların arasında tek metalik para yoktu. Para, herhalde başka tarafta uyuyordu. Baba, beş seneden beri hiç masraf etmediğine gö-

re, bu para hürmetlice bir yığın olsa gerekti. Jésus-Christ'nin bulduğu tomar, mahut gizli tahvillerdi, yüzde beş faizli üç yüz frank değerinde tahvildi. Jésus-Christ bunları saymakla, evirip çevirmekle meşgulken, başka bir kâğıt, iri bir yazı ile kaplı bir resmî kâğıt buldu, onu okuyunca şaşıp kaldı. Vay canına! Paralar, demek ki buraya gidiyordu!

Katıla katıla gülünecek bir şeydi! Fouan, arazisini noter dairesinde taksim ettikten on beş gün sonra, kendisine ait hiçbir malı, avuç içi kadar bile buğdaylık toprağı kalmaması o kadar fenasına gitti ki, âdeta hasta oldu. Yok! Böyle yaşayamazdı, ölecekti. İşte o zaman bir budalalık etmişti; kendisini aldatan şıllığa gizlice avdet etmek için son paralarını veren, halis bir ihtiyar sevdazede budalalığı idi bu. Vaktiyle kurnaz bir adam olduğu halde, Saucisse baba isminde bir ahbabı onu kafese koymuştu. Toprağı gebe koymak için uğraşa uğraşa yıpranan bütün o eski erkeklerin, kuduz hastalığı gibi iliklerine işlemiş olan mülk sahibi olmak isteği, o azgın istek, Fouan babayı galiba çok kuvvetle pençesi içine almıştı; öyle kuvvetle almıştı ki, Saucisse baba ile bir kâğıt imzalamıştı, bu kâğıt gereğince, Saucisse baba, öldükten sonra kendisine bir arpan toprak bırakacaktı, şu şartla ki yaşadığı müddetçe, her sabah, Fouan babadan on beş metelik para ala-

caktı. İnsan yetmiş altı yaşında olur da, satıcı da on yaş daha küçük olursa, böyle bir alışveriş yapılır mıydı? Ama, Saucisse baba, o sıralarda, yatağa girmek alçaklığını irtikâbetmişti. Öksürüyor, can veriyordu, öyle bir halde idi ki Fouan baba, tamahtan aptallaşmış, kendisini ötekinden daha kurnaz zannetmiş, bu kârlı işi bir an evvel bitirmek istemişti. Hâsılı, bu da ispat ediyordu ki, insanın, bir kadın için yahut bir tarla için kıçı tutuştu mu idi, kâğıt imzalamaktansa sırtüstü serilip yatmak daha hayırlı idi; çünkü, her sabah on beş metelik ödemek meselesi beş senedir devam ediyor, Fouan baba, ne kadar çok para verirse, toprağa o kadar fazla tamah ediyor, onu o kadar fazla özlüyordu. Çalışmakla geçen uzun ömrünün bütün üzüntülerinden kurtulduğu, nankör toprağa, başkalarının, vücutlarını kemirtmelerini seyrederek, rahat rahat ölmekten başka yapacak işi kalmadığı halde, varını yoğunu yiyip bitirsin diye yine toprağa dönüyordu! Ah! İnsanların hiç de aklı yoktu, gençler de öyle idi, ihtiyarlar da!

Bir an geldi ki, Jésus-Christ, imzalı mukaveleyi de, tahvilleri de almağı düşündü. Fakat cesaret edemedi. Böyle bir hırsızlık yapınca, kaçıp gitmek lâzımdı. Bunlar, yerine yenileri nasıl olsa gelir diye, olanı aşırılan nakit paraya benzemezdi. Onun için, fena halde öfkelendi,

kâğıtları tencerenin dibine, mercimeklerin altına tekrar yerleştirdi. Hiddeti o dereceyi buldu ki dilini tutamadı. Hemen ertesi gün, tekmil Rognes kasabası, Saucisse baba meselesini haber almış, muhakkak ki üç bin frank bile etmeyen, bir arpanlık, şöyle böyle bir toprak için, onun günde on beş metelik aldığını öğrenmişti; bu para, beş senede, bin dört yüz franka yakın bir şey tutacaktı, eğer ihtiyar külhani beş sene daha yaşarsa, hem tarlası kendisinde kalacak, hem de paraları almış olacaktı. Fouan baba ile alay ettiler. Yalnız, yek at yek mızrak kalalı beri, sokakta yüzüne bile bakmadıkları bu adamın irat ve mülk sahibi olduğunu öğrenince, kendisini yine selâmlamağa ve saymağa başladılar.

Bilhassa aile efradının pek tersi döndü. Babasının, tekrar kendi yanma geleceği yerde, büyük oğlu olacak ahlâksızın evine çekilmesi yüzünden gücenen, ona karşı pek soğuk davranan Fanny, Fouan babaya çamaşır götürdü, Delhomme'un eski gömleklerinden verdi. Fakat ihtiyar, çok sert davrandı, yüreğinde ukde olan o eski sözü: «Babam, kendisini tekrar yanımıza alalım diye diz çökerek yalvaracak» sözünü ima etti, kızını: «Demek ki, beni tekrar evine almak için sen diz çöküp yalvarmağa geldin, öyle mi?» diye karşıladı, bu söz Fanny'nin içine pek oturdu. Eve döndükten sonra, utancından

ve öfkesinden ağladı, bir bakışla incinen bu alıngan, kibirli köylü karısına, bu söz çok dokunmuştu. Namuslu, çalışkan, zengin olduğu için, tekmil kasaba halkıyla, yavaş yavaş bozuşmuştu. Delhomme, bundan böyle, babasının aylığını kendisi götürüp vermeyi vadetmek zorunda kaldı; çünkü, Fanny, kendi hesabına, babasıyla asla konuşmayacağına yemin ediyordu.

Buteau'ya gelince, o da, bir gün, ihtiyarı şöyle bir ziyaret etmek bahanesiyle şatoya geldi, herkesi hayrette bıraktı. Jésus-Christ bıyık altından gülerek rakı şişesini getirdi, kadeh tokuşturdular. Fakat, kardeşinin, cebinden beş franklık on tane sikke çıkardığını, masanın üstüne dizdiğini görünce, alaycılığı şaşkınlığa döndü. Buteau:

— Baba, artık şu hesaplarımızı temizleyelim, demişti... Size, son üç aylığınızı getirdim.

Ah, serseri kâfir! Babasına senelerden beri bir metelik vermeyen bu yezit, şimdi parasının tadını tattırıp onu kandırmak istiyordu! Hoş, Buteau, ihtiyarın ileri uzanan kolunu hemen itmiş, paraları toplayıvermişti.

— Dikkat! Maksat paraların bende olduğunu söylemek... Sizin için saklıyorum, nereye gelip alacağınızı biliyorsunuz, dedi.

Jésus-Christ gözünü açmaya, öfkelenmeye başlıyordu.

— Baksana bana! dedi, eğer babamı alıp götürmek istiyorsan...

Fakat Buteau işi şakaya döktü.

— Ne o, kıskanıyor musun? Babam bir hafta bende, bir hafta sende kalsa, tabiî bir şey olmaz mı, bu? Baba, ikiye bölünsenize, ne olur?... Hele şunu şerefe içelim de!

Giderken, onları, ertesi günü kendi bağına, bağ bozumuna davet etti; karınları patlayıncıya kadar üzüm atıştıracaklardı. Hâsılı o kadar yakınlık gösterdi ki, ötekiler, onun yaman bir hergele olmakla beraber yine çok maskara şey olduğunu söylediler; şu şartla ki adamı dolaba sokmasına meydan vermemeliydi. Hoşça vakit geçirmek için, Buteau ile beraber bir parça yürüdüler.

Bayırın alt başında, Aigre boyunda bir gezinti yaptıktan sonra yanlarında Élodie olduğu halde Rosablanche malikânesine dönen mösyö ve madam Charles'a tesadüf ettiler. Üçü de, madam estelle denilen, Élodie'nin annesinin yasını tutuyorlardı; kadıncağız temmuz içinde ölmüştü, hem de vazife başında ölmüştü, büyük anne, Chartres'dan her dönüşünde, zavallı kızının canı çıktığını zaten söylüyordu; Estelle, kocası olan tembelin gitgide daha az meşgul olduğu Juifs sokağındaki müessesenin iyi şöhretini muhafaza etmek için çok yoruluyordu.

Cenaze töreni mösyö Charles'ı ne kadar müteessir etmişti; Élodie'yi cenazeye götürmeğe cesaret edememişti, ölüm haberini, Élodie'ye, annesi toprağa düştükten ancak üç gün sonra verebilmişlerdi. Senelerden sonra, Planche-aux-Carpes sokağının köşesindeki 19 numarayı, yeşil pancurları her zaman kapalı duran o sarı badanalı 19 numaraya, hâsılı bütün hayatının eseri olan evi gördüğü sabah Charles'in yüreği nasıl burkulmuştu! O gün, siyah örtülerc bürünmüştü, küçük kapı açıktı, dört tane büyük kilise mumu arasına konulmuş olan tabut, bahçe yoluna, enliğine oturtulmuştu! Mösyö Charles'ı asıl duygulandıran şey, tekmil mahallenin, kederini paylaşması şekli oldu. Tören, gerçekten çok iyi geçti. Tabut bahçeden sokağa çıkarılınca, bütün komşu kadınlar ıstavroz çıkardılar. Huşû içinde kiliseye gidildi. Evin kadınları, beşi birden, siyah esvaplar giymişler, törene onlar da gelmişlerdi; o akşam Chartres'da herkesin ağzında dolaşan bir tâbirle, halleri dürüsttü. Hattâ, kadınlardan biri, mezarlıkta ağladı. Hâsılı, mösyö Charles, bu bakımdan, sâdece memnuniyet duymuştu. Fakat ertesi gün, damadı Hector Vaucogne'u sorguya çekip evin içini dolaştığı zaman ne kadar ıstırap çekmişti! Ev, şatafatını zaten bir hayli kaybetmişti, mösyö Charles'ın, kendi zamanında, asla göz yummayacağı çeşit çeşit ihmalkârlıklar, evde bir erkek elinin noksan olduğunu gösteri-

yordu. Bununla beraber, beş kadının, cenaze törenindeki durumları, onları, bütün hafta müessese dolup dolup boşalacak kadar iyi tanıttığını görünce memnun oldu. Kafası endişelerle dolu, 19 numaradan ayrıldığı zaman, şu hakikati Hector'dan gizlememişti: Şimdi, biçare Estelle hayatta olmadığı için tekneyi idare edemeyeceğinden, kızının servetini yemek niyetinde değilse, ona, nefsini islâh etmek, işe ciddiyetle sarılmak düşüyordu.

Buteau, Charles'lara tesadüf eder etmez, onları da bağ bozumuna davet etti. Fakat matemde oldukları için teklifi geri çevirdiler. Yüzleri melâlli, hareketli aheste idi. Yalnız, gelip taze şaraptan içmek teklifini kabul ettiler. Madam Charles:

— O da, bu yavrucağı avutmak için, dedi. Yatılı mektepten çıkardığımızdan beri burada o kadar eğlencesiz ki! Ne yaparsınız? Hep sınıfta kalamaz ya!

Élodie, gözlerini yere indirmiş, sebepsiz yere, yanakları kıpkırmızı kesilmiş, dinliyordu. Boyu çok uzamış, vücudu çok incelmişti, gölgede büyüyen zambak solgunluğunda idi.

Buteau sordu:

— Peki, bu koca genç kızı ne yapmak istiyorsunuz?

Élodie daha fazla kızardı, büyük annesi:

— Vallahi hiç bilmiyoruz, diye cevap verdi... kendisi düşünüp karar verecek, serbest bırakacağız.

O sırada Fouan, mösyö Charles'ı bir kenara çekmiş, alâka ile şu suali sormuştu:

— Ticaret yolunda gidiyor mu?

Mösyö Charles, üzüntülü bir tavırla omuzlarını silkti:

— Ne münasebet! Tesadüf, bu sabah Chartres'lı birini gördüm. O yüzden bu kadar üzülüyoruz ya... Müessese mahvolmuş! Öyle kontrolsüzmüş ki koridorlarda döğüşler oluyormuş, hattâ kimse parasını vermiyormuş!

Kollarını kavuşturdu, en fazla yüreğini sıkan şeyden kurtulmak için kuvvetle soluk aldı, bu yeni hoşnutsuzluk sebebinin azametini sabahtan beri hazmedememişti.

— İnanılacak şey değil, alçak, şimdi de kahveye devam ediyormuş!... Kahveye gidiyor! Kendi evi kahveyken, kahveye gidiyor!

Onları dinleyen Jésus-Christ, inançlı bir tavırla:

— Öyle ise hapı yuttu! dedi.

Sustular, çünkü madam Charles'la Élodie, Buteau ile beraber yanlarına yaklaşıyorlardı.

Şimdi, üçü de, ölen Estelle'den bahsediyorlardı, genç kız, zavallı anneciğini kucaklayamadığını, ne kadar kederlendiğini söylüyordu. Safdil haliyle ilâve etti:

— Ama, felâket pek birdenbire gelmiş, şe kerci dükkânında da çok iş varmış...

Madam Charles, ötekilere döndü, göz kırptı, acele cevap verdi:

— Evet, dedi, vaftizler için.

Hiçbiri gülümsememişti, hepsi acıklı acıklı başlarını sallıyorlardı. Éliodie'nin gözleri, parmağında takılı bir yüzüğe gitmişti, ağlayarak yüzüğü öptü.

— Annemden hâtıra diye bana yalnız bunu verdiler, dedi... Büyük annem, onun parmağından çıkarmış, benim parmağıma taktı... Yirmi yaşından beri parmağındaymış, ben, ölünceye kadar takacağım.

Yüzük, eski bir nişan halkası idi, harcıâlem kaba bir kuyumcu işi idi, o kadar aşınmıştı ki, menevişleri âdeta kaybolmuştu. Halkanın bu şekilde aşındığı elin, hiçbir işten kaçmadığı, daima çalıştığı, lâzımlık yıkadığı, yatak yaptığı, her yeri silip süpürdüğü, yıkayıp arındırdığı, her tarafa girip çıktığı belli idi. Bu yüzük o kadar çok şey anlatıyordu, altınından, o kadar çok işte eser bırakmıştı ki, erkekler, burun delikleri açılarak, hiçbir şey söylemeden, dikkatle onu seyrediyorlardı.

Mösyö Charles, âni bir heyecanla tıkanarak:

— Sen de bu yüzüğü annen kadar aşındırdıktan sonra dinlenebilirsin, dedi... Eğer konuşabilseydi, intizam ve çalışma sayesinde nasıl para kazandığını sana öğretirdi.

Élodie, göz yaşları içinde, dudaklarını tekrar yüzüğe yapıştırmıştı. Madam Charles devam etti:

— Bilmiş ol, seni evlendireceğimiz zaman, bu halkayı kullanmayı istiyorum.

Fakat bu son söz üzerine, bu evlenme lâfı üzerine, genç kız, rikkati arasında, öyle bir heyecanla sarsıldı, öyle utandı ki, yüzünü saklamak için, telâşla, büyük annesinin göğsüne atıldı. Madam Charles, gülümseyerek onu teskin etti:

— Aaa, bunda utanacak ne var, tontonum?... Kendini alıştırmalısın, bu işte bir kötülük yok ki. Senin yanında, kötü şeyler söylemem, tabii... Kuzenim Buteau, demincek, seni ne yapacağımızı soruyordu. Evvelâ evlendireceğiz... Haydi bakalım, yüzüme bak, artık sürtünüp durma. Yüzünün derisi sıyrılacak.

Sonra derin bir memnunluk haliyle ötekilere döndü:

— Nasıl? Ne terbiye değil mi? Hiç mi hiçbir şey bildiği yok! dedi.

Mösyö Charles da şu mütalâada bulundu:

— Yooo! Eğer bu melek gibi kızımız olmasaydı, size söylediğim şeyden dolayı çok kederlenecektik... Üstelik, gül ağaçlarıyla karanfillere, bu sene hastalık geldi, kuşhaneme de ne oldu bilmiyorum, bütün kuşlarım hasta. Yalnız, balık avıyla biraz teselli buluyorum, dün üç librelik bir alabalık tuttum... köyde oturmak, mesut yaşamak içindir, değil mi ya?

Ayrıldılar. Charles'lar, taze şaraptan içmeğe geleceklerini tekrar vadettiler. Fouan, Buteau ve Jésus-Christ, hiç konuşmadan birkaç adım yürüdüler, sonra ihtiyar, hepsinin düşüncesini hulâsa etti:

— Bu kızı alıp evi de beraber ele geçirecek külhani her kimse, pek talihli herif!

Rognes trampetecisi bağ bozumunu ilân etmişti; pazartesi sabahı bütün kasaba ayaklandı, çünkü herkesin bir bağı vardı, bir tek aile yoktu ki, o sabah, Aigre yamacında çalışmağa gitmek fırsatını kaçırsın. Fakat, kasabayı büsbütün heyecana veren şey, bir gün evvel, ortalık karardıktan sonra, nahiyenin nihayet masrafı göze alıp getirttiği köy papazının kilise önünde arabadan inmiş olması idi. Karanlık öyle basmıştı ki, papazın yüzünü iyice görememişlerdi. Onun için, anlata anlata bitiremiyorlardı, kaldı ki mesele, meşgul olmak zahmetine gerçekten değerdi.

Rahip Godard, Rognes ahalisiyle bozuştuktan sonra, aylarca oraya ayak basmamakta inadetmişti. Bozoches-le-Doyen'e ayağına gelenleri vaftiz ediyor, evlendiriyor, günahlarını çıkartıyordu; ölülere gelince, onlar da, papaz gelecek diye bekleye bekleye, zâhir, kuruyacaklardı; fakat bu nokta karanlık kaldı, bu büyük dargınlık sırasında hiç kimse ölmedi. Rahip Godard, kendisini fazla istiskal eden, hepsi sefih ve ayyaş, şeytana itikatları kalmayalı beri hepsi cehennemlik insanlarla dolu lânetleme bir kasabaya din telkinine gitmektense afaroz edilmeğe razı olduğunu Monsenyöre açıkça söylemişti; Monsenyör de, besbelli onu tutuyor, bu âsi cemaatin nedamet getirmesini bekleyerek işleri oluruna bırakıyordu. Yani Rognes kasabası papazsız kalmıştı: Ne âyin vardı, ne bir şey, vahşet halinde idiler. O gece, bir parça şaşalamışlardı; fakat, netice itibariyle, doğrusu, işler hiç de eskisinden fena gitmiyordu. Bu hale alışılıyordu, papaz yok diye eskisinden fazla ne yağmur yağıyor, ne rüzgâr esiyordu, üstelik de nahiye hayli para tasarruf ediyordu. Bu sebeple, mademki bir papaz bulunması şart değildi, mademki papaz bulunmamasının mahsule bir zararı dokunmadığı, hiç kimsenin de eceli gelmeden ölmediği tecrübe ile sabit olmuştu, hep papazsız kalmak pekâlâ mümkündü. Çoğu kimse bu fikirde idi, hem yalnız Lengaigne gibi serkeş kafalılar değil, meselâ Delhomme gibi, iyi-

yi kötüyü hesabetmesini bilen aklı başında insanlar bile böyle düşünüyorlardı. Ne var ki, birçoklarının da, köylerinde papaz bulunmadığı için canları sıkılıyordu. Bu, onların ötekilerden daha dindar olmalarından değildi. Kendilerini korkutmaktan vazgeçmiş bir sözde Tanrıya kulak astıkları yoktu! Ama papazsız kalmak, bir papaz bulundurmaktan âciz kalacak kadar fakir yahut hasis olduklarını anlatmak gibi bir şeydi; hâsılı, çok aşağılık şeylermiş gibi, boşuna on metelik sarf etmek istemeyen hiçin hiçi insanlarmış gibi görüneceklerdi. Magnolles'lüler, Rognes'dan on nüfus aşağı, pek pek iki yüz seksen üç kişi oldukları halde, bir papaz besliyorlar, onunla, komşularına karşı, öyle kışkırtıcı bir gülüşle övünüyorlardı ki, sonunda herhalde dövüş çıkacaktı, sonra da, kadınlarda alışkanlık vardı. Hiçbirisi papazsız ölmeğe, yahut gömülmeğe herhalde razı olmayacaktı. Büyük yortularda, erkekler de bazan kiliseye gidiyorlardı, çünkü herkes gidiyordu. Hâsılı, kasabada öteden beri hep papaz bulunmuştu, lâfına kulak asılmasa bile bir tane lâzımdı.

Tabii, mesele belediye meclisine bildirildi. Kendisi kiliseye devam etmemekle beraber, otorite bakımından, dini korumayı şiar edinmiş olan Hourdequin, bir uzlaştırma ümidiyle, iki tarafı da tutmadı, bir politika hatası işledi. Nahiye fakirdi, papaz evini tamir etmek için gidecek masraf, ona ağır gelirdi, bu masrafı

ona yüklemeğe ne lüzum vardı? Kaldı ki, Hourdequin, rahip Godard'ı kandırıp getireceğini umuyordu. Halbuki, vaktiyle papaz düşmanı olan belediye reis muavini Macqueron'un, kasabada kendilerine mahsus bir papazları bulunmamasından dolayı gocunan hoşnutsuzlukların elebaşılığını alacağı tuttu. O günden itibaren, bu Macqueron, belediye reisini devirip yerine kendisi geçmeyi kurmağa başladı; diğer taraftan, yaklaşan seçimlerde tekrar mösyö de Chédeville'in karşısına çıkacak olan Châteaudun'lü fabrika sahibi mösyö Rochefontaine'in hafiyeliğini yaptığı söyleniyordu. O sıralarda, Hourdequin de yorgundu, çiftlikte büyük gaileleri vardı, belediye meclisi toplantılarına gelmiyor, işleri muavinine bırakıyordu; öyle oldu ki, Macqueron belediye meclisini avucu içine aldı, nahiyenin ruhani daire derecesine yükseltilmesi için gereken tahsisat kabul edildi. Macqueron, yeni yol yapıldığı sırada istimlâk edilen arazisini bedava bırakacağını vadettiği halde bedelini aldığından beri, belediye âzaları, ona hilekâr diyorlar, fakat çok saygı gösteriyorlardı. Kasabayı yobazların eline teslim eden karara yalnız Lengaigne itiraz etti. Papaz eviyle bahçeden dışarı atılıp şimdi bir kulübeye sığındığı için, Bécu de söyleniyordu. Bir ay müddetle işçiler duvarları tamir ettiler, camları taktılar, çürümüş arduvazları değiştirdiler; böylece bir köy papazı baştan başa ba-

dana edilen küçük eve, bir gün evvel, nihayet yerleşebilmişti.

Her biri, Gneulebée denilen, bir tarafı delik dört beş büyük fıçı yüklü arabalar, şafakla beraber, yamacı tırmanmağa başladılar. Kadınlar, sepetlerini yanlarına alıp arabalara binmişlerdi; erkekler, hayvanlarını kamçılıyarak, yaya yürüyorlardı.Upuzun bir araba dizisi olmuşlardı, arabadan arabaya, yaygaralarla, gülüşmelerle karışık konuşuluyordu.

Lengaigne'in arabası, tam da Macqueron'un arabasından sonra geliyordu; onun için, altı aydan beri biribiriyle konuşmayan Flore'la Coelina bu vaziyet sayesinde, barıştılar. Flore'un yanında Bécu kadın vardı, öteki, kızı Berthe'le beraberdi. Lâkırdı dönüp dolaşıp köy papazına gelivermişti. Atların ayak sesleriyle bölünen cümleler, sabah serinliğinde, arabadan arabaya uçuyordu.

— Ben gördüm, sandığını arabadan indirmeye yardım ediyordu.

— Yaa!... Nasıl adam?

— Ne bileyim? Ortalık karanlıktı... Upuzun, ipince gibi gördüm, perhizden çıkmış gibi sapsarı, alabildiğine uzun bir yüzü vardı, hem de cılız bir şeydi... Belki otuzluk var. Pek yumuşak başlı görünüyor.

— Rivayete bakılırsa, Auvergne memleketinden geliyormuş, senenin üçte ikisi karlar altında kalan dağlardan.

— Vah zavallı! Öyleyse, bizim burada rahata kavuşacak!

— Elbette!... Adı da Madeleine'miş, biliyormusun?

— Hayır, Madeline.

— Madeline, Madeline her ne ise, erkek adı değil, hâsılı.

— Belki de bağlara, bizi ziyarete gelir. Macqueron, onu alıp getireceğini vadetti.

—Yaa! Aman, gözlemek lâzım.

Arabalar yamacın eteğinde, Aigre suyu boyundaki yolda duruyorlardı. Her üzüm bağında, sıra sıra hereklerin arasında, kadınlar işe koyulmuşlardı, kaba etleri havada, iki büklüm yürüyorlar, bağcı bıçağı ile salkımları kesip sepetlerine dolduruyorlardı. Erkekler ise, sepetleri küfelere boşaltıp, aşağı indirmeğe, fıçılara boşaltmağa yetişemiyorlardı. Bir arabadaki fıçıların hepsi dolar dolmaz, gidip büyük şarap fıçılarına boşalıyor, yine doldurulmak üzere dönüp geliyordu.

O sabah, öyle fazla çiy yağmıştı ki, kadın, ların fistanları çabucak sırılsıklam oldu. Bere-

ket versin, hava çok güzeldi, güneşte kurudular. Üç haftadır yağmur yağmamıştı; yaz rutubetli geçtiği için bozulacağından korkulan üzümler birdenbire olgunlaşmış, şekerlenmişti; onun için, mevsime göre fazla sıcak olan bu parlak güneşte hepsi neşeleniyorlar, alay ediyorlar, haykırışıyorlar, açık saçık lâflar ediyorlar, kızları katıla katıla güldürüyorlardı.

Flore, doğruldu, bitişik bağdaki Macqueron kadına bakarak, Bécu kadına:

— Şu Coelina, kızı Berthe'in kibar küçük hanımlar gibi teni var diye övünüyordu, dedi!... Halbuki, yavrucak sararıyor, fena halde kuruyor.

Bécu kadın:

— Elbette! Diye cevap verdi, kızları kocaya vermeyince öyle olur! Berthe'i araba yapıcısının oğluna vermemekle hata ediyorlar... Zaten, rivayete bakılırsa, kızın kötü huyları varmış, sıhhatini kendisi bozuyor.

Tekrar iki kat olup salkım kesmeğe başladı. Sonra, kıçını sallıyarak ilâve etti:

— Ama, yine de, okul öğretmeni, etrafında fırıl fırıl dönüyor.

Flore:

— Ha şunu bileydin, diye haykırdı, o Lequeu olacak herif, gübrenin içinden burnuyla

para toplar... Hah, işte onlara yardıma geliyor. Gidi düzenbaz!

Fakat sustular. Askerden geleli henüz on beş gün olan Victor, onların sepetlerini alıyor, Delphin'in küfesine boşaltıyordu; Lengaigne kadın olacak o yılan karı, kendinin dükkânda bulunması şart olduğunu bahane ederek, bağ bozumu için, Delphin'i ücretle tutmuştu. Rognes'dan hiç ayrılmayan, körpe bir meşe ağacı gibi toprağa kök salmış olan Delphin de, küstah ve alaycı bir tavır takman Victor'un karşısında, hayretten ağzı bir karış açık duruyordu. Victor, onu hayret içinde bıraktığından dolayı pek memnundu, bıyık koyuvermiş, sivri bir sakal uzatmış, başından hâlâ çıkarmadığı polis şapkasıyla, dünyaya metelik vermediğini anlatan haliyle o kadar değişmişti ki, onu kimse tanıyamıyordu. Yalnız, külhani, berikinin haset ettiğini sanıyorsa aldanıyordu. Ona, istediği kadar kışla hikâyeleri anlatsın, sefahate, orospulara ve şaraba dair istediği kadar yalan uydursun, köylü, kafasını sallıyor, netice itibariyle hayrette kalmakla beraber hiç de imrenmiyordu. Hayır, hayır! İnsanın, kendi bucağından ayrılması fazla pahalıya mal oluyordu! Chartres'a gidip, Nénesse'le beraber bir lokantada para kazanmak teklifini iki defa geri çevirmişti.

— Peki ama, behey kötürüm mendebur! Asker olursan ne olacak?

— Ooh! Asker olursam!... Kur'ada boş sayı çekmek de var!

Victor onu bu kanaatinden döndüremedi; Delphin'e karşı büyük bir istihfaf duyuyordu. Kazak gibi sağlam yapılı olduğu halde, ne kahpe herifti bu! Victor, hem konuşuyor, hem sepetleri küfeye boşaltıyor, herif yükün altında eğilmiyordu. Azizlik olsun diye, bir işaretle, farfaraca, Berthe'i gösterdi, ilâve etti:

— Bana bak, ben gittiğimden beri, orasında bir şeyler bitti mi?

Delphin bol bir kahkaha attı, çünkü Macqueron'un kızındaki garibe, gençler arasında en büyük alay mevzuu idi.

— Bilmem, yakından bakmadım... Belki de ilkbaharda bitmiştir.

Victor, tiksinti ile yüzünü buruşturarak:

— Ben sulamam, herhalde, dedi. Ha bir kurbağa, ha o... Hem, sıhhat için de hiç iyi bir şey değil, perukasız olunca orası nezle olur.

Bu söz üzerine, Delphin öyle güldü ki, sırtındaki küfe devrilecekti; bayırdan indi, küfeyi bir fıçıya boşaltmakla meşgulken, hâlâ katıla katıla güldüğü işitiliyordu.

Macqueron'un bağında, Berthe, kibar küçük hanımlık taslıyor, salkımları bağcı bıçağı

yerine küçük bir makasla kesiyor, dikenlerle arılardan korkuyor, çiyden ıslanıp bir türlü kurumayan zarif ayakkabılarına üzülüyordu. Nefret ettiği Lequeu'nün iltifatlarına tahammül gösteriyor, aynı zamanda, okumuş yazmış bu biricik erkeğin kendisine kur yapmasıyla övünüyordu. Lequeu, nihayet, mendilini çıkarıp Berthe'in ayakkaplarını sildi. Tam o sıra, da, beklenmeyen bir hâdise onları meşgul etti. Berthe:

— Aman, ne güzel fistanı var!.. Diye mırıldandı. Söyledilerdi ya, dün akşam, babasıyla beraber gelmiş.

Bu, Lengaigne'lerin kızı Suzanne'dı. Paris'te üç sene çılgınca bir hayat sürdükten sonra, birdenbire, köyüne dönüvermişti. Bir akşam evvel gelmiş, annesiyle kardeşi bağ bozumuna giderken o, yatakta sabah keyfi yapmış, daha sonra gidip onları orada bulmayı, çalışan köylülerin karşısına, parlak tuvaletiyle birdenbire çıkıp hepsini kahırlandırmayı kurmuştu. Gerçekten de, son derece büyük bir heyecan uyandırmıştı, çünkü, mavi ipekliden bir fistan giymişti, fistanın parlak mavisi, semanın maviliğini siliyordu. Suzanne, içine gömüldüğü parlak güneşin altında, asma dallarının sarıya bakan yeşili ortasında, açıkta, bu mavi fistanıyla sahiden göz alıyor, şâşaa saçıyordu. Bağa gelir gelmez, yüksek sesle konuşup kahkaha atma-

ya başladı; salkımları eline alıp yukarı kaldırıyor, havadan ağzına indirerek yiyor, kendisinden dolayı pek koltukları kabaran kardeşi Victor'la ve Delphin'le şakalaşıyordu; Bécu kadınla annesini, hayretten, elleri iki yanlarına sarkık, gözleri nemli, hayran bakıyorlardı. Hoş, civar bağlardaki bağ bozucular da bu hayranlığı paylaşıyorlardı. İş durmuştu, hepsi onu seyrediyorlardı, kız o kadar gelişmiş, güzelleşmişti ki, âdeta güçlükle tanıyorlardı. Eskiden çirkin bir kızken, şimdi, herhalde, sarışın kâhküllerini yüzüne doğru bir başka biçimde indirdiği için olsa gerek, çok şirinleşmişti. Bu meraklı muayene neticesinde, onun böyle pahalı esvaplar giydiğini, etli canlı hale geldiğini, neşeli yüzü zenginlik saçtığını görenler, ona karşı büyük bir saygı duyuyorlardı.

Coelina'nın yüzü sapsarı kesilmiş, dudakları büzülmüştü, kızı Berthe'le Lequeu arasında, o da kızın seyrine dalmıştı.

— Amma da şıklaşmış haa!... Flore önüne gelene anlatıyor, kızının orada uşakları, atı arabası varmış. Belki de doğrudur, öyle ya, bu takma takıştırma çok kazançla olur.

Hoş görünmeğe yeltenen Lequeu:

— Aman efendim, bu aşağılık mahlûkların parayı nasıl kazandıkları malûm, dedi.

Coelina, acı acı devam etti:

— Nasıl kazanırlarsa kazansınlar, paraları var ya!

O sırada, Suzanne, Berthe'i görmüş, tanımıştı; Vaktiyle ikisi de Meryem kızları idiler; gayet mültefit, ilerledi:

— Bonjur, nasılsın, iyi misin? diye sordu.

Berthe'i tepeden tırnağa süzüyordu, renginin solukluğuna dikkat etti. Bunun üzerine, kendi süt beyaz teninin verdiği gururla, gülerek, tekrar:

— İyisiniz, değil mi? dedi.

Berthe, ezile büzüle, mağlûp, cevap verdi:

— Çok iyiyim, teşekkür ederim.

O gün, Lengaigne'ler üstün gelmişlerdi, Macqueron'lara âdeta bir şamar indirmiş gibi idiler, Coelina, öfkeden kuduruyor, daha o yaşta yüzü buruşmağa başlayan kendi kızının sıskalığını, sarı benzini, ötekilerin, taravetli ve pembe yüzlü kızlarının sıhhatli haliyle kıyaslıyordu. Hakkaniyet mi idi bu? Şu aşifte, sabahtan akşama kadar, üzerinden bir sürü erkek geçtiği halde hiç yıpranmıyordu; halbuki, namuslu bir genç kız olan kendi kızı, yalnız yattığı halde, üç çocuk doğurup ihtiyarlayan bir kadın gibi bozulmuştu! Yok, yok! Usluluk mükâfat görmüyordu, ana babasının evinde, namusuyla oturmak zahmete değmezdi!

Nihayet, tekmil bağ bozucular, Suzanne'a hoş geldin dediler. Suzanne, büyümüş çocukları kucakladı, ihtiyarların hâtıralarını tazeliyerek, onları heyecanlandırdı. İnsan, ne olursa olsun, servet yapınca, elâleme kıymet vermeyebilirdi. Bu kız, şimdi zengin olduğu halde, mademki ailesine hor bakmıyordu, mademki köyüne gelip dostlarını görüyordu, yine iyi kalbli idi.

Saat on birde hep oturup peynir ekmek yediler. İştahları olduğu için yemiyorlardı, çünkü şafak söktü sökeli tıkabasa üzüm yemekle meşguldüler, gırtlakları şekerden yapış yapış, karınları fıçı gibi şiş ve yusyuvarlaktı; içleri gurulduyordu, yedikleri üzüm müshil yerine geçmişti; daha şimdiden, ikide bir, kızlardan biri, bir çitin arkasına doğru sıvışmak zorunda kalıyordu. Tabii, buna gülünüyordu, erkekler ayağa kalkıyorlar, onu uzaklaştırmak için ooo! Ooo! diye sesleniyorlardı. Hâsılı, candan eğleniyorlardı, yürekleri ferahlandıran şifalı bir eğlence idi.

Ekmek peynir sona ermek üzere iken, Macqueron rahip Madeleine'le beraber, aşağıdaki yolda gözüktü. Suzanne hemen unutuldu, bütün gözler papaza döndü. Açıkça söylemek lâzım gelirse, papazın bıraktığı intıba, lehinde olmadı: fasulye sırığı gibi bir adamdı, dünya yıkılmış da altında kalmış sanılacak kadar yü-

zü tasalı idi. Yine de, her bağın önünde durup selâm veriyor, herkese iltifatlı bir söz söylüyordu, gitgide, adamı pek terbiyeli, pek halim selim buldular, hâsılı kuvvetli değildi. Bunu kendilerine uydurabileceklerdi! O rahip Godard olacak geçimsiz herifin zamanındakine benzemeyecekti. Arkasından gülüşmeğe başlıyorlardı. Rahip bayırın üst başına varmıştı, orada kımıldamadan duruyor, Auvergne boğazlarının dar ufuklarına alışık, parlak, iri dağlı gözlerini yaşartan yeisli bir melâle, bir nevi korkuya kapılmış, dümdüz, külrengi, ucsuz bucaksız Beauce ovasına bakıyordu.

Buteau'larm bağı da, tam onun durduğu noktada idi. Lise'le Françoise salkım kesiyorlardı; babasını alıp getirmeği ihmal etmemiş olan Jésus-Christ de, gık deyinceye kadar yediği üzümden sarhoş olmuş, sözde, küfelere sepet boşaltmakla meşgulmüş gibi yapıyordu. Üzümler, vücudunda öyle tahammür ediyor, karnını öyle gazla dolduruyordu ki, her deliğinden hava çıkıyordu. Orada bir papazın bulunmasıyla şevke geldi, densizleşti.

Buteau:

— Terbiyesiz kerata! Diye haykırdı. Bari bekle de, papaz efendi gitsin, sonra yap.

Fakat Jésus-Christ bu azarı kabul etmedi. İstediği zaman edep, erkân bilir bir kimse gibi cevap verdi:

— Ona mahsus değil ki, kendi keyfim için.

Fouan baba, yorulmuş, havayı güzel, mahsulü bereketli görünce sevinmiş, kendi tâbiriyle, yer iskemlesine oturmuştu. Bağı yakında bulunan la Grande'in, gelip kendisine merhaba demesiyle, için için alay ediyordu. Paralı olduğunu haber alalı beri, o da itibar etmeğe başlamıştı. Sonra, torunu Hilarion'un, kendi yokluğundan istifade edip üzüm tıkandığını uzaktan görünce, bir sıçrayışta Fouan babanın yanından ayrıldığı, meczuba sopa indirmeğe başladı. Kazandığından fazla zarar veren yalak düşkünü domuz seni! Diye söyleniyordu.

Buteau, yaltaklanmak için, bir lâhza babasının yanına oturmuştu:

— Şu hala, kuyruğu bir titretse herkes memnun olacak, dedi! Eşek gibi hem dayanıklı hem budala diye, bu zavallı meczuba böyle eziyet etmek yakışır mı?

Sonra, öteki yamaçta, yolun kenarında bulunan Delhomme'ları diline doladı. Kasabanın en güzel bağı onlarındı, iki hektara yakın bir parça halinde idi, içinde on iki kişi kadar çalışıyordu. Çok bakımlı olan bağları öyle salkımlar veriyordu ki, hiçbir komşunun bağında benzeri yoktu; bununla o kadar övünüyorlardı ki, sanki herkesten ayrı bağ bozumu yapıyor gibi

bir halleri vardı, kızları alabildiğine koşturan âni buruntulara gülmüyorlardı bile. Sanki tepeye çıkıp babalarına bir hoşgeldin derlerse ayakları kırılırdı, onun orada bulunduğundan haberleri yokmuş gibi davranıyorlardı. Muntazam çalışma, hakkaniyet gibi gösterişler yapan bu Delhomme olacak kılıbık herif, emsalsiz bir avanaktı! Ya o cırlak Fanny başkalarına yaptığı kötü işlerin farkına bile varmadığı halde, ters yellendin diye adama kızar, resim gibi karşısına geçip tapınılmasını isterdi!

Buteau devam etti:

— İşin doğrusu, baba, dedi, ben sizi çok severim, halbuki kardeşimle ablam... Bilmiş olun, püften şeyler yüzünden biribirimizden ayrıldığımız için hâlâ yüreğim üzgün.

Kabahati, Jean'ın baştan çıkardığı François'a yükledi. Fakat François şimdi uslu oturuyordu. Eğer kımıldıyacak olursa, Buteau, onu havuza daldırıp serinleterek kızgınlığını gidermeğe karar vermişti.

— Kendinizi bir yoklayın bakalım, baba... Tekrar bize dönüp gelseniz, olmaz mı?

Fouan, ihtiyatlı davrandı, sustu. Küçük oğlunun nihayet ağzından kaçırdığı bu teklifi zaten bekliyordu; peki, yahut hayır demek istemiyordu, çünkü işin nereye varacağı bilinmez-

di. O zaman, Buteau, kardeşinin, bağın öte başında bulunduğuna iyice emniyet getirdikten sonra, devam etti:

— Bu Jésus-Christ olacak düzenbazın evinde sizin işiniz ne, öyle değil mi? Günün birinde, belki de sizi orada öldürülmüş bulacaklar... hem, bakın size söyleyeyim, ben sizi beslerim, barındırırım, aylığınızı da yine veririm.

Babası, hayretler içinde, gözlerini kırpıştırmıştı. Hâlâ bir şey söylemediğini görünce, oğlu, onun büsbütün tamahını celbetmek istedi.

— Kahveniz, rakınız, dört meteliklik tütününüz, hâsılı keyfiniz tamam!

Bu kadarı fazla idi, Fouan korktu. Jésus-Christ'nin evinde, işler gerçi kötüleşiyordu. Fakat, ya Buteau'lara gider de, orada yine rahatsız olursa?

Bahsi kesmek için ayağa kalktı, yalnız:

— Düşünelim bakalım, dedi.

Ortalık kararıncaya kadar bağ bozumu devam etti. Arabalar, durmadan dolu küfeleri taşıyor, boş küfeleri geri götürüyordu. Batmakta olan güneşin yaldızladığı çubuklar arasında, engin, pembe semanın altında, bütün bu taşınan üzümün verdiği sarhoşluk ortasında, sepetlerle küfeler, daha hızlı gidip geliyordu.

O sırada, Berthe bir kaza geçirdi; öyle bir buruntu geldi ki, koşacak vakit bile bulamadı. Herekler arasına çömeldi, annesiyle Lequeu, vücutlarını siper ettiler. Bitişik bağdakiler, bunu gördüler. Victor'la Delphin, ona kâğıt göndermek istiyorlardı; fakat Flore'la Bécu mâni oldular, çünkü bazı işlerde haddi aşmak yalnız terbiyesizlere mahsustu. Nihayet, evlere dönüldü. Delhomme'lar, kafilenin en başında idiler; la Grande, beygire yardım edip arabayı çekmesi için Hilarion'u zorluyordu; Lengaigne'lerle Macqueron'lar, aralarındaki rekabete rikkat katan yarı sarhoşluk haliyle, canciğer oluyorlardı. En fazla dikkate çarpan şey, rahip Madeline'le Suzanne arasındaki terbiyeli sohbet oldu. Papaz hepsinin en iyi giyineni Suzanne olduğunu görünce, onu galiba kibar bir bayan sanmıştı; papaz gayet saygılı, Suzanne sahte kibar tavırlar takınarak, pazar günü sabah âyininin saatini sorarak, yanyana yürüyorlardı. Onların arkasından Jésus-Christ geliyordu, papaza musallat olmuş, inatçı bir sarhoş alaycılığı ile, o iğrenç şakasına devam ediyordu. Beş adımda bir, bacağını kaldırıyor, bir tane koyuveriyordu. Şıllık kız, gülmemek için dudaklarını ısırıyor, papaz, işitmemezlikten geliyordu; bu musikinin refakatinde, gayet ciddî, üzüm arabaları katarının peşisıra, sofuca fikirler teatisine devam ediyorlardı.

Nihayet, Rognes'a varılacağı sırada, Buteau ile Fouan, utanarak, Jésus-Christ'yi susturmağa çalıştılar. Fakat Jésus-Christ hâlâ işine devam ediyor, rahip efendinin, bundan alınırsa hata etmiş olacağını söylüyordu.

— Allah Allah! Başkaları için değil bu diyorum, yahu! Yalnız bana mahsus!

Ertesi hafta, şarabın çeşnisine bakılmak üzere Buteau'nun evine davet edildiler. Charles'lar, Fouan, Jésus-Christ, daha dört beş kişi, saat yedide, but, ceviz ve peynir, yani âdeta mükemmel bir akşam yemeği yemeğe geleceklerdi. Gün ortası, Buteau, şarabını büyük fıçının hunisiyle altı küçük fıçıya doldurmuştu. Fakat, işlerini onun kadar ileri götüremeyen komşular vardı. Bir tanesi hâlâ bağ bozumuna devam ediyordu, sabahtan beri, çırçıplak, üzüm basmakla meşguldü; bir başkası, elinde bir çubukla, mayalanan şırayı karıştırıyor, şıra köpürdükçe bastırıyordu; bir üçüncüsünün cenderesi vardı, üzüm posasını cendereden geçiriyor, posayı, buram buram tüten bir yığın halinde, avlusuna boşaltıyordu. Her evde buna benzer işler vardı, bütün bu işlerden, tüten büyük fıçılardan, şakır şakır şıra akıtan cenderelerden, taşan küçük fıçılardan, tekmil Rognes kasabasında, keskin kokusu kâinatı sarhoş etmeğe yetecek şarabın özü etrafa yayılıyordu.

O gün, satodan ayrılacağı zaman, Fouan'ın içine doğdu, mercimek tenceresinde duran tahvillerini oradan aldı; bunları üzerinde gezdirmekle orada saklamak arasında fark yoktu, çünkü Jésus-Christ ile la Trouille'un, acayip gözlerle havaya baktıklarını görür gibi olmuştu. Erkenden, üçü birlikte yola çıktılar, Buteau' ların evine, Charles'larla aynı zamanda vardılar.

Bedritam halinde bulunan ay öyle iri, öyle parlaktı ki, âdeta güneş gibi etrafı aydınlatıyordu; Fouan, avluya girince, Gédéon isimli eşeğin, sundurmanın altında, kafasını küçük bir gerdele sokmuş olduğunu gördü. Hayvanın başıboş dolaşmasına hiç şaşmadı, çünkü çok kurnaz olan Gédéon, kapı mandallarını ağzıyla pekâlâ kaldırabiliyordu; fakat gerdeli merak etti,yaklaştı, şarap fıçısının gerdellerinden biri olduğunu anladı; fıçıları doldurmak için, cendereden çıkarılan şarapla dolu olarak oraya bırakılmıştı. Vay kâfir Gédéon vay! Gerdeli boşaltmakla meşguldü!

— Heey! Buteau, koş!... Eşeğin meşgul!

Buteau, mutfağın kapısında gözüktü:

— Ne var?

— Ne var ne yok içti, bitirdi!

Gédéon, bu haykırışmalar arasında, şarabı fütursuzca çekiştiriyordu. Belki de bir çeyrek

saatten beri böyle için duruyordu, çünkü küçük gerdel, rahat rahat yirmi litre şarap alabilirdi. Ne kadar şarap varsa bitmişti, eşeğin karnı, kırba gibi şişmiş, patlayacak hale gelmişti; nihayet başını kaldırdığı zaman, burnunun şarapla sırsırklam olduğunu gördüler; bu ayyaş suratında, gözlerinin altında peyda olan kırmızı bir çizgi, kafasını oraya kadar daldırdığını gösteriyordu.

Buteau koşarak geldi:

— Ah hergele! diye bağırdı, bir marifet daha yaptı! Ahlâksızlık dedin miydi, eşi emsali bulunmaz!

Gédéon, kabahati yüzüne vurulduğu zaman, usulen kulaklarını düşürür, umurunda değilmiş gibi bir hal alırdı. Bu sefer, her türlü saygıyı unuttu, sersem sersem, basbayağı alay etti, sırtını oynattı, işlediği sefahatin, iç üzüntüsünden azade sevincini anlatmak istedi; sahibi itince, sendeledi.

Fouan, omuz verip Gédéon'u desteklemek zorunda kalmıştı.

— Yahu, bu yezit bulut gibi sarhoş!

Onu, candan bir hayranlıkla seyreden Jésus-Christ:

— Eşek gibi sarhoş, denilse yeri var. Bir oturuşta bir gerdel, ne gırtlak be! dedi.

Ama Buteau gülmüyordu, gürültüyü duyup koşan Lise'le Françoise da öyle. Bir kere, şarap mahvolmuştu; sonra, şarabın mahvolduğu bir şey değildi, eşeklerinin, Charles'ların yanında yaptığı bu çirkin hareketten utanıyorlardı. Charles'lar, Élodie yanlarında bulunduğu için, dudaklarını ısırmağa başlamışlardı. Bu felâket yetmiyormuş gibi, tesadüf, birlikte dolaşmağa çıkan Suzanne'la Berthe, tam kapının önünde, rahip Madeline'e tesadüf etmişler, üçü de durmuşlar, bekliyorlardı. Gözlerini dikmiş, manzarayı seyreden bütün bu kibar insanların karşısında, şimdi, bu ne çirkin haldi.

Buteau, yavaş sesle:

— Baba, itin şunu, dedi. Çabuk, ahıra sokmak lâzım.

Fouan, merkebi itti. Fakat Gédéon, halinden memnundu, bulunduğu noktadan ayrılmak istemiyor, aksileniyor, gözleri kaymış, alaycı bir ifade ile bakıyor, ağzı köpürüyor, dudakları bir gülüşle kıvrılıyor, kalender bir ayyaş tavrı alıyordu. Vücudunu koyuverip ağırlaşıyor, iki yana açtığı bacakları üzerinde sallanıyor, tuhaflık yapıyormuş gibi, her sarsılışta toparlanıyor, doğruluyordu. Buteau da işe karışıp onu itince, iş uzun sürmedi. Eşek, dört ayağını dikip sırtüstü serildi, sonra, yattığı yerde yuvarlanmağa, öyle üst perdeden anırmağa başladı ki, kendisini seyredenlerin hiçbirisine kulak asmıyor gibiydi.

Buteau, avazı çıktığı kadar haykırarak, onu tekmelemeğe başladı:

— Ah! Pis murdar! Tembel serseri! Ben sana sarhoş olmayı gösteririm!

Jésus-Christ, büyük bir müsamaha ile araya girdi:

— Yapma, yapma... Görüyorsun ya, hayvan sarhoş, mantık aramamalı. Belli bir şey, söylediklerini anlamıyor, daha iyisi, yardım etmeli, yerine gitsin.

Charles'lar, bu zirzop ve ahlâksız hayvanın yaptığı işi pek ayıplayarak, bir kenara çekilmişlerdi; Élodie de, sanki hayâsızca bir manzara karşısında kalmış gibi, kıpkırmızı kesilmiş, başını öteye çeviriyordu. Papazın, Suzanne'm ve Berthe'in teşkil ettiği grup, kapının önünde, hiç ses çıkarmadan duruyor, lisanı hal ile bu işi ayıplıyordu. Komşulardan gelenler olmuştu, açıktan açığa alaya başlıyorlardı, Lise'le Françoise, utançlarından, nerede ise ağlayacaklardı.

Buteau, öfkesini yenmeğe çalışarak, Fouan'la Jésus-Christ'nin yardımıyla, Gédéon'u ayağa kaldırmağa uğraşıyordu. Bu kolay bir iş değildi, çünkü kerata, karnında lıngır lıngır çalkanan bir gerdel dolusu şarapla, yerinden kımıldayamayacak kadar ağır çekiyordu. Bir yanını doğrultur doğrultmaz, öteki yana devriliyordu. Üçü birden, eşeği desteklemek, diz-

leriyle ve dirsekleriyle dayanarak payandalamak için var kuvvetlerini sarf ediyorlardı. Nihayet, onu ayağa kaldırmaya, hattâ bir kaç adım yürütmeğe muvaffak olmuşlardı ki, Gédéon, birdenbire geriye doğru yattı, tekrar yere serildi. Ahıra kadar gitmek için, bütün avluyu geçmek lâzımdı. Bu işi kabil değil beceremeyeceklerdi. Ne yapsalardı acaba?

Üçü de, o yandan bakıyorlar, bu yandan bakıyorlar, eşeği neresinden tutup doğrultacaklarını bilemiyorlar:

— Hay Allah belâsını versin! diye sövüp duruyorlardı.

Jésus-Christ, Gédéon'u, sundurmanın duvarını yaslamaya akıl etti; oradan evin duvarı boyunca yürüyerek avluyu çepeçevre dolaşıp ahıra kadar giderlerdi. Duvara sürtünerek yürüyen eşeğin, derisi sıyrılmakla beraber, önce bu iş yolunda gitti. Fakat aksi gibi, bu sürtünmeye, hayvan herhalde dayanamadı. Birdenbire, vücudunu duvara yapıştıran ellerden kurtuldu, ileri atıldı, sıçradı. Fouan baba, az kaldı yere seriliyordu, iki kardeş haykırıştılar:

— Tutun, tutun!

O zaman, ayın parlak, beyaz ışığı altında, Gédéon'un, koca kulaklarını sallaya sallaya, çılgınca bir zikzak çizerek, avluda dört döndüğü

görüldü. Karnını fazla kurcalamışlardı, rahatsız olmuştu. İçi bir bulandı, Gédéon durdu, başı fırıl fırıl dönüyordu. Tekrar yürümek istedi, gerilen bacakları üstünde, katılıp kaldı. Boynu uzuyor, böğürleri müthiş surette kabarıp iniyordu. Kusan bir sarhoş gibi yalpalaya yalpalaya, her öğürtüde kafasını ileri uzatarak, insan gibi boşaldı.

Kapıda biriken köylüler alabildiğine bir kahkaha koyuvermişlerdi; safralı olduğu için Suzanne'la Berthe'in arasında, benzi sapsarı kesilen rahip Madeline'i, kızlar, Buteau'lara söylene söylene götürdüler; fakat, bilhassa Charles'larm gocunmuş tavırları, bir eşeğin bu halde ortaya çıkarılması, edebe ve hayâya, hattâ yoldan geçenlere karşı gösterilmesi gereken alelâde nezakete bile ne kadar aykırı olduğunu anlatıyordu. Élodie, telâş içinde, ağlaya ağlaya büyükannesinin boynuna sarıldı, eşek ölecek mi diye sordu. Mösyö Charles'ın da, bir yandan, sözü dinlenen eski patron sesiyle, âmirce: «Yeter! Yeter!» diye haykırmasına rağmen, eşek hâlâ kusmağa devam ediyordu, avlu, şiddetle fırlayan kusmuklarla dolu idi, âdeta kırmızı bir dere peyda olmuş, havuza akıyordu. Sonra, Gédéon, ayakları kayıp, bacakları iki yana ayrılarak kusmuğun içine yuvarlandı; öyle yakışıksız bir halde idi ki, sokağa serilmiş hiçbir sarhoş, gelip geçenleri asla bu derece iğrendirmemiştir. Sanki, alçak hayvan, efendile-

rini rezil etmek için mahsus böyle yapıyordu. Artık bu kadarı fazla idi, Lise'le Françoise, ellerini gözlerine götürerek kaçtılar, evin içine saklandılar.

— Yeter artık canım! Götürün şunu!

Gerçek, başka çare yoktu; zira, Gédéon, paçavra gibi gevşemiş, uyumuş, sızmağa başlamıştı. Buteau, koşup bir sedye getirdi, altı kişi yardım etti, eşeği sedyeye yüklediler. Dört ayağı sarkık, kafası sallana sallana, alıp götürdüler; öyle keyifli keyifli horluyordu ki, âdeta anırıyordu, yine kâinatı umursamıyor gibi bir hali vardı.

Bu hâdise, önce, yemekte tabiatiyle bir tatsızlığa sebeboldu. Çok geçmeden herkes kendine geldi, hattâ taze şaraba o kadar fazla rağbet gösterildi ki, saat on bire doğru, hepsi eşeğe benzemişti. İkide bir, içlerinden biri, bir ihtiyacı defetmek için avluya çıkıyordu.

Fouan baba çok neşeliydi. Belki de, yine küçük oğlunun evine gelip yerleşirse iyi ederdi, çünkü bu yıl, oranın şarabı iyi olacaktı. Bir aralık o da sofradan kalkıp dışarı çıkmak zorunda kalmıştı; gece karanlığında, kafasında bu fikri evirip çevirmekle meşgulken, onun peşisıra çıkan Buteau ile Lise'in, yanyana çitin kenarına çömelip çekişmekle meşgul olduklarını işitti; babasına gereği kadar iltifat göstermediği için

kocası karısına çıkışıyor; behey avanak! Onu tekrar yanımıza alıp parasını iç etmek için gözünü boyamak lâzım, diyordu. İhtiyar ayıldı, vücudu buz kesildi, elini cebine götürdü, kâğıtlarının çahnmadığmı anlayınca içi rahat etti. Hep kucaklaşıp ayrıldılar, Fouan baba şatoya döndüğü zaman, oradan bir yere gitmemeğe kesin karar vermişti. Fakat hemen o gece gördüğü bir manzara onu iliklerine kadar dondurdu. La Troille sırtında gecelik gömleği ile, odasının içinde fırıl fırıl dolaşıyor, onun pantolonunu, gömleğini karıştırıyor, ayakkaplarının içine varıncaya kadar muayene ediyordu. Jésus-Christ, mercimek tenceresinden uçup giden parayı besbelli aramış, bulamamış, Buteau'nun dediği gibi, iç etmek için, arayıp bulsun diye kızını yollamıştı.

Gördüğü bu manzara, beynini o kadar kurcalamağa başladı ki Fouan yatakta kalamadı. Kalktı, pencereyi açtı. Ayışığı ile bembeyaz bir gece idi, Rognes'dan bir şarap kokusu yükseliyor, bir haftadır üstlerinden aşılarak geçilen, duvarlar boyunca öbeklenmiş şeylerin kokusuna karışıyor, bağ bozumu mevsimine mahsus o keskin kokuyu vücuda getiriyordu. Fouan baba düşünüyordu, ne yapmalı idi, nereye gitmeliydi? Paracıklarını artık yanından ayırmayacak, derisine dikecekti. Sonra, o karışık koku, rüzgârla burnuna kadar gelince, Gédéon'u tekrar hatırladı: Bir eşek ne kadar sağlam yapılı

oluyordu! İnsandan on misli fazla zevk alıyordu da çatlamıyordu. Fouan baba, küçük oğlunun evinde de soyuluyordu, büyük oğlunun evinde de; ikisinden birini seçecek hali yoktu. En iyisi, şatoda kalıp, şimdilik gözünü açmaktı. Düşündükçe, köhne kemikleri titriyordu.

V

Aylar geçti, kış geldi, sonra ilkbahar geldi; Rognes kasabasının mûtat gidişi devam ediyordu, mütemadiyen tazelenen bu çalışma ile dolu kasvetli hayat ortasında, işler oluyormuş gibi görünmek için seneler lâzımdı. Lâkin, temmuzda, kızgın güneşli havalarda, yaklaşan seçimler, kasabayı, yine de kaynaştırıyordu. Bu sefer, işin içinde koskoca bir iş vardı. Bunun bahsi ediliyor, adayların ziyareti bekleniyordu.

Châteaudun'deki fabrikacı mösyö Rochefontaine'in geleceği haber verilen pazar günü sabahı, Buteau'ların evinde, Lise'le Françoise arasında müthiş bir kavga patladı. İşlerin yürümüyor gibi göründüğü halde yine yürüdüğünü, bu misal ispat etti; çünkü iki kızkardeşi biribirine bağlayan son rabıta hep kopacak hale gelip her seferinde yine bağlanarak, her günkü kavgalarla aşma aşına öyle incelemişti ki, gerçekten hiç ehemmiyet verilmeyecek mânasız bir şeyden dolayı, bir daha bağlanamamak üzere kopuverdi.

O sabah Françoise, inekleri getirirken, kilisenin önünde Jean'a rastgelmiş, durup bir lâhza onunla konuşmuştu. Sırf Buteau'ları öfkelendirmek için, tam da evin karşısında durup konuşmakla, doğrusu onları kışkırtıyordu. Nitekim, eve girince, Lise bağırdı:

— Bana bak, zamparalarım görmek istediğin zaman, bu işi pencerenin dibinde yapmamağa gayret et!

Buteau da orada, bir bağcı bıçağını bilemekle meşgul, dinliyordu. Françoise:

— Zamparalarım ha! Zamparalarım burada fazla fazla var. Hele bir tanesi var ki, eğer görmek isteseydim beni pencerenin dibinde değil, senin yatağında koynuna alacaktı, namussuz!

Buteau'yu ima eden bu söz, Lise'i çileden çıkardı. Çoktan beri bir tek arzusu vardı, evinde başını dinlemek için kızkardeşini kapı dışarı atmak istiyordu, malının yarısını geri vermeğe razı idi. Hattâ kocasından dayak yemesinin sebebi bu idi, Buteau bunun aksini düşünüyordu. Sonuna kadar hileye devam etmeyi aklına koymuştu, zaten, kendisinde ve Françoise'da, beraber yatmak için lâzım olan şey mevcut bulundukça, kızın koynuna girmekten ümidini kesmiyordu. Lise de, emir artık kendisinde bulunmadığı için öfkeleniyor, şimdi daha başka bir kıskançlık azabı duyuyor, gençliğine, katı küçük memelerine, kıvrık yenlerinin altından gözüken kollarının beyaz cildine karşı kin beslediği bu şırfıntıya, Buteau'nun sulandığını görüp öfkeden kudurmakla beraber, artık bu işe bir son verilmesini istiyor, kocasının, kızkarde-

şini koynuna almasına göz yummağa hâlâ hazır bulunuyordu. Onlara kendisi şamdan tutacak olsa, Buteau'nun, bütün bu güzellikleri harabetmesini isteyecekti, Françoise'ı kendisi de tepeleyecekti; erkeği paylaşmaktan azap duymuyordu, büyüyen, ağu katılan rekabetleri arasında azabını çektiği şey, kızkardeşinin kendisinden daha güzel olması, erkeğe herhalde daha fazla zevk verebilmesi idi.

— Kaltak, onu azdıran sensin! diye haykırdı. Eğer boyuna peşinden koşmasan, o da senin murdar kıçında dolaşmaz. Dürüst iş, doğrusu!

Françoise bu yalan karşısında öyle isyan etti ki, benzi sapsarı oldu. İçin için bir öfkeyle, temkinle cevap verdi:

— Pekâlâ, artık yeter... On beş gün bekle, istediğin bu ise artık benden kurtulacaksın. Evet, on beş gün sonra yirmi bir yaşma basıyorum, çıkıp gideceğim.

— Yaa! demek ki rüştünü ispat etmeği bekliyorsun, demek ki bunu hesapladığın için bize etmediğin münasebetsizlik kalmadı!... öyleyse, on beş gün sonra değil, derhal çıkıp gideceksin, kaltak! Haydi, çek arabanı!

— Şimdi de giderim... Macqueron'un dükkânına bir adam lâzımmış. Beni al dersem, alır... hoşça kalın!

Françoise, bunun üzerine çıkıp gitti, fazla çekişmediler, aralarında daha başka lâf konuşulmadı. Buteau, bilemekte olduğu bağcı bıçağını elinden fırlatmış, bir çift şamar atıp ortalığı mayna etmek, iki kardeşi bir kere daha barıştırmak için seğirtmişti. Fakat çok geç kaldı, öfkesinden, yalnız karısına bir yumruk yapıştırabildi, Lise'in burnundan kan geldi. Vay cenabet karılar vay! Ne zamandan beri korktuğu, ne zamandan beri mâni olduğu şey başına gelmişti, işte! Kız uçup gitmişti, şimdi bir sürü karışık iş başlayacaktı! Buteau, önüsıra, kızın da, toprağın da, tabana kuvvet kaçtığını görüyordu.

— Şimdi Macqueron'un oraya gideceğim, diye avazı çıktığı kadar haykırdı. Haddi varsa eve dönmesin, kıçını tekmeleye tekmeleye getirmek icabetse bile yine getireceğim!

O pazar günü, Macqueron'un dükkânında yer yerinden oynuyordu, çünkü adaylardan biri olan, Châteaudun'lü inşaat atelyeleri sahibi mösyö Rochefontaine'i bekliyorlardı. Son teşrii devrede, mösyö de Chédeville gözden düşmüştü, kimisi, Orléans'cılarla olan dostluğunu apaçık ortaya serdiği için, kimisi de, yaşına rağmen ona delice âşık olan bir meclis odacısının genç karısıyla arasında geçen bir sevda macerasına Tuileries sarayı kızdığı için böyle olduğunu söylüyordu. Ne olursa olsun, Vali, eski

mebusu himayeden vazgeçmiş, eski muhalefet partisi adayı mösyö Rochefontaine'i himaye etmeğe başlamıştı; bir nazır, Rochefontaine'in atelyelerini gezmeğe gelmiş, Rochefontaine de, serbest mücadeleye dair bir risale yazmış, İmparatorun dikkatini pek çekmişti. Mösyö de Chédeville böyle silkilip atıldığına çok öfkelenmekle beraber adaylığını muhafaza ediyordu, çünkü iş çevirmek için mebusluğa ihtiyacı vardı, terhin edilmiş, yarıyarıya harabolmuş la Ohamade çiftliğinin kiralarıyla geçinemiyordu. Öyle ki, garip bir hâdise olmuş, vaziyet tersine dönmüş, büyük mülk sahibi bağımsız aday olmuş, büyük fabrikacı resmî adaylığı almıştı.

Hoerdequin, Rognes belediye reisi olduğu halde, el'an mösyö de Chédeville'in tarafını tutuyordu; hükümetin emirlerini hiç kale almamağa azmetmişti, eğer sabrını tüketecek olurlarsa açıktan açığa mücadeleye bile hazırdı. Bir kere, Valinin her üfürüşünde fırıldak gibi dönmemeği dürüstlük sayıyordu; sonra, himaye taraflarıyla serbest mücadele taraftarı arasında bir kıyaslama yapıyor, ziraat işlerindeki şiddetli buhranda himaye taraftarını tutmanın kendi menfaati iktizası olduğuna kanaat getiriyordu. Jacqueline'in bir müddetten beri sebebolduğu üzüntüler çiftlik gailelerine ekleninee, belediye işlerine bakmasına mâni olduğundan, gündelik muameleleri muavin Macqueron'a bırakıyordu. Onun için, seçimlere karşı

gösterdiği ilgi, belediye meclisine başkanlık etmesini gerektirince, meclis âzasının kendisine şiddetle aleyhtar ve serkeş davrandığını görüp şaştı.

Bu hal, Macqueron'un, bir yabani mahlûk ihtiyatlılığı ile devam eden sinsi faaliyetinin, nihayet başarıya ermesi neticesi idi. Sonradan zengin olan, işi tembelliğe vuran, can sıkıntısından patlayarak kibar bir zat gibi aylak aylak dolaşan, murdar, bakımsız kılıklı bu köylü, azar azar, belediye reisi olmak ihtirasına kapılmıştı; artık, hayatının biricik eğlencesi bu idi. Derken, Hourdequin'in kuyusunu kazmağa, Rognes kasabası halkının hepsinin yüreğinde, vaktiyle derebeylerine, şimdi toprağa sahip burjuva oğluna karşı yaratılıştan mevcut şiddetli kini istismar etmeğe başlamıştı. Hourdequin, toprağı, hiç şüphe yok bedavaya ele geçirmişti! Yoksul bir biçarenin, güzel fırsatlardan faydalanmasına imkân yoktu. Talih, hep ceplerini doldurmaktan artık usanmış alçaklara gülüyordu! La Borderie'de olup biten rezaletler de caba idi. Çiftlik sahibinin, öylesi hoşuna gittiği için, uşakların koynundan çıkarıp kendi koynuna aldığı o la Cognette, bir yüzkarası idi; bütün bu olaylar şimdi diriliyor, kasabada açık saçık sözlerle ağızdan ağıza dolaşıyor, herkeste nefret uyandırıyordu; hattâ, yorulmak zahmetine değse kendi kızlarını kendi koyunlarına alacak, yahut satacak olan kimseler bile bu söy-

lentileri nefretle karşılıyorlardı. Öyle ki, belediye meclisi âzaları, nihayet, bir burjuvanın çalıp çırpmak, zevk ve safa etmek için burjuvalarla düşüp kalkması gerektiğini, halbuki, bir köylü nahiyesini iyi idare etmek için köylü bir belediye reisine ihtiyaç olduğunu söylemeye başlamışlardı.

Hourdequin, ilk mukavemete, seçimler münasebetiyle uğradı, hayret etti. Mösyö de Chédeville'den bahsettiği sırada, bütün yüzler taş kesildi. Macqueron, Hourdequin'in, gözden düşen adaya sadık kaldığını görünce, savaş meydanının gerçek sahibi kendisi olduğunu, belediye reisini devirmek için eline mükemmel bir fırsat geçtiğini düşünmüştü. Nitekim, Valinin adayı olan mösyö Rochefontaine'i destekliyor, nizam taraftarı olan herkesin hükümeti tutması gerektiğini açıkça söylüyordu. Kanaatini böylece belirtmesi yetiyor, belediye meclisi âzalarına telkinlerde bulunmasına hacet kalmıyordu; çünkü, süpürülmekten korktukları için, hep süpürgenin sapına yapışıyorlardı; hiçbir değişiklik olmasın, buğday pahalıya satılsın diye, kendilerini kuvvetli tarafa, efendiye satmayı akıllarına koymuşlardı. Aynı fikirde olan hakkaniyetsever, dürüst Delhomme, Clou ile ötekileri peşine takıyordu. Hourdequin'i büsbütün kötüleyen bir şey vardı ki o da, Macqeron'un kazandığı öneme fena halde öfkelenen Lengaigne'in tek başına ondan tarafa olması

idi. İşe iftira da karıştı, çiftlik sahibinin «Kızıl» lıkla, köylüyü mahvetmek için Cumhuriyet isteyen serserilerden biri olmakla itham ettiler; iş o hale geldi ki, rahip Madeline telâşa düştü, mevkiini belediye reisi muavinine borçlu olduğunu sandı, mösyö de Chédeville'in taraftarı olan Monsenyörün gizli himayesine rağmen, o da mösyö Rochfontaine'i tavsiye etmeğe başladı.

O sırada, belediye reisini son bir darbe daha sarstı; Rognes'dan Châteaudun'e giden mahut doğru yolun açılışı sırasında, Hourdequin'in, kabul edilen tahsisatın yarısını kendi cebine indirdiği şayiası dolaştı. Bu iş nasıl olmuştu? İzah eden yoktu, mesele, esrarını ve fecaatini muhafaza ediyordu. Bu iş hakkında kendisine sual sorulduğu zaman, Macqueron, bazı icaplarla ağzını sıkı tutmak zorunda bulunan bir kimse gibi telâşlı, üzüntülü ve temkinli bir tavır takınıyordu. Zira hikâyeyi uyduran kendisiydi. Hâsılı, nahiye altüst olmuş, belediye meclisi ikiye ayrılmıştı, bir tarafta, Lengaigne müstesna bütün meclis âzalarıyla muavin, öte tarafta, durumun vehametini ancak o zaman anlayan belediye reisi vardı.

Macqueron, on beş gün evvel Châteaudun'e bilhassa yaptığı bir seyahatte, mösyö Rochefontaine'in karşısında yerlere eğilmiş; Rognes'a gelmek tenezzülünde bulunursa, ken-

di dükkânından başka yere inmemesi için yalvarmıştı. Onun için, o pazar günü, öğle yemeğinden sonra, meyhaneci, ikide bir yol üstüne çıkıp, adayını gözlemekle meşguldü. Delhomme'a, Clou'ya öteki belediye âzalarına da haber vermişti, onlar da, aday gelinceye kadar şarap içmekle vakit geçiriyorlardı. Fouan baba ile Lequeu de orada idiler, bir parti oyun oynuyorlardı; okul öğretmeni Lequeu, ağzına içki koymamakla öğündüğü için, bir gazete aldırmış, harıl harıl onu okuyordu. Fakat iki müşteri vardı ki reis muavinini endişelendiriyordu, bunlardan biri Jésus-Christ idi, öteki, onun ahbabı, dere tepe dolaşan serseri işçi Canon'du; bir şişe rakının karşısına geçip burun buruna oturmuşlar, alay ediyorlardı. Macqueron onlara yan bakışlar fırlatıyor, ikisini de kapı dışarı etmek için, boş yere bahane arıyordu, fakat, haydut herifler âdetleri hilâfına, bağırarak konuşmuyorlardı. Yalnız, kâinata kulak asmıyor gibi bir halleri vardı. Saat üçü çaldı; iki sularında, Rognes'da bulunacağını vâdeden mösyö Rochefontaine hâlâ gelmemişti.

Macqueron, karısına, endişeyle sordu:

— Coelina, birazdan bir kadeh ikram etmek için Bordeau şarabını yukarı çıkardın mı?

Müşterilere hizmet etmekle meşgul bulunan Coelina, unuttuğunu anlatan üzüntülü bir hareket yaptı; bunun üzerine, Macqueron, mah-

zene bizzat seyirtti. Kapısı her zaman açık duran bitişikteki tuhafiyeci dükkânında, Berthe mağaza tezgahtarı bir matmazel gibi zarif bir eda ile, üç köylü kadına pembe kurdelâlar gösteriyor; Françoise da, çoktan işe başlamış, günlerden pazar olmasına rağmen, rafların tozunu alıyordu. Belediye reis muavini, bir otorite ihtiyacıyla kasıldığı için, Françoise'ın kendi himayesine sığınmasından dolayı böbürlenmiş, onu hemen yanına almıştı. Karısı da, tesadüf, bir yardımcı arıyordu. Macqueron, kızı Buteau'larla barıştırıncıya kadar besleyecek, barındıracaktı; Françoise, eğer kendisini zorla oraya götürürlerse kendini öldüreceğine yemin ediyordu.

Birdenbire, kapının önünde, şahane iki perşöron koşulu bir lando durdu. Mösyö Rochefontaine arabada yalnızdı, indi, kendisini bekleyen kimse bulunmadığını görünce şaştı, canı sıkıldı. Meyhaneye girmekte tereddüdediyordu, tam o sırada, iki elinde birer şarap şişesiyle, Macqueron mahzenden çıktı. Öyle şaşaladı, öyle üzüldü ki, elindeki şişeleri nereye bırakacağını bilemedi, dili dolaşarak:

— Aman! Efendim, bu ne talihsizlik!... dedi. İki saattir, bir yere kımıldamadan bekledim; bir dakika aşağı ineyim dedim, bakın ne oldu... Ya, sizin için indim... Bir kadeh şarap içer misiniz, bay saylav?

Mösyö Rochefontaine, saylav değil henüz adaydı, biçare adamın şaşkınlığına acıması lâzımdı, halbuki daha fazla öfkelenmiş göründü. Pek pek otuz sekiz yaşında bir gençti, saçları kısa, sakalı dörtköşe kesilmişti, fazla itina göstermeden, temiz giyinmişti. Tavrı soğuk ve haşin, konuşması sert, âmirce idi; her hali emir vermeğe, fabrikasındaki bin iki yüz işçiye sözünü dinletmeğe alışmış olduğunu gösteriyordu. Bu köylüleri kırbaçla sürmeyi aklına koyduğu anlaşılıyordu.

Coelina ile Berthe seyirtmişlerdi; Berthe, morarmış göz kapaklarının örttüğü, her zamanki parlak, küstah gözleriyle bakıyordu.

— Lûtfen içeri girin, efendim, bu şerefi bize bağışlayın.

Fakat, beriki, bir bakışta, Berthe'i evirip çevirerek iyiden iyiye tartmıştı. Ama, yine de girdi, oturmak istemedi, ayakta durdu.

Macqueron, yavaş yavaş kendine geliyordu:

— İşte, belediye meclisindeki dostlarımız, dedi. Sizinle tanıştıklarına çok memnun oldular, çok memnun oldular, değil mi baylar?

Delhomme, Clou, öteki âzalar mösyö Rochefontaine'in kaskatı duruşu karşısında hayretler içinde, ayağa kalkmışlardı. Kendilerine söylemeyi tasarladığı şeyleri, İmparatorunki-

lerle aynı nazariyelerini, bilhassa, içtihatları beğenilmeyen eski adayın yerine hükümetin teveccühünü kazanmasına sebebolan terakki fikirlerini derin bir sessizlik içinde dinlediler; sonra mösyö Rochefontaine, yollar, şimendiferler, kanallar vadetmeğe başladı. Evet, Beauce ovasını biçecek bir kanal vadediyordu, bu kanal, ovayı asırlardan beri kavuran susuzluğu nihayet giderecekti. Köylülerin ağızları, hayretten bir karış açık kalmıştı. Bu adam ne söylüyordu kuzum? Şimdi de tarlalara su mu verecekti? Rochefontaine devam ediyordu, sonunda, reylerini kötüye kullananları, hükümetin şiddet tedbirleriyle ve mevsimlerin kinciliği ile itham etti. Hepsi bakıştılar. Bu adam, kendilerini ammada tartaklıyordu, onun dostu olmak, iyi bir şeydi doğrusu!

Macqueron, adayın her sözünü:

— Şüphesiz, şüphesiz! diye karşılamakla beraber, haşinliğinden de bir parça endişeleniyordu.

Fakat Bécu, bu askerce sözleri, başını kuvvetli kuvvetli sallayarak tasdik ediyordu; ihtiyar Fouan da, gözlerini faltaşı gibi açmış, erkek dediğin böyle olur, der gibi bir tavır almıştı; her zaman çok durgun olan Lequeu bile, kıpkırmızı kesilmişti, fakat adayın sözlerinden hoşlanıyor mu, yoksa öfkeleniyor mu, belli

olmuyordu. Yalnız, öbür iki hergele, Jésus-Christ ile ahbabı Canon, açık açık istihfaf gösteriyorlardı, öyle mağrur duruyorlardı ki, bıyık altından gülmekle, omuz silkmekle iktifa ediyorlardı.

Mösyö Rochefontaine, sözünü bitirir bitirmez kapıya doğru yürüdü. Belediye reis muavini, üzüntü ile haykırdı:

— O ne! Bir kadeh şarabımızı içmek şerefini bize bağışlamayacak mısınız, efendim?

— Hayır, teşekkür ederim, geç bile kaldım... Magnolles'da, Bazoches'da, yirmi yerde beni bekliyorlar. Allaha ısmarladık!

Bu sefer Berthe onu kapıya kadar bile götürmedi; tuhafiyeci dükkânına dönünce, Françoise'a:

— Amma terbiyesiz şey haa! dedi. Ben olsam yine ötekini, ihtiyarını seçerim!

Mösyö Rochefontaine tekrar landoya bindiği sırada, kırbaç sesleri işitip başını çevirdi. Bu, Jean'ın sürdüğü tek beygirli mütevazi arabasıyla gelen Hourdequin'di. Çiftlik sahibi, sabancılarından birinin, landoya yolda rasgelip kendisine haber vermesi üzerine, fabrikacının Rognes kasabasına geldiğini tesadüfen öğrenmişti. Tehlikeyle ta yakından karşılaşmak için koşup gelmişti; kaldı ki, bir haftadan beri,

mösyö de Chédeville'i, kasabada gözükmesi için sıkıştırıyor, herhalde bir kadına, belki de o meclis odacısının güzel karısına takılıp kalmış olacak ki bir türlü oradan ayrılamıyor, endişesi arttıkça artıyordu. Mösyö Rochefontaine'e, neşe ile seslendi :

— Vay, siz misiniz? Mücadeleye çıkmışsınız bile, haberim yoktu.

İki araba, yanyana durmuştu. Hourdequin de, Rochefontaine de inmediler, eğilip el sıkıştıktan sonra, birkaç dakika konuştular. Châteaudun belediye reisinin evinde bazan birlikte yemek yedikleri için tanışıyorlardı.

Mösyö Rochefontaine, malûm haşinliği ile, birdenbire :

— Demek siz benim aleyhimdesiniz, öyle mi? dedi.

Belediye reisi olduğu için fazla açıktan açığa hareket etmek istemeyen Hourdequin, bu kâfir herifin çok mükemmel hafiyeleri bulunduğunu görünce, bir an şaşaladı. Fakat, kendisinde de cüret yok değildi, vereceği cevapta dostça bir eda bulunması için, neşeli bir tavırla.

— Kimsenin aleyhinde değilim, kendi lehimdeyim, dedi... beni kim tutarsa, onu tutarım. Bir düşünün, buğday on altı franga düş-

tü, tam bana mal olduğu istihsal fiatı! Elini işe sürmeyip açlıktan gebermek daha iyi!

Beriki derhal hararetlendi:

— Haa! Evet, himaye değil mi? Fransız buğdayları bir misli fiat bulsun diye ecnebi buğdaylarına munzam gümrük, yasak vergisi konsun, değil mi? Hâsılı, fakirler ölsün, değil mi?... Siz ki terakki taraftarı bir insansınız, nasıl olur da bu acayip fikirlere saplanırsınız?

Hourdequin, aynı neşeli eda ile devam etti:

— Terakki taraftarı, terakki taraftarı, tabii öyleyim; ama bu o kadar pahalıya mal oluyor ki, yakında bu hovardalığı yapamaz olacağım... Makineler, kimyevi gübreler, tekmil yeni metotlar, bütün bunlar çok güzel, çok iyi düşünülmüş şeyler, bir tek mahzuru var, o da insanı mantık gereğince mahvetmesi.

— Sabırsızsınız da ondan; fenden, âni neticeler, tam neticeler vermesini istiyorsunuz da ondan; zaruri olan emeklemeler gayretinizi kırıyor, elde edilmiş hakikatlerden şüphe edecek, her şeyi inkâra varacak kadar ileri gidiyorsunuz da ondan!

— Olabilir. Tutalım ki benim yaptığım işlerin hepsi tecrübeden ibaret olsun. Ne olur, söyleyin de, bu hizmetimden dolayı bana nişan

versinler, bu tecrübelere daha başka hüsnü niyet sahipleri devam etsin!

Hourdequin, kesin ifadeli bulduğu bu kendi lâtifesine bol bir kahkaha attı. Mösyö Rochefontaine, hemen ilâve etmişti:

— Peki, işçinin açlıktan ölmesini mi istiyorsunuz?

— Yanlış anlamayın! Köylünün yaşamasını istiyorum.

— İyi ama, ben bin iki yüz işçi çalıştırıyorum, ücretleri artırırsam mutlaka iflâs ederim... Buğdayın fiyatı otuz frank olursa, işçilerim, sinek gibi pıtır pıtır düşüp ölürler.

— Yaa! Peki, benim adamlarım yok mu? Buğday on altı frank olunca biz perhize giriyoruz; köylerimizde, bütün hendeklerin dibinde kuyruğu titreten zavallılar var.

Sonra, hep gülerek devam etti:

— Herkes kendi çıkarını düşünür, tabii... Ben size ekmeği pahalı satmazsam Fransada toprak iflâs eder, pahalı satarsam, sanayi madik oynar. İşçi ücretleriniz artar, mamul eşyanın fiatı, âlet, elbise, muhtacolduğum türlü şey yükselir... Hâsılı, öyle bir arapsaçı ki, sonunda hiçbirimiz içinden çıkamayacağız!

Çiftçi ile fabrikacı, himaye taraftarı ile serbest mübadele taraftarı, biri sinsi kalender-

liği ile müstehzi müstehzi gülerek, öteki açıktan açığa, cüretli aleyhtarlığı ile, biribirlerini süzdüler. Bu, modern harb hali idi, hayat mücadelesi sahasında, bu devre mahsus iktisadi meydan muharebesi idi.

Rochefontaine:

— İşçiyi beslemeğe köylü icbar edilebilir, dedi.

Hourdequin:

— Gayret edin de, önce köylü karnını doyursun, diye cevap verdi.

Nihayet, arabasından atladı, öteki de, arabacısına bir kasaba adı söyledi; kapının önüne çıkan belediye meclisi âzası arkadaşlarının bu sözleri işitmeleri, Macqueron'un canını sıkmıştı, hep birlikte bir kadeh şarap içelim diye haykırdı; fakat aday, teklifi bir kere daha geri çevirdi, bir tek kişinin bile elini sıkmadı, mindere yaslandı, lando, koca iki perşöronun nal şakırtıları arasında hareket etti.

Sokağın öbür köşesindeki dükkânın kapısı önünde, ayakta, bir ustura bilemekle meşgul bulunan Lengaigne, bütün bu sahneyi görmüştü. Hakaretli bir gülüşle, komşusunu kastederek, çok yüksek sesle şu sözü söyledi:

— Hem kıçımı öp, hem üstelik teşekkür et!

Hourdequin'e gelince, o, meyhaneye girmiş, ikram edilen bir kadeh şarabı kabul etmişti.

Jean, hayvanı, kepenklerden birine bağlayıp, efendisinin peşinden hemen o da girdi. Françoise, tuhafiyeci dükkânında, el işaretiyle onu çağırıyordu; Buteau'larm evinden ayrılışını, bütün meseleyi kendisine anlattı. Jean öyle heyecanlandı, herkesin yanında, kıza lâkırdı gelmesine sebebolmaktan öyle korktu ki, sadece, tekrar görüşüp anlaşmak icabettiğini mırıldanarak söyledikten sonra döndü, geldi, meyhanenin bir peykesine oturdu.

Hourdequin şarabını içip kadehini bıraktıktan sonra:

— Eğer, reyinizi bu aksi herife verirseniz, çok midesiz şeylermişsiniz, diye haykırdı.

Mösyö Rochefontaine'le aralarından geçen münakaşa üzerine, yere serilip kalacak da olsa, açıktan açığa mücadeleye karar vermişti. Bunun üzerine, artık hatır gönül tanımadı, Rochefontaine'i diline doladı, onu de Chédeville'le kıyasladı, Chédeville için, kibri, azameti olmayan, herkesin hizmetine koşmaktan daima zevk duyan mert bir adam, hâsılı, eski Fransanm gerçekten asîl insanlardan biri, dedi. Halbuki bu koca palavracı, bu yeni moda milyoner, kendisini nasıl üstün görüyor, herkese nasıl tepe-

den bakıyor, herhalde zehirlenmek korkusuyla, memleket şarabmdan tatmak bile istemiyordu! Olacak şey değildi bu! Sağlam bir at, tek gözlü ata değişilir miydi?

— Söyleyin bakalım, mösyö de Chédeville'e ne kabahat buluyorsunuz? dedi. Senelerden beri sizin mebusunuz, oldum olası işlerinize bakıyor... Halbuki, son seçimlerde hükümet kendisiyle mücadele ettiği zaman serseri muamelesi yaptığınız bir herifin uğrunda onu silkip atıyorsunuz! Hatırlasanıza a canım!

Macqueron doğrudan doğruya işe karışmak istemediği için, karısına yardım ediyormuş gibi yapıyordu. Bütün köylüler, yüzlerinde hiçbir hareket olmadan, gizli düşüncelerini hiçbir kırışık belli etmeden, dinlemişlerdi Delhomme cevap verdi:

— Tanımıyorduk ki!

— Şimdi tanıyorsunuz işte bu matahı! Ne dediğini işittiniz, buğdayın ucuzlamasını istiyor, yabancı memleket buğdaylarının, bizim buğdaylarımızı mahvetmesi için rey vereceğini söylüyor. Bunu size daha önceden de anlattım, düpedüz iflâstır bu... Bunları söyledikten sonra, parlak vaitlerine inanıyorsanız pek budala imişsiniz! Evet, evet, ona rey verin! Sonradan, sizi nasıl yakadan atacak, görürsünüz!

Delhomme'un yanık yüzünde hafif bir tebessüm belirmişti. Bu dürüst ve mahdut zekâlı adamın kafasmm içinde uyuklayan bütün incelik, ağır ağır söylediği birkaç cümle ile kendini gösterdi.

— O ne derse desin, biz inanacağımız kadar inanırız... Ha o olmuş, ha başkası!... Bizim bir tek isteğimiz var, hükümet sağlam olsun da işleri yürütsün; o halde, aldanmamak için, en iyisi, hükümete, hangi mebusu istiyorsa onu yollamaktır... Mösyö Rochefontaine'in, İmparatorun dostu olması bize yeter.

Hourdequin, bu son darbe üzerine sersemledi. İyi ama, vaktiyle mösyö de Chédeville İmparatorun dostu idi! Ah! Hep kendilerini kırbaçlayan, besleyen efendilerin uşağı kölelerin dölü herifler, şimdi bile aynı irsî dalkavukluğun ve bencilliğin kurbanı idiler, günlük ekmeğin dışında hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey bilmiyorlardı!

— Öyleyse, bilmiş olun, yemin ediyorum, bu Rochefontaine saylav olduğu gün ben istifamı vereceğim! Beni, beyaza siyah, siyaha beyaz diyecek bir kukla mı zannediyorlar?... Eğer Tuileries sarayına, o cumhuriyetçi olacak haydutlar gelmiş olsaydı, siz, Allah bilir, onlarla da birlik olurdunuz!

Macqueron'un gözleri parlamıştı. Neyse, nihayet beklediği olmuştu, belediye reisi, kendi

sukut kararını imzalamıştı; çünkü, halk tarafından sevilmediği için, girdiği bu taahhüt, memleketin, mösyö de Chédeville aleyhine rey vermesine yeterdi.

Tam o sırada, ahbabı Canon'la beraber oturduğu köşede unutulan Jésus-Christ öyle üst perdeden güldü ki, bütün gözler ona döndü. Dirseklerini masanın kenarına dayamış, çenesi avuçlarında, orada bulunan köylülere bakarak, istihfaflı, müstehzi gülüşlerle, yüksek sesle:

— Eşek sürüsü herifler! Eşek sürüsü herifler! deyip duruyordu.

Kardeşi Buteau, tam bu lâf üzerine içeri girdi. Kapıdan bakar bakmaz, tuhafiyeci dükkânındaki Françoise'ı seçen keskin gözü, sırtını duvara dayayıp oturan, efendisini beklemekle meşgul Jean'ı hemen tanımıştı. Âlâ, kız da burada, zamparası da, şimdi görürüz! diye düşündü.

Jésus-Christ, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Hah! İşte kardeşim geldi, hepsinden daha eşek!

Tehdit homurtuları yükseldi, bu densiz herifi kapı dışarı etmeli diyenler oldu; tam o sırada, Leroi, namı diğer Canon işe karıştı, Parisin bütün sosyalist toplantılarında çekişmiş varoşluya has kısık sesiyle:

— Kapa ağzını oğlum! dedi. Göründükleri kadar budala değiller... Bana baksanıza, köylüler, şu karşıya, belediyenin kapısına bir duvar ilânı yapıştırılsa, üstünde, iri harflerle: Paris İhtilâli Komünü: Bir, bütün vergiler lâğvedilmiştir; iki, askerî hizmet lâğvedilmiştir, diye yazılı olsa, ne dersiniz?... Ha? Ne dersiniz, köylü dayılar?

Bu sözler öyle derin bir tesir yaptı ki, Delhomme, Fouan, Clou, Bécu, ağızlarını bir karış açıp, gözleri testekerlek, bakakaldılar. Lequeu'nün elinden gazetesi düştü; çekilip gitmek üzere olan Hourdequin geri döndü; Buteau, Françoise'ı unuttu, masanın bir kenarına oturdu. Hepsi, bu paçavralar içindeki serseriye, çapulla, zorbalık edip kopardığı sadakalarla geçinen, köylülerin bu baş belâsına bakıyorlardı. Bir hafta evvel, ortalık kararırken, bir hayalet gibi la Borderie'ye uğramış, oradan koğulmuştu. O sebeple, şimdi, bu Jésus-Christ külhanisinin yanında yatıp kalkıyordu, belki, ertesi gün oradan da kaybolacaktı.

Canon, neşeli bir eda ile ilâve etti:

— Bakıyorum, zevkinize gidecek gibi.

Buteau itiraf etti:

— Ha şunu bileydin, elbette! Maliye şubesine, daha dün para götürüp yatırdım! Sonu gelmiyor ki, derimizi yüzüyorlar!

Delhomme da:

— Ya çocuklarımızın artık askere gitmemesi! dedi. Nénesse için bedel veriyorum, kaça patladığını ben bilirim.

Fouan ilâve etti:

— Üstelik, bedel veremediniz mi çocuklarınızı alıp götürürler, öldürürler.

Canon başını sallıyor, gülüyor, böbürleniyordu.

Jésus-Christ'ye döndü:

— Görüyorsun ya, dedi, köylü dayılar o kadar budala değiller!

Sonra, tekrar onlara baktı:

— Bize diyorlar ki sizler muhafazakârmışsınız, yapılacak işlere engel olacakmışsınız... Kendi menfaatinizi elbette muhafaza edeceksiniz, değil mi ya? Size menfaat getirecek her şeyin yapılmasına razı olursunuz, yardım da edersiniz. Paralarınızla çocuklarınızı muhafaza etmek için yapamayacağınız şey yoktur, öyle değil mi?.. Yoksa, pek enayi şeylersiniz demek olur!

Hiç kimse artık içmiyordu, o hantal yüzlerde, bir huzursuzluk belirmeğe başlamıştı. Canon, gülerek, yapacağı tesiri düşünüp önceden zevklenerek devam etti:

— Onun için gönlüm rahat, beni, kapılarınızdan taşlayarak kovmağa başladığınız günden beri sizleri tanıyorum... Şu şişman zatın dediği gibi, bizler, biz kızıllar, iştirakçiler, Tuileries sarayına yerleştiğimiz zaman, sizler de bizimle beraber olacaksınız.

Buteau, Delhomme ve ötekiler, hep birden haykırdılar:

— Yooo! Bu yok işte!

Onu dikkatle dinlemiş olan Hourdequin, omuz silkti:

— Boşuna çenenizi yoruyorsunuz, aslanım!

Fakat Canon, bir imanlıya mahsus sağlam güvenle, hâlâ gülümsüyordu. Sırtını duvara verip yaslanmış, bir o omuzunu, bir öbür omuzunu sürterek, hafif bir salıntı ile, şuursuzca arkasını kaşıyordu. Bir yandan da işi izah ediyor, çiftlik çiftlik dolaşıp haber verdiği, çiftlik sahiplerine de, çiftlik uşaklarına da dehşet saldığı esrarengiz, yarım yamalak anlaşılan o ihtilâli anlatıyordu. Önce, Paristeki arkadaşlar iktidarı ele geçireceklerdi; belki de iş tabii şekilde olacaktı, zannedildiğinden daha az adam öldürebilecekti, bütün yapı, pek çürümüş olduğu için, belki de kendiliğinden ölecekti. Sonra, iktidarın mutlak sahipleri onlar olunca, hemen

o günün akşamına, iradı ortadan kaldıracaklardı. Büyük servetleri ele geçireceklerdi, öyle ki tekmil para, tekmil iş aletleri, tekrar milletin malı olacaktı; o zaman, yeni bir cemiyet düzenlenecekti, mali, sınai ve ticari, büyük bir müessese kurulacak, emekle refah, mantık dairesinde taksim edilecekti. Köylerde bu iş daha kolay olacaktı. Önce, toprak sahiplerinin mülkleri istimlâk edilecek, ellerinden toprak alınacaktı...

Hourdequin, onun sözünü kesti:

— Hele bir deneyin bakalım. Yabasını alan karşınıza çıkar, küçük mülk sahiplerinden bir tanesi bile size bir avuç toprak vermez.

Canon, alaycı bir eda ile cevap verdi:

— Ben, fakirler rahatsız edilecek dedim mi? Pek enayi olmalıyız ki küçüklerle bozuşalım... Hayır, hayır, önce, birkaç arpan yeri ekip biçeceğiz diye ölesiye çalışan zavallıların topraklarına saygı göstereceğiz... Yalnız, hizmetkârların alın teriyle para kazanan, sizin gibi şişman bayların iki yüz hektarlık toprağı ellerinden alınacak... Zannetmemki komşularınız yabalarını kapıp sizi müdafaa etmeğe koşsunlar. Tersine, pek memnun olacaklardır.!

Macqueron, işin gülünç tarafını göz önüne getirmiş gibi bol bir kahkaha atınca, hep onun

gibi yaptılar; çiftlik sahibi, babadan oğula geçen o eski kini hissetti, benzi attı. Bu serserinin hakkı vardı, bu köylülerin en namusluları arasında bile bir tek kişi yoktu ki, onun elinden la Borderie'nin gasbedilmesine yardım etmek istemesin!

Buteau, ciddiyetle sordu:

— Peki benim aşağı yukarı on setye toprağım var, elimde kalacak mı, bana bırakacaklar mı?

— Elbette, arkadaş... Yalnız, şuna eminiz ki, ilerde, sizin toprağınızın yanıbaşmdaki millet çiftliklerinde elde edilen neticeleri görünce size müracaat edilmeksizin, kendi toprağınızı oraya getirip ekleyeceksiniz... Birçok para sarf edilerek, makineler kullanılarak, daha başka vasıtalarla, fen namına en iyi ne varsa hepsi bulundurularak, büyük ölçüde bir ziraat. Benim aklım ermez; ama, Pariste bu bahis üzerinde konuşan kimseler var ki, onları bir dinlemelisiniz; bundan sonra bu şekilde yapılmayacak olursa ziraatin hapı yutacağını çok iyi izah ediyorlar... Evet, toprağınızı kendiliğinizden vereceksiniz.

Buteau, bu işlere hiç inanmadığını gösteren bir hareket yaptı; bu kadarını anlayamıyordu, ama mademki kendisinden bir şey istenmiyordu, içi rahat etmişti; adam bu büyük ölçü-

de millî ziraat bahsine daldığından beri merakı tekrar uyanan Hourdequin, yine sabırla kulak vermeye başlamıştı. Ötekiler, tiyatro seyreder gibi sonunu bekliyorlardı. Lequeu'nün solgun yüzü pembeleşiyordu, lâfa karışmak için iki defa ağzını açmıştı; iki defasında da, temkinli bir insan gibi, dilini tutmuştu.

Jésus-Christ, birdenbire haykırdı

— Ya benim payım! Herkes payını almalı. Hürriyet, eşitlik kardeşlik!

Bunun üzerine, Canon öfkelendi, arkadaşını tokatlayacakmış gibi elini kaldırdı:

— Bırak canım şu hürriyet, eşitlik, kardeşlik lâfını!... Hür olmağa ne lüzum var? Palavra bunlar! Burjuvalar bizi yine dolaba soksunlar, öyle mi istiyorsun? Hayır, hayır, milleti ister istemez mesut olmağa zorlayacağız!... Demek ki sen, bir mübaşirle eşit olmak, kardeş olmak istiyorsun, öyle mi? Behey budala herif! Senin 48 yılı cumhuriyetçileri bu eşekçe şeyleri yuttukları için o murdar işleri yestehlediler ya!

Jésus-Christ şaşaladı, büyük ihtilâle taraftar olduğunu söyledi.

— Beni terletiyorsun, sus!... 89, 93! Bunlar hep aynı terane! Bu uydurmasyon şeylerle kafa patlatıp duruyorlar! Geride yapılacak bir

sürü iş varken, bu palavranın lâfı mı olur? Efendilik millete geçtiği zaman göreceğiz, hem de uzun sürmeyecek, ne var ne yok kendiliğinden çöküyor; sen benim dediğime bak, asrımız dedikleri bu asır, ötekinden daha yaman şekilde sona erecek. Bir temizlik olacak ki sorma, hiç görülmedik şekilde kökünden bir silip süpürme!

Hepsi ürperdi, o Jésus-Christ olacak ayyaş bile geriledi; artık kardeşlik diye bir şey kalmadığı için, ürkmüş, tiksinmişti. O ana kadar bu lâfları merakla dinleyen Jean, bir isyan hareketi yaptı. Fakat Canon ayağa kalkmıştı, gözleri ateş saçıyor, yüzü kâhince bir vecde gömülüyordu.

— Hem bu işin olması lâzım, mukadder bir şey bu, âdeta havaya fırlatılmış bir çakıl taşının mutlaka yere düşmesi gerektiği gibi.. Artık ne papaz hikâyesi kalacak, ne öbür dünyaya ait şeyler, ne, tıpkı Allah gibi, yüzünü bile kimsenin görmediği hak, adalet! Hayır, hepimizin mesut olmaktan ibaret ihtiyacından başka bir şey kalmayacak... Düşünün bir kere be yahu, hep anlaşacağız, mümkün mertebe az çalışıp her birimiz, başımızdan aşkın yiyip içip eğleneceğiz, ne dersiniz? Makineler bizim için çalışacak, günde ancak dört saat, sırf makinelere nezaret edeceğiz; hattâ belki de, büsbütün kollarımızı kavuşturup oturacağız. Her

tarafta zevk ve safa, bütün ihtiyaçlar tatmin edilecek, evet, evet, şarap, kadm, bugün elde edebileceğimizden üç misli fazlasiyle, çünkü o zaman sıhhatimiz daha yerinde olacak. Teşkilât daha mükemmel, hayat daha az çetin olacağı için, iyi hastaneler, iyi dinlenme yurtları bulunacağı için, ne fakir insan kalacak, ne hasta, ne ihtiyar. Hâsılı, cennet! Tekmil fen, hayatı tatlı tatlı geçirmeğe hasredilecek! Hulâsa, hayatta bulunmanın tam mânasiyle tadını çıka, racağız!

Buteau coşmuştu, bir masaya yumruk indirdi, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Vergi hapı yutacak! Kur'a, hapı yutacak! Bütün sıkıntılar hapı yutacak! Gel keyfim gel!... İmzamı bastım, gitti.

Delhomme, akıllı uslu haliyle:

— Elbette, dedi. İnsan, kendi vücudunun düşmanı olmalı ki, bu işe imzasını basmasın.

Fouan da tasdik etti; Macqueron, Clou, ötekiler de tasdik ettiler. Bécu şaşakalmış, hükümet otoritesini müdafaa zihniyetinden ötürü heyecanlanmıştı; Hourdequin'e gelip, gayet yavaş sesle, İmparatora hücum eden bu haydut herifi içeri tıkalım mı diye sormuştu. Fakat çiftçi, omuz silkerek onu teskin etti. Ne demezsin ya, saadet! diye düşünüyordu. Vaktiyle, hak

yolunda giderek saadete ulaşmayı tahayyül etmişti, şimdi fen yoluyla ulaşmak hayali başlamıştı. Belki bu daha mantıki idi, ama ne olursa olsun o kadar yakın değildi. Hourdequin, tekrar yola düzelmeğe hazırlandı, harıl harıl münakaşaya dalmış bulunan Jean'a seslendi; tam o sırada, Lequeu, zaptettiği bir öfke ile boğulur gibi olarak, birdenbire, lâkırdıya karışmak ihtiyacına kapıldı. Cırlak sesiyle:

— Meğerki, bu güzelim işler olmadan hepiniz geberip gidesiniz, dedi... Ya açlıktan gebereceksiniz, yahut açlık sizi şirretleştirirse, jandarmaların kurşunuyla gebereceksiniz.

Hepsi ona bakıyor, kimse bir şey anlamıyordu.

— Muhakkak ki, buğday Amerikadan gelmekte devam ederse elli sene sonra, Fransada bir tek köylü kalmaz... Bizim toprağımız onun toprağı ile mücadele edebilir mi? Gerçek ziraati denemeğe başlamamızla beraber, gırtlağımıza kadar buğdaya gömüleceğiz... Bir kitap okudum, bu mesele hakkında çok etraflı şeyler yazıyor, asıl hapı yutan sizlersiniz...

Fakat Lequeu, o coşkunluğu arasında, hepsi kendisine dönük o şaşkın yüzleri, birdenbire görüverdi. Sözünü bitirmedi bile, cümlesini öfkeli bir jestle sona erdirdi, sonra tekrar gazetesini okumağa devam etti.

Canon:

— Gerçek öyle, dedi, millet büyük toprakları ele geçirmeyecek olursa Amerika buğdayı yüzünden hapı yutacaksınız.

Hourdequin, son olarak şu hükmü verdi:

— Tekrar söylüyorum, o buğday, memlekete asla girmemelidir... Ben diyeceğimi dedim, eğer belediyede benden usandınızsa, buğdayın on beş franga inmesini istiyorsanız, haydi şimdi mösyö Rochefontaine'e rey verin.

Arabasına bindi, Jean da peşinden gitti. Jean, Françoise'la bakışıp anlaştıktan sonra, beygirini kırbaçladı, efendisine:

— Bu işleri fazla düşünmeye gelmez, insan deli olur, dedi.

Hourdequin, başını sallayarak onun sözünü tasdik etti.

Meyhanede, Macqueron, Delhomme'a yaraş sesle, hızlı hızlı bir şeyler anlatıyor; kâinata ehemmiyet vermeyen halini yeniden takınmış olan Canon da, afallayıp kalan Jésus-Christ'ye «Matmazel doksan üç» diye hitabediyor, onunla alay ederek önündeki konyağını bitiriyordu. O sırada Buteau, daldığı bir hulyadan uyandı, Jean'm çıkıp gittiğini birdenbire fark etti; Françoise'ın, içerde konuşulanları işitmek için, Berthe'le beraber gelip meyhanenin iç ka-

pısı önünde ayakta durduğunu görünce hayret etti. Ciddî işler varken politikaya dalıp vaktini kaybetmiş olmasına kızdı. Şu mendebir politika, ne de olsa insanın damarına giriyordu. Buteau, bir köşede, Coelina ile uzun uzun konuştu, kadın, onun derhal bir rezalet çıkarmasına nihayet mâni oldu; Françoise da, öfkesi teskin edildikten sonra, Buteau'nun evine kendiliğinden dönse daha iyi olurdu; eğer Françoise'ı kandıramazlarsa, bir iple bir sopa alıp onu götürmeğe geleceği tehdidini savurduktan sonra, Buteau da gitti.

Ertesi pazar, mösyö Rochefontaine saylavlığa seçildi; Hourdequin de, istifasını Valiye gönderdiği için, Macqueron nihayet belediye reisi oldu, küstahça bir övünme ile kasılmağa başladı.

O akşam, öfkeden kuduran Lengaigne'i galebe çalan rakîbinin kapısı önünde, uçkurunu çözüp çömelmiş vaziyette görenler oldu. Lengaigne, avazı çıktığı kadar şöyle haykırdı:

— Artık, memleket idaresi hergelelerin eline geçti, keyfim nereye isterse oraya yestehlerim.

VI

O hafta geçti, Françoise inadediyor, kızkardeşinin evine dönmüyordu, yol üstünde, pek çirkin bir hâdise oldu. Buteau, kızı yakalamış, saçlarından sürüyordu, başparmağı şiddetle ısırılmca, onu bırakmağa mecbur oldu; bu rezalet üzerine Macqueron korktu, hükümet kuvvetinin temsilcisi sıfatiyle, isyanını daha fazla teşvik edemeyeceğini kendisine söyleyerek, genç kızı bizzat kapı dışarı etti.

Fakat tesadüf, la Grande o sırada oradan geçiyordu, Françoise'ı alıp götürdü. La Grande seksen sekiz yaşında idi, ölümü aklına getirmesi, sırf, vârislerine, servetiyle birlikte, bitmez tükenmez dâvaların gailesini bırakmak içindi. Vasiyetnamesini, mahsus, son derece karmakarışık bir hale koymuştu, hiç kimseye zarar vermemek bahanesiyle, vârislerin hepsini biribiriyle boğuşmak zorunda bırakıyordu; mallarını ahrete beraber götüremeyeceği için, hiç değilse bu malların, geride kalanlara zehir olacağı tesellisiyle ölüp gitmeyi kurmuştu. Böylece, aile efradının biribirini yediğini görmek, onun için en büyük eğlence oluyordu. Bu sebeple, nekesliği bir an üstün geldikten sonra, Françoise'dan, az ekmek yedirmek mukabilinde çok iş sağlayacağını düşünerek hemen kararını vermiş, yeğenini evine almıştı. Nitekim,

o günün akşamı, kıza, merdivenle mutfağı yıkattı. Sonra, Buteau geldiği zaman, onu, ihtiyar bir yırtıcı kuş gagasına benzeyen hain suratını asarak, ayakta karşıladı; Macqueron'un *dükkânını allak bullak* edeceğinden bahseden Buteau da, mirasa konmak ümidiyle eli ayağı bağlanarak titremeğe başladı, dili dolaştı, cadaloz la Grande'la mücadeleye girmeğe cesaret edemedi.

— Françoise bana lâzım, sizin yanınızda oturmak istemiyor, onun için ben yanımda alıkoyuyorum... Hem zaten artık rüştünü ispat etti, kendisine verilecek hesaplarınız var. Bu işi konuşmak lâzım.

Buteau, başına dertler açılacağını sezip dehşet içinde kaldı, pür hiddet çıkıp gitti.

Gerçek, bir hafta sonra, ağustos ortalarında, Françoise yirmi bir yaşına girdi. Artık başına buyruktu. Fakat yaptığı iş biçareliğinin şeklini değiştirmekten ibaret kalmıştı, halasının karşısında o da korkudan tir tir titriyordu; bu soğuk hasis evinde ölesiye çalışıyordu; la Grande'ın evinde, her tarafın kendiliğinden pırıl pırıl olması icabediyordu, sabun ve fırça masrafına lüzum yoktu, bayağı su ile, çalışan kollar kâfi idi. Bi rgün, tavuklara yem vermeyi unuttuğu için, Françoise'ın kafası, az kaldı, bir sopa inip patlıyacaktı. Rivayet edildiğine göre,

la Grande, atları yormamak için, torunu Hilarion'u sabana koşuyordu. Bu kadarı belki uydurma idi, ama hakikat şu idi ki, la Grande torununu düpedüz hayvan gibi kullanıyor, dövüyor, işten canını çıkarıyor, onun yabani mahlûk kuvvetinden alabildiğine faydalanıyor, zavallıyı yorgunluktan ölü gibi serilip kalacak dereceye gelinceye kadar çalıştırıyor; üstelik, Hilarion, domuza verilen yiyecekten farksız, kırpıntılardan ve artıklardan ibaret öyle bir gıda ile yalandan besleniyordu ki, büyükannesinin karşısında dehşetten sindiği için mütemadiyen açlıktan ölüyordu. Françoise, Hilarion'a eş olarak dolap beygirleri edeceğini anlayınca, evden çıkıp gitmekten başka bir şey düşünmez oldu. İşte o zaman, birdenbire, evlenmeyi aklına koydu.

Onun istediği, sadece, bu mihnetlere bir nihayet vermekti; tekrar Lise'in yanına gitmektense ölüme razı idi, daha çocukken onu haraoeden neviden bir hak ve adalet düşüncesiyle ayak diriyordu. Biricik haklı dâva kendi dâvası idi, bu kadar uzun zaman sabrettiği için kendi kendisini hakîr görüyordu; Buteau için bir şey söylemiyor, yalnız ablası hakkında sert hükümler veriyordu, o olmasa hâlâ beraber oturabilirdik, diyordu. Artık ip kopmuştu, iyiden iyiye kopmuştu, Françoise, malını, mirastaki payını geri almaktan başka bir şey düşünmüyordu. Bu düşünce ile sabahtan akşama kadar zihni yoru-

luyor, bitmez tükenmez resmî muamelelerle uğraşmak icabetiği için öfkeleniyordu. Nasıl olurdu? Bu benim, bu senin dedikten sonra, üç dakika içinde iş bitmeli değil mi idi? Demek ki, kendisini soymak için anlaşıyorlardı, öyle mi? Françoise, tekmil aileden şüpeleniyor, ancak bir erkeğin, bir kocanın, bu işi başarıp kendisini kurtarabileceği hükmüne varıyordu. Gerçi, Jean'ın avuç içi kadar bile toprağı yoktu, kendinden de on beş yaş büyüktü. Fakat onu başka hiçbir isteyen yoktu, belki de, Buteau'nun evinde geçen hâdiselerden dolayı, kasaba gençlerinden birisi Françoise'ı istemeyi göze alamayacaktı; Rognes'da, Buteau'dan, herkes o kadar korkuyordu ki, hiç kimse bu adamı kendisine düşman etmek istemiyordu. Hem, ne olacaktı sanki? Jean'la bir kere zaten yatmıştı; arkası gelmediği için ehemmiyeti yoktu; ama, adam çok yumuşak başlı, çok dürüsttü. Françoise'ın başka sevdiği bulunmadığı için, Jean olmuş ne çıkardı? Kendisini korusun, Buteau öfkeden kudursun diye kocaya varacağına göre kim olsa olurdu. Françoise'ın da, kendi erkeği bulunacaktı.

Jean'a gelince, o, yüreğinde büyük bir dostluk muhafaza etmişti. Françoise'a sahibolmak arzusu, ona karşı uzun zaman istek duya duya dinmiş, hem de çok dinmişti. Ama yine de, candan bir arzu ile Françoise'ı özlüyordu, sözleştikleri için, kendisini, Françoise'ın erkeği

sayıyordu. Kız rüştünü ispat edinceye kadar sabretmiş, onun beklemek arzusuna mümanaat etmemiş, tersine, ablasiyle enistesini aleyhine çevirmesine mâni olmuştu. Şimdi, Françoise, dürüst insanları kendi tarafına çekmek için, lüzumundan fazla haklı görünebilirdi. Nitekim, Jean, Françoise'ın, ablasının evinde böyle kavgalı patırtılı ayrılmasını hoş görmemekle beraber, işi sağlam tarafından tutmuş olduğunu daima söylüyordu. Her ne hal ise, gerisini konuşmak istediği zaman Jean hazırdı.

Jean, bir akşam gelmiş, la Grande'ın ahırının arka tarafında Françoise'la buluşmuştu; evlenme kararı, böylece, o akşam verildi. Orada, kapısı çıkmaza açılan çürümüş bir tahta parmaklık vardı; Jean dışarda, Françoise içerde, ayaklarının altından akan hayvan sidiklerinin yanbaşında, parmaklığa abanıp durdular.

Önce Françoise, Jean'ın ta gözlerinin içine bakarak:

— Bana bak, Kaporal, dedi; eğer sen hâlâ istiyorsan, ben şimdi razıyım.

Jean da gözünü kırpmadan ona bakıyordu, ağır ağır cevap verdi:

— Sana artık bundan bahsetmiyordum, çünkü senin malına göz dikmiş gibi olacaktım... Ama, haklısın, zamanı geldi.

Sustular. Jean, elini, genç kızın parmaklığa dayanan eli üzerine koymuştu. Sonra, devam etti:

— Yapılan dedikodulara kulak asıp, la Cognette'ten dolayı üzülme... Üç sene var ki elim eline değmemiştir.

Françoise :

— Öyleyse ben de sana söyleyeyim, sen de Buteau'dan yana kasavetlenme... Alçak herif, rastgeldiği yerde, beni koynuna aldığını anlatıyor. Yoksa sen de buna inanıyor musun?

Jean, suale doğrudan doğruya cevap vermemek için:

— Kasabada bu lâfa herkes inanıyor, dedi.

Sonra, Françoise'm hâlâ kendisine baktığını görünce, devam etti:

— Evet, inandım... Ama, doğrusu sana hak veriyordum, çünkü hergeleyi bilirim, eline düşünce kurtulamazdın.

— Yoo! Uğraşmadı değil, vücudumu az mıncıklamadı! Ama, işi hiçbir zaman sonuna kadar götüremediğine yemin edersem inanır mısın?

— İnanırım.

Jean, memnun olduğunu göstermek için, Françoise'ın elini büsbütün kavradı, kolunu parmaklığa dayadı, eli avucunda sımsıkı tuttu. Ahırdan gelen akıntının, kunduralarını ıslattığını görünce, bacaklarını açmıştı.

— Onun yanında oturmaktan o kadar hoşlanır görünüyordun ki, seni koynuna alsa, belki de memnun olabilirdin...

Françoise bir huzursuzluk duydu, çok dürüst, çok samimî bakışlı gözlerini yere indirmişti.

— Kaldı ki artık beni istemiyordun, hatırlıyor musun? Neyse, seni gebe bırakmadığım için çok canım sıkılıyordu ama, o çocuğu bundan sonra yapmamız daha iyi. Herhalde daha dürüst iş.

Sustu, Françoise'a, çirkefe bastığını hatırlattı:

— Dikkat et, ayakların ıslanıyor, dedi.

Françoise da ayaklarını açtı, lâfı bağladı.

— O halde, anlaştık mı?

— Anlaştık, dilediğin tarihi söyle.

Öpüşmediler bile, parmaklığın üstünden, dostça el sıkıştılar. Sonra, her biri kendi işine gitti.

O akşam, Françoise, Jean'la evlenmek istediğini söyleyip, malını geri alması için bir erkeğe ihtiyacı olduğunu anlattığı zaman, la Grande önce cevap vermedi. Tekerlek gözleriyle kızın yüzüne bakarak, dimdik durmuştu;- bundan ne kaybedeceğini, ne kazanacağını, ne zevk duyacağını hesaplıyordu; evlenme işine, ancak ertesi gün razı oldu. Bütün gece, yattığı ot minderde, bu meseleyi zihninde evirip çevirmişti; çünkü artık hemen hiç uyumuyor, sabaha kadar, gözleri açık yatıyor, aile aleyhinde çirkin şeyler tasarlıyordu. Evlenme işi, ona, herkes için öyle önemli neticelerle dolu gözükmüştü ki, gerçekten bir gençlik ateşiyle tutuşmuştu. En ufak üzüntülere varmcıya kadar hepsini şimdiden tahmin ediyor, zihninde karmakarışık, feci şekillere sokuyordu. Öyle ki, kendisine olan sevgisinden dolayı, bütün işlerle meşgul olmayı üzerine almak istediğini yeğenine söyledi. Bu sözü söylerken, sopasını korkunç bir şekilde havaya kaldırmıştı. Mademki seni silkip atıyorlar, sana ben analık edeceğim; görsünler bak, diyordu!

İlk olarak, la Grande, vasilik hesaplarını konuşmak üzere, kardeşi Fouan'ı huzuruna çağırdı. Fakat ihtiyar, tek izahat vermedi. Vasi tâyin edildi ise, kabahat onun değildi; hem, netice itibariyle, mademki bütün işi mösyö Baillehache görmüştü, mösyö Baillehache'a müracaat etmek lâzımdı. Zaten, Buteau'lar aleyhi-

ne çalışıldığını fark eder etmez, şaşkınlığını mübalağalandırmıştı. Yaşlılığı, za'fını idrak etmesi, onu telâşlandırıyor, korkaklaştırıyor, herkesin elinde oyuncak haline getiriyordu. Buteau'larla ne diye bozuşacaktı? Jésus-Christ ile la Troille'un, odasında divil divil dolaştıklarını, kâğıtlarını çalmak için çıplak kollarını yastığın altına kadar soktuklarını görüp korkudan tir tir titriyerek geçirdiği gecelerden sonra, iki defa, Buteau'ların yanına dönmesine ramak kalmıştı. Çekip gitmeyecek olursa, bir akşam muhakkak ki şatoda kendisini öldüreceklerdi. La Grande, onun ağzından bir şey koparamayınca yakasını bıraktı, eğer kızın hissesine el sürüldü ise onu mahkemeye sürükleyeceğini söyleyerek zavallıyı dehşet içinde bıraktı. Fouan'dan sonra Delhomme'u çağırttı, aile meclisi âzası sıfatiyle onu da korkuttu, Delhomme, eve âdeta hasta döndü; öyle ki, öğleden sonra Fanny koştu, la Grande'a geldi, mahkemeye gitmektense, ceplerinden para eklemeğe hazır olduklarını söyledi. İş almış yürümüştü, eğlenceli olmağa başlıyordu.

Önce malların taksimi işine mi girişmeli, yoksa derhal nikâhı mı kıymalı, mesele burada idi. La Grande, bunu iki gece düşündü, sonra, hemen nikâhın kıyılması lehinde karar verdi. Françoise Jean'la evlendikten sonra, kocasının da yardımiyle hissesine isterse, Buteau'lar daha fazla rahatsız olacaklardı. Bu kararı verdik-

ten sonra, işleri aceleye getirdi, bacaklarına gençlik çağındaki haytalık zamanlarının kuvveti geldi, yeğeninin evrakı ile meşgul oldu, Jean'ın evrakını da aldı, belediye ve kilisedeki bütün işleri halletti, sarfı icabeden parayı ödünç verecek kadar ileri bir ihtiras gösterdi, bu para mukabilinde, faiziyle birlikte bir misline, Françoise'la Jean'ın müşterek imzalarıyla bir senet aldı. Yalnız, hazırlıklar arasında, kadeh kadeh şarap ikram etmek zorunda kaldığı için yüreğinden kan gidiyordu; fakat, o bozuk sirkesi, o akraba kaçıran şarabı vardı, öyle yutulmaz şeydi ki, herkes son derece imsakli davranıyordu. Aile arasındaki dargınlıklardan dolayı düğün yemeği verilmemesini kararlaştırdı. Kilisedeki âyinden sonra, karı kocanın saadetine içilmek üzere, bir kadeh akraba kaçıran, o kadar. Charles'lar, davete gitmediler, damatları Vaucogne yüzünden uğradıkları üzüntüleri bahane ederek, özür dilediler. Fouan, kuruntulu idi, yatağa yattı, kendisini hasta dedirtti. Akrabadan, yalnız Delhomme geldi, iyi bir çocuk olan Jean'a teveccühünü göstermek için, Françoise'ın iki şahidinden biri kendisi olmayı kabul etti; Jean da, yalnız şahitlerini getirdi, bunlardan biri efendisi Hourdequin, öteki çiftlik yanaşmalarından biri idi. Tekmil Rognes ayaklanmıştı, bunca mücadeleden sonra alelâcele yaptırılan nikâh, her kapıdan gözetleniyordu. Belediyede, Macqueron, eski belediye

reisinin karşısında, mevkiinin yüksekliği ile kasılarak, resmî muameleleri aşırı dereceye götürdü. Kilisede, üzücü bir hâdise oldu, rahip Madeline, âyin yaparken bayıldı. Sıhhati iyi değildi, Beauce'un düz ovasında yaşamaya başlayalı eski dağlarına hasret çekiyor, yeni cemaatinin dine karşı gösterdiği alâkasızlığa üzülüyor, kadınların mütemadi dedikoduları yüzünden öyle şaşkına dönüyordu ki onları cehennemle tehdide bile cesaret edemiyordu. Kadınlar, rahibin za'fını sezmişlerdi, mezhep işlerine varıncıya kadar her şeyde ona eza edecek derecede bu za'fından istifade ediyorlardı. Lâkin, Coelina, Flore, bütün öteki kadınlar, rahibin, yüzükoyun mihraba kapandığını görünce çok acıdılar, bunun, yeni evliler için yakın bir ölüme delâlet ettiğini söylediler.

Mal taksimi yapılıp bitinciye kadar, Françoise'ın, la Grande'ın evinde oturması kararlaşmıştı, çünkü Françoise, bu inatçı kız, evi ele geçireceğini aklına koymuştu. On beş gün için başka ev kiralamaya ne lüzum vardı? Bu müddet zarfında, Jean, çiftlikte sabancılık işine devam edecek, her akşam gelip onunla buluşacaktı; nihayet birleşmiş olmaktan memnun kalmakla beraber, düğün geceleri pek mânasız ve kasvetli geçti. Jean, Françoise'ı koynuna aldığı sırada, kız öyle hüngür hüngür ağlamaya başladı ki, tıkanacak gibi oluyordu; halbuki Jean, canını acıtmamıştı, tersine, çok yavaş davran-

mıştı. Asıl kötüsü, Françoise'ın, hıçkırıkları arasında verdiği cevapta, kendisine gücenik olmadığını, kendini tutmayıp ağladığını, niçin ağladığını bilmediğini söylemesi oldu. Böyle bir hal, tabii, bir erkeği hararetlendirecek neviden bir şey değildi. Jean, sonradan, onu tekrar kucakladı, kolları arasında tuttu, ama nafile, ikisi de hiçbir zevk duymadılar, hattâ ilk defa başak yığınları arasında olduğu kadar bile duymadılar. Jean'ın Françoise'a izah ettiği gibi, bu şeyler derhal yapılmazsa tadı kaçardı. Hoş, bu huzursuzluğa rağmen, ikisinin de yüreğini üzen çekingenliğe benzer bu hale rağmen, çok iyi anlaşmışlardı, uyuyamadıkları için, evle toprağı ele geçirdikleri zaman işlerin ne şekilde yürüyeceğini kararlaştırmakla sabahı ettiler.

Hemen ertesi gün, Françoise, malın taksimini istedi. Fakat la Grande şimdi o kadar acele etmiyordu. Bir kere, aile efradının kanım kurutarak, duyduğu zevkı uzatmak istiyordu. Sonra, Françoise'la kocasından çok iyi istifade etmesini bilmişti, ikisi de, her akşam iki saat çalışarak, oturdukları odanın kirasını ödüyorlardı, onun için, la Grande, onların, yanından ayrılıp kendi evlerine taşınmalarında acele etmiyordu. Bununla beraber, yine de, Buteau'lara gidip, taksimin ne şekilde yapılmasını istediklerini sordu. Kendisi, Françoise adına, evi, buğday tarlasının yarısını, çayırın yarısını istiyor, aşağı yukarı ev değerinde tahmin ettiği

bağın bir arpan tutan yarısını bırakıyordu. Bunlar netice itibariyle haklı ve mâkul isteklerdi, çünkü işi böyle dostça hallederlerse, meseleye adliyenin karışmasına meydan vermemiş olacaklardı, adliye her zaman, fazla yağlı parçayı kendine ayırırdı. La Grande girince, Buteau'nun beyni atmıştı; paralarından dolayı ona saygı göstermek zorunda olduğundan, daha fazla dinleyemedi. Karıyı dövecek kadar menfaatini unutmaktan korkarak, hızla dışarı çıktı. Yalnız kalan Lise, kulaklarına kadar kıpkırmızı kesildi, öfkeden dili dolaşarak söylendi.

— Evi istiyor ha, o hayâsız, gelip beni görmeği bile aklına getirmeden evlenen o yumurcak, evi istiyor öyle mi?... Pekâlâ, hala, ona deyin ki, eve sahibolduğu gün ben mutlaka ölürüm.

La Grande, sakin kaldı.

— Peki, peki, kızım, kanını oynatmağa lüzum yok... Evi sen de istiyorsun demek ki, hakkındır. Bir çaresine bakacağız.

Üç gün, la Grande, iki kızkardeş arasında böylece gitti geldi, biribirleri için söyledikleri münasebetsiz lâfları ondan ona taşıdı, kızları öyle çileden çıkardı ki, az kaldı, ikisi de yatağa serilecekti. Kendisi, hiç usanmadan, onları ne kadar sevdiğini, böyle oradan oraya sürünmeği göze aldığı için, yeğenlerinin kendisine ne ka-

dar minnettar olmaları icabettiğini söylüyordu. Nihayet, toprağın paylaşılmasına, fakat evle eşyanın ve hayvanların adliye eliyle satılmasına karar verildi, çünkü anlaşamıyorlardı. İki kızkardeşin ikişisi de, sırtlarında bir gömlekle kalsalar, yine de evi, kaç paraya çıkarsa çıksın satın alacaklarına yemin ediyorlardı.

Bunun üzerine, Grosbois, araziyi ölçüp iki parçaya ayırmak üzere geldi. Bir hektarlık çayır, bir hektarlık bağ, iki hektarlık buğday tarlası vardı; bilhassa, des Cornailles denilen mevkideki bu son iki hektar toprağı, Buteau, evlendiğinden beri elden çıkarmak istemiyordu, çünkü, babasının verdiği kendi tarlasına bitişikti, böylece, iki toprağın mecmuu üç hektara yakın bir şey tutuyordu, Rognes köylülerinden hiçbirinin bu büyüklükte arazisi yoktu. Onun için, Grosbois'nın, gönyesini yerleştirip kazıklarının diktiğini görünce fena halde tepesi attı. Jean, dövüş çıkar korkusiyle orada bulunmamayı tercih ettiğinden, la Grande işe nezaret etmeğe gelmişti. Derken bir münakaşa çıktı, çünkü Buteau, kendi hissesine düşecek parça hangisi olursa olsun, tarlasının bu hisseye bitişik kalması için, ayırma çizgisinin vâdiye muvazi olarak çekilmesini istiyordu; halbuki hala, sırf onun istediği olmasın diye, taksim çizgisinin amut çekilmesinde ısrar ediyordu. Onun dediği oldu. Buteau, öfkesini zaptetmeğe çalıştı; boğulur gibi oldu, yumruklarını sıktı.

— Peki ama, be yahu, ya benim hisseme birinci parça isabet ederse, toprağım ikiye mi ayrılsın, hissem bir tarafta, kendi tarlam bir tarafta mı kalsın?

— Ne yapalım oğlum, işine uygun gelen parçayı kur'ada çekmek senin elinde.

Buteau, bir aydır öfkesini yenemiyordu. Evvelâ, kız elinden gidiyordu. Günün birinde onun bütün vücuduna sahibolmak ümidinde ısrarla durarak, eteğinin altından, tenini avuçlayamaz olalı beri, arzusunu içine atmaktan âdeta hasta olmuştu; Françoise evlendikten sonra da, berikinin onu koynuna aldığını, onunla dilediği kadar keyif ettiğini düşündükçe, büsbütün kanı oynamıştı. Sonra, beriki, üstelik toprağı da elinden alıyordu, ona da sahibolacaktı. Etinden et koparmakla bunun farkı yoktu. Kız, yine neyseydi, bulunabilirdi; fakat toprak, kendi malı diye baktığı toprak, katiyen geri vermemeye andiçtiği toprak! Buteau'nun gözünü kan bürüyordu, birtakım çareler arıyor, cebir ve şiddete başvurmağı tasarlıyor, cinayetler kuruyor, sırf jandarmalardan korkusu bu işi yapmasına mâni oluyordu.

Nihayet, mösyö Baillehache'ın yazıhanesinde buluşmak üzere gün tâyin ettiler; Buteau ile Lise, ilk defa olarak orada Françoise'la Jean'ın karşısına çıktılar; la Grande, çirkin hallere mâ-

ni olmak bahanesiyle, gönül eğlendirmek üzere onlarla beraber gelmişti. Beşi birden, dimdik, hiç konuşmadan, noterin odasına girdiler. Buteau'lar sağ tarafa oturdular. Jean, sol tarafta, Françoise'm arkasmda, ayakta durdu; sanki, bu işe karışmadığmı, sade karısına izin vermek için geldiğini anlatmak istiyordu. Hala, sıska vücudu, upuzun boyuyla ortalarında yer aldı, tekerlek gözleriyle yırtıcı kuş burnunu, memnun bakışlarla, bir onlara bir ötekilere çevirmeğe başladı. İki kızkardeş, biribirlerini tanımış bile görünmediler, bir kelime konuşmadılar, başlarını çevirip biribirlerine bakmadılar, surat asıp oturdular. İki erkek biribirlerine bıçak saplar gibi, süratli, pırıltılı, ve derine kadar giden bir tek bakış fırlattılar.

Bu insanların birbirlerini yer gibi takındıkları tavırlar karşısında sakinliğini muhafaza eden mösyö Baillehache:

— Dostlarım, dedi, her şeyden önce, üzerinde anlaşmış bulunduğumuz, toprakların taksimi işini bitirelim.

Bu sefer, evvelâ imzaları almak istedi. Mukavele hazırdı, yalnız, isimlerden sonra, hisselerin yeri açık bırakılmıştı; hepsi, kur'a çekilmeden evvel mukaveleyi imzalamak zorunda kaldılar; herhangi bir münasebetsizliğe meydan vermemek üzere, mösyö Baillehache, derhal kur'ayı çektirdi.

Françoise iki numarayı çektiği için, bir numara Lise'e kaldı. Buteau'nun yüzü, damarlarını kabartan kanın hücumuyla simsiyah kesildi. Hiç talihi yoktu! Tarlası ikiye bölünmüştü! Sağdaki toprağiyle soldaki toprağın arasına şu karşısına dikilmiş duran, bu küçük kız olacak kaltakla erkeği, kendi hisseleriyle giriyorlardı! Dişleri arasında bir küfür savurdu:

— Hay dinini, imanını! Hay Allah bin türlü belânı versin!

Noter, sokağa çıkıncıya kadar sabırlı olmasını rica etti. Lise kızkardeşine dönüp bakmadan:

— Bizim arazi, ova tarafından ikiye bölünüyor da ondan, dedi. Belki, bir trampaya razı olurlar. Hem bizim işimiz görülür, hem kimse zarar etmez.

François, sert sert:

— Hayır! dedi.

La Grande, baş işaretiyle, bu cevabı uygun bulduğunu anlattı. Kur'anın verdiği neticeyi bozmak uğursuz gelirdi. Kaderin bu alaycı cilvesi hoşuna gidiyordu; Jean da karısının karşısında, hiç kımıldamadan duruyordu, açıkta kalmaya öyle azimli idi ki, yüzünde hiçbir ifade belirmemişti.

Noter:

— Haydi, diye devam etti, şu işi bitirelim, vakit geçirmeyelim.

İki kızkardeş, evin, eşyaların ve hayvanların müzayede ile satışı için ittifakla onu seçmişlerdi. İlân yapılmak suretiyle satış günü olarak ayın ikinci pazar günü tesbit edildi. Müzayede, noter dairesinde yapılacaktı, ihale sahibinin, evi hemen ihale günü teslim almak hakkında malik olacağı şartnamede yazılı idi. Satıştan sonra da, noter müşterek mirasçı, iki kızkardeş arasındaki muhtelif hesapları tasviye edecekti. Bütün bunlar, münakaşasız kabul edildi.

Fakat tam o sırada, vasi olarak gelmesi beklenen Fouan babayı, bir noter kâtibi içeri soktu; kâtip, Jésus-Christ'yi noterin yanına sokmamıştı, çünkü herif fitil gibi sarhoştu. Françoise bir aydan beri rüştünü ispat etmiş bulunmakla beraber, vasi henüz hesap vermiş değildi, işler, bu yüzden karışıktı; ihtiyarı sorumluluktan kurtarmak için, bu hesapları temizlemek zarureti vardı. Fouan ufacık gözlerini fal taşı gibi açmış, bir onlara, bir ötekilere bakıyordu; kabahatli görülmekten, mahkemelere sürüklenmekten gitgide daha fazla korkuyor, tir tir titriyordu.

Noter, hesap hulâsasını okudu. Hepsi, gözlerini kırpıştıra kırpıştıra dinliyorlar, her işit-

tiklerini anlayamamak endişesiyle ürperiyorlar, bir kelimeyi kaçırırlarsa, felâketin o kelime yüzünden başlarına geleceğinden korkuyorlardı.

Mösyö Baillehache, okuyup bitirdikten sonra:

— Bir diyeceğiniz var mı? diye sordu.

Şaşalayıp kaldılar. Ne gibi diyecekleri olurdu! Belki de bazı şeyleri unutuyorlardı, unuttukları için de belki kayıpta idiler.

La Grande birdenbire :

— Affedersiniz ama, dedi, Françoise'ın bu hiç işine gelmez! Doğrusu, kardeşim mutlaka mahsus göz yumuyor ki, kızın hakkı çalındığım görmüyor!

Fouan'ın dili dolaştı.

— Ne? Nasıl? Allahın huzurunda yemin ederim ki ben Françoise'ın on parasını almadım!

— Demek istiyorum ki, Françoise, ablası evlendikten beri, nerede ise beş seneye varan bir zamandır, onun evinde hizmetçi vaziyetinde oturmuştur, kendisine ücret borçludurlar.

Buteau, bu beklemediği darbe karşısında, iskemlesinden sıçradı. Lise de öfkesinden boğulacak gibi oldu.

— Ücret mi?... Nasıl? Bir kızkardeşe mi ücret?... Eey! Doğrusu, bu kadarı fazla kepazelik olur!

Mösyö Baillehache, sagir çocuğun, isterse ücret talebetmeğe pekâlâ hakkı olduğunu söyliyerek onları susturmağa mecbur oldu.

Françoise:

— Evet, istiyorum, dedi. Bana ait ne varsa hepsini istiyorum.

Buteau, kendinden geçmiş bir halde:

— Peki yiyip içtikleri ne olacak? diye haykırdı. Ne et dayandırabiliyorduk ne ekmek. Vücudunu bir yoklayın isterseniz, duvar yalaya yalaya böyle semizlemedi, tembel!

Lise, pür hiddet devam etti:

— Ya çamaşır, ya esvapları? Ya çamaşırcı parası? Öyle terliyordu ki iki günde bir gömlek kirletiyordu!

Françoise, bu söze alındı, cevap verdi:

— Mademki bu kadar terliyormuşum, demek ki çalışıyormuşum.

La Grande ilâve etti:

— Ter kurur, çamaşırı kirletmez.

Mösyö Baillehache tekrar araya girdi. Bunun bir hesap meselesi olduğunu, bir tarafa

ücretleri, öte tarafa yiyip içme ve bakım masraflarını yazıp hesabetmek gerektiğini anlattı. Eline bir kalem almıştı, onların verdikleri rakamlar üzerine bu hesabı yapmağa çalıştı. Fakat kıyametler koptu. Françoise, la Grande'ın yardımıyla, işi yüksekten tutuyor, hizmetine çok paha biçiyor, evde yaptığı bütün işleri birer birer sayıyor, ineklere baktığını, ev işi gördüğünü, bulaşık yıkadığını, enistesinin, kendisini tarla işlerinde erkek gibi çalıştırdığını söylüyordu. Öte yandan, Buteau'lar da pek öfkelenmişler, masrafları şişiriyorlar, yemekleri hesabediyorlar, elbise masraflarında yalan söylüyorlar, bayram günleri verdikleri hediyelerin parasına varıncaya kadar istiyorlardı. Lâkin, bütün tamahkârlıklarına rağmen, yüz seksen altı frank borçlu çıktılar. Bu rakamı duyunca elleri titremeğe, gözleri ateş saçmağa başladı, daha kaç para indirebileceklerini araştırmağa koyuldular. Bu rakam kabul edilmek üzere iken, Buteau haykırdı:

— Bir dakika! Ya yanı kesildiği zaman getirdiğim doktor?... İki defa geldi. Altı frank eder.

La Grande, ötekilerin bu galebesi üzerine rakamda mutabık kalınmasını istemedi, Fouan'ı sıkıştırdı, vaktiyle, kendisi Buteau'larla beraber otururken, Françoise'ın çiftlik işlerin de kaç gün çalıştığını hatırlamasını söyledi.

Otuz metelikten beş gün mü idi, altı gün mü idi? Françoise altı diye haykırdı, yüz beş diyordu, biribirlerine taşlar fırlatır gibi şiddetle bağırıyorlardı. İhtiyar, iki yumruğu ile alnını döverek, şaşkın şaşkın, kâh birine, kâh ötekine hak veriyordu. Françoise üstün geldi, yüz seksen dokuz frank oldu.

Noter:

— Ee, bu sefer tamam mı? diye sordu.

Buteau, üzerinde oturduğu iskemlede, durmadan kabaran bu hesabın altında ezilmiş, mahvolmuş gibi idi, artık mücadele etmiyor, felâketlerinin sona erdiğini sanıyordu. Ağlamalı bir sesle mırıldandı:

— Gömleğimi de istiyorsanız, çıkarayım.

Fakat la Grande son, müthiş bir darbeyi en nihayete saklamıştı, herkesin unuttuğu bir darbe, pek sade, fakat iri bir şeydi.

— Baksanıza kuzum, şu tepedeki yol için alınan tazminatın beş yüz frangı ne olacak? dedi.

Buteau, bir sıçrayışta ayağa kalktı, gözleri yuvalarından fırlamıştı, ağzı açık kalmıştı. Söyliyecek lâf yoktu, bu iş münakaşa götürmezdi. Parayı almıştı, yarısını geri vermesi lâzımdı. Bir an düşündü; sonra, bir kaçamak yolu bu-

lamayınca, gitgide artan, şakaklarını döven cinnet nöbeti arasında, birdenbire Jean'a saldırdı:

— Alçak herif, dostluğumuzu sen mahvettin! Sen olmasaydın, biz yine ailece, hep biribirimize bağlı, güzel güzel geçinecektik!

Jean, hep susmuş, akıllı uslu dinlemişti; müdafaa vaziyeti almağa mecbur oldu:

— Elini sürme, yoksa beynine inerim!

Françoise'la Lise hızla ayağa kalkmışlar, her biri kendi kocasının önüne dikilmişlerdi; azar azar artan kinlerinden yüzlerine kan hücum etmiş, nihayet, tırnaklarını meydana çıkarmışlardı, biribirlerinin derisini paralamağa hazırdılar. Ne la Grande'm ne Fouan'ın mâni olmağa niyetli görünmedikleri bir döğüş mutlak hepsini birbirine katacak, saç saça baş başa getirecekti! Fakat noter, meslek soğukkanlılığını bırakarak haykırdı:

— Hay Allah cezanızı versin be! Sokağa çıkın da öyle kavga edin! Dövüşmeden anlaşamıyorsunuz, can sıktınız artık!

Hepsi, zangır zangır titriyerek kendilerine gelince, devam etti:

— Anlaştınız, değil mi?... Pekâlâ! Vasi hesaplarım yazacağım, imzalayacaksınız, son iş

olarak da evin satışını yapacağız... Haydi gidin, hem doğru durun, münasebetsizlik bazan insana pahalıya oturur!

Bu sözler onları büsbütün teskin etti. Fakat noter dairesinden çıkarlarken, babasını orada bekleyen Jésus-Christ tekmil aileyi tahkir etti, avaz avaz haykırdı, zavallı bir ihtiyarı herhalde soymak için, böyle murdar işlere sokmanın ayıp olduğunu söyledi; sarhoşluğun tesiriyle rikkate gelerek, Fouan babayı, nasıl getirdi ise öyle, bir komşudan âriyet aldığı bir saman arabasına bindirip götürdü. Buteau'lar, bir tarafa çekilip gitiler, la Grande, Jean'la Françoise'ı Bon-Laboureur kahvehanesine sürükledi, orada kendisine acı kahve ikram ettirdi. Sevincinden kabına sığamıyordu. Kahve şekerinden artanı cebine indirerek:

— Ama, öyle güldüm ki! diye kesip attı.

Yine o gün la Grande bir şey düşündü. Rognes'a dönünce, doğru, eski âşıklarından biri olduğu söylenen Saucisse babaya koştu, onunla anlaştı. Buteau'lar, müzayedede, sonuna kadar uğraşıp, evi Françoise aleyhine arttıracaklarını söylediklerinden, la Grande düşünüp taşınmış, ihtiyar köylü de boyuna pey sürüp fiatı arttırırsa, ötekilerin belki de kuşkulanmayacaklarına, evi ona bırakacaklarına hükmetmişti:

Çünkü Saucisse baba, Buteauların komşu-

su idi, kendi sınırını genişletmek istemiş olabilirdi. Saucisse baba, bir hediye mukabilinde, teklifi hemen kabul etti. Nitekim, ayın ikinci pazar günü, müzayede, la Grande'ın tahmin ettiği şekilde neticelendi. Metr Baillehache'ın dairesinde, yine Buteau'lar bir tarafta, Jean'la Françoise, yanlarında la Grande'la, öbür tarafta idiler; başkaları da vardı, ev çok ucuza giderse belki satın alırız düşüncesiyle birkaç köylü gelmişti. Fakat, Lise'le Françoise'ın, sert bir sesle dört beş defa sürdükleri peylerden sonra, ev, değer fiatı olan üç bin beş yüz franga çıktı. Françoise, üç bin sekiz yüzde durdu. Bunun üzerine, Saucisse baba işe girişti, dört bine çıktı, beş yüz frank daha pey sürdü. Buteau'lar, şaşkın şaşkın bakıştılar. Devam etmelerine imkân yoktu, bu kadar çok para vermek icabedeceğini düşününce tüyleri ürperiyordu. Bununla beraber, Lise, dayanamadı, beş bine çıkardı, ihtiyar köylü, bir tahtada beş bin iki yüze atlayınca apışıp kaldı. Müzayede bitmişti, ev beş bin iki yüz franga Saucisse babaya ihale edildi. Buteau'lar bıyık altından güldüler, Françoise'la mendebur kocası da mademki kaybetmişlerdi, bu büyük parayı cebe indirmek fena olmayacaktı.

Lâkin, Lise, Rognes'a dönüp de, içinde doğduğu, içinde yaşadığı o antika eve girince, hıçkırarak ağlamağa başladı. Buteau da, boğazına bir şey tıkandığını hissediyor, boğulacak

gibi oluyordu; öyle ki, nihayet karısına çullandı, bana kalsaydı nem var nem yok hepsini verirdim diye yemin etti; fakat bu hissiz karı milleti, kesenin ağzını, tıpkı bacakları gibi, ancak keyif için açar, diyordu. Yalan söylüyordu, Lise'e kendisi mâni olmuştu; bunun üzerine dövüştüler. Ah! Üç asır evvel, ecdattan biri tarafından yaptırılan, şimdi sarsak hale gelmiş, duvarları yer yer çatlamış, oturmağa başlamış, her tarafı tamir görmüş, Beauce ovasının engin rüzgârlariyle yüzüstü yatmış, Fouan'ların atalar bucağı, zavallı ev! Aile, orada üç yüz seneden beri oturuyordu, o evi gitgide, sahici bir ecdat yadigârı gibi sevmeğe, ona saygı göstermeğe başlamıştı, öyle ki, miraslarda, artık en ağır basan mal o idi! Buteau, bir tokatta Lise'i yere serdi; Lise doğruldu, bir çifte savurdu, az kaldı, Buteau'nun bacağını kırıyordu.

Ertesi akşam, işin rengi değişti, mesele yıldırım gibi patladı, Saucisse baba, sabahleyin, muvazaa senedini imzalamağa gitmişti; Jean'ın müsaadesiyle, evi Françoise hesabına satın aldığını, daha öğle üstü tekmil Rognes kasabası haber almış bulunuyordu; hem yalnız evi değil, eşyaları, Gédéon'u, la Coliche'i de almıştı. Buteau'larm evi, yıldırım inmiş gibi, bir ıstırap ve yeis vaveylâsı ile çınladı. Karı koca, yere kapanmışlar, kuvvet kendi taraflarında kalmadığı, bu bacak kadar yumurcağa aldandıkları için şiddetli bir yeisle uluya uluya ağlıyorlardı.

Asıl divane oldukları şey, tekmil kasaba halkının kendileriyle alay ettiğini işitmeleri idi; hiç kurnaz davranmamışlardı. Hay Allah kahretsin! Böyle tongaya oturmak, kendi evinin kapısı önünde, bir çırpıda böyle tepe üstü gelmek olacak şey miydi? Yoo! Yağma yoktu, bak şimdi ne yapacaklardı!

La Grande, Françoise namına, o akşam, Buteau ile kibarca konuşup, evden çıkacağı günü kararlaştırmağa geldiği zaman, Buteau, her türlü ihtiyatı unutmuş onu kapı dışarı etmişti. Bir tek kelime ile cevap vermişti:

— Bok ye!

La Grande, çok memnun, uzaklaştı, yalnız, icra memurunu yollayacağız, diye haykırdı. Gerçekten, hemen ertesi gün, Vimeux, solgun yüzü, endişeli haliyle, her zamankinden daha pejmürde kılıklı, sokağa saptı, çekine çekine kapıyı vurdu; komşu evlerdeki mahalle kadınları onu gözlüyorlardı. İçeriden cevap veren olmadı, bir daha çalmağa mecbur oldu, cesaretini ele alıp seslendi, evi tahliye etmeniz için tebligat getirdim, diye izahat verdi. O zaman, samanlığın penceresi açıldı, bir ses, aynı kelimeyi, o iki heceli kelimeyi haykırdı:

— Bok ye!

Aynı zamanda, dolu bir oturak boşaldı. Tepeden tırnağa bulunan Vimeux, tebligatı ge-

tirdiği gibi geri götürmeğe mecbur oldu. Rognes kasabası, bu vakaya hâlâ katıla katıla güler.

Fakat, la Grande, akabinde, Jean'ı Châteaudun'de bir avukata göndermişti. Avukat, evdekileri zorla çıkarmak en az beş gün süreceğini izah etti. Acele tahliye senedi verilecek, başkandan emir çıkacak, bu emir kayda geçecek, nihayet tahliye yapılacaktı. Tahliyenin yapılması için de, gerekirse mübaşir, jandarmaların yardımını isteyecekti. La Grande, bir gün kazanmak için münakaşa etti, Rognes'a dönünce günlerden salı olduğu için, Buteau'ların, eğer cumartesi gününe kadar, evden kendi istekleriyle çıkmazlarsa, o günün akşamı hırsızlar gibi, çalakılıç dışarı atılacaklarını, gezdiği yerde söyledi.

Buteau bu haberi duyunca, müthiş bir tehdit hareketi yaptı. Hayatta kaldıkça evden çıkmayacağım, askerlerin, onu dışarı atmak için duvarları yıkmağa mecbur olacaklarını, önüne gelene söylüyor, bar bar bağırıyordu. Öfkesi o kadar çılgınca bir şeydi ki, kasaba halkı, acaba Buteau deli taklidi mi yapıyor, yoksa sahiden delirdi mi diye düşünüyordu. Arabasının ön tarafında ayakta durup atını dörtnala koşturarak yollardan geçiyor, kimsey ecevap vermiyor, destur bile demiyordu; hattâ, gece vakti, ona kâh şu taraftan, kâh bu taraftan, kasabaya dönerken rasgelenler olmuştu. Nereden geldiği

bilinmiyordu, herhalde şeytanın yanından geliyordu. Yanma yaklaşan bir adama, şiddetli bir kırbaç indirmişti. Etrafa dehşet saçıyordu. Çok geçmeden, kasaba, sürekli bir heyecan içinde kaldı. Bir sabah, Buteau'nun, evine sımsıkı kapandığı görüldü; örtülü kapıların arkasından korkunç feryatlar, vaveylâlar yükseliyordu; işitenler, feryatları, Lise'le iki çocuğunun seslerine benzetiyorlardı. Komşuların rahatı kaçtı, toplanıp istişare ettiler, nihayet ihtiyar bir köylü fedai çıktı, pencerelerden birine merdiven dayadı, içeriye bakmak için tırmandı. Fakat pencere açıldı, Buteau, merdiveni de, ihtiyarı da devirdi, adamcağızın, az kaldı bacakları kırılıyordu. İnsan, evinde dilediğini yapmakta serbest değil mi? diye haykırdı. Yumruklarını uzatıyor, beni yine rahatsız ederseniz hepinizin canını alırım,diye avaz avaz bağırıyordu. Asıl kötüsü şu ki, Lise de, iki yumurcağı ile beraber gözüktü, küfürler savurdu, ahaliye, üstüne vazife olmayan yerlere burnunu soktuğu için çıkıştı. Lâkin, her yeni patırtıda halkın heyecanı arttı, ta sokaktan işitilen, ağıza alınmayacak kadar çirkin sözleri dinlemek için korkudan titriyerek gelip kapıya kulak veriyorlardı. Kurnaz geçinenler, Buteau'nun bir niyeti olduğunu sanıyorlardı. Daha başkaları, aklını oynattığına işin bir felâketle biteceğine yemin ediyorlardı. İşin aslı bir türlü anlaşılamadı.

Cuma günü, cebren tahliye yapılması beklenen günden bir gün evvel, bilhassa bir hâdise, etrafta heyecan uyandırdı. Buteau, kilise civarında babasına tesadüf etmiş, önünde yere diz çöküp danalar gibi böğürerek ağlamağa başlamış, vaktiyle serkeşlik etiği için affını dilemişti. Belki başına gelen felâketlerin sebebi bu olduğunu söylüyordu. Tekrar gelip kendileriyle oturması için babasına yalvarıyor, ancak bu avdet sayesinde bahtın tekrar gülmesi ihtimali olduğuna inanmış görünüyordu. Onun böyle böğüre büğüre ağlamasına canı sıkılan, görünürdeki pişmanlığına hayret eden Fouan ailenin bütün üzüntülü işleri sona erdikten sonra, günün birinde, bu daveti kabul edeceğine söz verdi.

Nihayet, cumartesi geldi. Buteau'nun heyecanı gitgide artmıştı, hiç lüzum yokken, sabahtan akşama kadar, durmadan, hayvanı arabaya koşuyor, dönüp geliyor, tekrar çözüyordu. Lüzumsuzluğu etrafta hayretler uyandıran bu delice araba koşturmaları görenler kaçışıyorlardı. Cumartesi günü, saat sekizde, Buteau, arabasını bir kere daha koştu; fakat sokağa çıkmadı, kapısının eşiğinde dikilip durdu, yoldan gelip geçen komşulara seslenmeye, alay etmeğe, hıçkırarak ağlamağa, yakası açılmadık kelimelerle avazı çıktığı kadar haykırarak dert yanmağa başladı. Beş sene koynuma girip çıkan sürtüğün, bacak kadar piç kurusunun ba-

na bu işi etmesi tuhaf değil mi? diyordu. Evet, Françoise, orospunun biriydi! Karısı da öyleydi! Bu iki kızkardeşin ikisi de yaman orospulardı, sıra önce hangimizde diye dövüşüyorlardı! Buteau, öç almak için, yine aynı yalanı söylüyor, iğrenç tafsilât uyduruyordu. O sırada, Lise sokak kapısının önüne çıkınca, müthiş bir kavga başladı; Buteau, karısını, herkesin gözü önünde bir temiz patakladı. Sinirlerini yatıştırdı, ferahlattı, eve soktu; kendisi de, kıyasıya vurduğu için rahatlamıştı. Sonra, kapının önünden ayrılmadı; adliye temsilcilerini bekliyor, alay ediyor, adliyeyi tahkir ediyor, yolda kendisine oynaş mı buldu acaba? diyordu. Artık mübaşiri beklemiyordu, böbürlen meğe başlamıştı.

Vimeux, yanında iki jandarma ile beraber, ancak saat dörtte geldi. Buteau sapsarı kesildi, acele, avlusunun kapısını örttü. Belki de, bu işi sonuna kadar götüremeyeceklerini sanmıştı. Ev, bir ölüm sessizliğine gömüldü. Bu sefer, silâhlı kuvvetin himayesi altında bulunduğu için küstahlaşan Vimeux, kapıyı iki yumruğu ile vurdu. Hiç cevap çıkmıyordu. Jandarmalar işe karışmağa mecbur oldular, dipçikle vurarak köhne kapıyı sarstılar. Peşlerinden bir sürü erkek, kadın, çocuk gelmişti, tekmil Rognes ora da, haber verilen muhasarayı bekliyordu. Derken, kapı birdenbire açıldı, Buteau, arabasının ön tarafında, ayakta gözüktü; hayvanı kamçı-

lıyor, dörtnala avludan çıkıyor, arabayı dosdoğru halkın üstüne sürüyordu. Korkudan haykırışan ahalinin feryatları arasında:

— Kendimi suda boğacağım! Kendimi suda boğacağım! diye bağırıyordu.

Mahvolmuştu, artık bu işe son vereceğini, arabasıyla, hayvanıyla, olduğu gibi kendini Aigre suyuna atacağını söylüyordu.

— Savulun! Kendimi suda boğacağım!

Meraklılar, kamçı şıkırtıları ve arabanın son süratle gidişi karşısında dehşetle dağılmışlardı. Fakat Buteau, arabayı, tekerlekleri paralayacak gibi bayıra doğru sürünce, birkaç kişi durdurmak için koştular. Bu kazma kafalı herif, elâlemin başına dert açmak için suya dalar mıydı, dalardı. Peşinden yetiştiler, boğuşmağa, hayvanının başına atılıp durdurmağa, arabanın içine girmeğe mecbur oldular. Tekrar eve getirdikleri zaman, Buteau, dişlerini sıkmış, bütün vücudu gerilmiş, tek kelime söylemiyor; aciz ve öfke içinde, sessiz bir itirazla, kaderin yerini bulmasına boyun eğiyordu.

O sırada la Grande, evi teslim alsınlar diye, Françoisa'la Jean'ı almış, oraya getirmişti. Buteau, şimdi, felâketinin sonunu seyrettiği o hain bakışı ile onlara dik dik bakmakla ikrifa etti. Fakat artık, deli gibi bağırarak çırpınmak

sırası Lise'e gelmişti. Jandarmalar, yanında idiler, eşyasını toplayıp gitmesini söylüyorlardı. Kocası, Jandarmaları pataklayarak onu müdafaa edemeyecek kadar kahpelik ettiğine göre, bu emre itaat etmekten başka yapacak şey yoktu. Lise, yumruklarını kalçalarına dayamış, ona çıkışıyordu:

— Aptal herif, bizi sokağa atıyorlar da ses çıkarmıyorsun! Sende yürek yok mu ki bu alçaklara iki yumruk indiremiyorsun, söylesene?... Haydi oradan korkak, korkak! Erkek değilsin sen!

Lise, Buteau'nun yerinden bile kımıldamamasına fena halde öfkelenerek bu sözleri onun ta burnunun dibinde haykırdığı için, Buteau, durup durup onu öyle bir itiş iti ki, Lise can acısı ile haykırdı. Fakat, Buteau, susmakta devam etti, yalnız, ona, aynı hain gözlerle baktı.

Vimeux, kasılarak:

— Haydi bakalım analık, çabuk olalım, dedi. Siz, anahtarları yeni mal sahiplerine teslim etmeden biz buradan gitmeyeceğiz.

Bunun üzerine, Lise, pür hiddet, eşyasını taşımağa başladı. Üç gündür, kendisi de Buteau da, aletleri, mutfak takımının iri parçalarını, birçok şeyleri, komşuları Framit kadının evine taşımışlardı; ne yapsalar, sonunda evden atıla-

caklarım bildikleri meydana çıktı; çünkü, ihtiyar kadınla anlaşmışlardı, toparlanıncaya kadar otursunlar diye kendisine fazla büyük gelen evini onlara kiraya veriyor, yalnız, kötürüm kocasının odasını alıkoyuyordu. Evle birlikte eşya da, hayvanlar da satıldığı için, Lise'e yalnız çamaşırını, döşeklerini, daha başka ufak tefeği taşımak kalıyordu. Ne varsa, kapıdan, pencerelerden, avlunun ortasına kadar savruldu, Lise'in iki küçük çocuğu, son günleri geldi sanarak ağlıyorlardı, Laure anasını eteklerine yapışmıştı, Jules, darmadağın eşyanın ortasına serilmişti. Buteau karısına yardım bile etmediği için, iyi adamlar olan jandarmalar, çıkınları arabaya yerleştirmeğe başladılar.

Fakat, Lise'la Grande'ın arkasında bekleyen Françoise'la Jean'ı görünce, işler yeniden karıştı. Lise atıldı, biriken gayzını bir sel gibi boşalttı.

— Ah! Orospu, zamparanla beraber seyre geldin, değil mi?... Felâketimizi görüyorsun işte, kanımızı içen bundan farklı olmazdı... Hırsız, hırsız, hırsız!

Bu kelime boğazına takılıyor, Lise, avluya yeni bir çıkın getirdikçe, gelip bu sözü kızkardeşinin suratına haykırıyordu. Françoise, sapsarı kesilmiş, dudakları kısık, gözleri ateş saçarak duruyor, cevap vermiyordu; haysiyet kırıcı bir inceleme ile pek meşgulmüş gibi görünü-

yor, evden, kendisine ait bir şey götürüyorlar mı diye, taşınan eşyayı gözleriyle takibediyordu. Tesadüf, satışa dahil bir mutfak iskemlesi gözüne ilişti. Sert bir sesle:

— Bu benim, dedi.

Beriki, iskemleyi, havuza fırlattı:

— Senin mi? Git al, öyleyse! diye cevap verdi.

Ev boşalmıştı. Buteau, hayvanı dizgininden tuttu, Lise çocuklarını, bu son iki çıkınını topladı, Jules'ü sağ koluna, Laure'u sol koluna aldı; emektar evden nihayet çıkacağı sırada, Françoise'a yaklaştı, yüzüne tükürdü:

— Al sana!

Kızkardeşi de, derhal onun yüzüne tükürdü:

— Al sana!

Lise'le François'e, bu ağu dolu kinle karışık vedadan sonra, gözlerini birbirinden ayırmadan, ağır ağır, yüzlerini sildiler; ebediyen ayrılmışlardı, aralarında, aynı kanın düşmanca isyanından başka bağ kalmamıştı.

Nihayet, Buteau tekrar ağzım açtı, eve doğru yumruğunu tehditle sallayarak, bağıra bağıra veda etti :

— Yakında görüşürüz, tekrar geleceğiz!

La Grande, manzarayı sonuna kadar seyretmek için peşleri sıra yürüdü; şimdi Buteau'lar yere serildikleri için, kendisini bu kadar çabuk silkip atan, gözüne pek fazla mesut gözüken ötekilerin aleyhine dönmeyi esasen aklına koymuştu. Evin önünde, uzun zaman, küme küme insanlar toplandılar, hafif sesle konuştular. Françoise'la Jean, boş eve girmişlerdi.

Buteau'lar da, Frimat kadının evinde, kendi pırtılarını çözmeğe başladıkları sırada, Fouan babanın çıkageldiğini görüp şaştılar; ihtiyar, peşinden düşman kovalıyormuş gibi, arkasına bakarak, soluk soluğa, pür telâş sordu:

— Burada bana bir köşecik var mı? Yatmağa geldim.

Büyük bir korku geçirip Şatodan kaçmış, koşa koşa oraya gelmişti. Artık, geceleri ne zaman uyansa, la Trouille'un, oğlan çocuğa benzeyen sıska, çıplak vücuduna geçirdiği bir gömlekle odanın içinde dolaştığını, en nihayet, dışarıya, toprakla örtülü bir kaya kovuğuna sakladığı kâğıtları aradığını görüyordu. Jésus-Christ, yalınayak, her tarafa sokulan, iskemlelerin arasında, yatağın altında, yılan gibi dolaşan bu kaltağı, çevikliğinden, kıvraklığından dolayı onun odasına gönderiyordu; la Trouille da, bu ava pek merakla saldırıyordu; ihtiyarın,

giyinirken, kâğıtları yanına aldığına emindi, yatmadan evvel nereye sakladığını meydana çıkaramadığı için de pek öfkeleniyordu; öyle ya, karyolanın altında hiçbir şey bulunmadığı muhakkaktı, la Trouille, incecik kolunu oraya sokuyor, becerikli eliyle yokluyor, büyükbaba, bu elin temasını ancak hissediyordu. Fakat o gün, öğle yemeğinden sonra, Fouan baba, bir fenalık hissetmiş, sersemlemiş, masanın yanına yuvarlanmıştı. Kendine geldiği zaman, el'an o kadar uyuşuk bir halde idi ki, gözlerini açamıyordu, kendini yerde, aynı noktada bulmuştu, Jésus-Christ ile la Trouille'un esvaplarını soymakla meşgul olduklarını hissedip heyecanlanmıştı. Keratalar, onun imdadına koşacakları yerde bir tek şey düşünüyorlar, fırsattan çabucak faydalanıp üstünü başını arıyorlardı. Hele la Trouille, öfkeli bir huşunetle araştırıyor, her zamanki gibi usul usul karıştırmıyor, ceketini çekiyor, pantolonunu çekiyor, çıplak etine varıncıya kadar her tarafını, bütün deliği deşiği kurcalıyor, parasını oralara gizleyip gizlemediğine kanat getirmek istiyordu. İki eliyle, Fouan'ı evirip çeviriyor, kollarını, bacaklarını arıyor, içi boş bir eski cep gibi onu karıştırıyordu. Hiçbir şeyler yoktu! Gizli yeri neredeydi acaba? Adamın, içini açıp bakacağı geliyordu! Fouan baba, kımıldarsa öldürülmekten korkarak öyle bir dehşete kapılmıştı ki, gözleri kapalı, koları, bacakları kaskatı, hâ-

lâ baygınlık taklidi yapıyordu. Fakat, nihayet, yakasını bıraktıkları zaman, serbest kalınca, bir daha Şatoda yatmamayı iyiden iyiye aklına koyup kaçmıştı.

Fouan baba, tekrar sordu:

— Ey, benim için burada bir köşecik var mı?

Buteau, babasının, akılda yokken böyle birdenbire dönüp gelişine sevinmiş gibiydi. Bu gelen, para idi.

— Tabii var, moruk! dedi. Sıkışırız, vesselâm, bahtımız açılır... Ah, canına yandığım! İş gayrete kalsaydı, zengin olurdum!

Françoise'la Jean, boş eve girmişlerdi. Gece oluyor, melâlli, son bir gün ışığı, ıssız odaları aydınlatıyordu. Burada her şey, üç asrın emeğini ve sefaletini barındırmış olan bu ecdat yadigârı bucak çok eski idi; öyle ki, loş eski zaman kasaba kiliselerinin içinde olduğu gibi, burada da, vakur bir hava dolaşıyordu. Kapılar açık kalmıştı, tavan kirişlerinin altında, bir bora esmiş gibiydi, göçün karmakarışıklığı ortasında, yerde, devrilmiş iskemleler sürünüp duruyordu. Ev sanki ölü idi.

Françoise, kısa adımlarla dolaşıyor, her tarafı muayene ediyordu. İçinde, müphem duygular, silik hâtıralar uyanıyordu. Şurada, çocuk-

ken oyuncak oynamıştı. Babası, mutfakta, masanın başında ölmüştü. Yatak odasında, ot minderi alınmış olan karyolanın yanında, Lise'le Buteau'nun, solukları tavandan kendi kulağına gelecek kadar şiddetle kucaklaştıkları geceleri hatırladı. Şimdi onu yine mi rahatsız edeceklerdi? Françoise, Buteau'nun hâlâ mevcut olduğunu hissediyordu. Şurada, bir akşam kendisini yakalamıştı, o da onu ısırmıştı. Şurada da, şu beri tarafta da, her köşede, hâtıralarla karşılaşıyor, heyecanlanıyordu.

Sonra, Françoise, arkasını dönünce, Jean'ı görüp hayretle durdu. Bu yabancının, onların evinde ne işi vardı? Ezilip büzülür gibi bir hali vardı, ziyarete gelmişe benziyordu, hiçbir şeye el sürmeğe cesaret edemiyordu. Françoise, bir yalnızlık intibaı ile yeislendi, kazandığı galebeden dolayı daha fazla neşe duymadığı için canı sıkıldı. Oraya girerken, memnuniyetinden haykıracağını, ablasının arkasından sevinç naraları atacağını sanmıştı. Halbuki ev ona zevk vermiyordu, yüreği bir huzursuzlukla burkuluyordu, belki de bunun sebebi, içeri dolan o çok melâlli gün ışığı idi. Nihayet, kocası ile o, zifiri karanlıkta kaldılar, bir mum yakmak bile canları istemeden, hâlâ odadan odaya dolaşıyorlardı.

O sırada, bir gürültü işitip mutfağa döndüler, Gédéonu görüp gülüştüler; merkep, âde-

ti olduğu üzere içeri girmiş, kapağı açık kalan yemek dolabını karıştırıyordu. İhtiyar Coliche, yan taraftaki ahırda böğürüyordu.

O zaman, Jean, Françoise'ı kolları arasına aldı, ne olursa olsun, yine mesut olacaklarını söylemek ister gibi, hafifçe öptü.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I

Kış nadaslarından önce, Beauce ovası, eylûlün bulanık semaları altında, göz alabildiğine gübre ile örtülüyordu. Sabahtan akşama kadar kır yollarında, ağır ağır gübreler taşınıyor, kullanılmış eski samanla ağzına kadar dolu yük arabaları, sanki toprağa sıcaklık taşıyorlarmış gibi, kalın bir buğu ile buram buram tüterek geçip gidiyorlardı. Her tarafta, tarlalarda, ufak tümsekler peyda oluyordu, bunlar, ahırlardan, inek damlarından kaldırılan hayvan yataklarının teşkil ettiği dalgalı, tümsekli bir ummandı; bazı tarlalarda, yığınları sermişlerdi, yayılan bu dalgalar, uzaktan bakınca, zemini kirli kara bir renkle örtüyordu. Bu köpüren hayvan sidikleriyle beraber akan şey, gelecek ilkbaharın usaresi idi; çürümüş madde, müşterek rahme avdet ediyordu, ölüm tekrar hayat yaratacaktı; ucsuz bucaksız ovanın bir başından öte başına kadar bir koku, insanların ekmeğini besleyen o fışkıların keskin kokusu yükseliyordu.

Bir gün öğleden sonra, Jean, des Cornailles'daki tarlasına, adamakıllı yüklü bir araba gübre götürüyordu. Bir aydan beri, Françoise'la ikisi evlerine yerleşmişlerdi, hayatları, köylere mahsus olan faal ve biteviye gidişi tut-

turmuştu. Tarlaya vardığı sırada, bitişik tarlada Buteau'yu gördü; eline bir yaba almış, bir hafta evvel oraya bırakılan gübre yığınını seriyordu. İkisi, yan gözle biribirine baktılar. Komşu oldukları için sık sık rastlaşıyorlar, böyle yanyana çalışmaya mecbur oluyorlardı; bundan asıl rahatsız olan Buteau idi, çünkü kendi malı üç hektarlık topraktan zorla koparılıp ayrılan Françoise'm hissesi, solunda bir toprak parçası, sağında bir toprak parçası bırakıyor, onu mütemadiyen oradan oraya dolaşmaya mecbur ediyordu. Biribirleriyle hiç konuşmuyorlardı. Belki de aralarında bir kavga çıktığı gün, boğuşacaklardı.

O sırada, Jean, arabasındaki gübreyi boşaltmaya başlamıştı. Arabanın içine girmiş, kalçalarına kadar gübreye gömülmüş, yaba ile boşaltıyordu; o esnada, öğleden beri arazisini dolaşmağa çıkmış olan Hourdequin yoldan geçti. Çiftlik sahibi, yanaşması hakkında iyi bir hâtıra muhafaza etmişti. Durdu, konuştu; ihtiyarlamış gibi idi, çiftlik gaileleri, daha başka dertler, yüzünü kederle harabetmişti.

— Jean, niçin fosfatları denemediniz? dedi.

Sonra, cevap beklemeden, oyalanmak ister gibi, uzun uzun konuştu. Verimli ziraatin ruhu, bu gübreler, suni gübrelerdi. Kendisi her türlü gübreyi tecrübe etmişti, ziraatçileri ara-

sıra gayrete getiren o gübre buhranına, gübre deliliğine o da uğramıştı. Arka arkaya tecrübeler yapmış, ot, yaprak, üzüm küsbesi, şalgam ve kolza küsbesi, hepsini denemişti, arkasından, dövülmüş kemik, pişmiş ve ezilmiş et, kurutulmuş, toz haline getirilmiş kan da tecrübe etmişti; civarda mezbaha olmadığı için taze kanla tecrübe yapamadığına üzülüyordu. Şimdi yol kazıntılarını, hendek çamurlarını, ocak külleriyle kömür kırıntılarını tecrübe etmekle meşguldü; bilhassa, Châteaudun'deki bir kumaş fabrikasının süprüntülerini satın almış, oradan toplatığı yün kırpıntılarını deniyordu. Topraktan çıkan her şeyin tekrar toprağa dönmesi faydalı olduğu prensipini güdüyordu. Çiftliğinin arka tarafında, toprakla karışık gübre doldurmak için derin çukurlar açtırmıştı, tekmil kasabanın süprüntülerini oraya doldurtuyordu, leşler, sınır taşları kenarında, kokmuş suların içinde bulunan pislikler, rastgele, kürekle toplanılabilecek ne varsa hepsi oraya atılıyordu. Bunların hepsi altındı.

— Fosfat kullandığım zaman, bazan iyi neticeler aldım, dedi.

Jean :

— İnsanı öyle soyuyorlar ki! diye cevap verdi.

— Ooo! Köy köy dolaşıp perakende mal satan seyyar esnaftan alırsanız, elbette... Her

piyasada bir mütehassıs kimyager bulunmalı, hilesizini, halisini bulmak çok zor olan bu kimyevi gübreleri tahlille vazifelendirilmiş olmalı... İstikbal, muhakkak ki bundadır, fakat istikbal gelmeden hepimiz geberip gideceğiz. İnsanda, başkaları uğrunda mihnete katlanacak kadar gayret olmalı.

Jean'm karıştırdığı gübrenin pis kokusu, onu bir parça canlandırmıştı. Hourdequin bu kokuyu severdi, onu, toprağın çiftleşmesinden peyda olan koku gibi, tam erkekçe bir haz duyarak kokluyordu. Biraz sustuktan sonra devam etti:

— Şüphe yok, çiftlik gübresinin yerini hiç bir şey tutamaz. Ama, o da yeteri kadar bulunamıyor. Sonra da, çiftlik gübresini berbadediyorlar, ne hazırlamasını biliyorlar, ne kullanmasını.. İşte! Meydanda, şu gübre güneşte yanmış, üstünü örtmüyorsunuz.

Jean, Buteau'ların, ahır yanındaki eski gübre çukurunu hâlâ kullandığını söyleyince, Hourdequin, basmakalıp iş aleyhinde söylenmeye başladı. Kendisi, çiftliğindeki gübre çukurunda duran gübrelerin katları arasına, birkaç se neden beri, toprak ve çimen serptiriyordu. Üstelik, bir boru tertibatı yapmıştı, bulaşık sularını, hayvanlarla insanların idrarlarını, çiftliğin tekmil lağımını idrar çukuruna akıtıyordu; haf-

tada iki defa, gübre çukuru, idrar tulumbasıyla sulanıyordu. En nihayet, kuburların muhteviyatını da verimli şekilde kullanmağa başlamıştı.

— Doğrusu, Allahın verdiği nimeti ziyan etmek çok mânasız şey! Uzun zaman, ben de bizim köylüler gibi düşündüm, bu işte kuruntu ettim. Ama, Kaka nine benim fikrimi de değiştirdi... Komşunuz Kaka nineyi tanıyorsunuz, değil mi? En doğru yolu o bulmuş işte, dibine oturağını boşalttığı lâhana, iriliğinden yana da, lezzetinden yana da, lâhanalarm şahı. İnkâr edilemez, her şeyin başı bunda.

Jean gülmeğe başladı, boşalmış olan arabasından atladı, gübresini, ufak ufak yığınlara bölmeğe koyuldu. Hourdequin, ikisini de kuşatan sıcak buğu ortasında, onu seyrediyordu.

— Sırf Paris lâğımlarının otuz bin hektar toprağı bereketlendirebileceğini düşünüyorum da! Hesabını yapmışlar bunun. Halbuki ziyan oluyor, pek az bir miktarını toz halinde kullanıyorlar... Otuz bin hektar bu, lâf değil! Bir düşünün, tekmil Beauce ovasını kaplayabilir, buğday öyle bir yükselir ki!

Hourdequin, koca sahayı, ucsuz bucaksız Beauce ovasını kuşatan geniş bir el hareketi yapmıştı. İhtirasına kapılmış, gözünün önüne Paris'i getiriyor, tekmil Paris'in, lâğımlarını

boşaltığını, bereketlendirici insan gübresi selini akıtığını görüyordu. Her tarafta oluklar doluyor, her tarlaya yayılıyor, pislik ummanı, bol rüzgârlar estikçe kokusu buram buram tüterek, sere serpe kabarıyordu, bu, büyük şehrin, tarlalardan aldığı hayatı tarlalara iade edişi idi. Toprak, bu bereketi, ağır ağır içiyordu, tıkabasa dolan, özlenen topraktan, dev ölçüde taşkın mahsuller halinde, has ekmek yetiştiriyordu. Ovanın, yeni usul sayesinde böylece lâğım suları altında kalması ihtimali tuhafına giden ve midesi bulanan Jean:

— O halde bir kayık ister, dedi.

Tam o sırada, bir ses işitip başını çevirdi. Lise'in, yol kenarında, yaylısının içinde ayakta durduğunu, avazı çıktığı kadar Buteau'ya şöyle haykırdığını görüp şaştı:

— Bana bak, Cloyes'ya gidiyorum, mösyö Finet'yi getireceğim... Babana fenalık geldi, odasında küt diye düştü. Galiba kuyruğu titretiyor... Eve git de, sen de bir gör.

Sonra, cevap bile beklemeden, hayvanı kamçıladı, dümdüz yolda sarsıla küçüle uzaklaştı.

Buteau, telâşsızca, son kalan gübre yığınlarını yaydı. Homur homur söyleniyordu. Baba hastalanmıştı, al sana bir can sıkıntısı! Belki

de yapmacık yapıyor, nazlanıyordu. Sonra, karısı doktor masrafını göze aldığına göre, hastalığın ciddî bir şey olması ihtimalini düşündü, ceketini giymeğe karar verdi.

Hourdequin, bitişik tarlanın gübrelenmesi işiyle ilgilenmişti.

— Beriki hesaplı gübre serpiyor, dedi. Köylü hasis olunca, tarla da hasis olur... Aranızda geçen meselelerden sonra, bu münasebetsiz heriften sakınırsanız iyi olur... yeryüzünde bu kadar çok şıllık, bu kadar çok hergele bulunursa işler nasıl yolunda gider? Dünya bizden bıktı, canım!

Buteau hantal yürüyüşüyle Rognes'a dönerken, o da, kederlenmiş bir halde, la Borderie'ye doğru yola çıktı. Jean da, yalnız kalınca, işini bitirdi, on metre aralıkla, yaba dolusu gübre dökmeye başladı; gübreler, daha fazla laşan bir amonyaklı koku neşrediyorlardı. Uzaklarda daha başka gübre yığınları tütüyor, ufku, mavimtırak, hafif bir buğu ile örtüyordu. Ortalık dona çekinceye kadar, tekmil Beauce ovasını, bu gübreler, ılık tutuyor, korkutuyordu.

Buteau'lar hâlâ Frimat kadının evinde oturuyorlar, onun, kendisine ve kötürüm kocasına ayırdığı arka tarafta, yer katındaki oda müstesna, bütün evi işgal ediyorlardı. Frimat ka-

dının evi onlara fazla dar geliyordu, asıl üzüldükleri şey zerzavat bahçeleri bulunmayışı idi; çünkü, komşu kadın, sakat kocasını beslemeye, ona ihtimamla bakmaya yeten kendi bahçesini, o köşeciği, tabii kendine alıkoymuştu. Buteau'lar, bitişikte oturmaları Françoise'ı öfkelendirdiğinin farkına varmamış olsalardı, daha geniş bir yer arayıp taşınacaklardı. Bu iki evi biribirinden sadece müşterek bir duvar ayırıyordu. Etraftan duyulsun diye, çok yüksek sesle konuşarak, Framit kadının evinde muvakkat oturduklarını, ilk fırsatta, mutlaka kendi evlerine döneceklerini söylüyorlardı. Onun için, başka bir yere taşınacağız diye yeniden tedirgin olmaya lüzum yoktu, değil mi ya? Evlerine niçin döneceklerdi, nasıl döneceklerdi? Bunu kendileri de bilmiyorlardı. Françoise'ı çileden çıkartan, evin tek sahibi olarak kalmaktan duyduğu zevki bozan da, meçhul şeylere dayanan bu cüretkârlık, bu divanece güvendi; üstelik, ablası Lise, duvara merdiven dayıyor, ona çirkin sözler haykırıyordu. Mösyö Baillehache'ın dairesinde hesap görüldüğü günden beri, soyulduğunu iddia ediyor, avludan avluya haykırarak, iğrenç ithamlar savurmakla bitiremiyordu.

Buteau, nihayet eve geldiği zaman, Fouan babayı, mutfağın arkasında, samanlığın merdiveni altında yatıp kalktığı aralıktaki yatağında serilmiş buldu. Sekiz yaşına basmış bulunan Jules'le, on yaşına giren Laure ihtiyarın başın-

da bekliyorlar, yere oturmuşlar, onun testisini boşaltarak dereler yapıyorlar, oyun oynuyorlardı.

Buteau, karyolanın başında, ayakta durdu:

— Ey! Ne oluyor bakalım? diye sordu.

Fouan kendisine gelmişti. İri iri açılan gözlerini ağır ağır döndürdü, dikkatle ona baktı; fakat başını kımıldatmadı, taş kesilmiş gibiydi:

— Bana bakın baba, iş çok fazla, münasebetsizliğe lüzum yok!... Bugün katılıp kalmanın sırası değil.

O sırada Laure'la Jules, testiyi kırdıkları için, ikisine de birer şamar yapıştırdı, çocuklar avaz avaz ağlamağa başladılar. İhtiyar, göz kapaklarını indirmemişti, apaçık, sabit gözleriyle, hâlâ bakıyordu. Yerinden kıpırdamıyordu, o halde yapılacak bir şey yoktu. Bakalım, hekim ne diyecekti. Buteau, tarlayı bırakıp geldiğine pişman oldu, vakit geçirmek için kapının önünde odun yarmağa koyuldu.

Zaten, Lise de, doktor Finet'yi çabucak alıp gelmişti! O, kocasıyla beraber, endişeli bir tavırla beklerken, hekim, hastayı uzun uzun muayene etti. Hastalık, ihtiyarı birden öldürmüş olsaydı, kurtulacaklardı; ama şimdi, bu iş uzun sürebilirdi, belki de çok pahalıya mal

olacaktı; hele, birikmiş parasını ellerine geçirmeden evvel cavlağı çekerse, Fanny ile Jésus-Christ, muhakkak gelip başlarına dert açacaklardı. Hekimin susması, onları büsbütün şaşırttı. Mösyö Finet, bir reçete yazmak için, mutfağa geçip bir sandalyeye oturduğu zaman, ne olursa olsun, kendisine birtakım sualler sordular.

— Demek iş mühim, öyle mi?... Bir hafta sürer belki ha?... Eyvahlar olsun! Ne çok ilâç! Ne ilâç yazıyorsunuz bu reçeteye?

Mösyö Finet, hastalık karşısında zihni allak bullak olan köylülerin bu türlü suallerine alışık olduğundan cevap vermiyordu; bu adamlarla lâkırdı etmemek, onlara beygir muamelesi etmek gibi akıllıca bir yol tutmuştu. Sık sık rastladığı bu nevi hastalıklarda pek usta olmuştu, köylüleri, daha derin ilim adamlarından da fazla bir başarı göstererek, bu vaziyetlerde kurtarıyordu. Fakat, kendisini böyle aşağı bir durumda bırakmış olmanın kabahatini onlara buluyor, haşin davranıyordu; verdiği ilâçların tesirinden mütemadiyen şüphe ettikleri, verdiğimiz para kadar, bakalım faydası olacak mı diye düşündükleri halde, bu sert muamelesi karşısında, daha fazla saygılı oluyorlardı.

Buteau, bu bir sahife yazıyı görünce ürkmüştü:

— Peki, bu kadar ilâcı aldıktan sonra iyi mi olacak, acaba? dedi.

Hekim, sadece omuzlarını silkti. Tekrar hastanın yanına dönmüştü, bu hafif beyin tıkanıklığından sonra, biraz nöbet geldiğini görüp şaşmış, ilgilenmişti. Gözleri saatinde, nabzı tekrar saydı, sersem sersem yüzüne bakan ihtiyara bir şey sormağa lüzum bile görmedi. Giderken, yalnız:

— Üç hafta sürer, dedi... Yarın yine gelirim. Bu gece saçmalarsa şaşmayın.

Üç hafta! Buteau'lar, yalnız bu söze dikkat etmişlerdi, afallayıp kaldılar. Her akşam böyle sürü sürü ilâç yazılacaksa, gidecek paranın haddi hesabı yoktu! Asıl kötüsü, karısından sonra, Buteau da yaylıya atlayıp Cloyes'daki eczacıya koşmak zorunda kaldı. Günlerden cumartesi idi. Zerzevatlarını satmaktan dönen Frimat kadın, Lise'i yalnız buldu; genç kadın öyle müteessir bir halde idi ki, hiçbir iş görmeden, aşağı yukarı dolaşıp duruyordu! Meseleyi haber alınca, ihtiyar kadın da üzüldü. Hiç talihi yoktu, bu hastalık başka bir gün olsaydı, hiç değilse, doktorun oraya gelmesinden biri istifade, ihtiyar kocasını muayene ettirdi. Haber, Rognes'a çoktan yayılmıştı bile, çünkü, la Trouille'un, yüzsüz yüzsüz koşarak geldiğini gördüler; elini büyük babasının eline değdirmeden oradan ayrılmadı, dönüp geldi, Jésus-Christ'ye, Fouan babanın ölmediği muhakkak olduğunu söyledi. Bu aşiftenin peşinden, he-

men la Grande gözüktü, onu besbelli Fanny yollamıştı; la Grande kardeşinin karyolasının karşısında dikildi. Aigre suyundaki yılan balıkları gibi, göz lerinin parlaklığına bakıp hüküm verdi; sonra, ihtiyarın bu seferlik ölmemesine canı sıkılmış gibi, burun kıvırarak çıkıp gitti. Ondan sonra, artık, aileden, uğrayan olmadı. Mademki yakayı kurtaracağı muhakkaktı, ne diye rahatsız olacaklardı?

Öğleye kadar, ev hop oturdu, hop kalktı. Buteau, eve pek öfkeli dönmüştü. Hastanın bacaklarına yapıştırmak için hardal yakısı, saatte bir verilecek bir ilâç, ertesi gün biraz iyileşirse içirilecek bir müshil vardı. Frimat kadın, kendiliğinden yardıma geldi; fakat saat onda, pek o kadar meraka değer bir şey kalmadığını görünce, uyku da gözlerinden aktığından, yatı. Buteau da yatmak istiyor, Lise'e çıkışıyor, burada ne durup duruyoruz? Moruğun seyrine bakmak onu herhalde iyileştirmez, diyordu. Fouan baba şimdi hezeyana başlamıştı, biribirini tutmaz lâflar ediyor, galiba kendisini, gençlik çağının uzak günlerindeki gibi, tarlada kıyasıya çalışırken görüyordu. Onun, sanki mezara gömülmüş de hortlamış gibi, yavaş sesle geveledi̇ği bu eski hikâyelerden, Lise'in içine kasvet basmıştı. Soyunmağa başlayan kocasının arkasından o da gitmeğe hazırlanırken, hastanın, iskemle üstünde kalan elbiselerini düzeltmek aklına geldi. Ceplerini uzun uzun

araştırdı. İçlerinde kör bir bıçakla, bir parça sicimden başka bir şey bulamadı, sonra esvapları iyice silkeledi. Arkasından, tam elbise dolabına asarken, bir rafın üstünde, âdeta gözlerine batarcasma, bir küçük tomar kâğıt gördü. Yüreği hop etti. Paralar orada idi! Bir aydan beri o kadar gözledikleri, akla hayale gelmedik yerlerde aradıkları paralar, orada, meydanda, elinin altında idi! Demek ki, moruk, paraların yerini değiştirmek istediği sırada fenalık gelmiş, düşmüştü!

— Buteau! Buteau! diye seslendi.

Boğazı öyle kısılmıştı ki, Buteau, babası ölüyor sanarak gömlekle koşup geldi.

Önce, Buteau'nun da nefesi tutuldu. Sonra, ikisi de, çılgınca bir sevinçle el ele tutuştular, keçiler gibi, karşılıklı zıplamağa başladılar. Şimdi gözleri kapalı, başı yastığa mıhlı, biribirini tutmaz lâflarla dolu hezeyanına devam eden hastayı unutmuşlardı. Fouan baba, saban sürüyordu.

— Dehey, bre hergele, yürüsene!... Saban dalmadı, çakıl taşı mübarek be!... Adamın kolları kopuyor, başka kol almalı. Deeh! Kerata!

Lise, ürpererek başını çevirdi:

— Şşt! dedi.

Buteau cevap verdi:

— Aldırma be, farkında mı? Sayıklıyor, işitmiyor musun?

Sevinçten öyle sarsılmışlardı ki, dizlerinin bağı çözülmüştü, karyolanın yanına oturdular

Lise, devam etti:

— Hem, üstünü başını kırıştırdık diye bize suç yükleyemezler, çünkü Allah şahittir, parası aklıma bile gelmemişti! Kendiliğinden avucuma girdi... Gel şuna bir bakalım.

Buteau, kâğıtları açmağa, yüksek sesle hesaplaşmağa başlamıştı.

— İki yüz otuz, yetmiş daha, yuvarlak hesap tam üç yüz... hesap doğru imiş, geçen sene mal memurunun orada üç aylığını aldığı zaman, beş franklık paraları görmüştüm. Yüzde beşli tahviller. Bu çirkin suratlı ufacık kâğıtlar, sahicisi kadar sağlam para, ne tuhaf değil mi?

Fakat Lise onu yine susturdu; ihtiyar birdenbire gülünce korkmuştu; Fouan, galiba şimdi X. Charles zamanındaki büyük mahsul yılında idi, o sene, mahsul öyle bol olmuştu ki, koyacak yer bulamamışlardı.

— Ne çok! Ne çok!... Öyle çok ki, adamın gülesi geliyor!... Vay canına be! Oldu mu idi, oluyor!

Boğuk sesle gülüşü hırıltıya benziyordu, sevinci ta içinde olsa gerekti, çünkü hareketsiz yüzünde hiçbir belirti yoktu.

Buteau, omuzlarını silkti:

— Çocukça şeyler düşünüyor, dedi.

Bir susma oldu, ikisi de tahvillere bakıyorlar, düşünüyorlardı, nihayet Lise mırıldandı:

— Ey ne olacak? Yerlerine koyalım, değil mi?

Fakat Buteau, sert bir hareketle bu teklifi reddetti. Lise, yine:

— Yoo! Öyle, öyle, yerlerine koymalı, dedi. Arar, bağırıp çağırırsa akraba olacak öbür yezitler başımıza belâ kesilirler.

O sırada, Fouan'ın ağladığını işitip şaşaladı, üçüncü defa olarak sustu. İhtiyar büyük bir elemle, sonsuz bir ye'se gömülmüş gibi idi, hıçkırıklar, göğsünden, bütün hayatını doldurur-casına yükseliyordu, niçin ağladığı da belli değildi, çünkü, gitgide daha boğuk bir sesle, mütemadiyen:

— Mahvoldu... Mahvoldu... Mahvoldu...

Deyip duruyordu. Buteau, şiddetle devam etti:

— Kâğıtları, zırvalamağa başlayan moruğa mı bırakacağım zannediyorsun?... Yırtsın, yahut yaksın diye değil mi, yooo, yağma yok!

Lise:

— Bu doğru! diye mırıldandı.

— O halde yeter, haydi bakalım... İsteyecek olursa, ben verecek cevabı biliyorum, sen bana bırak. Berikiler de canımı sıkmasınlar!

Tahvilleri eski bir konsolun mermeri altına sakladıktan sonra yattılar; mermerin altını, kilitli bir çekmeceden daha emin buluyorlardı. Yangın çıkarır diye korktukları için yanına mum koymadan, yalnız başına bıraktıkları babaları, bütün gece sayıkladı, konuştu, hıçkırdı.

Mösyö Finet, ertesi gün, ihtiyarı daha sakin, umduğundan daha iyi buldu. Ah! Bu ihtiyar çift hayvanları dokuz canlıdırlar, diyordu! Gelmesinden korktuğu nöbet geçmiş gibi idi. Demirli, kınakınah ilâçlar yazdı, bu zengin ilâçlarının pahalılığı, karı kocayı yine yeis içinde bıraktı. Doktor, çıkıp gideceği sırada, kendisini gözetleyen Frimat kadınla bir hayli uğraşmak zorunda kaldı.

— İyi ama, kadınım, size daha önce söyledim, ha kocanız, ha şu sınır taşı, farkı yok... Taşa can veremem ya, a kuzum!... İşin sonu nereye varacak, biliyorsunuz değil mi? Hem, ne kadar çabuk olursa o kadar iyi, onun için de, sizin için de.

Hayvanını kamçıladı, Frimat kadın, hüngür hüngür ağlayarak, taşın üstüne yığıldı. On iki seneden beri kocasına bakıyordu, gerçi bu uzun bir zamandı, yaşı ilerledikçe de kuvvetten düşüyordu, yakında, tarlasını ekip biçemeyecek kadar halsiz düşeceğinden korkuyordu; ama, ne olursa olsun, âdeta çocuğu haline gelen, kucağında taşıdığı, altını değiştirdiği, yedirip içirip beslediği sakat ihtiyarı kaybedeceğini düşündükçe yüreği burkuluyordu. Adamın henüz işe yarayan kolu da uyuşuyordu, öyle ki, şimdi piposunu bile Frimat kadın, ağzına koymak zorunda kalıyordu.

Mösyö Finet, bir hafta sonra, Fouan'ın ayağa kalktığım görünce şaşırdı! İhtiyar, sarsak adımlar atıyor, fakat inadediyor, yürüyor, ölmemek, insanın kendi elindedir, istemezse ölmez diyordu. Buteau da, doktorun peşinden alay ediyordu, ikinci reçeteden itibaren ilâçları hazfetmişti, en doğrusu, hastalığı bırakmalı, kendi kendini kemirsin diyordu. Lâkin, cumartesi pazarı kurulduğu gün, Lise, doktorun bir gün evvel verdiği bir ilâcı getirmek za'fında bulundu; doktor son defa olarak pazartesi günü geldiği zaman, Buteau, ihtiyarın hastalığı az kaldı nüksedeceğini söyledi.

— Verdiğiniz ilâcın içine ne sokuşturmuşlar, bilmiyorum, moruğu fena halde hasta etti, dedi.

Fouan, nihayet o akşam konuştu. Yataktan kalkmağa başlayalı beri, evin içinde tasalı tasalı dolaşıyordu, kafası boşalmıştı, tahvilleri nereye sakladığını hiç hatırlamıyordu. Divil divil dolaşıyor, her yeri araştırıyor, hâfızasını boşu boşuna yoruyordu. Sonra, belli belirsiz bir şey hatırladı. Belki de saklamamıştı, tahviller, belki hâlâ rafta duruyordu. İyi ama, ya aldanıyorsa, ya tahvilleri hiç kimse almamışsa, kendi ağzı ile tutulacak, vaktiyle zahmetle biriktirilen, sonra o kadar ihtimamla gizlenen bu paranın varlığını itiraf mı edecekti Tahvillerin böyle birdenbire yok olmasından duyduğu öfkeyle, ağzını açıp bu tahvillerden bahsetmemek zarureti arasında, iki gün bocaladı, durdu. Lâkin, hâfızası uyanıyordu, Fouan baba, kendisine fenalık geldiği gün, tahvil tomarını o yere koyduğunu hatırlıyordu; gözlerini tavana dikip yatağında sırtüstü yatarken, tavan kirişlerinin birinde bir çatlak görmüştü, sonradan tahvilleri raftan alıp tavandaki o çatlağa saklayacaktı. Soyulmuş olmanın azabiyle, nihayet, baklayı ağzından çıkardı.

Akşam çorbası içilmişti. Lise tabakları yerleştiriyor, babasının, yataktan kalktığı günden beri gözden kaçırmayan Buteau, alaycı bir tavır takınmış, meselenin patlak vermesini bekliyor, iskemlesinde ileri geri sallanıyordu; Fouan'ı öyle heyecanlı, öyle dertli görüyordu ki, bu sefer, artık söyleyecek diye düşünüyordu. Gerçek-

ten de, inadedip odanın içinde dört dönmekten gevşek bacakları sendeleyen ihtiyar, birdenbire onun karşısına dikildi. Boğulur gibi, kısık bir sesle:

— Tahviller? diye sordu.

Buteau, son derece şaşmış gibi, bu sözün mânasını anlayamamış gibi, gözlerini kırpıştırdı:

— Ne? Ne diyorsunuz?... Tahviller mi, hangi tahviller?

İhtiyar, upuzun boyuyla, dimdik doğruldu, korkunç bir tavırla:

— Param! diye homurdandı.

— Paranız mı, şimdi de paranız var, öyle mi?... Hani yemin billâh ediyordunuz, size çok pahalıya oturmuştuk, bir meteliğiniz kalmamıştı... Vay kurnaz vay, paranız var, demek!

Buteau hâlâ salınıyordu, bu hal pek hoşuna gitmişti, alay ediyordu, vaktiyle koku aldığı için böbürleniyordu, öyle ya paracıkların varlığım ilk hisseden kendisi olmuştu.

Fouan tepeden tırnağa titriyordu.

— Paramı geri ver!

— Paranızı geri mi vereyim? Paranız bende mi, yerini bile biliyor muyum?

— Paramı sen çaldın, geri ver, yoksa Allah bilir zorla kustururum!

Yaşma rağmen, Buteau'yu omuzlarmdan yakaladı, sarstı. Fakat o zaman, Buteau ayağa kalktı, o da babasını yakaladı; tartaklamadı, yalnız yüzüne karşı ta yakından, şiddetle hay kırdı:

— Evet, para bende, bende kalacak... Bende kalacak, işitiyor musun budala moruk, siz bunamışsınız!... Hem, doğrusu, bu tahvilleri sizin elinizden almanın da tam zamanı imiş, yırtacaktmız... Öyle değil mi, Lise, tahvilleri yırtmıyor mu idi hele?

— Mutlaka yırtacaktı. İnsan ne yaptığını bilmezse, elbette!

Fouan şaşalamıştı, bu anlatılan vaka onu korkutuyordu. Acaba deli mi olmuştu da hiçbir şey hatırlamıyordu? Resimlerle oynayan ufacık bir çocuk gibi tahvilleri yırtmağa çalıştı ise demek ki artık altına ediyordu, öldürülmesi caiz olmuştu, öyle mi? İçi fena oldu, takati de, cesareti de kalmadı. Ağlayarak, kekelercesine:

— Tahvilleri geri ver, ne olursun? dedi.

— Olmaz!

— Ver onları bana, artık iyileştim.

— Olmaz! Olmaz! Vereyim de onlarla kıçınızı silin, yahut çubuğunuzu yakın değil mi, yağma yok!

O andan itibaren, Buteau'lar, tahvilleri elden çıkarmakta inadettiler. Hoş, bunu, açıktan açığa söylüyorlardı, koskoca bir faciadan bahsediyorlar, hasta, tahvilleri tam paralayacağı sırada, nasıl yetişip bunları elinden çekip aldıklarını anlatıyorlardı. Hatâ bir akşam, Frimat kadına, kâğıttaki çentiği gösterdiler. Böyle bir felâketi önledikleri için paraların hiç kimseye yaramayacak şekilde parça parça edilmesine mâni oldukları için, onlara kim ne diyebilirdi? Esas itibariyle yalan söylediklerinden şüphelenilmekle beraber, herkes onların bu hareketini doğru buluyordu. Hele Jésus-Christ öfkeden kuduruyordu. Kendi evindeyken bir türlü meydana çıkarılmayan paracıkları, ötekilerin bir çırpıda ele geçiriverdiklerini düşünüyordu da! Hem de bir gün, bu parayı elinde tutmuştu da, budalalık etmiş, dokunma mıştı! Doğrusu, kopuk diye adı çıkmasına değmezdi. Jésus-Christ, babası kuyruğu titrettiği zaman, kardeşinden hesap soracağına andiçiyordu. Fanny de, hesap görülmesi gerektiğini söylüyordu. Fakat Buteau'lar, tabii, ihtiyarın, parasını geri alıp kendine harcamaması şartıyla, buna itiraz etmiyorlardı.

Fouan da, kapı kapı dolaşıp meseleyi önüne gelene anlattı. Yoldan geçen birini durdurmağa muvaffak oldu mu, hemen bahtsızlığını anlatıyor, sızlanıyordu. Bu arada, bir sabah, yeğeninin bitişik evinin avlusuna girdi.

Françoise, avluda Jean'a yardım ediyor, bir arabaya gübre yüklemekle meşgul bulunuyordu. Jean gübre çukuruna girmiş, yaba ile boşaltıyor, Françoise, arabada duruyor, onun uzatığı gübre topaklarını alıyor, daha çok sığdırmak için topuğu ile bastırarak yerleştiriyordu.

İhtiyar, sopasına dayanıp karşılarında,ayakta durdu, sızlanmağa başladı:

— Ne dersiniz, paramı aldılar da geri vermiyorlar, eziyet değil mi bu? Siz benim yerimde olsanız ne yapardınız?

Françoise ses çıkarmadı, ihtiyar, bu suali üç defa tekrarladı. Fouan'ın, gelip bu lâfı açmasına çok canı sıkılmıştı, onu soğuk karşılıyordu, Buteau'larla aralarında kavga çıkarabilecek her türlü sebebi önlemek istiyordu. Nihayet şöyle cevap verdi:

— Size bir şey söyleyeyim mi, amca, bu bize ait bir şey değil, o cehennem hayatından kurtulduğumuz için biz pek memnunuz!

Sonra arkasını döndü, arabada, butlarına kadar gömülerek gübreyi çiğnemeğe devam etti; kocası, arka arkaya, yaba dolusu gübre fırlattıkça, Françoise âdeta gübreye tamamiyle dalıyordu. O zaman, bu karıştırılan çukurun boğucu kokuları içinde, keyfi yerinde ve yüreği rahat sıcak buğunun ortasında kayboluyordu.

Fouan, onun dediğini işitmemiş gibi devam etti:

— Öyle ya, ben deli değilim, halimden belli, değil mi? Paramı bana geri vermeleri lâzım... Sizler inanıyor musunuz, ben parayı yırtıp atacak adam mıyım?

Ne Françoise, ne Jean bir kelime söylemediler. O ilâve etti:

— İnsan deli olmalı ki bunu yapsın, değil mi? Ben deli değilim... Siz şahitlik edebilirsiniz.

Françoise, yüklü arabanın tepesinde, birdenbire doğruldu. Sanki orada peyda olmuş gibi, o bereket kokusu sanki onun vücudundan çıkıyormuş gibi, çok iri yarı, sıhhatli ve gürbüz görünüyordu. Elleri kalçalarına dayalı, göğsü yusyuvarlak, şimdi tam mânasiyle kadındı.

— Aa! Amca, yeter artık! dedi. Bizi bu murdar işlere karıştırmayın, demiştim... Bakın size bir şey söyleyeyim, mademki iş bu haldedir, bir daha bizi görmeğe gelmeseniz galiba daha iyi olacak.

İhtiyar, titreye titreye sordu:

— Beni kovuyor musun, yani?

Jean araya girmeği doğru buldu.

— Hayır, ama kavga istemiyoruz da. Sizi burada görecek olurlarsa, üç gün biribirimizi yeriz... Herkes rahatını arar, öyle değil mi?

Fouan, kımıldamadan duruyor, fersiz biçare gözleriyle, bir ona bir ötekine bakıyordu. Sonra:

— Pekâlâ, dedi, bir yardıma ihtiyacım olursa, sizin evden başka bir yere giderim.

Dedi, çekilip giti. İkisinin de yüreği burkuldu, çünkü henüz insafsızlaşmış değillerdi; ama, ellerinden ne gelirdi? Ne yapsalar ihtiyara faydası dokunmayacaktı, kendileri de muhakkak ki tedirgin olacaklardı. Kocası kırbacı almağa gittiği sırada, Françoise da, bir kürek aldı, yere dökülen fışkıları itina ile topladı, arabaya attı.

Ertesi gün, Fouan'la Buteau arasında şiddetli bir kavga çıktı. Zaten, tahvil kavgası her gün tekrar ediliyordu; biri, sabit fikrin tesiriyle, o her zamanki: Paralarımı geri ver! Sözünü tekrar ediyor, öteki, hep aynı cevabı veriyor: Haydi, çek arabanı, diye bu isteği reddediyordu. Fakat, yavaş yavaş azıtıyorlardı, hele ihtiyar, oğlunun paraları sakladığı yeri aramağa başlayalı, vaziyet daha berbatlaşmıştı. Şimdi, evi baştan başa araştırmak, dolapların tahta kaplamalarını yoklamak, tın tın ötüyor mu diye duvarlara vurup dinlemek sırası ona gelmişti. Zihni bir tek şeyle meşgul olduğu için, gözleri hep o köşeden öbür köşeye dolaşıyordu; yalnız kalır kalmaz, çocukları bir yana itiyor,

anası babası sokağa çıkar çıkmaz hizmetçi kıza saldıran bir çapkın oğlana has iptilâ ile, etrafı karıştırmağa başlıyordu. O gün Buteau ansızın eve döndüğü zaman, Fouan'ı, yerde buldu; yüzükoyun upuzun yatmış, gözleri konsolun altında, orada bir kovuk bulunup bulunmadığını araştırıyordu. Bu manzara, Buteau'yu çileden çıkartı, çünkü babası zırvalıyordu. Konsolun altında aradığı şey, üstündeydi, ağır mermerin altında saklı, âdeta oraya gömülü gibiydi.

— Hay kaçık moruk hay! Şimdi de yılan gibi deliklere mi sokulacaksınız? Kalkın ayağa bakayım!

Onu bacaklarından tutup çekti, bir muşta ile ayağa kaldırdı.

— Aa, bu ne böyle? Rastgeldiğiniz deliğe gözünüzü uydurup bakmaktan vazgeçmeyecek misiniz? Tahta aralıklarına varıncaya kadar evin içini didik didik ettiniz, bıktım artık!

Yakayı ele verdiği için Fouan'ın canı sıkılmıştı; oğluna baktı, birdenbire, öfkeden kudurdu:

— Paralarımı geri ver!

Buteau, gözlerini onun gözlerinin içine dikti, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Çekin arabanızı şuradan!

— Öyleyse ben gidiyorum, burada çok rahatsızım.

— Pekâlâ, gidin, yolunuz açık olsun! Ama, döner gelirseniz, erkek değilsiniz!

Fouan'ın koluna yapışmıştı, onu evden dışarı fırlattı.

II

Fouan, bayırdan indi. Öfkesi birdenbire geçmişti, aşağıda, yol üstünde durdu; sokakta kalmış, sersemlemiş, nereye gideceğini bilemiyordu. Kilisenin saati üçü çaldı, gök bulutlu idi, bu sonbahar ikindi vakti, rutubetli bir rüzgâr, etrafı üşütüyordu; ihtiyar sakır sakır titriyordu, sokağa atılışı o kadar âni olmuştu ki, şapkasını bile almağa vakit bulamamıştı. Bereket versin, sopası yanında idi. Cloyes'ya doğru bir parça yürüdü; sonra, o tarafta giderek yeri olmadığını düşündü, her zamanki püsür püsür adımlarıyla tekrar Rognes'a döndü; Macqueron'un meyhanesinin önüne gelince, girip bir kadeh şarap içmek aklına geldi; fakat ceplerini araştırdı, bir meteliği yoktu, mesele belki duyulmuştur diye korktu, utancından kimseye gözükmedi. Tam o sırada, kapısının önünde ayakta duran Lengaigne'in, dağ yollarında dolaşan serserilere bakanlara mahsus yan bakışlarla kendisini seyrettiğini görür gibi oldu. Okulun bir penceresi önünde duran Lequeu, ona selâm vermedi. Tabii böyle olacaktı, Fouan baba, artık elinde avucunda bir şey kalmadığı, bu sefer derisi yüzülürcesine tekrar soyulduğu için, onu herkes hor görüyordu.

Fouan, Aigre suyunun kıyısına varınca, bir lâhza, köprünün korkuluğuna yaslandı. Neredeyse gece olacağını düşünüyor, tasalanıyordu.

Nerede yatacaktı? Bir dam altı bile yoktu. Bécu'lerin köpeğinin yoldan geçtiğini gördü, hayvana gıpta etti, çünkü onun, hiç değilse, içinde yatıp uyuyacak bir saman kovuğu vardı. Fouan ise, öfkesi geçip vücudu gevşemiş, uykusu gelmiş, ne yapacağını bilemiyor, araştırıyordu. Göz kapakları örtülmüştü, içine soğuk girmeyen, muhafazalı köşeleri hatırlamağa çalışıyordu. Âdeta kâbus görmeğe başlıyordu, tekmil kasaba, rüzgâr sağanaklariyle süpürülerek, çırıl çıplak, gözünün önünden geçit yapıyordu. Fakat ihtiyar silkindi, azimle sıçrayarak uyandı. Böyle ye'se kapılmamak lâzımdı. O yaşta bir insanı açıkta bırakıp öldürmezlerdi.

Farkında olmadan köprüden geçti, kendisini Delhomme'larm küçük çiftliği önünde buldu. Bunun farkına varır varmaz yana saptı, kendisini görmesinler diye, evin arka tarafına geçti. Orada, ahırın duvarına yaslandı, tekrar durakladı; ahırda kızı Fanny'nin konuştuğunu işitiyordu. Acaba yine onun evine yerleşmeyi mi düşünmüştü? Sorsalar, bunun cevabını kendisi de veremezdi, onu oraya, yalnız ayakları taşıyıp getirmişti. Sanki girmiş gibi, evin içi şimdi tekrar gözünün önüne geliyordu, solda mutfak vardı, kendi odası birinci katta, samanlığın nihayetinde idi. İçine bir ezginlik geliyor, dizlerinin bağı çözülüyordu, duvara dayanmasa yere yığılacaktı. İhtiyar, sırtını bir eve yaslayıp uzun müddet kımıldamadan durdu.

Fanny, hâlâ ahırda konuşuyor, fakat Fouan, onun konuştuğu şeyleri anlayamıyordu. Yüreğini burkan şey, belki de, boğuk boğuk işitilen bu kalın sesti; fakat Fanny galiba bir hizmetçi ile kavga ediyordu. Sesi yükseldi; Fouan, bu sert ve haşin sesin, kaba sözler ilâve etmeden, zavallı kıza çok kalb kırıcı şeyler söylediğini işitti; bunlar o kadar acı sözlerdi ki, biçare, hıçkırarak ağlıyordu. Bu sözler Fouan babaya da ıstırap veriyordu, heyecanı geçmişti, kapıyı iterse, kızının, kendisini aynı çirkin sesle karşılayacağına emin, direliyordu. Fanny'nin: «Babam, beni yine eve alın diye gelip karşımızda diz çökecek!» sözünü, aralarındaki her türlü münasebeti, balta ile kesercesine, ebediyen koparan o cümleyi aynen tekrarladığını işitir gibi oldu. Hayır, hayır! Kızını, eşi emsali olmayan bir kadın gibi mağrur edasıyla övünür görmektense, açlıktan ölmeğe, bir çit arkasında yatmağa razı idi! Sırtını duvardan ayırdı, zahmetle yürüyerek uzaklaştı.

Fouan, kendisini herkesin gözetlediğini zannettiğinden, tekrar aynı yoldan geçmemek için, köprüyü geçtikten sonra Aigre suyunun sağ kıyısı boyunca yürüdü, biraz sonra, kendini bağların ortasında buldu. Herhalde, kasabaya uğramadan ovaya varmak niyetinde idi. Lâkin, nasıl oldu ise oldu, şatonun yanından geçti; içinde yulaf yediği ahıra dönen ihtiyar bir yük hayvanı insiyakiyle, bacakları onu oraya

sürüklemiş olsa gerekti. Yokuş nefesini tıkıyordu, açığa oturdu, soluk almağa, düşünmeğe koyuldu. Jésus-Christ'ye: «Mahkemeye şikâyet edeceğim, Buteau aleyhinde bana yardım et» demiş olsaydı, hergele, muhakkak ki onu canla başla kabul ederdi; akşama da, vur patlasın bir eğlenti yaparlardı. Oturduğu yerden, Fouan baba zaten bir hındım kokusu alıyordu, herhalde sabahtan beri devam eden bir sarhoşluk âlemi vardı. Boş midesiyle, bunun cazebesine kapıldı, yaklaştı, Canon'un sesini tanıdı, fırında pişmiş barbunye fasulyesinin kokusunu duydu; arkadaşı çıkageldiği zamanlar babası bu gelişi kutlamak isterse, la Troille, bu yemeği ne kadar güzel pişirirdi. Niçin, içeri girip, pipoların dumanı içinde, vücutları sıcak, avaz avaz haykırıştıklarını işittiği iki haydutla beraber kafayı çekmeyecekti sanki? İçerdekiler öyle sarhoştular ki, hallerini kıskanıyordu. Jésus-Christ'nin birdenbire savurduğu bir gümbürtü ta kalbine işledi; Fouan baba, elini kapıya doğru uzattığı sırada, la Troille'un cırlak bir kahkahası onu olduğu yerde mıhladı. Şimdi ona la Troille dehşet veriyordu; Fouan baba, onu hep o sıska vücuduyla, sırtında bir gömlekle, yılan gibi üzerine atılmış, araştırır, tartaklar vaziyette görüyordu. Tahvillerini tekrar ele geçirmek için babası kendisine yardım etse bile, çıplak tenine kadar her tarafını araştırarak onları aşırmağa kızı yine hazır olduktan son-

ra, o eve girmek neye yarayacaktı? Birdenbire kapı açıldı; aşifte dışarda bir adam bulunduğunu sezinlemiş, bir göz atmak istemişti. Fouan baba, fundalıkların gerisine atılacak kadar vakit buldu, çökmeğe başlayan gece karanlığında, kızın pırıldıyan yeşil gözlerini seçerek, savuştu.

Fouan, düzlüğe çıkıp yaylaya varınca, ferahlar gibi oldu; başkalarından kurtulmuştu, yalnız olduğu için, yalnızlıktan gebereceği için mesuttu. Uzun zaman, rastgele dolaştı. Gece olmuştu, buz gibi soğuk rüzgâr vücudunu dövüyordu. Arasıra, rüzgâr fazla estikçe, nefesi tıkanıyor, çıplak başında tek tük saçları diken diken oluyor, sırtını dönmeğe mecbur oluyordu. Saat altıyı çaldı, Rognes'da herkes yemekte idi; ihtiyar, bacaklarında bir dermansızlık duyuyor, adımları ağırlaşıyordu. Bir bora esti, sık, şiddetli bir sağanak geldi. İhtiyar sırsıklam oldu, titriyordu, iki sağanak daha yedi. Nasıl olduğunu bilemeden, kilise meydanına çıktı, kendisini, şimdi Françoise'la Jean'ın oturdukları, Fouan'ların, ecdat yadigârı antika evinin önünde buldu. Yok! Oraya da sığınamazdı, oradan da koğulmuştu. Yağmur artıyor, o kadar şiddetli yağıyordu ki, Fouan'a bir gevşeklik geldi. Buteau'larm yan taraftaki kapısına yaklaşmıştı, bir lâhana çorbası kokusu duyulan mutfağı gözlüyordu. Bütün biçare varlığı boyun eğiyor, dönüp oraya geliyor, maddi

bir ihtiyaç, bir karın doyurma, bir ısınma ihtiyacı onu oraya itiyordu. Fakat, içerdekilerin ağız şapırtıları arasında konuştukları sözler onu durdurdu.

— Ya baba eve dönmezse?

— Bırak canım! Gırtlağına fazla düşkündür, karnı acıkınca dönüp gelir!

Fouan, dayak yedikten sonra yine mancasının başına dönen bir köpek gibi o kapının önünde görülmekten korktu, uzaklaştı. Utancından yere geçiyor, bir köşeye büzülüp ölmek için vahşi bir azim duyuyordu. Boğazına düşkün mü imiş, değil mi imiş görsünlerdi bakalım! Tekrar bayırdan aşağı indi, Clou'nun nalbant dükkânı önünde, bir kalasın ucuna yığıldı. Bacakları artık vücudunu taşıyamıyordu, karanlık ve ıssız yol üzerinde kendini bırakıyordu; gece toplantıları başlamıştı, bozuk havadan dolayı herkes evlere kapanmıştı, hayatta bir kul yok gibiydi. Şimdi, sağanaklar rüzgârı kesiyor, sicim gibi, sürekli bir yağmur, tufan şiddetiyle dökülüyordu. Fouan baba, yerinden kalkmağa, barınacak bir yer aramağa kendinde takat bulamıyordu. Sopasını dizleri arasına kıstırmış, başı yağmur altında sırsıklam, bunca sefalet karşısında sersemlemiş bir halde, kımıldamadan oturuyordu. Hattâ düşünmüyordu bile, bunun böyle olacağı belli bir

şeydi: İnsanın ne evlâdı, ne evi, hiçbir şeyi bulunmazsa, midesini bastırır, sokakta yatardı. Saat dokuzu, sonra onu çaldı. Yağmur devam ediyor, köhne vücudunu ıslatıyordu. O sırada birkaç fener gözüktü, hızlı hızlı geçip gitti. Toplantılar dağılıyordu; Fouan baba, mumdan tasarruf için gecelemeye gittiği Delhomme'ların evinden dönen la Grande'ı tanıdı, bir kere daha silkindi. Vücudunu çatırdatan bir gayretle doğruldu, la Grande'ı uzaktan takibetti, fakat onunla aynı zamanda eve varıp içeri girecek kadar hızlı yürüyemedi. Kapanan kapının önünde tereddüd ediyor, cesareti kırılıyordu. O kadar zavallı idi ki, nihayet kapıyı çaldı. Aksi zamana rastgelmişti, bir hafta evvel canını sıkan çirkin bir vakadan dolayı, la Grande'ın son derece nemrutluğu üstünde idi. Torunu Hilarion'la yalnız bulunduğu bir akşam, ona odun yardırmak aklına gelmiş, gidip ot minderine yatmasına izin vermeden önce, kendisine bu işi de gördürmek istemişti; Hilarion gevşek gevşek çalıştığı için, la Grande odunlukta, ona ağzına gelen hakareti savurmakla meşguldü. Adaleleri boğa kadar kuvvetli bu sersem ve sakat oğlan, o ana kadar, dehşetten zebun bir halde, büyükannesinin, kendisini dilediği gibi çalıştırmasına ses çıkarmamış, gözlerini kaldırıp ona bakmağa bile cesaret edememişti. Lâkin, birkaç günden beri, la Grande'ın ondan sakınması lâzımdı; çünkü Hilarion, fazla ağır

gelen angaryalar altında ürperiyor, kızışan kanı uzuvlarını sertleştiriyordu. La Grande, onu gayrete getirmek için, sopasının ucuyla ensesine vurdu; hata etti. Hilarion, baltayı elinden bıraktı, büyükannesine baktı. La Grande, onun bu isyanına öfkelenmiş, böğürlerine, bacaklarına, her tarafına sopa indirmeğe başlamıştı; derken, Hilarion, birdenbire la Grande'ın üstüne çullandı. O zaman, kocakarı meczup oğlanın, kendisini yere devireceğini, üstüne çıkıp çiğneyeceğini, gırtlağını sıkacağını zannetti, fakat hiç de öyle olmadı, Hilarion, kızkardeşi Palmyre'in ölümünden beri fazla perhiz etmişti, öfkesi, ne akrabalık, ne yaş tanıyan, cinsiyeti bile şöyle böyle idrak eden kuduz bir erkek iştahına inkılâbediyordu. Hödük herif, yapısında yalnız dişinin çatlak iskeleti kalan bu kuru değnek vücutlu, seksen dokuz yaşındaki ninesinin ırzına tecavüz ediyordu. Kocakarı, hâlâ gürbüzdü, tecavüze karşı kendini koruyabilecek kabiliyette idi, Hilarion'un, maksadını yerine getirmesine meydan vermedi, baltayı yakalamağa muvaffak oldu, bir vuruşta onun kafasını yardı. Feryatlarını işitip koşuşan komşulara meseleyi anlattı, tafsilât verdi: Kıl kaldı gidiyordum, hergele ta ağzmdaydı, dedi. Hilarion ancak ertesi gün öldü. Sorgu hâkimi gelmişti; sonra cenaze gömülmüştü; hâsılı bir sürü can sıkıcı şey olmuştu, la Grande, bereket versin, artık kendine gelmişti, gayet sakin, fa-

kat insanların nankörlüğünden dolayı yüreği yaralı idi, ailesinden hiç kimseye bir daha katiyen iyilik etmemeğe azimli idi.

Fouan, kapıyı üç defa çalmağa mecbur oldu, öyle korkak korkak vuruyordu ki, la Grande işitmiyordu. Nihayet geldi:

— Kim o? diye sordu.

— Benim!

— Sen kim?

— Ben, kardeşin.

Sesi, şüphe yok ki derhal tanımıştı, Fouan'ı konuşmağa mecbur edip zevk duymak için, acele etmiyordu. Fouan susuyordu, la Grande tekrar sordu.

— Ne istiyorsun?

Fouan titriyor, cevap vermeğe cesaret edemiyordu. O zaman, la Grande, kapıyı şiddetle açtı; fakat Fouan içeri girmek isteyince, sıska kollariyle kapıya siper oldu, onu, hâlâ kasvetli kasvetli yağan şakırtılı yağmurun altında, dışarda bıraktı.

— Ne istediğini biliyorum, dedi. Ben komşuda iken gelip haber verdiler... Bir budalalık daha etmişsin, yine soyulmuşsun; sakladığın parayı bile muhafaza edemedin de, seni evime almamı mı istiyorsun?

Sonra, Fouan'ın özür dilediğini, bir şeyler geveleyerek izahat vermeğe çalıştığını görünce coştu:

— Sana vaktiyle söylememiş olsaydım, neyseydi! Ama, kaç defa söyledim, insan ne kadar hayvan, ne kadar kahpe olmalı ki kendi toprağını başkalarına versin, dedim!... Evlâtların olacak serseriler seni kovdular, kafasını koyup uyuyacak bir taş parçasından bile mahrum bir dilenci gibi gece vakti sokak sokak dolaşıyorsun, tıpkı tarif ettiğim hale geldin, oh olsun!

Fouan, ellerini ileri uzatıp ağladı, la Grande'ı kapının önünden uzaklaştırmak istedi. Kocakarı sıkı basıyor, yüreğini büsbütün boşaltıyordu.

— Hayır, hayır! Paralarını kimler çaldıysa, git, onlardan yatacak yer iste. Benim sana hiç borcum yok. Ailenin işlerine karışıyorum diye yine bana kabahat bulmasınlar... Hoş, bunların hepsi bir tarafa, malını başkalarına verdiğin için seni katiyen affetmeyeceğim...

Buruşuk boynu, testekerlek, yırtıcı kuş gözleri ile dikiliyordu; kapıyı, şiddetle, Fouan'ın yüzüne kapattı.

— Pekâlâ olmuş, sokakta kal, geber!

Fouan, oracıkta, bu insafsız kapının önün-

de, kaskatı, kımıldamadan kalakaldı; arkasında, yağmurun biteviye şakırtısı devam ediyordu. Nihayet, ihtiyar döndü, gökten dökülen bu aheste, buz gibi yağmurun ıslattığı zifiri karanlık geceye gömüldü.

Nereye gitmişti? Bunu sonradan da, iyiden iyiye katiyen hatırlayamadı. Ayakları su birikintilerine basıp kayıyor, duvarlara, ağaçlara çarpmamak için, el yordamıyla gidiyordu. Artık hiçbir şey düşünmüyor, hiçbir şey bilmiyordu, her taşını tanıdığı bu kasaba köşesi, içinde kendisini yabancı ve kaybolmuş, yolunu bulmaktan âciz hissettiği uzak, tanımadığı, müthiş bir yer gibi idi. Sola saptı, çukurlara yuvarlanmaktan korktu, tekrar sağa döndü, her taraftan tehdit altında, ürpererek durdu. Sonra bir tahta perdeye rastgeldi, onun boyunca yürüdü, küçük bir kapıya geldi, kapı, itmesiyle açılıverdi. Ayağı boşa gitti, Fouan bir çukura yuvarlandı. Orada rahat etti, yağmur içeriye girmiyordu, sıcak bir yerdi; fakat bir homurtu işitti, yanında bir domuz bulunduğunu anladı; hayvan, tartaklanınca, yiyecek geldi sanmıştı, burnu ile Fouan babanın böğürlerini dürtüyordu. Boğuşmağa başladılar, ihtiyar öyle mecalsizdi ki, domuz ısırır diye korkusundan, çukurdan çıktı. Bunun üzerine daha uzağa gidemediği için, kapının önüne yatı, damın çıkıntısı vücudunu yağmurdan muhafaza etsin diye büzüldü, tostoparlak oldu. Buna rağmen, damlalar hâlâ

bacaklarım ıslatıyor, ıslak esvapları, rüzgârdan buz gibi oluyordu. Fouan, domuza gıpta ediyordu, hayvanın, obur homurtularla kapıyı kemirdiğini işitmese, yine onun yanına gidecekti.

Şafak sökerken, Fouan, gömüldüğü ıstıraplı uyuklamadan uyandı. Bir utanç duymağa başlıyordu, bu utancı, macerasının, kasabada ağızdan ağıza dolaştığını, bir fakir gibi yollarda süründüğü herkesçe malûm olduğunu düşünmesindendi.

Elde avuçta bir şeyler kalmayınca, insan kimseden ne adalet beklemelidir, ne merhamet. Fouan, bir pencere açılacak, erkenci bir çiftlik halkı kendisini görecek endişesiyle, çitler boyunca ilerliyordu. Yağmur hâlâ yağıyordu, Fouan ovaya çıktı, bir saman yığınının içine saklandı. Sonra, bütün gün, böyle oradan oraya kaçıp sığınmakla vakit geçirdi; öyle telâş içinde idi ki, bir kovukta iki saat kalınca yeri belli olduğunu sanıyor, kovuk değiştiriyordu. Şimdi kafasının içinde dolaşan tek düşünce, ölümünün acaba çok mu uzun süreceği idi. Soğuktan o kadar rahatsız olmuyor, bilhassa açlıktan ıstırap duyuyordu, mutlaka açlıktan ölecekti. Belki bir gece daha, belki bir gün daha ömrü vardı. Gündüz devam ettiği müddetçe zaif duymadı, Buteau'ların evine tekrar dönmektense, böylece ölmeyi tercih ediyordu. Fakat akşam karanlığı ile beraber feci bir endişe

duymağa, bardaklardan boşanırcasına yağan bu inatçı yağmurun altında ikinci bir gece daha geçireceğini düşündükçe dehşete kapılmaya başladı. Soğuk, yine kemiklerine işliyor, açlık, tahammülünü aşacak derecede içini kemiriyordu. Gök kararınca, Fouan, bu şakırtılı karanlıklar içinde boğulup gittiğini zannetti. Hareketlerine artık kafası hâkim değildi, bacakları kendiliklerinden yürüyordu, onu yürüten şey, yalnız hayvanlık tarafı idi; işte o zaman, Fouan, istemediği halde, Buteau'larm mutfağının kapısını itti, kendini mutfağın içinde buldu.

Tesadüf, Buteau ile Lise, bir gün evvelki lâhana çorbasını içmekle meşguldüler. Buteau, gürültüyü işitince başını çevirmişti, ıslak esvapları buram buram tüten, hiç ses çıkarmadan ayakta duran Fouan'a bakıyordu. Uzun bir zaman geçti; nihayet, Buteau, alaycı bir gülüşle:

— Erkeklik göstermeyeceğinizi zaten biliyordum, dedi.

İhtiyar, kazık kesilmişti, ağzını açmadı, bir kelime söylemedi.

— Haydi, karı, mademki aç kaldığı için gelmiş, ver parasını da yesin.

Lise yerinden kalkmış, bir çanak çorba getirmişti. Fouan çanağı aldı, çocuklarıyla birlik-

te sofraya oturmak istemiyormuş gibi, açıkta bir iskemleye oturdu; sonra, kaşık dolusu, oburca, çorbayı sömürdü. Açlığının şiddetinden bütün vücudu titriyordu. Buteau, iskemlesinde sallana sallana, telâşsızca karın doyuruyor, uzanıp peynir koparıyor, bıçağının ucuyla yiyordu. İhtiyarın oburluğunu seyrediyor, gözlerini onun kaşığından ayırmıyordu, alay etti:

— Serinlikte yaptığınız gezinti, galiba iştahınızı açmış. Ama, böyle her gün keyif etmeğe gelmez, sizi beslemek sonra fazla pahalıya mal olacak.

İhtiyar bir kelime söylemeden, gırtlağını öttürerek atıştırıyor, atıştırıyordu. Oğlu devam etti:

— Vay çapkın vay, evden kaçıp başka yerde geceliyor! Belki orospulara gitmiştir... Karnınız onun için acıktı, değil mi?

Fouan'da yine cevap yoktu, aynı inatçı sessizlikle susuyor, yalnız, kaşık kaşık atıştırdığı çorbanın boğazından inerken çıkardığı sert gürültü işitiliyordu.

Buteau, öfkeyle haykırdı:

— Hey, lâf söylüyorum size, insan nezaketen cevap verir.

Fouan, sabit bakışlı bulanık gözlerini çorbadan ayırmadı bile. Sanki ne işitiyor, ne görü-

yordu, fersahlarla uzakta, tek başına gibi idi, âdeta, oraya sırf karın doyurmağa geldiğini, karnı orada ise de kalbi artık orada bulunmadığını anlatmak istiyordu. Şimdi, tayınından hiç eksik yememiş olmak için, tabağın dibini, kaşığı ile sert sert kazıyordu.

İhtiyarın bu şiddetli açlığı karşısında teessür duyan Lise, araya girecek oldu.

— Mademki ölü imiş gibi, konuşmak istemiyor, bırak şunu, dedi.

Buteau öfkeyle, devam etti:

— Beni yine umursamazlık etmesin! Bir kere, haydi ne ise. Ama, bugünkü macera size ders olsun, işitiyor musunuz, inatçı adam! Bir daha canımı sıkarsanız, sokakta bırakırım, açlıktan ölürsünüz!

Fouan çorbasını bitirmişti, iskemlesinden zahmetle kalktı; gitgide artar gibi olan o mezar sükûtiyle hep susarak arkasını döndü, merdiven altındaki yatağına kadar sürünerek gitti, soyunmadan kendini yatağa attı. Yatar yatmaz kurşun gibi ağır bir uyku bastırdı, hiç soluk almadan uyudu. Lise gelip, baktı, içeri döndü, kocasına, baban galiba ölmüş, dedi. Fakat Buteau da gelip baktı, omuzlarını silkti. Tamam, buldun! dedi. O öyle kolay kolay ölür mü? Ama bu hale geldiğine göre, adamakıllı sürttüğü bel-

li idi. Ertesi gün, şöyle bir göz atmak için merdiven altına uğradıkları zaman, ihtiyar hâlâ kımıldamamıştı; akşamına, hâlâ uyuyordu, bitkin bir halde otuz altı saat uyuduktan sonra, ancak ikinci gecenin sabahı uyanabildi.

Buteau onu görünce alay etti.

— Vay! Yine meydana çıktınız ha? Ben de boyuna uyuyacaksınız, artık ekmek yemiyeceksiniz zannediyordum!

İhtiyar onun yüzüne bakmadı, cevap vermedi, hava almak üzere dışarı çıktı, yol üstünde oturdu.

O günden sonra Fouan işi inada bindirdi. kendisine geri vermek istemedikleri tahvilleri unutmuşa benziyordu; daha doğrusu, tahvillerin lâfım etmiyor, onları artık aramıyordu; belki umur etmiyordu, herhalde mütevekkildi; fakat Buteau'larla münasebetini tamamen kesmişti, onlardan ayrılmış, gömülmüş gibi, hep susup oturuyordu. Hiçbir iş için, hiçbir zaruretle onlara lâkırdı söylemiyordu. Ortaklaşa hayat devam ediyordu, Fouan orada yatıyor, orada karın doyuruyor, Buteau'ları sabahtan akşama kadar görüyor, hep onlarla düşüp kalkıyordu; fakat ne yüzlerine bakıyor, ne bir kelime söylüyordu, hem kör, hem dilsiz gibi idi, canlı insanlar arasında bir tayf gibi sürünüp duruyordu. O kadar uğraştıkları halde ağzın-

dan bir lâf alamayınca usandılar, onu inadıyla başbaşa bıraktılar. Buteau ile Lise de onunla konuşmamağa, yer değiştiren bir eşya gibi, sadece, etraflarında vücuduna tahammül etmeğe başladılar, gitgide, mevcudiyetinin pek de farkına varmaz oldular. Ahırdaki beygirle iki ineğe daha fazla değer veriyorlardı.

Tekmil ev halkı arasında, Fouan'm bir tek dostu vardı, o da dokuzunu bitirmek üzere olan küçük Jules'dü. Dört yaşında olan Laure, ihtiyara, aileye hâs olan hain gözlerle baktığı, sanki bu fuzuli boğazı şimdiden mahkûm ediyormuş gibi sinsi ve kindar tavırlarla kucağından kaçtığı halde, Jules, onun bacakları arasında dolaşmaktan hoşlanıyordu. Fouan'ı ötekilerin hayatına bağlayan son rabıta o idi, herhangi bir iş için evet demek, yahut hayır demek pek zaruri bir hale geldiği zaman, haber götürüp getirme vazifesini o görüyordu. Annesi onu Fouan'a gönderiyor, çocuk ondan cevap alıp getiriyordu, çünkü büyükbaba, yalnız bu torununun hatırı için lâkırdı ediyordu. Çocuk, herkesin yakadan silkip attığı ihtiyara, bir küçük ev kadını gibi yardım ediyor, sabahleyin yatağını beraber yapıyor, çorbasını götürüp eline veriyor, Fouan, sofradaki yerine bir daha katiyen oturmak istemediği için, çocuğun getirip verdiği çorbayı, pencerenin önünde, dizleri üzerinde yiyordu. Sonra, ikisi birlikte oyun oynuyorlardı. Fouan'ın biricik saadeti, Jules'ü elin-

den tutup sokağa çıkmak, onunla birlikte, uzun uzun, rastgele yürümekti; böyle günler, içine attığı dertleri anlatarak yüreğini boşaltıyor, yol arkadaşını sersemletecek kadar fazla konuşuyor, konuşuyor, söz söylemeye söylemeye dilini kullanmayı unuttuğu için güçlükle lâkırdı ediyordu. Fakat, dili dolaşan ihtiyarla, kuş yuvalarından ve yabani dutlardan başka kaygusu olmayan çocuk, saatlerce konuşarak çok iyi anlaşıyorlardı. Fouan, Jules'e, ökse kurmayı öğretti, içine cırcır böcekleri koymak üzere ona küçük bir kafes yaptı. İçinde ne toprağı, ne ailesi kalan bu diyarın ıssız yollarında, bu narin çocuk elini avucunda tutarak yürümek, Fouan'a biricik destek vazifesi görüyor, bir parça daha yaşamaktan ona zevk duyuruyordu.

Hoş, Fouan, yaşayan insanlar sırasından adı silinmiş gibi idi, Buteau, moruğun sapıtmağa başladığı bahanesiyle, onun yerine hareket ediyor, paralarını tahsil ediyor, imza basıyordu. Evin satışından hâsıl olan yüz elli frank geliri, mösyö Baillehache doğrudan doğruya ona veriyordu. Buteau'nun, yalnız Delhomme'la arasında güçlük çıkmış, Delhomme, iki yüz frank geliri, kayınbabasmdan başka kimsenin eline vermek istememişti; Delhomme, parayı verirken, Fouan babanın da hazır bulunmasında ısrar etmişti; fakat daha o sırtını döner dönmez, Buteau, paraları hapazlıyordu. Böylece, Buteau, üç yüz elli frank ele geçiriyor-

du, fakat, bu paraya bir o kadar, hattâ daha da fazlasını eklediği halde ihtiyarı besleyemediğini söylüyor, sızlanıyordu. Tahvillerden artık hiç bahsetmiyordu; tahviller, sakladığı yerde uykuya varmışlardı, ilerde ne yapacağını düşünecekti. Tahvillerin faizlerine gelince, onun ifadesine göre, bu faizler, Saucisse babaya karşı girişilmiş olan taahhüdü yerine getirmek için sarf ediliyor, ondan satın alınan bir arpanlık toprağın kaydıhayat şartıyla bedeli olmak üzere her sabah on beş metelik hesabıyla ona ödeniyordu. Buteau, bu mukavele bozulamaz, çok fazla para bağlandı diye haykırıyordu. Bununla beraber, Saucisse babanın, başına belâ açılacağı tehdidiyle korkutulduğu, iki bin frank paranın yarısı olan bin frangı geri vererek mukaveleyi bozmaya razi olduğu şayiası dolaşıyordu; bu ihtiyar haydudun susması, bu sefer de kendisi aldatıldığını itiraf etmek istemeyen bir serseri gururundan ilerigeliyordu. Buteau, Fouan babanın, Saucisse'den önce öleceğini sezgi kuvvetiyle biliyordu. Faraza birisi bir yerine dokunuverse, muhakkak ki bir daha doğrulamazdı.

Aradan bir sene geçti, Fouan, her gün biraz daha düşkünleşmekle beraber hâlâ yaşıyordu. Artık, yüzü itina ile tıraş edilmiş, çatal sakalları muntazam, sırtına yeni gömlekler, ayağına siyah pantolonlar giyen, o temiz pak, ihtiyar köylü değildi. Zayıflayan, avurdu avur-

duna çöken yüzünde, yalnız, yere doğru uzayan, kemikleri, iri burnu kalkmıştı. Her sene biraz daha beli bükülmüştü, şimdi iki büklüm yürüyordu, neredeyse son bir takla atıp mezara yuvarlanacaktı. İki sopaya dayanarak sürükleniyordu, yüzünü, uzun ve pis beyaz bir sakal kaplamıştı, oğlunun delik deşik esvaplarını giyiyordu, öyle bir pas içinde idi ki, yanına kimsenin yaklaşmak istemediği partal kıyafetli ihtiyar sokak serserileri gibi, gün ışığında iğrenç görünüyordu. Bu sukut etmiş vücutta, kendini bütün varlığı ile yaşama insiyakına veren beşerdeki hayvan hüviyeti taşıyordu. Obur bir iştahla çorbasına saldırıyor, hiçbir zaman doymuyor, Jules ses çıkarmazsa onun tereyağlı ekmek dilimlerini çalacak kadar ileri gidiyordu. Onun için, ihtiyarı sıkıya koyuyorlardı, hattâ bundan istifade ediyorlar, fazla yemekten ölecek diye yiyeceğinden kısıyorlardı. Buteau, babasının, şatoda, Jésus-Christ'nin yanında ahlâkını bozmuş olduğunu söylüyordu, bu da doğru idi; çünkü, babasını baştan çıkartan evlât bile olsa, kötü âdetleri insan o kadar çabuk benimsiyordu ki, ekmek ve su ile yaşayan, nefsine cefa eden bu eski kanaatkâr köylü, şatoda kafayı çekmeğe alışmış, etle rakının tadını almıştı. Lise, şarabın ortadan kaybolduğunu görünce onu kilit altına koymağa mecbur olmuştu. Bir sebzeli et pişirildiği gün, küçük Laure, tencerenin başında nöbet

bekliyordu. İhtiyar, Lengaigne'in orada borca bir fincan kahve içtiği günden beri, ona da, Macqueron'a da haber verilmiş, Fouan'a veresiye bir şey verilecek olursa, hesabın ödenmeyeceği anlaşılmıştı. Fouan, hep o hâileli derin sessizliği muhafaza ediyordu; fakat bazan, çorba çanağı ağzına kadar doldurulmazsa, yahut ona düşen payı vermeden şarabı sofradan kaldırırlarsa, iştahını tatmin edememekten doğan âciz bir öfkeyle, gözlerini Buteau'ya dikiyor, pür hiddet, uzun uzun bakıyordu. Buteau:

— Evet, evet, siz yine bakadurun, diyordu. Ben hiçbir iş görmeyen hayvanları beslemem! Eti seven insan onu kazanır, pisboğaz herif!... Bu yaşta ahlâksızlığa düştüğünüz için utanmıyor musunuz?

Kızının söylediği söz gücüne gittiği için, gururunda ısrar ederek Delhomme'ların evine dönmeyen Fouan, Buteau'ların her şeyine, ağır sözlerine de, hattâ itip sümmelerine de tahammül edecek hale geldi. Öteki çocuklarını artık aklına getirmiyordu; öyle bir bezginlikle kendini bırakıyordu ki, oradan çekilip gitmeği akıl edemiyordu. Başka yere giderse daha rahat edecek değildi, neye yarardı? Fanny ona rasgeldiği zaman, dimdik geçip gidiyordu, onunla önce kendisi konuşmamaya yemin etmişti. Jésus-Christ daha iyi çocuktu, şatodan çirkin şekilde ayrıldığı için babasına evvelâ gücenmiş,

sonra, bir akşam, onu Lengaigne'in meyhanesinde kör kütük sarhoş etmiş, bu halde getirip kapısının önüne bırakmıştı. Müthiş bir şey olmuştu, evin altı üstüne gelmiş, Lise mutfağı yıkamak zorunda kalmış, Buteau, bir daha sefere, babasını gübre üstünde yatıracağına yemin etmişti; öyle ki, ihtiyar şimdi ürküyor, büyük oğlundan sakınıyor, ikram ettiği içkileri bile kabul etmeyecek kadar metanet gösteriyordu. Dışarda, bir yol kenarında oturduğu zaman, çoğu defa, kazlarını güden la Troille'u da görülüyordu. La Troille duruyor, ufacık gözleriyle onu derin derin süzüyor, bir lâhza konuşuyordu; arkasında, kazları, boyunlarını dimdik uzatıp tek ayak üstünde duruyorlar, onu bekliyorlardı. Fakat bir sabah, Fouan baba, la Troille'un, mendilini çaldığını gördü; o günden sonra kızı ta uzaktan görür görmez, sopalarını sallayarak onu kovmağa başladı. La Troille alay ediyor, kazlarını onun üstüne saldırıp eğleniyor, yoldan geçen birisi, büyükbabasını rahat bırakmazsa tokat atacağını söyleyerek onu tehdid ederse ancak o zaman savuşup gidiyordu.

Fouan o zamana kadar yol yürüyebilmişti, bu onun için bir teselli idi, çünkü hâlâ toprakla meşgul oluyor, eski sevgililerini akıllarından çıkaramayan ihtiyar sevdalılara mahsup iptilâ ile, hâlâ, eski tarlalarını görmeğe gidiyordu. Sarsak ihtiyar yürüyüşü ile, yollarda

ağır ağır dolaşıyordu; bir tarlanın kenarında duruyor, sopalarına dayanıp saatlerce bakıyordu; sonra, sürüklenerek, başka bir tarlanın yanına gidiyor, orada sürmüş, ihtiyarlıktan kadit olmuş bir ağaç gibi, yine dalıyor, kımıldamadan duruyordu. Feri kaçmış gözleri, artık, ne buğdayı, ne yulafı, ne çavdarı iyice seçebiliyordu. Gözlerinin önünde her şey biribirine karışıyor, maziden, müphem hâtıralar diriliyordu: Şu tarla, filân yıl, şu kadar hektolitre mahsul vermişti. Hattâ tarihler, rakamlar bile biribirine karışıyordu. Fouan'da, yalnız şiddetli, ısrarlı bir intiba kalıyordu; toprak, o kadar özlediği, o kadar sahibolduğu toprak, altmış sene müddetle uzuvlarını, kalbini, hayatını, her şeyini verdiği toprak, başka bir erkeğin kucağına atılan, hâlâ mahsul verdiği halde ona kendi payını vermeyen nankör toprak! Toprağın artık kendisini tanımadığını, topraktan, kendisinde ne bir metelik, ne bir lokma ekmek kaldığını,ölüp gideceğini, onun vücudunda çürüyeceğini, köhne kemiklerinden, o nankörün, kendi varlığına gençlik sağlayacağını düşündükçe derin bir hüzünle yüreği burkuluyordu. Doğrusu, sonunda böyle çırçıplak, sakat kalacak olduktan sonra, ölesiye çalışmak zahmete değmezdi! Fouan, eski tarlalarının etrafında böyle dolaştıktan sonra, öyle yorgun bir halde dönüp yatağına seriliyordu ki, nefes aldığı bile duyulmuyordu.

Fakat, hayata karşı duyduğu bu son ilgi de, bacaklarıyla beraber yok oluyordu. Gitgide, o kadar zahmetle yürümeğe başladı ki, kasabadan uzaklaşmaz oldu. Güzel havalarda, oturup dinlendiği bir iki yer vardı: Clou'nun nalbant dükkânı önündeki kalaslar, Aigre köprüsü, okulun yanında bir taş peyke; Fouan, bu yerlerin birinden kalkıp ağır ağır ötekine gidiyor, iki yüz metre yolu bir saatte alıyor, iki büklüm, mecalsiz, sarsak hareketlerle, tahta kunduralarını ağır birer araba gibi zorla sürükleyerek yürüyordu. Bazan, öğleden sonra, akşama kadar bir kalasın ucunda büzülüp kalıyor, güneşi vücuduna sindiriyordu. Gözleri açık, sersem sersem, kımıldamadan oturuyordu. Önünden geçen adamlar artık ona selâm vermiyorlardı, çünkü cansız bir cisim haline gelmişti, piposu bile ona yorgunluk vermeğe başlıyordu, diş etlerine o kadar ağır geliyordu ki tütün içmez olmuştu, kaldı ki, piposunu doldurup yakmak ağır bir külfetti, onu halsiz bırakıyordu. Yakıcı öğle güneşinde, kımıldar kımıldamaz vücudu buz kesiliyor, tir tir titriyordu, onun için, biricik isteği yerinden kımıldamamaktan ibareti. İdaresi ve tahakkümü mahvolduktan sonra, bu artık son sukuttu, silkilip atılan, insan hayatı yaşamış olmanın biçareliğini duyan bir ihtiyar hayvanın ıstırabı idi. Hoş, Fouan baba hiç şikâyet etmiyordu, artık çalışamayacak hale gelen, boşuboşu-

na yulaf yediği için telef edilen sakat beygir hayatına alışmıştı. İhtiyar bir adam hem hiçbir işe yaramazdı, hem pahalıya mal olurdu. O kendisi de babasının ölümünü temenni etmişti. Eğer kendi çocukları da onun ölümünü istiyorlarsa, buna ne şaşıyordu, ne üzülüyordu. Böyle olması mukadderdi.

Bir komşusu:

— Ey, Fouan baba, hep iyi misiniz?

Diye sorunca, o:

— Ah, ah! diye söyleniyordu, insan kolay kolay gebermiyor, halbuki ölmeyi de istiyorum!

Fouan, böyle derken, çırıl çıplak kalıp kendini tekrar toprağa verir vermez ölümü kabul eden, onu temenni eden köylüye has soğukkanlılıkla doğruyu söylüyordu.

Fouan'a bir acı daha mukadderdi. Jules, küçük Laure'un teşvikiyle ihtiyardan yüz çevirdi, iğrendi. Laure, kardeşini büyük babasiyle birlikte görünce kıskanır gibi oluyordu. Bu ihtiyar, canlarını sıkıyordu! İkisi beraber oynarlarsa daha eğlenceli oluyordu. Kardeşi onu dinleyip peşinden gelmezse, Laure onun omuzlarına asılıyor, çekip götürüyordu. Sonra, o kadar sokulgan davranıyordu ki, Jules, hatırşinas ev kadını vazifesini unutuveriyordu. Azar

azar, Laure, Jules'ü tamamiyle kendisine benzetti, onu böyle avucu içine almayı kendisine vazife edinmiş koskoca bir kadın gibi davranıyordu.

Bir akşam, Fouan, Jules'ü beklemek üzere okulun önüne gitmişti, öyle yorgundu ki, bayırı onun yardımiyle tırmanmağı düşünmüştü. Fakat Laure, kardeşiyle birlikte okuldan çıktı, ihtiyar, titrek eliyle, çocuğun elini araştırınca, kız hain hain güldü:

— Bak yine sana musallat oldu, bırak şunu!

Sonra, öteki haylazlara döndü:

— Musallat oluyor da, ses çıkarmıyor, ne budala şey değil mi?

O zaman, Jules, yuhaların ortasında, kıpkırmızı kesildi, erkeklik taslamak istedi, bir sıçrayışta kaçtı, ihtiyarı gezinti arkadaşına, kızkardeşinin söylediği aynı sözü söyledi:

— Bana musallat olma!

Fouan şaşaladı, gözleri yaşlarla bulandı, kendisinden kaçan bu ufacık elle beraber, zemin de ayaklarının altından kaçıyormuş gibi, sendeledi. Gülüşmeler artıyordu, Laure, Jules'ü, çocuklara mahsus bir hora havasıyla şarkı söyliyerek ihtiyarın etrafında zıplamağa zorladı:

— Hadüştü ha düşecek... Kuru ekmek yiyecek... Yerden kim devşirecek...

Fouan, bitkin bir halde oradan ayrıldı; öyle mecalsizdi, ayaklarını öyle sürüyordu ki, yalnız başına, eve hemen hemen iki saatte vardı. Bu son oldu, çocuk, o günden sonra, artık onun ne çorbasını getirdi, ne yatağını yaptı; ot minderi, ayda bir defa bile, altüst edilmiyordu. Fouan, bu çocukla konuşmaktan bile mahrum kaldı, mutlak bir sessizlik gömüldü, daha geniş, daha tam bir yalnızlık içinde kaldı. Hiçbir şeye dair, hiç kimseye, asla bir kelime söylemiyordu.

III

Kış nadasları sona eriyordu; o karanlık, soğuk şubat günü, öğleden sonra, Jean, sabanını alıp, da Cornailles'daki büyük tarlasına gelmişti, orada, tam iki saatlik işi kalmıştı. Tarlanın bir köşesine, pular denilen bir iskoçya buğdayı ekmek istiyordu, bu denemeyi yapmasını eski efendisi Hourdequin tavsiye etmiş, hattâ ona birkaç hektolitre tohumluk buğday bile vermişti.

Jean, sabanını, bir gün evvel bıraktığı çizinin sonuna getirip yerleştirdi; saban demirini toprağa daldırdı, sabanın kollarına iki eliyle yapıştı, beygirini yürütmek için her zamanki boğuk sesiyle haykırdı:

— Deeheey!

Bol güneşli havalardan sonra yağan selli yağmurlar balçıklı toprağı öyle derine kadar sertleştirmişti ki, sabanın demiriyle bıçağı, dibe kadar adamakıllı daldığı halde, topraktan kopan parçalar güçlükle ayrılıyordu. Koca topakların, toprağı altüst ederek, tarlaya serili gübre tabakasını derine kadar gömen saban kulağına sürtünüp gıcırdadığı işitiliyordu. Bazan, saban demiri bir engele, bir taşa takılıyor, sarsılıyordu.

— Deeheey!

Jean hem atını dehliyor, hem çizinin son derece muntazam olmasına dikkat ediyordu, çizi o kadar dümdüzdü ki, âdeta mesaha ipiyle çizilmiş sanılırdı; hayvan da, başı eğik, ayakları çiziye gömülü, biteviye, sürekli bir yürüyüşle sabanı çekiyordu. Saban demirine topaklar yapıştıkça, Jean, iki yumruğu ile birden vurup sarsarak, çamurları ve otları düşürüyordu; sonra, saban tekrar kayıyor, arkasından, kabarık, özlü, ta canevine kadar çıplak, hareketli ve âdeta canlı bir toprak bırakıyordu.

Jean, çizinin sonuna varınca döndü, bir başka çiziye başladı. Biraz sonra, filizlerin mayalanmağa başladığı, rütubetli kısımların keskin kokusunu neşreden bu altüst edilmiş toprak ona bir nevi sarhoşluk verdi. Aheste gidişi, bakışlarının sabitliği onu büsbütün sersem ediyordu. Asla halis bir köylü olamayacaktı. Bu toprak üzerinde dünyaya gelmemişti, hep şehirli eski işçi, İtalya seferine gitmiş asker hüviyetini muhafaza ediyordu; köylülerin görmedikleri, hissetmedikleri şeyi, ovanın engin sükûnunu, güneş altında, yağmur altında toprağın kuvvetli soluğunu o görüyor, hissediyordu. Öteden beri, bir köye çekilip yaşamak istemişti. Fakat, tüfekle rendeyi elinden bıraktığı gün, sabanın, özlediği rahatı ona vermeye yeteceğini sanmakla ne budalalık etmişti! Toprak, sükûn veriyordu, kendisini sevenlere faydalıydı, ama, haşarat yuvaları gibi, üzerine yapışık olan

kasabalar, onun etini yiyerek yaşayan insan böcekler, toprağın şerefini lekelemeğe, ona yaklaşanları zehirlemeğe yetiyorlardı. Jean, hayli zaman evvel geldiği la Borderie'de, o tarihten beri çektiği kadar asla ıstırap çektiğini hatırlamıyordu.

Jean, sabanı hafifletmek için, kolları bir parça yukarı kaldırdı. Çizide hafif bir eğrilik oldu, canı sıkıldı. Döndü, hayvanını dehledi, daha dikkatle sürmeğe başladı.

— Deeheey!

Evet, bu on sene içinde ne kadar çok acıklı şeyler olmuştu! Önce, Françoise'ı uzun zaman beklemişti; sonra, Buteau'larla didişmişti. Bir gün geçmişti ki çirkin şeyler olmasın. Şimdi Françoise onundu, evleneli iki sene oluyordu, halbuki gerçekten mesut olduğunu söyleyebilir miydi? Kendisi, Françoise'ı hâlâ seviyordu, lâkin Françoise'ın kendisini sevdiğini, arzu ettiği şekilde sarmaş dolaş, dudak dudağa asla sevmeyeceğini pekâlâ anlamıştı. Güzel güzel geçiniyorlardı, karı koca, işlerini yürütüyorlar, çalışıyorlar, para biriktiriyorlardı. Ama, Jean'ın istediği bu değildi, Françoise'ı, yatakta kucakladığı zaman uzak, soğuk, aklı başka yerde hissediyordu. Françoise beş aylık gebe idi, karnında, analarına sadece eziyet veren, zevksizce peydalanmış neviden bir çocuk taşıyordu. Bu

gebelik onları biribirine yaklaştırmamıştı bile. Jean, bilhassa, gitgide daha vuzuh peyda eden bir hisle, eve girdikleri akşam duyduğu bir hisle, karısı nazarında hâlâ bir yabancı olduğu hissi ile muztaripti. Başka bir memleketten, neresi idiği belirsiz bir başka yerden olan bir adamdı, Rognes'lular gibi düşünmeyen bir adamdı, Françoise, ondan gebe kalmış olmakla beraber, onu, aralarında bir bağ vücuda gelmesi mümkün olmayan, başka türlü yaratılmış bir insan sayıyordu. Françoise, evlendikten sonra, Buteau'lara öfkesinden bütün mirasını vasiyetname ile kocasına bırakmak üzere bir cumartesi günü, Cloyes'dan bir damgalı kâğıt getirmişti; sorup öğrenmiş, bir çocuğu olmadan ölürse, evle toprağın ablasına kalacağını, yalnız nakitle ev eşyasının karı koca arasındaki mal ortaklığına getirdiğini anlamıştı; sonra, bu meseleye dair Jean'a hiç izahat vermeden, yapacağı işten vazgeçmiş gibi görünüyordu, damgalı kâğıt, bomboş, hâlâ konsolun gözünde duruyordu; bu hal, Jean'ı için için çok kederlendirmişti, bundan bir menfaat beklemiyordu, fakat Françoise'ın bu hareketinden, kendisini sevmediğini anlıyordu. Hoş, şimdi çocukları dünyaya geleceği için vasiyetnameye lüzum yoktu. Buna rağmen, Jean ne zaman konsolu açsa da, artık lüzumu kalmayan o damgalı kâğıdı görse, yine yüreği burkuluyordu. Jean durdu, hayvanına soluk aldırdı. Buz gibi havada, ken-

disi de sersemliğini gideriyordu. Tarla süren daha başka sabancıların, çok uzakta, bulutlu sema altında gözden silindiği boş ufku, ucsuz bucaksız ovayı, ağır ağır seyreti. Yeni yolu takibederek Rognes'dan gelen Fouan babayı görüp hayret etti; ihtiyar, herhalde yine bir hâtırası uyanarak, bir tarla köşesini tekrar görmek ihtiyacına dayanamayarak yola çıkmış olsa gerekti. Sonra, Jean başını eğdi, açılan çiziyi, ayakları dibinde yarılan toprağı bir dakika seyre daldı. Toprağın iç tarafı sarı ve kuvvetli idi, altüst gelen toprak, gün ışığına, körpeleşmiş bir ten çıkarmış gibiydi, onun altında, gübre, özlü bir döl yatağı gibi derine doğru gömülüyordu; Jean'ın zihni bulanıyordu, insanlar, ekmek yemek için, toprağı böyle eşelemeği nereden de akıl etmişler, diye düşünüyor, Françoise'm kendisini sevmemesine canı sıkılıyor, daha müphem başka şeyler düşünüyor, topraktan süren mahsulü, yakında doğacak çocuğunu, insanın birçok çalışıp didindiği halde, çoğu zaman mesut olmadığını düşünüyordu. Sabahın kollarına tekrar yapıştı, boğuk sesiyle haykırdı:

— Deeheey!

Jean, tarlayı sürmüş, bitirmek üzere idi ki, yakın çiftliklerin birinden yaya dönmekte olan Delhomme, tarlanın kenarında durdu.

— Baksanıza, Kaporal, havadisi duydunuz mu?... Harbe gidiyormuşuz.

Jean sabanı elinden bıraktı, şaşırdı, yüreği hop etti, doğruldu.

— Harb mi, nasıl harb?

— Basbayağı harb, Prusyalılarla harb olacakmış diyorlar... Gazeteler yazıyor.

Jean, gözlerini bir noktaya dikmiş, hayalinde İtalyayı, oradaki meydan muharebelerini, bir tek yara almadan içinden sıyrıldığına çok memnun olduğu o boğazlaşmayı görüyordu. O tarihte, bir köşede rahat rahat yaşamağa nasıl can atıyordu! Halbuki, şimdi, bir yolcunun uzaktan seslenerek söylediği bir söz, o harb lâkırdısı, bütün kanını harekete getirmişti!

— Eyy, tabii! Eğer Prusyalılar kafamızı kızdırırlarsa... Bize meydan okumalarına eyvallah diyecek değiliz ya!

Delhomme böyle düşünmüyordu. Başını salladı, Napoléon'dan sonra olduğu gibi kazaklar tekrar memlekete girecek olurlarsa köylerin mahvolacağını söyledi. Çarpışmakta fayda yoktu. Anlaşmak daha iyi idi.

— Ben,başkaları için söylüyorum, dedi... Kendim, mösyö Baillehache'm dairesine para yatırdım. Nénesse yarın kur'a çekecek, o, nasıl olsa askere gitmiyor.

Jean sakinleşmişti:

— Elbette, dedi. Ben de öyle, hükümete hiçbir borcum yok, şimdi de evliyim, döğüşsünler, umurumda değil!... Ya! Demek ki Prusyalılarla ha? Eh, bir kötek yerler, vesselâm!

— Allaha ısmarladık, Kaporal!

— Güle güle!

Delhome ayrıldı, biraz ötede durdu, aynı haberi bir daha haykırdı, bir parça daha uzakta, üçüncü defa olarak bir daha seslendi; yakın bir harb tehdidi, külrengi semanın engin melâli altında, Beauce ovasında, böylece dolaştı.

Jean, işini bitirince, vadedilen tohumluk buğdayı almak için, hemen la Borderie'ye gitmeği düşündü. Sabanı çözdü, tarlanın kenarında bıraktı, hayvanına atladı. Uzaklaşırken, Fouan tekrar aklına geldi, onu aradı, bulamadı. İhtiyar, herhalde soğuktan bir yere sığınmış, Buteau'larm tarlasında kalan bir saman yığınının arkasına barınmış olacaktı.

Jean,la Borderie'ye gelince hayvanını bağladıktan sonra, bir müddet seslendi, ama nafile; herkes, dışarıda, işte olsa gerekti; boş mutfağa girdi, masayı yumrukladı, nihayet, süthanenin bulunduğu mahzenden doğru Jacqueline'in sesi geldiğini işitti. Mahzene, merdivenin hemen dibindeki bir kapaktan iniliyordu, bu kapak

öyle fena bir yerde idi ki, her an bir kaza olmasından korkuluyordu.

— Ne var? Kimdir o?

Jean, dimdik duran küçük merdivenin ilk basamağına çömelmişti, Jacqueline, aşağıdan onu tanıdı.

— Aa, Kaporalmiş!

Bir tepe camından ışık alan süthanenin alaca aydınlığında, Jean da onu görüyordu. Jacqueline, ayranın, gerdellerden, kaymak teknelerinden, damla damla, taş bir oluğa döküldüğü o yerde çalışıyordu; yenleri dirseklerine kadar sıvalı idi, çıplak kolları, kremadan bembeyaz olmuştu.

— İnsene... Benden mi korkuyorsun?

Jacqueline, onunla eskisi gibi senli benli konuşuyor, kendisini peşkeş çeken bir fahişe tavrıyla gülüyordu. Fakat Jean sıkılıyor, yerinden kımıldamıyordu.

— Efendi bana tohumluk buğday vadetmişti, onu almağa geldim, dedi.

— Ha! Evet, biliyorum... Dur, yukarı çıkayım.

Aydınlığa çıkınca, Jean, onu, çıplak, beyaz kollarıyla, üzerine sinen misk gibi süt kokusuy-

la, pek körpe buldu. Jacqueline, güzel, facire gözleriyle ona bakıyordu, sonra, şakacı bir eda ile sordu:

— E, beni öpmüyor musun?... Evlendin diye kabalık mı edeceksin?

Jean, sırf dostluktan ileri geldiğini anlatmak ister gibi, onun iki yanağına çok şapırtılı iki öpücük kondurdu. Fakat heyecanlanıyordu, bütün vücudunda, ürpertiler içinde, hâtıralar diriliyordu. O kadar çok sevdiği karısının yanında, hiçbir zaman bu hissi duymamıştı.

Jacqueline:

— Haydi, gel, dedi. Sana buğdayı göstereyim... İşe bak ki, hizmetçi kız bile çarşıya gitti.

Avludan geçti, buğday ambarına girdi, bir çuval yığınının arka tarafına geçti; tohumluk buğday, orada, duvarın dibinde yığılı duruyordu, akmasın diye tahtalar dayamışlardı. Jean, Jacqueline'in peşinden yürümüştü, bu ıssız köşede, onunla yalnız kalınca hafif bir helecan geçirdi. Hemen, buğdayla meşgul olur gibi yaptı, Pular cinsi, güzel bir İskoç buğdayı idi.

— Aman ne iri taneler! dedi.

Fakat Jacqueline fıkırdıyordu, Jean'ı çabucak, kendi istediği bahse getirdi.

— Karın gebe imiş, veryansın gidiyorsunuz ha?... Bana bak, karının da o işinden mem-

nun musun? Benim kadar ondan zevk duyuyor musun?

Jean kıpkırmızı kesildi, Jacqueline'in, bu pek hoşuna gitti, Jean'ı böyle şaşalattığına çok memnun olmuştu. Sonra, aklına birdenbire bir şey geldi, tasalanır gibi oldu.

— Haberin var mı, ben çok üzüntüler geçirdim. Bereket versin, hepsi geçti, sonunda ben kârlı çıktım.

Gerçek, Hourdequin'in oğlu Léon, senelerdan beri çiftliğe uğramayan o yüzbaşı, bir akşam, la Borderie'ye çıkagelmişti. Tahkikat yapmağa geliyordu, hemen ilk akşam, Jacqueline'in, kendi annesinin odasında yattığını görünce, işi anlamıştı. Jacqueline, önce bir korku geçirdi, çünkü Hourdequin'e varmayı, mirasına konup çiftliğe sahibolmayı kurmuştu. Fakat yüzbaşı, modası geçmiş bir usulü takibetmek hatasını işledi: Jacqueline'le yatıp babası tarafından basılmak suretiyle Hourdequin'i bu kadından kurtarmak istedi. Bu, fazla basit bir tertipti. Jacqueline, aşırı bir namuskârlık taslad, yaygaralar kopardı, göz yaşları döktü, evinde kendisine saygı gösterilmediğine göre, çıkıp gideceğini Hourdequin'e açık açık söyledi. İki erkek arasında müthiş bir kavga oldu, oğlu babasının gözünü açmağa uğraştı, iş büsbütün berbat oldu. Yüzbaşı, iki saat sonra çı-

kıp gitti; giderken, kapının eşiğinde, her şeyi kaybetmeğe razı olduğunu, şayet bir daha gelecek olursa, bu orospuyu, kıçına tekme vura vura kapı dışarı atmak için geleceğini haykırarak söyledi.

Bu işte galebe çalınca, Jacqueline'in hatası, her şeyi göze alabileceğini sanması oldu. Bütün kasabanın diline destan olan bu çirkin hallerden sonra, eğer kendisini nikâhla almazsa, çıkıp gitmek zorunda olduğunu, Hourdequin'e bildirdi. Hattâ sandığını hazırlamaya koyuldu. Fakat oğlu ile bozuştuğu için hâlâ şaşkın bir halde bulunan çiftçi, için için kendini kabahatli gördüğünden, daha fazla öfkeleniyor, yüreğinden kan gidiyordu. İki tokat attı, onu az daha yere seriyordu; Jacqueline, bir daha, gitme lâfı etmedi, fazla acele ettiğini anlamıştı. Zaten, şimdi, evin başına buyruk hanımıydı, karı kocanın odasında açıktan açığa yatıyor, herkesten ayrı, efendi ile beraber yemek yiyor, emirler veriyor, hesap görüyor, kasanın anahtarlarını cebinde taşıyor, öyle müstebit davranıyordu ki, verilecek kararlar için, Hourdequin ona danışıyordu. Çiftlik sahibi çok ihtiyarlamıştı, düşkün hale geliyordu, Jacqueline onu tamamıyla yıpratınca, son direlişlerinin hakkında gelip evlenmeğe razı edeceğini kuvvetle umuyordu.

Hourdequin, öfke arasında, oğlunu mirastan mahrum edeceğine yemin ettiğinden, Jac-

queline, şimdilik, kendi lehinde bir vasiyetname yazması için onu kandırmağa uğraşıyordu. Bir gece, yatakta, onun ağzından vait almıştı, kendisi şimdiden, çiftlik sahibi sayıyordu.

— Senelerden beri onu eğlendireceğim diye haraboluyorum, dedi, elâ gözlerine âşık olduğum için değil, malûm ya.

Jean, kendini tutamadı, güldü. Jacqueline, konuşurken, bir yandan da, düşünmeksizin, çıplak kollarını buğdaya daldırmıştı; çıkarıyor, tekrar daldırıyor, cildi ince ve yumuşak bir toza bulanıyordu. Jean onun bu hareketini seyrediyordu aklına gelen bir suali ağzından kaçırdı, sonra pişman oldu.

— Peki, Tron'la hâlâ beraber misin?

Jacqueline, bu sualden dolayı alınmadı, eski bir dostla konuşur gibi, açık açık konuştu.

— A! O koca hergeleyi severim, ama, doğrusu, hiç de uysal değil!... Ne dersin, kıskançlık ediyor! Ya, benimle kavga ediyor, yalnız efendi için ses çıkardığı yok, hattâ onu bile kıskanıyor! Galiba, geceleri gelip, uyuyor muyuz diye kapıdan dinliyor.

Jean, tekrar güldü. Fakat Jacqueline gülmüyordu; o ızbandut heriften için için korkuyor, onun, bütün Perche'liler gibi, sinsi ve ya-

lancı olduğunu söylüyordu. Beni aldatırsan seni boğarım diye tehdidetmişti. Onun için, Jacqueline, Tron'un iri vücudundan hâlâ hoşlanmasına rağmen, korkudan titriye titriye onunla münasebete devam ediyordu, kendisi öyle incecik vücutlu idi ki, herif onu beş parmağı ile bir tutsa ezerdi.

Sonra, Jacqueline, şirin bir hareketle omuz silkti, sanki, onun gibi daha nicelerinin icabına baktığını anlatmak istedi. Gülümseyerek devam etti :

— Seninle ikimiz daha iyi geçiniyorduk, ne iyi anlaşmıştık, değil mi?

Şirin bakışlı gözlerini ondan ayırmadan, kolunu yine buğdaya daldırıp, çıkarmağa başlamıştı. Jean, yüreğini kaptırmıştı, çiftlikten ayrıldığını, evlendiğini, doğacak çocuğunu unutmuştu. Ellerini buğdaya daldırıp, genç kadının bileklerini yakaladı; una bulanıp kadifeleşen koları boyunca yükseldi, aşırı erkek düşkünlüğünün âdeta daha sertleştirdiği, çocuk göğsü kadar küçük göğsüne ulaştı; Jean'ı, mahzen kapağı ağzında gördüğü andan beri, onun istediği de zaten bu idi, eski sevgisi depreşmişti, aynı zamanda, onu, bir başka kadının, meşru bir kadının elinden geri alacağı için hain bir zevk de duyuyordu. Jean, genç kadını yakalamış, buğday yığını üzerine yatırmıştı; Jacqueli-

ne, zevkle yayılıyor, fıkırdıyordu; tam o sırada, çuvalların gerisinde, uzun, zayıf bir çehre peyda oldu; bu, çoban Soulas'tı, şiddetle öksürdü tükürdü. Jacqueline, bir sıçrayışta ayağa kalkmıştı; Jean da, soluk soluğa, dili dolaşarak :

— Pekâlâ! diyordu. Tamam, yine geleyim de beş hektolitre alayım... Aman! Ne iri taneler! Ne iri taneler!

Jacqueline, hâlâ çekilip gitmeyen çobanın sırtına bakarak, dişlerini sıktı, pür hiddet söylendi :

— Artık bu kadarı fazla! Kendimi yalnız zannetiğim zaman bile, peşimde, bana musalat. Öyle bir kapı dışarı attıracağım ki, gör bak!

Jean'ın ateşi sönmüştü, ambardan acele çıktı, Jacqueline'in işaretler çakmasına rağmen avluda bıraktığı atını çözdü; genç kadın, hevesini feda etmektense, onu efendisinin yatak odasma saklamağa razı idi. Fakat Jean savuşmak istiyordu, ertesi gün geleceğini tekrar etti. Atını dizgininden tutmuş, yaya gidiyordu; onu beklemek üzere ambardan çıkan Soulas, kapının önünde :

— Artık dünyada namus kalmadı mı ki, sen bile, dönüp bu karıya geliyorsun? dedi... Bari, ona bir hizmette bulun, ağzımı açmamı istemiyorsa, söyle ona da kendi çenesini tutsun. Eyy! Göreceksin bak, öyle bir fırtına kopacak ki!

Fakat Jean, sert bir el hareketi yaptı, bu işlere daha fazla karışmak istemedi, yürüdü gitti. Çok utançlı idi, yapmasına ramak kalan işten dolayı son derece öfkeliydi. Françoise'ı çok sevdiğini zannettiği halde, onun yanında, böyle durup dururken arzu hissettiği hiç vâkı değildi. Acaba, Jacqueline'i daha mı fazla seviyordu? Bu kaltak, onun vücuduna ateş mi akıtmıştı? Tekmil mazi diriliyordu, Jean, duyduğu isyana rağmen, Jacqueline'i görmeğe tekrar geleceğini hissedince öfkesi arttı. Bir ürperti geçirdi, hayvanına atladı, Rognes'a daha çabuk varmak için, dörtnala yola çıktı.

O gün, öğleden sonra, Françoise'ın, ineklerine yedirmek üzere bir yük yonca kesmek aklına geldi. Bu işi her zaman onun yapması âdetti, kocasını, yukarda tarla sürmekle meşgul bulacağını düşünerek, kararını verdi. Buteau'lara rastgelmekten korktuğu için, oralarda yalnız dolaşmaktan hoşlanmıyordu; çünkü Buteau'lar, eskisi gibi tarlanın tamamına sahibolamadıkları için, öfkeden kuduruyorlar, mütemadiyen, kavga edecek yer arıyorlardı. Françoise bir tırpan aldı; keseceği otu beygire yükler, getirirdi. Fakat des Cornailles tarlasına varınca, Jean'ı göremedi, şaşırdı; hoş, geleceğini ona haber vermiş değildi. Saban orada idi, Jean'ın, kendisi nerede olabilirdi? Buteau ile Lise'i, tarlanın başında, öfkeli öfkeli kollarını sallamakla meşgul görünce, endişesi büsbütün

arttı. Yabanlıklarını giymiş, elleri kolları boş olduğuna göre, herhalde civar bir kasabadan dönerken orada durmuş olacaklardı. Bir an, gerisingeri dönmek istedi. Sonra, bu korkuyu kendine yakıştıramadı, kendi tarlasına gitmekte elbet serbestti; bunu düşünerek, tırpanı omuzunda, yaklaşmağa devam etti.

İşin doğrusu, Françoise, Buteau'ya böyle rastgeldiği zaman, hele Buteau yalnızsa, pek şaşalayıp kalıyordu. İki seneden beri, Buteau ile hiç konuşmaz olmuştu. Fakat ne zaman görse, mutlaka, bütün vücudunda bir sarsıntı hissediyordu. Belki öfkedendi, belki başka şeyden de olabilirdi. Birçok defalar, yonca tarlasına giderken, aynı yol üzerinde, onu böyle önüsıra görmüştü. Buteau, iki üç defa başını çeviriyor, sarı benekli gri gözüyle ona bakıyordu. Françoise hafifçe ürperiyor, istemeyerek adımlarını hızlandırıyor, Buteau ise daha ağır yürümeğe başlıyordu; Françoise, Buteau'nun yanından geçiyordu; bir saniye, göz göze, dik dik bakışıyorlardı. Sonra, Françoise, Buteau'nun arkadan geldiğini hissedip şaşılıyor, direliyor, ayakları dolaşıyordu. Son defaki tesadüflerinde, Françoise öyle şaşalamıştı ki, yoldan yonca tarlasına atlamak istemiş, gebe karnını idare edememiş, boylu boyunca yere uzanmıştı. Buteau, katıla katıla gülmüştü.

O akşam, Buteau, Lise'e, kızkardeşinin nasıl tekerlendiğini, hain hain gülerek anlattığı zaman, ikisi de, aynı şeyi düşünerek pırıldayan gözlerle bakıştılar. Eğer orospu, çocuğu ile beraber ölecek olursa, kocasına bir şey kalmayacaktı, toprak da, ev de yine onlarm olacaktı. Geciktirilen, Françoise gebe kaldıktan sonra lüzumsuz hale gelen vasiyetname hikâyesini la Grande'dan duymuşlar, biliyorlardı. Fakat, onlarda talih neredeydi, anadan da, çocuktan da yakalarını sıyırmalarına, kadar müsaade etmeyecekti! Yatağa yatarken yine aynı bahsi ele aldılar, maksat sadece konuşmaktı, çünkü ölsün demekle kimse ölmezdi. Faraza, Françoise vâris bırakmadan ölecek olsa, her şey nasıl yoluna girecekti, Allahın adaleti nasıl da yerini bulacaktı! Yüreği kininin ağusuyla dolan Lise, nihayet, kızkardeşini artık kardeş diye tanımadığına, kahpenin, onları çok çirkin bir şekilde dışarı attığı evlerine tekrar girmek için, onun kafasını cellâdın satırı altına tutmak icabetse tutacağına yemin etti. Buteau ise, haris davranmıyor, çocuğun doğmadan evvel kuyruğu titretmesi bile kâfi geleceğini söylüyordu. Bilhassa, Françoise'm gebeliği onu kızdırmıştı. Bir çocuk doğması demek, inatla yapıştığı ümidin sönmesi, malın ebedîyen kaybolması demekti. İkisi de, yattıktan sonra, Lise mumu söndürünce acayip bir gülüşle güldü, çocuklar dünyaya gelmedikleri müddetçe hiç gelmeyebilir-

ler, dedi. Karanlıkta, bir susma oldu, sonra Buteau, bu sözü niçin söylediğini Lise'e sordu. Lise, ona sımsıkı sokuldu, ağzını kulağına yapıştırdı, bir itirafta bulundu. Bir evvelki ay, yine gebe kaldığını görmüş, canı sıkılmıştı; sonra, Buteau'ya haber vermeden, dosdoğru Sapin kadına gitmişti; Magnolles'lü bir ihtiyar kadın olan Sapin, sihirbazdı. Tekrar gebe kalmak! Yağma yok! Buteau'dan dinleyeceği vardı! Sapin kadın, bir dikiş iğnesiyle, onu kurtarıvermişti. Buteau, Lise'i dinliyor, ne, iyi etmişsin, ne, fena etmişsin diyordu; memnun olduğu, yalnız, iğneyi alsaydın da Françoise için de kullanırdık derken takındığı müstehzi tavırdan belli oldu. Lise de güldü, onu kuvvetle kucakladı, Sapin kadının başka bir usul daha öğrettiğini, kulağına fısladı. Aman, ne tuhaf usuldü! Buteau, neymiş o usul? diye sorunca anlattı. Usul, şuydu : Bir erkek, bir başka erkeğin tohumunu bozabiliyordu. Kadının karnı üstünde üç defa ıstavroz çıkarıp, tersine bir Ave duası okuduktan sonra kadınla yatması kâfi idi. Eğer çocuk varsa, yel gibi çıkıp gidiyordu. Buteau'nun gülmesi geçti, şüphe eder gibi oldular, fakat sülâlelerinin kemiklerine işleyen ezelî itikat onları bir ürperti ile sarsıyordu, çünkü Magnolles'lü acuzenin, bir ineği gelinciğe çevirdiğini, bir ölüyü dirilttiğini bilmeyen yoktu. Mademki o böyle söylüyordu, herhalde doğru olması lâzımdı. Nihayet, Lise, tersine okunan Ave dua-

siyle üç ıstavrozu kendinde denemesini, yaltaklanarak Buteau'dan istedi, bakalım bir şey hissedecekmiyim, anlamak istiyorum, dedi. Hayır, hiçbir şey hissetmemişti! Demek ki, dikiş iğnesi kâfi gelmişti. Ama, Françoise üzerinde olsaydı, kim bilir ne zararlı tesir yapardı! Buteau güldü, hiç bu işi yapabilir miydi? Lise, ay, niçin yapamayacakmışsın, bir kere yaptın ya zaten! dedi. Buteau, katiyen! diyor, şimdi inkâr ediyor, karısı, kıskanmağa başlıyor, tırnaklarını onun tenine geçiriyordu. Birbirinin kolları arasında uyudular.

O günden itibaren, anasının karnında büyümekte olan o çocuğu, evle toprağı ellerinden ebedîyen alacak olan çocuğa akıllarından çıkaramaz oldular; küçük kızkardeşe rastgeldikçe, gözleri hemen onun karnına takılıyordu. O gün, onun yoldan doğru geldiğini görünce, gebeliğin ilerlediğini, neredeyse iş işten geçmiş olacağını anlayıp şaşaladılar, onu bir bakışla süzdüler.

Buteau, tekrar, muayene etmekle meşgul olduğu sürülmüş tarlaya bakarak:

— Vay canına! dedi. Hırsız, bizim tarladan tam bir ayak toprak çalmış... Besbelli bir şey, sınır işte burada!

Françoise, endişenizi gizleyerek, aynı fütursuz adımlarla yaklaşmıştı. Onların, uzaktan gördüğü öfkeli el kol hareketlerinin sebebini

o zaman anladı, Jean'm sabanı, onlara ait parçaya dalmış olsa gerekti. Bu yüzden mütemadiyen kavgalar çıkıyordu, ay geçmiyordu ki, sınır komşuluğu meselesinden dolayı biribirlerine çullanmasınlar. Bunun sonu ancak döğüşe ve dâvaya dayanabilirdi.

Buteau, sesini yükseltti:

— İşitiyorsun ya, bizim sınıra girmişsiniz, haddinizi bildireceğim!

Fakat genç kadın, başını bile çevirmeden kendi yonca tarlasına girmişti. Lise, öfkeden deli gibi olmuştu:

— Sana lâf söylüyorlar, diye haykırdı. Yalan söylüyoruz sanıyorsan gel de sınıra bak... Zararın ne kadar olduğunu anlamak lâzım.

Kızkardeşinin sustuğunu, kendilerine ehemmiyet vermiyor gibi yaptığını görünce, kendinden geçti, yumruklarını sıkarak onun üzerine yürüdü:

— Bana bak, sen bizimle alay mı ediyorsun?... Ben senin ablanım, beni saymağa mecbursun. Bana ettiğin bütün alçaklıklardan dolayı, karşımda diz çöküp benden af dilemeğe seni mecbur edeceğim.

Kinle kudurmuş, gözünü kan bürümüş, kızkardeşinin karşısında duruyordu.

— Diz çök, diz çök, kaltak!

Hep susan Françoise, evin tahliyesi akşamından olduğu gibi, ablasının yüzüne tükürdü. Lise avaz avaz haykırıyordu, Buteau, onu şiddetle iterek araya girdi.

— Çekil, bu iş bana ait.

Tabii çekilecekti! İsterse Françoise'm gırtlağını sıksın, zararlı bir ağaç gibi, belini kırsın, pestilini çıkarıp köpeklere manca yapsın, sürtük bir karı gibi kullansın, sesini bile çıkarmayacaktı, bilâkis ona yardım edecekti! O andan itibaren, dimdik durdu, Buteau'nun işine kimse engel olmasın diye etrafı gözlemeğe başladı. Etraflarında, kasvetli semanın altında, ucsuz bucaksız külrengi ova, üzerinde bir kul gözükmeden, uzanıp gidiyordu.

— Haydi işine bak, kimseler yok!

Buteau, Françoise'ın üstüne yürüyordu; genç kadın, onu, çatık yüzü, katılmış kollarıylagörünce, kendisini dövmeğe geliyor sandı. Tırpanını bırakmamıştı, fakat titriyordu; zaten, Buteau, tırpanın sapını yakalamıştı bile; tırpanı çekip aldı, yonca tarlasına fırlattı. Françoise, onun elinden kaçıp kurtulmak için, geri geri gitmekten başka çare bulamadı, bu şekilde, bitişik tarlaya geçti, oradaki saman yığınını kendine siper etmek istiyormuş gibi, o yığına doğru yürüdü. Buteau acele etmiyordu; Françoise'ı,

kendisi de oraya itiyor gibi idi; kollarını yavaş yavaş, iki yana açmıştı, yüzü sessiz bir gülüşle yayılıyor, diş etleri gözüküyordu. O zaman, Françoise birdenbire, Buteau'nun, kendisini dövmek niyetinde olmadığını anladı. Hayır! Buteau başka şey istiyordu, uzun zaman kendisinden esirgenen şeyi istiyordu. Vaktiyle, Buteau'nun bu işe hiçbir zaman muvaffak olamayacağına yemin ederek var kuvvetiyle yumruk indiren Françoise, o zaman, dermanının kesileceğini hissedip, daha fazla titremeğe başladı. Halbuki, artık çocuk değildi, Saint-Martin yortusunda yirmi üç yaşına basmıştı, şimdi, dudakları hâlâ kırmızı, gözleri, gümüş paralar gibi iri iri, tam kadındı. Öyle bir gevşeklik, öyle bir halsizlik duyuyordu ki, vücudu uyuşur gibi oluyordu.

Buteau, bir yandan onu hep gerilemeğe zorlarken, bir yandan da, basık ve ateşli bir sesle, nihayet konuştu:

— Biliyorsun ki, aramızda her şey bitmiş değildir, seni özlüyorum, benim olacaksın!

Françoise'ı saman yığınına yaslamağa muvaffak olmuştu; onu omuzlarından yakaladı, devirdi. Fakat Françoise, uzun zaman mukavemet etmeğe alışmış olduğu için, telâşla çırpındı. Buteau, tekmelerden sakınarak onu sıkı sıkı tutuyordu:

— Şimdi artık gebesin. Koca budala! Neden korkuyorsun?... Bir çocuk da ben ilâve edecek değilim ya!

Françoise hüngür hüngür ağlamağa başladı, bir buhran geçirir gibi oldu; artık kendini müdafaa etmiyordu, kolları kıvranıyor, bacakları asabi ihtilâçlarla titriyordu; Buteau ona sahibolamıyor, her denemede yana devriliyordu. Öfkelendi, haşinleşti, karısına döndü:

— Hay tembel karı hay! diye haykırdı. Durmuş da orada seyre bakıyor!... Bana yardım etsene, işin olmasını istiyorsan şunun bacaklarını tut!

Lise, on metre ötede, dimdik dikilmiş duruyor, kımıldamıyor, uzak ufukları gözleriyle araştırıyor, sonra bakışlarını onlara indiriyor, yüzünde bir çizgi bile kıpırdamıyordu. Kocası seslenince, hiç tereddüdetmeden, ilerledi, kızkardeşinin sol bacağını yakaladı, ayırdı, ezmek ister gibi üzerine oturdu. Françoise yere mıhlandı, sinirleri gevşemiş bir halde, göz kapakları örtülü, kendini bıraktı. Lâkin, aklı başında idi, Buteau meramına erdiği sırada, o da, öyle zevkli bir râşe geçirdi ki, uzun bir feryat kopardı, Buteau'yu iki kolu ile kucakladı, nefesini tıkayacak kadar kuvvetle sıktı. O sırada oradan geçen kargalar, bu feryattan ürktüler. Soğuktan, saman yığınının arkasına barınan ihtiyar Fouan'ın solgun yüzü, yığının arkasından

uzandı. Olan biteni tamamıyla görmüştü, herhalde, korkmuş olmalı ki, tekrar samanların arasına gömüldü.

Buteau doğrulmuştu, Lise, dik dik ona bakıyordu. Zihni bir tek şeyle meşgul olmuş, Buteau'nun, işi usulü dairesinde yapıp yapmadığına dikkat etmişti; Buteau, öyle şevkle işe girişmişti ki, ıstavroz çıkarmaya da, tersine Ave duası okumayı da, her şeyi unutmuştu. Lise, pek şaşalamış, pek öfkelenmişti. Demek ki, kocası bu işi keyif için yapmıştı, öyle mi?

Fakat Françoise, ona, kavga edecek zaman bırakmadı. Aşkın, bilmediği bu şiddetli hazzı ile harabolmuş gibi, bir müddet, yattığı yerde kalmıştı. Hakikati birdenbire anlamıştı Buteau'yu seviyordu, ondan başka hiç kimseyi sevmemişti, hiç kimseyi sevmeyecekti. Bunu anlayınca büyük bir utanç hissetti, bütün hakkaniyet fikirleri isyan etti, kendi nefsine karşı gazap duydu. Bu erkek ona ait değildi, nefret ettiği ablasının erkeği idi, ancak orospuluğu göze almak şartiyle sahibolabileceği tek erkekti! Halbuki, işi sonuna kadar götürmesine ses çıkarmamıştı, hem kolları arasında öyle kuvvetle sıkmıştı ki, Buteau, onun kendisine gönül vermiş olduğunu anlamıştı!

Bir sıçrayışta ayağa kalktı, şaşkın hali, pejmürde kıyafetiyle, bütün acısını, kesik kesik kelimelerle, tükürürcesine haykırdı:

— Alçaklar! Reziller!... Evet, ikiniz de rezilsiniz, alçaksınız!... Beni sakatladınız. Daha az suç işleyenler var ki giyotine göderiyorlar... Jean'a söyleyeceğim, namussuz reziller! O sizin icabınıza bakar.

Buteau, nihayet muradına erdiğine memnun, omuz silkiyor, alay ediyordu.

— Haydi canım! Dünden hazırmışsın, çalkalıyordun, fakındayım... Yine yaparız bu işi.

Bu alay, Lise'i çileden çıkardı, kocasına karşı duyduğu bütün öfkeyi kardeşinden aldı.

— Doğru söylüyor, orospu! Ben de gördüm. Ona sımsıkı sarıldın, zorladın... Bütün felâketime sen sebepsin demekte haksız değilmişim! Kocamı baştan çıkaran sen olmadığını, haddin varsa şimdi bir daha söyle bakayım, evet, ben evlendikten hemen sonra, daha burnunu ben sildiğim tarihte!

Kıskançlığı şimdi patlak veriyordu; yaptığı meyancılıklardan sonra acayip bir şeydi bu; Lise, Françoise'la kocası arasındaki münasebetten ziyade, kızkardeşinin, hayatta, elinden yarısını aldığı şeyleri kıskanıyordu. Eğer kendi kanından olan bu kız dünyaya gelmemiş olsaydı, her şeyi böyle paylaşmak zorunda kalacak mıydı? Kendisinden daha genç, daha körpe, daha arzu uyandırıcı olduğu için Françoise'dan nefret ediyordu.

Françoise:

— Yalan söylüyorsun! diye haykırıyordu. Bile bile yalan söylüyorsun!

— Ya! Yalan söylüyorum öyle mi? Yoksa, kocamı isteyen, peşinden mahzene kadar inen sen değil mi idin?

— Ben mi? Ben mi? Biraz evvel; yine ben mi idim? Beni tutan sendin, şıllık! Evet, elinden gelse bacağımı kıracaktın! Aklım ermiyor bu işe, sen ya çok çirkefsin, yahut da beni öldürmek istedin, orospu!

Lise, bu söze, yaradana sığınıp bir şamar atarak mukabele etti. Bu şiddetli hareket üzerine, Françoise deli gibi oldu, ablasına hücum etti. Buteau, uğrunda iki tavuğun dövüştüğü bir horoz gibi böbürleniyor, elleri cebinde, alay ediyor, işe karışmıyordu. Dövüş, bütün kudurganlığı, bütün şirretliği ile devam etti, ikisinin de hotozları başlarından fırlamış, vücutları yer yer morarmıştı, ikisi de, biribirini canevinden vurmak için parmaklarını biribirinin tenine geçiriyorlardı. Biribirlerini tartaklayarak, tekrar yonca tarlasına kadar gelmişlerdi. Bir aralık Lise acı acı haykırdı, Françoise, tırnaklarını onun boynuna geçirmişti; o zaman, gözünü kan bürüdü, kızkardeşini öldürmeyi, şiddetle, açıkça tasarladı. Françoise'ın solunda duran tırpanı görmüştü; tırpanın sapı bir kök deve-

dikeninin arasına girmiş, ucu sipsivri, yerde yatıyordu. Bileklerinin olanca kuvvetiyle, şimşek gibi hızlı bir itişle, Françoise'ı yere devirdi. Zavallı kız sendeledi, döndü, sola yuvarlandı, müthiş bir feryat kopardı. Tırpan, boş böğrüne saplanmıştı.

Buteau, dili dolaşarak:

— Vay canına! Vay canına! diye söylendi.

Olan olmuştu. Bir saniye kâfi gelmiş, tamiri imkânsız şey vuku bulmuştu. Lise, istediği şeyin bu kadar çabuk gerçekleştiğini görüp ağzı bir karış açık kalmış, tırpanla kesilen fistanın bir kan dalgasıyla kızıla boyanışını seyrediyordu. Acaba, tırpanın demiri çocuğun vücuduna saplanacak kadar derine mi dalmıştı da bu kadar fazla kan akıyordu? Saman yığınının arkasından, Fouan'ın solgun yüzü tekrar uzanmıştı. Lise'in marifetini görmüştü, bulanık gözlerini kırpıştırıyordu.

Françoise artık kımıldamıyordu; Buteau yaklaşmıştı, elini sürmeğe cesaret edemedi. Bir rüzgâr esti, onu iliklerine kadar dondurdu, bir dehşet ürpertisiyle, tüylerini diken diken etti.

— Öldü, savuşalım, vay canına yandığım!

Lise'in elini yakalamıştı, ıssız yolda, rüzgârla savrulur gibi koşmağa başladılar. Bulutlu, karanlık gök, başlarına yıkılıyor gibi idi;

kendi telâşlı ayak sesleri, arkalarında, peşlerine düşmüş bir kalabalığın ayak sesi gibi gürültü çıkarıyordu; Buteau, sırtındaki köylü gömleği rüzgârla şişerek; Lise, saçları taraz taraz, hotozu elinde, boş, düz ovada koşuyorlardı. İkisi de aynı şeyleri söylüyorlar, peşlerinden avcı kovalayan hayvanlar gibi homurdanıyorlardı:

— Öldü be, vay canına yandığım!... Kaçalım, vay canına yandığım!

Adımları gitgide daha genişliyordu, artık, söyledikleri kelimeler anlaşılamıyordu, ellerinde olmadan, homurtuya benzer birtakım sesler çıkarıyorlardı, adımlarına uydurdukları solumadan ibaret bu seslerin arasında, henüz şu kelimeleri fark etmek kabildi:

— Öldü be, vay canına yandığım!... Öldü be, vay canına yandığım!... Öldü be, vay canına yandığım!

Koşa koşa gözden kayboldular.

Birkaç dakika sonra, Jean, atının sırtında oraya döndüğü vakit, çok acıklı bir hal oldu.

— Ne var, kuzum? Ne oldun?

Françoise, gözlerini açmış, fakat hâlâ kımıldamıyordu. Istırap dolu, iri gözleriyle, uzun uzun ona bakıyordu; suallerine cevap vermiyor-

du, sanki Jean'dan, artık uzaklaşmıştı bile, başka şeyler düşünüyordu.

— Yaralanmışsın, kan akıyor, cevap ver, rica ederim!

Yaklaşmakta olan Fouan babaya döndü, sordu:

— Siz burada mı idiniz, ne oldu?

O zaman, Françoise, ağır ağır anlattı:

— Ot kesmeğe gelmiştim... Tırpanımın üstüne düştüm... Ah! Her şey bitti artık!

Bakışları, Fouan babanın bakışlarını aramıştı, olup biten o işleri, yalnız ailenin bilmesi gereken şeyleri ona anlatıyordu. İhtiyar, sersemliğine rağmen, bu bakışın mânasını anlamış olacak ki, kızın dediğini tekrarladı:

— Doğru öyle oldu, düştü, yaralandı... Ben burada idim, gördüm.

Rognes'a koşup bir sedye getirmek icabetti. Yolda, Françoise tekrar bayıldı. Eve kadar diri getiremeyeceklerini sandılar.

IV

Tesadüf, pazara rastlayan ertesi gün, Rognes delikanlıları, kur'a çekmeğe Cloyes'ya gideceklerdi; ortalık kararırken koşup gelen la Grande'la Frimat kadın, Françoise'ı soyup sonsuz ihtimamlarla yatağına yatırdıkları sırada, aşağıda, yol üzerinde trampete çalınıyordu; melâlli akşam garipliğinde, bu trampete sesi, biçare insanlar için, düpedüz bir ölüm çanı idi.

Aklı başından giden Jean, doktor Finet'yi çağırmağa giderken, kilise civarında, Saucisse babanın atını muayeneye gelmiş olan baytar Patoir'a rastladı. Baytarın gelmek istememesine rağmen, eve girip yaralıyı görmesi için onu zorladı. Fakat, Patoir, o korkunç yarayı görünce, bir işe karışmayacağını söyledi, kestirip attı. Neye yarayacaktı? Yapılacak hiçbir şey yoktu. Jean, iki saat sonra, mösyö Finet'yi alıp geldiği zaman, o da aynı şeyi söyledi. Yapılacak hiçbir şey yoktu, yalnız, yaralı can çekişirken acı duymasın diye uyuşturucu ilâçlar verecekti. Françoise'ın beş aylık gebe olması işi karıştırıyordu, çocuğun, ölen anne ile beraber, döl yetiştirirken delinen bu rahimle beraber can çekiştiği, debelendiği hissediliyordu. Hekim, bir pansıman yapıp, ertesi gün geleceğini vadederek gitmeden önce, kadıncağızın, o geceyi geçiremiyeceğini söyledi; halbuki geçirdi, saat dokuza

doğru, kur'a erlerini okulun önünde toplamak için trampete tekrar çalmağa başladığı zaman, hâlâ yaşıyordu.

Bütün gece, gök, âdeta tufan halinde yere boşalmış, odada, gözleri iri yaşlarla dolu, sersem sersem oturup kalan Jean, bu yağmurun şakırtısını dinlemişti. Şimdi, rutubetli ve ılık sabah vakti, bir tülden geçip gelir gibi boğuklaşan trampetenin sesini dinliyordu. Yağmur dinmişti, gök hâlâ kurşun rengi idi.

Trampete, uzun zaman çalındı. Trampeteyi çalan, yeni bir trampeteci idi, Macqueron'un, askerden henüz dönmüş bir yeğeni idi, bir alayı ateş hattına götürür gibi trampete çalıyordu. Bu ses tekmil Rognes'u biribirine katıyordu, çünkü birkaç günden beri dolaşan rivayetler, yakında bir harb tehdidi, kur'anın daima çok şiddetli olan heyecanını, o sene artırmıştı, tekmil Rognes, bu trampete sesiyle altüsttü. Yerinde kalsın! diyorlardı, asker olalım da, Prusyalılar öldürsünler değil mi? O gün, kasaba delikanlılarından dokuzu kur'a çekecekti, bu o zamana kadar belki hiç görülmemiş bir şeydi. Nénesse'le Delphin de bunlar arasında idiler, vaktiyle biribirinden hiç ayrılmayan bu iki genç, şimdi, Nénesse'in Chartres'da bir lokantacı yanında çalışması yüzünden ayrı bulunuyorlardı. Nénesse, bir gün evvel, babasının çiftliğinde yatmağa gelmişti, o kadar değişmişti ki, Delp-

hin onu güç tanımıştı. Âdeta bir çelebi olmuştu, elinde bastonu, başında ipekli şapkası, boynunda, halka ile boğulmuş, gök mavisi bir kıravat vardı; esvaplarını terziye ısmarlama yaptırıyordu. Lambourdieu'nün hazır takımlarıyla alay ediyordu. Beriki, tersine, hantallaşmıştı, vücudu küskütüktü, kafası güneş altında pişmişti, toprakta yetişen bir nebat gibi enine boyuna gelişmişti. Yine de, Nénesse gelir gelmez, hemen buluşmuşlardı. Gecenin bir kısmını birlikte geçirmişler, sonra, ısrarla, müzik sesi susmak bilmeyen trampetinin davetiyle, kolkola, okulun önüne gelmişlerdi.

Kur'a çekecek gençlerin ana babaları orada bekliyorlardı. Delhomme'la Fanny, Nénesse'in kibar haliyle koltukları kabararak, giderken onu görmek istemişlerdi; hoş, korkuları yoktu, onun durumunu sağlama bağlamışlardı. Bécu ise, korucu palaskasını silip parlatmış, o da gelmişti; Bécu kadını, ağlıyor diye, tokatlayacağını söylüyordu. Ne oluyordu sanki? Delphin yurt hizmetine yaramaz mıydı? Oğlana gelince, onun umurunda değildi, iyi bir sayı çekeceğine emin olduğunu söylüyordu. Delikanlıların dokuzu bir araya gelinceye kadar tam bir saat vakit geçti, toplandıkları zaman Lequeu, onlara bayrağı teslim etti. Bayrağı taşımak şerefi kime düşeceğini tâyin için münakaşa ettiler. Her zaman, en uzun boylu, en güçlü kuvvetli hangisi ise o taşırdı, o sebeple,

Delphin üzerinde anlaştılar. Delphin şaşalar gibi oldu, iri yumruklarına rağmen aslında utangaçtı, alışmadığı şeylerden ürkerdi. O upuzun sırık, kolları arasında bir fazlalıktı! Allah vere de uğursuzluk getirmeseydi.

Sokağın iki köşesinde, her biri kendi meyhanesinde, Flore'la Coelina, akşam için temizlik yapıyorlar, son bir süpürge vuruyorlardı. Macqueron, kapısının önüne çıkmış, tasalı tasalı bakındığı sırada, Lengaigne de kendi kapısının önüne çıktı, alay etmeğe başladı. Lengaigne memnundu; zira reji kolcuları, iki gün evvel, rakibinin odunluğunda gizli dört fıçı şarabı müsadere etmişlerdi, bu çirkin hâdise onu belediye reisliğinden istifaya mecbur etmişti; imzasız ihbar mektubunu gönderenin Lengaigne olduğu mahakkaktı, bundan hiç kimse şüphe etmiyordu. Bu felâket yetmiyormuş gibi, bir başka mesele daha vardı ki Macqueron'u kudurtuyordu; kızı Berthe, araba yapıcısının oğluyla o kadar dile düşmüştü ki, Macqueron, öteden beri istemediği bir adama, kızını nihayet vermeğe mecbur olmuştu. Çeşme başında, kadınlar bir haftadır, kızının düğününden, babasının dâvasından başka lâf etmiyorlardı. Para cezası muhakkaktı, belki işin içinde hapis de olacaktı. Onun için, komşusunun hakaretli gülüşü karşısında, Macqueron, başkalarının da gülmeye başladığını görüp sıkılarak, içeri çekilmeyi tercih etti.

O sırada, Delphin bayrağı yakalamıştı, trampete tekrar çalmağa başladı; Nénesse, adımlarını Delphin'e uydurdu, öbür yedi delikanlı da, onları takibettiler. Dümdüz yolda ilerleyen küçük bir müfreze teşkil ediyorlardı. Birkaç haşarı peşlerinden koşuştu, ana babalardan bazısı, Delhomme'lar, Bécu, daha başkaları, kasabanın nihayetine kadar yürüdüler. Bécu kadın, kocasından yakayı sıyırınca hemen koştu, gizlice kiliseye sokuldu; sonra, orada yapyalnız olduğunu görünce, sofu bir kadın olmadığı halde, ağlayarak diz çöktü, oğluna iyi bir sayı nasibetmesi için Allaha yalvarmağa başladı. Bir saatten fazla, hep bu suzişli duayı geveledi. Bayrak, uzakta, Cloyes tarafında, yavaş yavaş gözden silinmiş, trampetenin sesi, havaya karışıp kaybolmuştu.

Doktor Finet, ancak saat ona doğru gözüktü, Françoise'ı hâlâ hayatta görünce pek şaşırdı, çünkü, defin ruhsatiyesini yazmaktan başka bir iş görmeyeceğini sanıyordu. Yarayı muayene etti, başını salladı, zihni kendisine anlatılan masalla meşguldü, bununla beraber bir şeyden şüphe ettiği de yoktu. Vakayı kendisine tekrar anlattılar. Nasıl olmuştu da, zavallı kadın, tırpanın sivri ucu üzerine böyle düşmüştü? Bu dikkatsizliğe pek üzüldü, defin ruhsatı vermek üzere tekrar gelmek icabedeceğini düşünüp canı sıkılarak, çıkıp gitti. Fakat Jean, tasalı idi, gözlerini Françoise'a dik-

miş oturuyor, Françoise, kocasının, bakışlarıyla kendisine sual sorduğunu hisseder etmez, gözlerini kapıyor, susuyordu. Jean, ortada bir yalan döndüğünü, karısının, kendisinden bir şey gizlediğini tahmin ediyordu. Şafak söker sökmez, bir aralık fırlamış, işi anlamak için tepedeki yonca tarlasına koşmuştu; bâriz hiçbir şey görmemişti, geceki selli yağmur ayak izlerini silmişti, bir noktada otlar çiğnenmişti, herhalde Françoise'ın düştüğü yer orası idi. Dooktor gittikten sonra, hastanın başucuna tekrar oturdu; Frimat kadın yemeğe gitmişti, la Grande da evini yoklamak için ortadan kaybolmuştu, Jean, Françoise'la yalnız kalmıştı.

— Söyle bakayım, rahatsız mısın?

Françoise gözlerini yumdu, cevap vermedi.

— Benden bir şey saklamıyor musun, söyle bakayım?

Françoise, zahmetle, hafif hafif nefes almasa ölmüş sanılabilirdi. Bir gün evvelinden beri, taş kesilmiş, dili tutulmuş gibi, sırtüstü yatıyordu. Şiddetli bir nöbet içinde ateşler gibi yandığı halde, ağzından lâkırdı kaçıracağından öyle korkuyordu ki, iradesi, hummaya karşı âdeta direliyor, karşı koyuyordu. Öteden beri acayip bir huyu vardı, herkesin dediği gibi dikkafalı idi, Fouan'lara mahsus bir dikkafalılığı vardı, herkesin yaptığını yapmaz, herkesi hay-

retler içinde bırakan fikirler taşırdı. Belki de, kinden de, intikam ihtiyacından da daha kuvvetli, aileye has derin bir duygu ile hareket ediyordu. Mademki ölecekti, hakikati söylemek neye yarardı? Bunlar, aile arasında kalacak, hepsinin filiz verdiği toprak köşesine gömülecek şeylerdi, ne pahasına olursa olsun, asla bir yabancı yanında ortaya serilmesi caiz olmayan şeylerdi; o yabancı Jean'dı, aşkla sevmediği, çocuğunu, sanki karnında büyütmeğe başladığı için cezalanmış gibi doğurmadan ahrete götürdüğü adamdı.

Jean, Françoise'ı can çekişir bir halde eve getireli beri, vasiyetnameyi düşünüyordu. Karısı bu yaradan ölürse, kendisine yalnız ev eşyasının ve paranın, konsolun gözünde duran yüz yirmi yedi frangın yarısı kalacağı, bütün gece aklından çıkmamıştı. Karısını çok seviyordu, ölmesin diye kendi canından can vermeğe hazırdı; fakat onunla beraber toprağı da, evi de kaybedeceğini düşündükçe kederi artıyordu. Lâkin, o ana kadar, ağzım açıp bu lâfı söylemeğe cesaret edememişti. Çok zor işti, hem de oda hep kalabalıktı. Nihayet, kazanın ne şekilde olduğunu öğrenemeyeceğini anlayınca, kararını verdi, öteki meseleyi açtı:

— Bir vasiyetin filân vardır, belki.

Françoise kaskatı yatıyordu, işitmemiş gi-

bi göründü. Kapalı gözlerinde, hareketsiz yüzünde hiçbir ifade belirmiyordu.

— Kızkardeşin için söylüyorum hani, şayet sana bir hal olursa... Kâğıt şurada, konsolda duruyor.

Damgalı kâğıdı getirdi, titremeğe başlayan bir sesle devam etti:

—Ha? Sana yardım edeyim mi? Bakalım, yazı yazacak kadar kuvvetin yerinde mi... Menfaatimi düşündüğümden değil ha! Sana bunca fenalık etmiş insanlara belki bir şey bırakmak istemezsin diye düşünüyorum da, sırf ondan.

Françoise'm göz kapaklarındaki hafif bir seğirti, sözlerini işittiğini Jean'a anlattı. İşittiği halde cevap vermediğine göre, demek ki reddediyordu, öyle mi? Jean, bir şey anlayamadı, şaşırdı kaldı. Daha dört tahta arasına tıkılmadan niçin böyle ölü taklidi yaptığını sorsalar, belki Françoise kendisi de söyleyemezdi. Toprakla ev, hayatından, bir yolcu gibi tesadüfen gelip geçen bu adamın malı değildi. Jean'a bir şey borçlu değildi, çocuk da onunla beraber gidiyordu. Mülk, ne sıfatla ailenin elinden çıkacaktı? Françoise'ın hakkaniyet fikri, o çocukça, inatçı fikri isyan ediyordu. Bu benim, bu senin, ayrılalım, hoşça kal, diye düşünüyordu. Evet, bu şeyleri düşünüyor, daha müphem, başka şeyler de düşünüyor, kızkardeşi Lise'i,

uzaklarda, silikleşmiş bir hayal halinde görüyor, gözünün önünde yalnız Buteau kalıyor, döğüşlere rağmen onu seviyor, özlüyor, affediyordu.

Fakat Jean öfkelendi, toprak hırsı ona da geçmiş, onu da zehirlemişti. Françoise'ı yerinde doğrulttu, yatağında oturtmak istedi, eline bir kalem tutuşturmağa çalıştı.

— Olur şey mi bu canım?... Onları benden fazla mı seviyorsun, bütün mal, mülk o alçaklara mı kalacak?

O zaman, Françoise nihayet gözlerini açtı, başını çevirip baktı, bu bakış Jean'ı berbadetti. Françoise öleceğini biliyordu, daha büyümüş iri gözlerinde, bunun sonsuz ye'si okunuyordu. Jean kendisine niçin böyle eziyet ediyordu? Onun istediği şeyi yapamazdı, yapmak istemiyordu. Yalnız, can acısıyla, boğuk boğuk inlemişti. Sonra, tekrar yatağa serildi, göz kapakları tekrar örtüldü, başı, yastığın ortasında, tekrar hareketsizleşti.

Jean, yaptığı haşinlikten öyle utanmış, içini öyle bir üzüntü kaplamıştı ki, la Grande dönüp geldiği zaman, damgalı kâğıdı hâlâ elinde tutuyordu. La Grande meseleyi anladı, Jean'ı bir kenara çekti, Françoise'm bir vasiyetnamesi olup olmadığını sordu. Jean, yalan söylediği için dili dolaşarak, var dedi, Françoise'ı

rahatsız etmesinler diye, kâğıdı sakladığını söyledi. La Grande, bu hareketi uygun bulmuş gibi gözüktü, hâlâ Buteau'larm tarafını tutuyor, mirasa onlar konarlarsa rezaletler çıkacağını tahmin ediyordu. Masanın başına oturdu, örgüsüne tekrar koyuldu, yüksek sesle konuştu:

— Ben kimseye zarar verecek değilim, tabii... Vasiyetnamem çoktan beri hazır. Herkesin payını ayırdım, birinden birine fazla bir şey verecek olursam çok namussuzluk etmiş olurum... Vasiyet nameme sizi de yazdım, evlatlarım. O da olacak, günün birinde o da olacak!

Aile efradına bu sözü her gün söylüyordu, alışkanlıkla, şimdi bu ölüm döşeğinin başında da aynı şeyi tekrarlıyordu. Kendisi öldükten sonra, kalanlara biribirini yedirecek olan mahut vasiyetnameyi düşündükçe, her defasında, içinden fıkır fıkır gülme geliyordu. Vasiyetnamede bir tek madde yoktu ki, dâva mevzuu olması ihtimali düşünülerek yazılmış bulunmasın.

— Ah! İnsan, malını ahrete beraber götürebilse, dedi. Ama, mademki götüremiyor, elbette başkalarına yarayacak.

Derken, Frimat kadın da geldi, masanın öteki başına, la Grande'm karşısına oturdu. O

da bir şey örüyordu. Öğleden sonraki saatler birer birer geçti, iki kocakarı sakin sakin konuşuyorlardı, Jean yerinde duramıyor, feci bir intiraz içinde, dolaşıyor, çıkıyor, giriyordu. Doktor, yapacak bir şey olmadığını söylemişti, bir şey yapmıyorlardı.

Önce, Frimat kadın, Sourdeau ustanın çağrılmamış olmasına eseflendi; Bazoches'lu bir çıkıkçı olan adam, yaraları da iyi ediyordu. Bir şeyler okuyor, bir üfleyişte yara kapanıyordu.

La Grande, saygılı bir tavır almıştı.

— Yaman bir adam! dedi. Lorillon'ların göğüs tahtasını yerine o oturttu... Lorillon babanın göğüs tahtası batmıştı. İçeri doğru kıvrılıyor, midesine batıyordu, adam halsizlikten ölecekti. İşin kötüsü, günün birinde, Lorillon ana da bu berbat hastalığa yakalandı, malûm ya saridir. Derken kızları, damatları, üç çocukları, hepsi bu derde yakalandı... Eğer Sourdeau ustayı getirtmeselerdi, Allah bilir hepsi kuyruğu titretiyordu; adam, bağa bir tarakla midelerini sıvazlıya sıvazlıya göğüs tahtalarını yerlerine oturttu.

Öbür kocakarı, onun verdiği tafsilâtı, başını sallayarak tasdik ediyordu; malûm şeylerdi bunlar, münakaşa edilecek tarafı yoktu. Kendisi de başka bir vaka zikretti.

— Budin'lerin kızının sıtmasını da Sourdeau usta iyi eti, bir güvercini, diri diri ikiye ayırdı, başına yapıştırdı, kız iyi oldu.

Yatağın yanında sersem sersem duran Jean'a döndü:

— Ben sizin yerinizde olsam onu çağırırım. Belki daha iş işten geçmemiştir.

Fakat Jean, bir öfke hareketi yaptı. Şehirlerde yaşamanın verdiği gurur onu bozmuştu, böyle şeylere inanmıyordu. İki kadın, uzun müddet devam ettiler, biribirlerine ilâçlar tarif ettiler; hasır altına maydanoz koymak böbrek sancısına iyi geliyordu, cepte üç tane meşe palamutu taşımak şişi dindiriyordu, ayışığında gecelmiş bir bardak su aç karnına içilince, yeli dağıtıyordu. Frimat kadın, birdenbire:

— Baksanıza kuzum, dedi, Sourdeau ustayı çağırmadınız madem, bari papaz efendiyi getirelim.

Jean aynı öfkeli hareketi yaptı, la Grande dudaklarını büzdü.

— Amma yaptınız! Papaz efendinin elinden ne gelecek?

— Her zaman ne geliyorsa o!... Okur üfler, bazan işe yarar bu.

La Grande, artık böyle şeylere kimsenin inanmadığını söylemek ister gibi omuz silkti.

Herkes, kendi yerini bilmeliydi. Allah kendi evinde, insanlar kendi evinde oturmalı idiler.

Biraz sustuktan sonra:

— Zaten, papaz çağrılsa da gelmez, hasta, dedi... Bécu kadın biraz evvel bana söyledi, çarşamba günü, araba ile gidecekmiş, doktor, eğer götürmezseniz Rognes'da mutlaka ölür, demiş.

Gerçekten, rahip Madeline, iki buçuk senedir papazlığını yaptığı bu kasabada, günden güne eriyordu. Memleket hasreti, Auvergnes'deki dağlarına duyduğu ümitsiz hasret, yüreğini kasvetle dolduran bu ucsuz bucaksız, yamyassı Beauce ovası karşısında, onu her gün biraz daha fazla kemirmişti. Ne bir ağaç, ne bir kaya vardı, o dağlık yerlerde çağlayanlar halinde şarıl şarıl akan billûr sular yerine, burada yosunlu, durgun su birikintileri vardı. Papazın gözlerinin feri kaçıyordu, daha fazla sıskalaşmıştı, veremden ölüyor diyorlardı. Bari, cemaatinden bir parça teselli bulsaydı! Fakat çok itikatlı insanlar olan eski cemaatinden ayrıldıktan sonra, dinsizlik yüzünden bozulan, sırf şekilden ibaret dinî merasime değer veren bu yeni memleket, onun çekingen ve endişeli ruhunu üzüyordu. Kadınlar, yaygaralarıyla onu sersemletiyorlar, âyini onun yerine kendileri idare edecek derecede za'fından faydalanıyor-

lar, onu şaşkına çeviriyorlar, hep istemeye istemeye günaha gireceği korkusuyla vesvese içinde bırakıyorlardı. Son bir darbeye daha uğraması mukadderdi. Noel günü, Meryem kızlarından birinin, kilisede ağrısı tuttu. Bu kepazeliğin olduğu günden beri, rahip Madeline sürükleniyordu, onu, ölüm halinde Auvergnes'e geri götürmeğe çaresiz razı olmuşlardı.

Frimat kadın:

— Desenize, yine papazsız kaldık öyleyse, dedi. Bakalım rahip Godard tekrar gelmek isteyecek mi?

La Grande:

— Aman, nadan herif! diye haykırdı. Nemrutluktan geberecek!

O sırada Fanny içeri girince sustular. Bir gün evvel de gelmişti, aileden, uğrayan bir o vardı; şimdi, hastadan haber almak için tekrar geliyordu. Jean, titreyen eliyle, ona sadece Françoise'ı göstermekle yetindi. Acıklı bir sükût oldu. Sonra Fanny sesini alçattı, hasta, ablasını istedi mi diye sordu. Hayır, Lise sanki mevcut değilmiş gibi, Françoise onun adını bile anmıyordu. Şaşılacak şeydi, çünkü insan ne kadar dargın olursa olsun ölüm ölümdü. Ahrete gitmeden evvel barışılmazsa, ne zaman barışırlardı?

La Grande, bu meselenin Françoise'a sorulması fikrini ileri sürdü. Kalktı, eğildi:

— Söyle, yavrum, Lise'i ister misin?

Ölüm halindeki hasta kımıldamadı. Yalnız, kapalı göz kapaklarında, pek belli belirsiz bir ürperme oldu.

— Belki de gelip beni alsınlar diye bekliyordur. Ben gidiyorum.

Bunun üzerine, Françoise, gözlerini yine açmadan, başını yastıkta, ağır ağır iki tarafa sallayarak, hayır, dedi. Jean, onun bu arzusuna saygı gösterilmesini istedi. Kadınların üçü de tekrar oturdular. Şimdi, Lise'in kendiliğinden gelmemesine şaşıyorlardı. Ailelerde bazan çok inatçı insanlar bulunuyordu.

Fanny, içini çekerek :

— Ah! Üzüntü bir tane değil ki! dedi. Meselâ bugün, sabahtan beri, şu kur'a yüzünden kendime malik değilim, mânası da yok, çünkü Nénesse'in askere gitmeyeceğini biliyorum.

Frimat kadın :

— Evet, evet, diye mırıldandı, ama, ne de olsa adamın yüreği çarpıyor.

Can çekişen Françoise'ı tekrar unutular. Talihten bahsediyorlardı, gidecek delikanlılar. dan, gitmeyecek delikanlılardan bahsediyorlar-

dı. Saat üçtü, kur'a çekmeğe giden gençler, en erken, saat beş sularında geleceklerdi, ona rağmen daha şimdiden birtakım haberler dolaşmağa başlamıştı, bu haberler, nasıl olduğu bilinmeden, kasabadan kasabaya uçan o bir nevi hava telgrafıyla Cloyes'dan gelmişti. Briquet'lerin oğlu 13 numarayı çekmişti. Talihsizlik! Couillot'ların oğluna 206 numara çıkmıştı, muhakkak ki iyi bir numara idi! Fakat ötekiler üzerinde anlaşamıyorlardı, haberler birbirine aykırı idi, bu da heyecanı son derece artırıyordu. Ne Delphin'e dair bir haber vardı, ne Nénesse'e dair.

Fanny, yine :

— Aman, yüreğim fena oluyor, deli miyim neyim! dedi.

O sırada oradan geçmekte olan Bécu kadını çağırdılar. Tekrar kiliseye gitmişti, cansız bir vücut gibi oradan oraya dolaşıyordu; endişesi öyle artıyordu ki, durup konuşmadı bile.

— Artık duramayacağım, karşıcı gideceğim.

Jean, pencerenin önünde duruyor, dalgın gözlerle dışarıya bakıyor, onları dinlemiyordu. İhtiyar Fouan'm, çifte sopasına dayanarak evin etrafında dolaştığını, sabahtan beri birkaç defa görmüştü. Birdenbire, onu bir kere daha gördü;

yüzünü pencerelerden birine yapıştırmış, odanın içini görmeğe uğraşıyordu; o zaman, Jean pencereyi açtı, ihtiyar fena halde şaşaladı, dili dolaşarak, hastanın hatırını sordu. Hasta çok fena idi, ölecekti. Bunun üzerine, Fouan başını uzattı, uzaktan Françoise'a öyle uzun uzun baktı ki oradan ayrılamıyor gibi idi.

Fanny ile la Grande, Fouan'ı görünce, Lise'i çağırtmağı tekrar düşündüler. İki taraf da biraz gayret göstermeli idi, bu iş böyle bitemezdi. Fakat, Lise'i çağırmak vazifesini kendisine vermek istedikleri zaman, ihtiyar korktu, titriye titriye uzaklaştı. Homurdanıyor, konuşmaya konuşmaya hamlaşan dişsiz ağzının içinde kelimeler geveliyordu.

— Olmaz... Olmaz... Kabil değil...

Onun bu korkusu Jean'ın dikkatini çekti, kadınlar, bu işten vazgeçtiklerini gösteren bir hareket yaptılar. Netice itibariyle, bu, iki kardeşi ilgilendiren bir şeydi, onları zorla barıştıracak değillerdi. O sırada, bir gürültü işitildi; önce, iri bir sinek vızıltısı gibi hafif duyulan bu gürültü, gitgide arttı. Ağaçlar arasında esen bir rüzgâr sesini andırdı. Bunu duyunca Fanny yerinden sıçradı:

— Trampete, değil mi?... Geliyorlar, Allaha ısmarladık.

Kuzeni son bir defa daha öpmeğe bile lüzum görmeden çıkıp gitti.

La Grande'la Frimat kadın da, gelenleri seyretmek için kapının önüne çıkmışlardı. Odada, Jean'la Françoise yalnız kaldılar; Françoise, kımıldamadan, ağzını açmadan, öyle yatmakta inadediyor, belki her şeyi işitiyor, kovuğuna sinmiş bir hayvan gibi ölmek istiyor; Jean, açık pencerenin önünde ayakta duruyor, kararsızlık içinde kıvranıyor, insanlardan, eşyadan, ucsuz bucaksız tekmil ovadan geliyormuş gibi duyduğu bir kedere gömülüyordu. Ah, bu trampere sesi! Nasıl artıyor, varlığında nasıl akisler uyandırıyordu; durmadan öten bu trampete, onun bugünkü yasına, eski hâtıralarını karıştırıyor, kışlaları, muharebeleri, kendilerini sevecek ne karısı, ne çocukları bulunan biçarelerin sefil hayatını katıyordu!

Bayrak, uzakta, alacakaranlığın loşlaştırdığı düz yol üzerinde gözükür gözükmez, bir sürü mahalle çocuğu, kur'a çeken delikanlıları karşılamağa koştu, kasaba methalinde, analar babalar bir küme teşkil ettiler. Delikanlıların dokuzu da, trampeteci de adamakıllı sarhoştular, üç renkli fiyongalar takınmışlar, akşam garipliğinde, avaz avaz bir şarkı okuyorlardı, çoğu, çektiği numarayı, iğne ile şapkasına iliştirmişti. Kasabaya yaklaşınca daha yüksek sesle bağırmağa başladılar, caka satmak için, talimli bir yürüyüşle girdiler.

Bayrak hâlâ Delphin'in elindeydi. Fakat onu, lüzumuna bir türlü akıl erdiremediği fuzuli bir paçavra gibi, omuzunda taşıyordu. Hali perişan, suratı asıktı, şarkı söylemiyordu, kasketine iğnelenmiş numarası yoktu. Bécu kadın onu görür görmez, yürüyüş halindeki kafile ile çarpışıp yere devrilmeyi göze alarak, titreye titreye atıldı.

— Ne haber? diye sordu.

Delphin, adımlarını yavaşlatmadan, pürhiddet, onu yan tarafa doğru itti.

— Kafa şişirme!

Bécu ilerlemişti, o da karısı kadar heyecanlı idi. Oğlunun söylediği sözü işitince, fazla bir şey sormadı; karısının hıçkıra hıçkıra ağladığını gördü, yurtseverlik taslamasına rağmen, kendisi de göz yaşlarını güçlükle zaptetti. Bécu kadına :

— Ne halt edeceksin? Yakalanmış işte! dedi.

İkisi de geride, ıssız yol üzerinde kaldılar, zahmetle yürüyerek kasabaya döndüler. Bécu, meşekkatli askerlik hayatını düşünüyor; karısı, iki defa gidip yalvardığı halde kendisine kulak asmayan Allaha öfkeleniyordu.

Nénesse'in şapkasında, kırmızılı mavili, koca bir 214 rakamı vardı. En yüksek rakam-

lardan biriydi, Nénesse, talihinin yaver olmasıyla övünüyor, bastonunu havaya kaldırıyor, tempo tutuyor, ötekilerin yabani seslerle okuduğu şarkıyı idare ediyordu. Fanny, numarayı görünce, sevineceği yerde, derin bir esef duydu. Ah! Bilseydiler, mösyö Baillehache'ın piyangosuna bin frank yatırmazlardı. Ama, Delhomme'lao, oğullarını, sanki büyük bir tehlikeden kurtulmuş gibi, yine de kucakladılar.

Nénesse :

— Bırakın beni be yahu! Can sıkıyorsunuz! diye haykırdı.

Kafile, ayaklanan kasabanın içinde, o sert yürüyüşüne devam ediyordu. Annelerle babalar, çocuklarının yanından kovulacaklarma emin oldukları için artık yaklaşmıyorlardı. Bütün bu hergeleler, askere gidenler de, gitmeyenler de, ağızlarını bozuyorlardı. Zaten, lâkırdı edecek halleri yoktu, gözleri yuvalarından fırlamıştı, içmeden olduğu kadar avaz avaz haykırmadan da sarhoştular. Burnu ile boru çalan ufak tefek bir maskara vardı ki, kötü bir sayı çekmişti; solgun benizli, morarmış gözlü iki gencin de, iyi sayı çekenler arasında oldukları muhakkaktı. Kafilenin başında çalınan o susmak bilmez trampete, onları Aigre suyunun dibine kadar götürse, hepsi, gık demeden suya dalacaklardı.

Nihayet, belediyenin önünde, Delphin, bayrağı geri verdi.

— Vay anasım be! Bıktım artık bu mendeburu taşımaktan, uğursuzluk getirdi bana!

Nénesse'in koluna yapıştı, onu çekip götürdü; ötekiler, Lengaigne'in meyhanesine doldular; analarıyla babaları, eş dost, etraflarını aldılar, nihayet neticeyi öğrendiler. Macqueron, bu kazancın rakibinin cebine gideceğini görüp canı sıkılmış, meyhanesinin kapısı önünde gözükmüştü.

Delphin, sert sert, tekrar :

— Gel, dedi. Sana tuhaf bir şey göstereceğim.

Nénesse onun peşisıra yürüdü. Meyhaneye dönüp içecek vakitleri daha vardı. O yezit trampete artık kulaklarını patlatmıyordu, gitgide karanlıklara gömülen ıssız yolda, yanyana böyle yürümek, kafalarını dinlendiriyordu. Arkadaşı, hiç de iç açıcı olmaması gereken düşüncelere dalıp sustuğu için, Nénesse ona büyük bir işten bahsetmeğe başladı. İki gün evvel, Chartres'da, eğlenmek için Juifs sokağına gitmiş, Charles'larm damadı Vaucogne'un, evi satmak istediğini öğrenmişti. Sermayelerine yiyim yeri olan böyle bir hergele, bu işi yürütemezdi. Fakat, tuttuğunu koparan, işin erbabı,

aklı başında, havyar kesmeyen bir insan, bu evi kalkındırırsa ne şeker gibi işti! İşin güzel tarafı, kendisi, yanında çalıştığı lokantacının orada, baloza bakıyor, kızların uygunsuzluk etmemelerine nezaret ediyordu, görülecek şeydi! Mesele, Charles'ları korkutmak, 19 numaralı evde çok büyük rezaletler yapıldığı için, evin neredeyse polis tarafından kapatılacağını anlatıp, oraya yok pahasına sahibolmaktı. Bu iş, toprağı ekip biçmekten daha iyi idi, hemencecik kibar bir zat oluverirdi, fena mıydı?

Delphin, dalgın dinliyor, işittikleri bir kulağından girip ötekinden çıkıyordu; Nénesse, yumruğu ile böğrünü dürtüp ona takılınca, yerinden sıçradı :

— İnsanda talih olunca oluyor, diye söylendi. Sen, hep annenin koltuklarını kabarttırmak için yaratılmışsın.

Böyle dedikten sonra yine sessizliğe gömüldü; Nénesse, işten anlayan bir adam gibi, eğer annesiyle babası, icabeden parayı verirlerse, 19 numaralı evde yapacağı ıslahatı anlatıyordu. Biraz gençti, fakat kendisinde gerçekten istidat duyuyordu. Tam o sırada, la Troille gözüne ilişti; karanlık yolda, yanlarından süzülüp geçiyor, kim bilir hangi zampara ile buluşmağa gidiyordu; Nénesse, kadınlara karşı nasıl serbestçe davrandığını göstermek için, yanından

geçerken, la Trouille'a, kuvvetli bir şaplak indirdi. La Trouille önce, bu şaplağa aynen mukabele etti; sonra, onu da, arkadaşını da tanıyınca :

— A! Siz misiniz?... Ne kadar büyümüşsünüz! dedi.

Vaktiyle oynadıkları oyunları hatırlıyor, gülüyordu. Üçünden en az değişen yine kendisiydi, yirmi bir yaşında olmasına rağmen hâlâ çocuk gibi idi, küçük kız çocuk göğsüne benziyen ufacık göğsü ile, bir kavak filizi gibi, hep kıvrak ve ince idi. Bu tesadüf hoşuna gittiği için, ikisini de, arka arkaya öptü.

— Hep dostuz, öyle değil mi ya?

Eğer delikanlılar isteseydiler, uzun zaman görüşmeyip sonra buluşanların kadeh tokuşturmaları gibi, sırf kavuşmanın sevinciyle, razı olacaktı.

Nénesse, ona takılmak için :

— Bana bak, dedi, Charles'ların evini satın almak ihtimalim var. Gelip orada çalışırmısm?

La Trouille'un gülmesi kalmadı, kız hüngür hüngür ağlamağa başladı. Dertlenmiş bir çocuk gibi :

— Aman, ne çirkin şey, ne çirkin şey! Seni artık sevmiyorum! dedi, yolun karanlıklarına daldı, gözden kayboldu.

Delphin, susup kalmıştı; sonra, azimli adımlarla tekrar yürümeğe başladı.

— Gelsene, sana tuhaf bir şey göstereceğim.

Adımlarını hızlandırdı, yoldan ayrılıp bağlara saptı, eve doğru yürüdü; papaz evi, yeni gelen köy papazına verildikten sonra, nahiye, korucuyu başka bir eve yerleştirmişti. Delphin, babasıyla beraber orada oturuyordu. Arkadaşını mutfağa soktu, bir mum yaktı; anasıyla babasının henüz eve dönmemiş olmalarına memnundu. Masanın üstüne iki tane bardakla bir şişe koydu :

— Bir iki kadeh içelim, dedi.

İçtikten sonra dilini şaklattı, ilâve etti :

— Bilmiş ol ki, bana çektirdikleri o kötü numara ile ellerine geçtiğimi zannediyorlarsa aldanıyorlar... Amcamız Michel öldüğü zaman, Orléans'a gidip üç gün kalmıştım da, kendi bucağımdan uzakta olduğum için öyle rahatsız olmuştum ki az daha geberiyordum. Bu sana mânasız görünür ama, ne yapayım, elimde değil, kökünden çıkarılınca kuruyan bir ağaç gibiyimdir ben... Bir de, beni askere alacaklar, cehennemin dibine, hiç bilmediğim yerlere gönderecekler ha? Yoo, yağma yok!

Nénesse, bu lâkırdıları, ondan birkaç defa dinlemişti; omuzlarını silkti.

— İnsan böyle söyler de, sonra yine gider... Jandarmalar necilik?

Delphin, cevap vermeden arkasına dönmüş, odun yarmak için kullanılan, duvara asılı bir nacağı sol eliyle oradan almıştı. Sonra, sağ elinin şahadet parmağını, masanın kenarına, fütursuzca koydu; sert bir vuruşla, parmağı kopardı.

— İşte, sana bunu gösterecektim... Korkak bir insan bunu yapabilir mi, yapamaz mı, başkalarına söylemeni istiyorum.

Nénesse, fena halde şaşırmıştı.

— Hay münasebetsiz hay! diye bağırdı. İnsan, kendi kendisini sakat eder mi? Sen erkek değilsin!

— Vız gelir!... Şimdi gelsin bakalım jandarmalar! Askere gitmeyeceğime eminim.

Kesilen parmağı yerden aldı, ocakta yanan kök ateşine fırlattı. Sonra, kıpkırmızı kana bulanmış elini silkti, mendili ile sardı, kanı durdurmak için bir sicimle sımsıkı bağladı.

— Şişeyi bitirmemize bu engel değil, sonra gidip ötekilerle buluşuruz... Sıhhatine!

— Sıhhatine!

Lengaigne'in meyhanesinde, dumandan ve harıltıdan, göz gözü görmüyor, kimsenin ne dediği belli olmuyordu. Kur'a çeken delikanlılardan başka, kıyamet gibi kalabalık vardı. Jésus-Christ ile arkadaşı Canon, Fouan babayı baştan çıkarmakla meşguldüler, üçü bir arada, bir litrelik bir rakı şişesinin başına geçip oturmuşlardı; Bécu, bulut gibi sarhoş olmuş, oğlunun talihsizliği yüzünden büsbütün kendinden geçmiş, masaya başını dayamış, horul horul uyuyordu; Delhomme'la Clou, bir parti piket oynuyorlardı; üstelik, Lequeu de oradaydı, başını bir kitaba eğmiş, gürültüye rağmen, okuyormuş gibi yapıyordu. Kadınlar arasında yine bir döğüş çıkmış, kafaları kızdırmıştı; Flore, bir testi soğuk su doldurmak için çeşme başına gitmiş, orada Coelina'ya rastgelmişti; Coelina, reji memurlarından para alıp komşuları gammazlıyorsun diye üstüne hücum etmiş, onu tırmalamıştı. Macqueron'la Lengaigne koşup gelmişlerdi; onların da çatışmasına ramak kalmıştı; Macqueron, tütün ıslatırken seni yakalattıracağım, diye Lengaigne'e yemin ediyor, Lengaigne, alay ediyor, istifasını onun yüzüne vuruyordu; yumruklarını sıkıp avaz avaz haykırmak zevki için, kavgaya herkes karışmıştı, iş o dereceye gelmişti ki, bir aralık, topyekûn bir boğazlaşma olacağından korkulmuştu. Sonra, patırtı yatışmıştı, fakat herkes öfkesini güç

zaptediyordu, herkeste bir döğüşme ihtiyacı vardı.

İlk kavga, az daha evin oğlu Victor'la kura çeken delikanlılar arasında patlak veriyordu. Victor, müddetini tamamlamış, çocukların karşısında caka satıyor, daha üst perdeden bağırıyor, onları saçma sapan iddialara teşvik ediyor, dudaklarına değdirmeden bir litre şarabı gırtlağına boşaltacağına, yahut, bir damlasını bile ağzı ile içmeden, bir bardak dolusu şarabı burnu ile sömüreceğine bahse giriyordu. Derken, Macqueron'ların, ve yakında evlenecek olan kızları Berthe'in lâfı olurken, birdenbire, Couillot'ların oğlu, N'en-a-pas ile alay etti, eski alay mevzuunu tekrar ele alarak maskaralığa başladı. Ertesi günü kocasına sormalı bakalım, orasında bir şeyler var mı, yok mu? Bu lâfı o kadar zamandan beri konuşuruz ki, artık kabak tadı verdi, dedi.

Vaktiyle, Berthe'in orasında bir şeyler bulunmadığını herkesten daha şiddetle iddia eden Victor'un birdenbire öfkelendiğini görüp hayret ettiler.

— Ey, yeter artık, var işte!

Bu sözü, bir haykırışma ile karşıladılar. Nereden gördün, koynuna mı girdin? diye sordular. Fakat Victor, katiyen inkâr etti. El sürmeden de pekâlâ görülebilirdi. İşin aslını öğ-

renmek ihtiyacını pek fazla duyduğu bir gün, bir biçimine getirmiş, görmüştü. Nasıl görmüştü? Bu, elâlemin üstüne vazife değildi.

— Namusum hakkı için söylüyorum, var!

Bunun üzerine kıyametler koptu; Couillot'ların oğlu bulut gibi sarhoştu, işin aslını bilmediği halde, sırf, onun sözünü kabul etmemiş olmak için, işi inada bindirdi, yok diye bağırmağa başladı. Victor, bar bar bağırıyor, vaktiyle ben de böyle söylüyordum, şimdi artık söylemiyorum; ama, o rezil, mendebur Macqueron'ları müdafaa etmek niyetiyle değil, hakikat inkâr edilemez, diyordu. Oğlanın üstüne hücum etti, elinden zorla kurtardılar.

— Var de ulan, yoksa seni gebertirim!

Buna rağmen, birçok kimselerin içinde bir şüphe kaldı. Lengaigne'lerin oğlunun bu kadar fazla öfkelenmesine kimse akıl erdiremiyordu, çünkü kadınlar hakkında sert davranırdı, murdar bir fuhuş hayatı yüzünden hastaneye düştüğü söylenen kızkardeşini alelen reddediyordu. Kokmuş Suzanne! Buraya gelip pis vücuduyla bizi zehirlemediğine iyi ediyor, diyordu!

Flore tekrar şarap getirdi, fakat, kadehler yeniden tokuşturulduğu halde, havada hâlâ küfürleşme ve tokatlaşma istidadı seziliyordu. Hiçbirisi, bırakıp yemeğe gitmek istemiyordu. İçerken, karın acıkmaz. Kur'a çekenler bir vatan şarkısı tutturdular, şarkı arasında, masa-

lara öyle yumruklar indiriyorlardı ki, içerde yanan üç petrol lâmbası, kekremsi kokulu dumanlarını tüttürerek göz kırpıştırıyordu. Nefesler daralıyordu. Delhomme'la Clou, arkalarındaki pencereyi açmak zorunda kaldılar. Tam o sırada Buteau içeri girdi, bir köşeye büzüldü. Her zamanki meydan okuyan hali yoktu, ufacık, bulanık gözlerini etrafta dolaştırıyor, herkese ayrı ayrı bakıyordu. Herhalde bir gün evvelinden beri kapalı oturduğu evinde daha fazla duramamış, ne olup bittiğini öğrenmek ihtiyacıyla havadis almağa gelmişti. Jésus-Christ ile Canon'u orada görünce şaşaladı, o kadar şaşaladı ki, Fouan babayı sarhoş ettikleri için kavga çıkarmaya bile kalkışmadı. Delhomme'u uzun uzun yokladı. Fakat, o müthiş gürültüden uyanmayan, sızıp kalmış Bécu, onu hepsinden daha fazla meşgul ediyordu. Acaba uyuyor mu idi, yoksa uyku taklidi mi yapıyordu? Onu dirseği ile dürttü, salyası koluna aktığını görünce biraz rahatladı. O zaman, bütün dikkatini okul öğretmeninde teksif etti; onun yüzünde gördüğü acayiplik dikkatini çekiyordu. Lequeu'nün yüzü her günkü gibi değildi, nesi vardı acaba?

Gerçekten, Lequeu, okuduğu kitaba dalmış gibi yapmakla beraber, vücudu şiddetli sarsıntılar geçiriyordu. Kur'a çekenlerin şarkıları, mânasız neşeleri onu çileden çıkartıyordu. Kendini yine tuttu:

— Hayvanoğlu hayvanlar! diye söylendi.

Birkaç aydır, Lequeu'nün nahiyedeki durumu bozuluyordu. Çocuklara karşı öteden beri haşin ve kaba davranmış, tokatı attığı gibi, gidin babanızın gübreliğine diye kovmuştu. Fakat öfkeciliği artıyordu, küçük bir kızın kulağını, cetvelle vurup yarmış, başına dert açmıştı. Çocuk velileri dilekçe verip, onun yerine başka bir öğretmen gönderilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine, bir de, Berthe Macqueron'un kocaya varması, eskiden beri beslediği bir ümidi, gerçekleşmek üzere olduğunu zannettiği uzak ihtimalleri mahvetmişti. Ah! Bu köylüler, bu murdar döl, kızlarını kendisinden esirgiyordu, bir piçkurusunun kulağı yüzünden, onu ekmeğinden edecekti!

Birdenbire sanki sınıfta imiş gibi, kitabını avucuna çarptı, kur'a çeken delikanlılara haykırdı:

— Biraz susun be!... Prusyalılara beyninizi patlattırmak pek mi hoş geliyor size?

Herkes hayret etti, gözler ondan tarafa döndü. Ne münasebet, tabii hoş gelmiyordu. Hepsi bu sözü tasdik ettiler. Delhomme, herkesin kendi tarlasını müdafaa etmesi fikrini ileri sürdü. Eğer Prusyahlar Beauce'a gelecek olurlarsa, Beauce'luların korkak insanlar olmadıklarını göreceklerdi. Ama, başkalarının tarlala-

rını müdafaaya gitmek, yooo, bu hoş bir şey değildi işte!

Tam o sırada, Delphin, yüzü kıpkırmızı, gözleri humma ateşi saçarak, Nénesse'le birlikte gelmişti. Bu sözü işitti, arkadaşlarıyla birlikte bir masaya oturdu, bağırdı:

— Doğru, dedi, gelsinler bakalım şu Prusyalılar, gelecekleri varsa görecekleri de var!

Eline sicimle sarılı bezi görmüşlerdi, nedir diye sordular. Bir şey değil, parmağım kesildi, diye cevap verdi. Öteki eliyle şiddetli bir yumruk indirdi, masayı sarstı, bir litre şarap ısmarladı.

Canon'la Jésus-Christ, bu çocuklara öfkelenmeden, hallerine acıyarak, tepeden bakıyorlardı. Onlar da, böyle neşelenmek için insanın genç olması, hem de pek enayi olması icabettiği fikrindeydiler. Hattâ Canon, beşeriyetin müstakbel saadetini düzenlemek tasarısı ile, rikkate geldi. Çenesini avuçları arasına aldı, fikrini açıkça söyledi:

— Harb ha, Allah kahretsin harbi, artık efendiliği ele almamızın zamanı geldi... Plânımı biliyorsunuz. Ne askerlik var, ne vergi. Herkes, mümkün mertebe az çalışacak, ama istahlarını tamamıyla giderecek... Hem de bu olacak ha, bizimle birlik olursanız, paracıklarınızı da, yavrularınızı da yanınızda alıkoyacağınız gün yaklaşıyor.

Jésus-Christ bu sözleri yerinde buluyordu; o sırada, artık, kendini tutamayan Lequeu, patladı:

— Haydi oradan palavracı! Mahut yeryüzü cenneti, değil mi, elâlemi, ister istemez mesut etmek teranesi değil mi? Masal bunlar, masal! Bizim memlekette böyle şey olabilir mi? Fazla çürümüş, kokmuş insanlarız biz! Önce vahşiler, kazaklar yahut Çinliler gelip bizi temizlemeli ki, sonra!

Bu sefer, o kadar fazla hayret ettiler ki, tam bir sessizlik oldu. Bu da nesiydi? Bu sinsi herif, ne düşündüğünü hiçbir zaman belli etmeyen, erkekliğini göstermek sırası gelince âmirlerinin korkusundan sıvışıp giden bu ödlek herif konuşuyordu ha? Hepsi dinliyorlardı, hele Buteau, sanki bir şeylerin asıl mesele ile bir münasebeti olabilirmiş gibi, endişe içinde, onun ne söyleyeceğini bekliyordu. Pencere açılınca duman çıkmıştı, gecenin rutubetli ılıklığı içeri doluyordu, uzakta, uyuklayan kırların, karanlıklar içindeki engin sükûnu hissediliyordu. Okul öğretmeni, on seneden beri sürüp giden korkak ihtiyatkârlığı ile hep içine attığı şeyleri şimdi ortaya döküyor, artık hiçbir şeye aldırış etmiyor, mahvolan hayatının uyandırdığı tehevvürle, nihayet, yüreğini dolduran kini boşaltıyordu.

— Siz buradaki insanları boğalarından daha mı hayvan zannediyorsunuz da, tarla kuşları kebap olup gökten ağızlarına düşecek diye martaval atıyorsunuz?... Ayol, siz daha dolabınızı kurmadan, toprak hapı yutacak, her şey mahvolacak!

O zamana kadar adamına rastlamamış olan Canon, bu şiddetli hücum karşısında, gözle görülürcesine sarsıldı. Eski teranesini tutturup Paristeki efendilerden, bütün toprağın devlet eline geçmesinden, fen dairesinde ziraatten bahsetmeğe yeltendi. Beriki, onun sözünü kesti:

— Biliyorum, zırva şeyler!... Siz o ziraati denemeğe çalıştığınız zaman, Fransa toprakları, Amerikan buğdayı altında çoktan gömülüp kaybolmuş bulunacak... Bakın işte! Şu okuduğum küçük kitap, tesadüf, bu işe dair tafsilât veriyor. Eeey, kuzum! Köylülerimiz uykuya yatabilirler, mum söndü!

Sonra, öğrencilere ders verir gibi bir sesle, Amerika buğdayından bahsetti. Orada, tekmil Beauce ovası, kuru bir toprak gibi içinde kaybolacak kadar ucsuz bucaksız, ülkeler kadar geniş ovalar vardı; öyle bereketli topraklar vardı ki, gübre serpilecek yerde, bir hazırlık mahsuluyle yormak icabediyordu, buna rağmen iki mahsul veriyorlardı; şubelere ayrılmış otuz

bin hektarlık çiftlikler vardı, bu şubeler de bölümlere taksim edilmişti, her şube bir sürveyanın, her bölüm bir çavuşun nezareti altında idi, hepsinin, işçilere, hayvanlara, ziraat aletlerine mahsus barakaları, mutfakları vardı; ilkbaharda devşirilen toprak işçi bölükleri, seferî ordu halinde teşkilâtlandırılıyor, açık havada yaşıyor, barındırılıyor, besleniyor, çamaşırı yıkanıyor, ilâcı veriliyor, sonbaharda bırakılıyordu; sürülüp ekilecek kilometrelerce çizi, biçilecek, ucu bucağı gözükmeyen başak deryaları vardı, işçinin vazifesi nezaret etmekten ibaretti, bütün işi makine yapıyordu, keskin ağızlı tekerlekler bıçaklar takılmış çifte mekanizmalı sabanlar, tohum ekme ve ot ayıklama makineleri, hem hasat yapan hem demet bağlayan makineler, saman vinci ve çuval doldurma tertibatı bulunan lokomobilli harman makineleri ile iş görülüyordu; köylüler birer makinistti, her makinenin peşinden atlı bir işçi bölüğü gidiyor, bir cıvatayı sıkıştırmak, bir somunu değiştirmek, bir aleti tamir etmek için attan inmeğe daima hazır bulunuyordu; hâsılı, toprak, maliyeciler tarafından işletilen bir banka haline gelmişti; toprak haraca kesilmişti, dibinden traş ediliyor, fennin şahsiyetsiz ve maddi kudretine, insanın sevgisinden ve kollarından esirgediği şeyin on mislini veriyordu.

Lequeu devam etti:

— Siz ki hiçbir şey bilmiyorsunuz, hiçbir şey istemiyorsunuz, basmakalıp işinizin içinde küflenip oturuyorsunuz, bir de kalkmış, iki paralık aletlerinizle, mücadele edeceğinizi umuyorsunuz ha? Aklınıza şaşayım! Oradan gelen buğdaya diz boyu gömülmüşsünüz! Daha da artacak, gemiler her gün biraz daha fazla getiriyor. Biraz bekleyin, karnınıza kadar buğdaya gömüleceksiniz, sonra omuzlarınıza kadar, sonra ağzınıza kadar, daha sonra başınızdan aşacak! Nehir olacak, sel olacak, etrafa taşacak, hepiniz de altında gebereceksiniz!

Köylüler, yabancı buğdayın böyle istilâsı altında kalacaklarını göz önüne getirince telaşa kapılmışlar, gözlerini testekerlek açmış, bakıyorlardı. Daha şimdiden bunun acısını duyuyorlardı, bu herifin haber verdiği gibi, sahiden, Amerikan buğdayı ile boğulacaklar, sürüklenip gidecekler miydi? Manzara, gözlerinin önünde maddileşiyordu. Rognes, tarlaları, tekmil Beauce ovası, o buğday deryasına gömülüp gidiyordu.

Delhome, yutkundu.

— Hayır, hayır, katiyen! diye haykırdı, hükümet bizi korur!

Lequeu, istihfafla devam etti:

— Hükümet, tamam, buldun! Hükümet evvelâ kendini korusun da!... Asıl gülünç tarafı, mösyö Rochefontaine'i saylav seçmeniz. La Borderie'nin sahibi, mösyö de Chédeville'i isterken, hiç değilse mâkul hareket ediyordu... Hoş, ha o olmuş, ha öteki, ikisi de bu çaresiz derde deva olamaz. Hiçbir meclis, ecnebi buğdayına, gereği kadar fazla munzam vergi koymağa cesaret edemez, himaye sizi kurtaramaz, hapı yuttunuz, haydi hoşça kalın!

Bunun üzerine, bir harıltıdır koptu, hep birden konuşuyorlardı. Bu Allahın belâsı buğdayın memlekete girmesine mâni olamayacaklar mıydı? Gidip, gemileri limanlarda batıracaklardı, buğday getirenleri tüfekle karşılayacaklardı. Sesleri titremeğe başlıyordu; kendilerini bu bolluktan, memleketi tehdideden bu ucuz ekmekten kurtarsınlar diye, neredeyse kollarını uzatıp ağlayacaklar, yalvaracaklardı. Okul öğretmeni de, bıyık altından gülerek mukabele ediyor, böylesi de görülmüş şey değil, diyordu; eskiden, biricik korku kıtlık korkusu idi, hep, yeteri kadar buğday bulunmayacak diye korkulurdu, şimdi haddinden fazla buğday bulunmasından korkulacak dereceye gelindiğine göre, memleket gerçekten hapı yutmuş olmak gerekti. Kendi sözleriyle kendisi mestoluyor, öfkeli itiraz seslerini bastırıyordu.

— Siz mahvolmuş bir dölsünüz, toprağa beslediğiniz budalaca sevgi sizi kemirmiş, evet esiri olup kaldığımız, uğrunda katil olmayı bile göze aldığınız bir karış toprak iptilâsı sizin zekânızı daraltmış! Asırlardan beri toprakla nikâhlısınız, o da sizi boyuna aldatıyor... Amerikaya baksanıza, çiftçi orada toprağın efendisidir. Onu oraya bağlayan hiçbir rabıta yok, ne aile, ne hâtıra. Tarlasının kuvveti tükenir tükenmez, bırakıp daha öteye gidiyor. Üç yüz fersah ötede, daha bereketli ovalar keşfedildiğini haber aldı mıydı, çadırını topladığı gibi gidip oraya yerleşiyor. Hâsılı, makineler sayesinde emir onda, toprak ona boyun eğiyor. Hür yaşıyor, zengin oluyor, halbuki sizler hem esirsiniz, hem de sefaletten canınız çıkıyor!

Buteau'nun benzi artıyordu. Lequeu, katillik lâfını ederken ona bakmıştı. Renk vermemeğe çalıştı.

— Olana çare yok. Öfkelenmek neye yarar, ne yapsak nafile diye siz kendiniz söylüyorsunuz.

Delhomme bu sözü yerinde buldu, sahneyi zevkle seyreden Lengaigne, Clou, Fouan, hattâ Delphin'le kur'a gençleri, hepsi, işin sonu dövüşe varacak ümidiyle tekrar gülüşmeğe başladılar. Canon'la Jésus-Christ, karalamacı adı taktıkları Lequeu'nün kendilerinden daha fazla

bağırdığını görüp canları sıkıldığı için, onlar da gülenlere katıldılar. Şimdi de köylülerle birlik oluyorlardı.

Canon omuz silkerek:

— Öfkelenmek budalalık olur, dedi. Teşkilâtlanmak lâzım.

Lequeu müthiş bir el hareketi yaptı:

— Pekâlâ, nihayet söylüyorum işte... Ben, ne var ne yok yıkılmasına taraftarım!

Benzi sapsarı olmuştu, bu sözü söylerken, sanki hepsini yere sermek için söylüyordu.

— Korkak herifler! Evet, köylüler, bütün köylüler korkak!... Düşünün bir kere, en kalabalık sınıf siz olduğunuz halde, şehirlerdeki burjuvalarla işçilere yiyim yeri oluyorsunuz! Olur iş değil be! Bir tek şeye hayıflanıyorum, babamla annemin köylü oluşuna. Belki onun için sizden daha fazla tiksiniyorum... Çünkü, hiç şüphe yok, isteseniz, efendilik sizde olurdu. Ama, neyleyeyim ki aranızda anlaşamıyorsunuz, biribirinizden ayrısınız, biribirinize güveniniz yok, cahilsiniz; bütün hilekârlığınızı, biribirinizi yemek için kullanıyorsunuz... Durgun su gibi dış görünüşünüzün altındaki gizli şey nedir bakayım? Siz, kokmuş su birikintileri gibi misiniz? O sular, bakınca derin sanılır da, içinde bir kedi boğamazsınız. Hem sinsi

kuvvet, istikbali yapacağı umulan kuvvet siz olun, hem de kütük gibi, kıpırdamadan oturun! Üstelik, insanı asıl çileden çıkartan şey, papazlara inancınız kalmayışı. Peki, eğer Allah yoksa, neden çekiniyorsunuz? Cehennem korkusu size engel olduğu müddetçe, yan gelip yatmanıza haydi akıl ersin; ama, şimdi, ne duruyorsunuz? Yağma etsenize, ortalığı ateşe versenize!... O işi hazırlayadurun, şimdi yapılacak daha kolay, daha eğlenceli bir iş var, grev ilân edin. Hepiniz paralı insanlarsınız, icabettiği kadar ayak direyebilirsiniz. Sırf kendi ihtiyaçlarınıza yetecek kadar ekip biçin, pazara hiçbir şey götürmeyin. Ne bir çuval buğday, ne bir ölçek patates. Paris, bakın nasıl açlıktan geberir! Aman Yarabbi, ne temizlik olur!

Sanki, uzaktan, karanlıkların derinliğinden soğuk bir rüzgâr esiyor, açık pencereden içeri giriyordu. Petrol lâmbaları, yüksek alevlerle yanıyor, tütüyordu. Gemi azıya alan Lequeu herkese çirkin çirkin iltifatlar yağdırmasına rağmen, hiç kimse onun sözünü kesmiyordu.

Kitabını bir masaya vurdu, bardaklar şıngırdadı; Lequeu, avazı çıktığı kadar haykırarak sözünü şöyle bitirdi:

— Size böyle diyorum ama, yüreğim rahat... Ne kadar korkak olursanız olun, zamanı gelince, her şeyi yıkıp devirecek yine sizler-

siniz. Çok defa bu böyle olmuştur, yine böyle olacak. Hele sefalet ve açlık, sizleri, kurtlar gibi şehirlere saldırtsın... Dışardan getirilen şu buğday, belki de buna vesile olacak, kıtlıklar tekrar başlayacak. İsyanlar, boğazlaşmalar hep buğday yüzünden olur... Evet, evet, şehirler ateşe verilip kökünden süpürülecek, köyler ıssız, topraklar bakımsız kalacak, çalılarla kaplanacak, kan akacak, dereler gibi kan akacak, ta ki o topraklar bizlerden sonra doğacak insanlara yine ekmek yetiştirebilsin!

Lequeu, kapıyı şiddetle açmıştı. Çıktı gitti. Arkasından, ortalığı kaplayan şaşkınlık arasında, bir ses yükseldi. Ah! Haydut, keratayı şişlemek lâzımdı! O zamana kadar ne sakin sakin oturan bir adamdı! Mutlaka deli olmuştu. Delhomme, her zamanki sükûnetini bırakmıştı, valiye mektup yazıp bu işi haber vereceğini söyledi; ötekiler onu teşvik ettiler. Fakat, en fazla, Jésus-Christ ile Canon çileden çıkmış gibi idiler; Jésus-Christ, o 89 yılı teranesini, hürriyet, eşitlik, kardeşlik esasına dayanan insanseverlik düsturunu; öteki de, mütehakkim ve ilmî, mahut içtimai teşkilâtını dillerine dolamışlardı. Lequeu'ye, bir kelime bile cevap veremedikleri için, benizleri atıyordu, öfkeleniyorlardı, köylülerden daha fazla infial gösteriyorlar, bu çeşit bir insanın kafasını giyotinle kesmeli diyorlardı. Buteau, bu azgın herifin bol kan istediğini, elinin bir hareke-

tiyle yeryüzüne serptiği dereler gibi kanı istediğini işitince, ürpererek ayağa kalkmıştı; onun sözlerini yerinde bulur gibi, başı şuursuz, asabi ihtilâçlarla sallanıyordu. Sonra, kendisini takibeden var mı diye yan gözle bakarak, duvar boyunca süzüldü, o da çıkıp gitti.

Kur'alı gençler, hemen, eğlentilerine devam etmişlerdi. Sövüp sayıyorlar, Flore bize sucuk pişirsin diyorlardı; tam o sırada, Nénesse onları dürttü, başını masaya dayayıp bayılan Delphin'i gösterdi. Zavallı oğlan, çarşaf gibi bembeyaz kesilmişti. Yaralı elinden düşen mendili, yer yer kan lekeleriyle dolu idi. O zaman, hâlâ uyuyan Bécu'nün kulağına avaz avaz haykırdılar; nihayet uyandı, oğlunun kesik parmağına baktı. Herhalde işi anlamış olacak ki, oradan bir şişe kaptı, şunu geberteyim bari diye haykırdı, sonra kaldırdı, sendeleye sendeleye alıp götürdü; dışarı çıktıktan sonra, küfürler savururken, hüngür hüngür ağlamağa başladığını duydular.

O akşam, Hourdequin, Françoise'ın geçirdiği kazayı, yemekte haber almış, Jean'ı sevdiği için, hastayı yoklamak üzere Rognes'a gelmişti. Yola yaya çıkmış, gece karanlığında piposunu tüttürerek, engin sessizliğin ortasında, dertlerini zihninde evirip çevirerek yürüyordu; bir parça sukûnet bulduğu için, yolu uzatmak arzusuyla eski yanaşmasının evine girmeden ön-

ce bayırdan indi. Fakat, bayırın alt başına gelince, meyhanenin açık penceresinden kırların ta karanlıklarına doğru üfürülür gibi çıkan Lequeu'nün sesini duydu, karanlıkta, kımıldamadan durdu. Sonra, tekrar bayır yukarı çıkmağa karar verince, ses onu takibetti; Jean'ın evinin önüne vardığı halde, şimdi bile, onu, mesafeden dolayı incelemiş ve bilenmiş gibi, hep aynı derecede vuzuhlu, bıçak gibi keskin, işitiyordu.

Jean, dışarda, kapının yanında, duvara dayanmış duruyordu. Artık Françoise'm başında beklemiyordu, boğulur gibi, fazla ıstırap çekiyordu. Hourdequin:

— Ey, ne haber evlâdım? dedi. Karınız nasıl?

Zavallı Jean, bitkin bir tavırla cevap verdi:

— Ah! Ölüyor, efendim!

İkisi de, bundan başka bir şey konuşmadılar, tekrar derin bir sessizlik başladı; Lequeu'nün sesi, hâlâ, titrek, ısrarlı bir ahenkle yükseliyordu. Elinde olmadan dinleyen çiftlik sahibi, birkaç dakika sonra şu sözleri söyledi:

— Berikini işitiyor musunuz, nasıl avazı çıktığı kadar haykırıyor? İnsan kederli iken, bu söylediği sözler, ne kadar tuhaf geliyor!

Can çekişen bir kadının yakınında, o korkunç sesi işitince, bütün dertleri depreşmişti.

Âdeta ruhi bir bağlılıkla, bir aşk iptilâsiyle o kadar çok sevdiği toprak, son hasatlardan beri onu büsbütün mahvediyordu. Bütün serveti bu uğurda tükenmişti, la Borderie, yakında, ona ekmek bile yediremeyecekti. Ne azim, ne yeni ziraat usulleri, ne suni gübreler, ne makineler, hiçbir şey işe yaramamıştı. Uğradığı felâketi sermaye noksanından biliyordu; bununla beraber, yine şüphede idi, çünkü herkes iflâsa gidiyordu, Robiquet'ler kira vermedikleri için la Chamade çiftliğinden atılmışlardı; Coquart'lar, Saint-Juste'deki çiftliklerini satmak zorunda kalacaklardı. Bukağıyı kırmağa da imkân yoktu, Hourdequin, kendisini, toprağına hiçbir zaman bu kadar esir hissetmemişti, her gün işe yatırılan paralar, sarf edilen emekler, onu oraya daha sıkı bir zincirle perçinlemişti. Felâket yaklaşıyordu, küçük mülkle büyük mülk arasındaki asırlık rekabeti, her ikisini de öldürmek suretiyle sona erdirecekti. Geleceği vaktiyle haber verilen çağlar başlamıştı, buğday on altı franktan aşağı düşüyordu. Buğday, zararına satılıyordu, toprak iflâs ediyordu. Bunlara, herhalde insanların iradesinden daha kuvvetli olan içtimai âmiller sebeboluyordu.

Hourdequin, mağlûbiyeti arasında yüreğinden kan giderek, birdenbire, Lequeu'yü haklı buldu.

— Hay Allah kahretsin, bu adamın hakkı var!... Mademki döl mahvolmuştur, toprak tükenmiştir, ne var ne yok yıkılsın, hepimiz geberelim, her tarafta çalılar sürsün!

Sonra, Jacqueline'i ima ederek ilâve etti:

— Bereket versin ki benim içimde başka bir dert var, daha evvel belimi kıracak.

O sırada, la Grande'la Frimat kadının, evin içinde dolaştıkları, fısıldaştıkları işitildi. Jean, bu hafif gürültüyü duyunca ürperdi. Eve girdi, iş işten geçmişti. Françoise, belki çoktan beri ölmüştü. Ne gözlerini açmış, ne de dudaklarını kıpırdatıp bir kelime söylemişti. La Grande, ancak vücuduna dokunduğu zaman, onun öldüğünü anlamıştı. Genç kadın, bembeyaz rengiyle, çekilmiş, inatçı yüzüyle, uyuyor gibi, idi. Jean, karyolanın ayakucunda durdu, ona baktı; kafasını dolduran müphem fikirlerle sersem olmuştu, acı duyuyordu, Françoise'ın, vasiyetname yazmak istemeyişine şaşıyordu. Hayatında bir şeyin kırıldığı, tükendiği intibaını duyuyordu.

O esnada, Hourdequin, sessizce selâm verip, hâlâ tasalı, çekilip giderken, pencerenin önünden bir gölgenin ayrıldığını, koşa koşa, karanlıklara daldığını, yoldan gördü. Serseri bir köpek zannetti. Bu gölge Buteau idi, ölümü gözlemeğe gelmişti, koşarak Lise'e haber vermeğe gidiyordu.

V

Ertesi gün, öğleden evvel, Françoise'ın cesedini tabuta yerleştirdiler; tabut, odanın ortasında, iki sandalye üstüne oturtulmuştu; o sırada, Jean, Lise'le Buteau'nun, birbirinin peşinden odaya girdiklerini görünce şaşırdı ve canı sıkıldı. İlk yaptığı hareket, Françoise'ı ölüm halindeyken yoklamadıkları halde, tabutun kapağı, üstüne çivilenir çivilenmez, sanki onunla karşılaşmak korkusundan kurtulmuş gibi nihayet eve gelen bu vicdansız akrabaları kovmağa teşebbüs etmek oldu. Fakat, aile efradından orada hazır bulunanlar, Fanny ile la Grande, mâni oldular; cenazenin başında kavga etmek uğur getirmezdi. Sonra da, kızkardeşinin cenazesini beklemek suretiyle, Lise'in, dargınlığının kefaretini ödemek istemesine mâni olamazlardı ya!

Tabuta karşı saygı gösterileceğine güvenerek gelmiş olan Buteau'lar, oturdukları. Evi tekrar teslim aldıklarını söylemediler; ama, Françoise öldükten sonra bu iş zaten kendiliğinden böyle olacakmış gibi, tabiî şekilde eve sahiboluyorlardı. Françoise gerçi hâlâ oradaydı, ama son sefere çıkmak üzere sarılıp sarmalanmıştı, eşyadan bir parça imiş gibi kimseye zarar vermiyordu. Lise, bir müddet oturduktan sonra, dolapları açıp, kendisi yokken eşyanın yer değiştirip değiştirmediğini muaye-

ne edecek kadar kendini unuttu. Buteau, etrafta nezaret eden, işinin erbabı bir mal sahibi gibi, ahırla inek damında dolaşmağa başlamıştı bile. Akşamına, karı koca ikisi de, âdeta evlerine tamamiyle yerleşmiş gibi idiler; şimdi, odanın tam ortasında duran tabuttan başka hiçbir şey onlara engel olamıyordu. Hoş, bir gececik daha sabretmek icabediyordu. Ertesi gün, erkenden, oda nihayet boşalacaktı.

Jean, şaşkın şaşkın, ne yapacağını bilemez bir halde, aile efradı arasında dolaşıp duruyordu. Önce, ev, eşya, Françoise'ın cesedi, ona ait gibi görünmüştü. Fakat saatler geçtikçe, bütün bunlar ondan ayrılıyor, başkalarına geçiyor gibi oluyordu. Gece olduğu zaman, artık onunla hiç kimse konuşmaz olmuştu, Jean, evin içinde, ağırlık veren bir sığıntıdan başka bir şey değildi. Bir yabancı olmanın, kendisini kapı dışarı etmek bahis mevzuu olur olmaz hepsi birleşen, hepsi anlaşan bu insanlar arasında kendi ailesinden hiç kimsesi bulunmamanın acısını, asla bu kadar şiddetle duymamıştı. Ölmüş biçare karısı bile artık onun malı olmaktan çıkmıştı. Öyle ki, cenazeyi beklemek istediğini söyleyince, Fanny, odada fazla kalabalık bulunduğu bahanesiyle onu dışarı çıkarmağa kalkmıştı. Yine de Jean inadetmiş, hattâ, konsolun gözündeki o yüz yirmi yedi frank parayı, oradan uçup gitmeyeceğine emin olmak için almayı akıletmişti. Lise, eve gelir gelmez, çekmece-

yi açtığı zaman, herhalde paraları da görmüş, damgalı kâğıdı da görmüştü, çünkü la Grande'la, telâşlı telâşlı fısıldaşmıştı; mevcut bir vasiyetname bulunmadığına emin olduğu içindir ki o andan itibaren, eve o kadar fütursuzca yerleşiyordu. Ama, parayı ele geçiremeyecekti. Jean, ileriyi düşünüp endişeleniyor, hiç değilse parayı elinde bulundurmak istiyordu. Sonra, geceyi, bir sandalye üstünde geçirmişti.

Ertesi gün, cenaze erkenden, saat dokuzda gömüldü; o akşam gidecek olan rahip Madeline, âyini yapıp mezara kadar gelebildi; fakat orada bayıldı, alıp götürmeğe mecbur oldular. Cenazede Charles'lar vardı, Delhomme'la Nénesse de vardı. Cenaze töreni rabıtalı oldu, fuzuli hiçbir şey yapılmadı. Jean ağlıyordu. Buteau gözlerini siliyordu. Son dakikada, Lise, ayaklarında derman kalmadığını, zavallı kızkardeşinin cenazesi peşinden katiyen gidemeyeceğini söyledi. Onun için, o, evde kalmıştı, la Grande, Fanny, Frimat kadın, Bécu kadın, daha başka komşu kadınlar cenazeyi takibediyorlardı. Dönüşte, bütün bu kalabalık, kilise meydanında bilhassa durdu, bir gün evvelinden beri tahmin edilen, beklenen sahneyi nihayet seyretti.

O ana kadar, Jean'la Buteau, Françoise'ın henüz tamamiyle soğumayan cesedi üzerinde boğuşmaktan korkarak, yüz yüze bakışmaktan

çekinmişlerdi. Şimdi, ikisi de, aynı azimli adımlarla eve doğru gidiyorlardı; bir taraftan da, yan bakışlarla biribirlerini süzüyorlar, içlerinden, sen şimdi görürsün, diyorlardı. Lise'in, cenaze alayına niçin iştirak etmediğini, Jean ilk bakışta anladı. Hiç değilse, eşyanın iri parçalarını eve taşımak için orada kalmak istemişti. Bir saat vakit yetmişti, çıkınları, Frimat kadının duvarı üstünden fırlatmış, kırılacak eşyayı el arabasiyle taşımıştı. En sonunda da, bir şamar atıp Laure'le Jules'ü avluya getirmişti; onlar, avluda itişmeğe başlamışlardı bile; Lise, Fouan babayı da ite kaka oraya getirmişti; ihtiyar, peykeye oturmuş, soluk alıyordu. Evi tekrar zaptetmişlerdi.

Buteau, Jean'ı kapının önünde durdurup, damdan düşercesine sordu:

— Nereye gidiyorsun?

— Evime dönüyorum.

— Evin mi? Neresi o, evin?... Burası değil herhalde. Burası bizim evimiz.

Lise koşup gelmişti; yumruklarını kalçalarına dayamış, kocasından daha şiddetli, daha hakaretli sözlerle avaz avaz haykırıyordu.

— Ne? Neymiş o? Ne istiyor, bu kokmuş?.. Zavallı kızkardeşimi ne zamandır zehirledi, ispatı meydanda, öyle olmasaydı, uğradığı

kazadan ölmezdi, malından buna hiçbir şey bırakmamakla da vasiyetini söylemiş oldu... Vur şuna, Buteau! İçeri girmesin, bize hastalık aşılar!

Jean, bu şidetli hücum karşısında dili tutulmakla beraber, yine muhakeme yürütmeğe çalıştı.

— Evin de, toprağında size kaldığını biliyorum. Ama, eşya ile hayvanların yarısı benim...

Lise onun sesini kesti:

— Yarısı mı? Amma da yüzsüz şeymişsin ha! Murdar pezevenk, sen buraya bir saç tarağı bile getirmedin, sırtında tek gömlekle geldin, bir de üstelik malın yarısını mı almağa kalkacaksın? Demek ki kadın sırtından geçineceksin ha, tam namussuslara yaraşır zanaat!

Buteau karısını destekliyordu, kapı eşiğini süpürür gibi el hareketiyle:

— Hakkı var, çek bakalım!... dedi. Sırtında ceketinle, ayağında çakşırından başka bir şey yoktu, onları al git, dokunmuyoruz.

Aile efradı, bilhassa, otuz metre kadar ötede duran Fanny ile la Grande, susuyorlar, Buteau'nun sözlerini, böylece sanki yerinde buluyorlardı. O zaman, Jean, bu hareket karşısın-

da sapsarı kesildi, iğrenç bir hesaba dayanan bu ithamla yüreği burkuldu, öfkelendi, o da onlar gibi haykırdı.

— Ya! Demek böyle, patırdı çıkarmak istiyorsunuz... Pekâlâ, istediğiniz o olsun. Bir kere, ben eve giriyorum, mal taksimi yapılmadıkça burası benim evimdir. Sonra, gidip mösyö Baillehache'ı getireceğim, her yeri mühürleyecek, beni de yeddiemin yapacak... Burası benim evim, defolup gitmek size düşer!

Öyle korkunç bir tavırla ilerlemişti ki, Lise kapının önünden çekildi. Fakat Buteau, Jean'm üstüne atılmıştı, boğuşmağa başladılar, mutfağın ortasına yuvarlandılar. Kavga içerde devam etti; şimdi acaba kapı dışarı hangisi atılacaktı, koca mı, abla mı, yoksa enişteml?

— Mal sahibi siz olduğunuza dair kâğıt gösterin bana.

— Kâğıda kıçımızı sileriz biz! Hak sahibi biziz ya, o kadarı yeter.

— Öyleyse bizim yaptığımız gibi, siz de mübaşirle gelin, jandarmaları getirin.

— Mübaşir de vız gelir bize, jandarmalar da! Onlara muhtaç olanlar, dolandırıcılardır. Namuslu insanlar,kendi hesaplarını kendileri görürler.

Jean, masayı siper almıştı; galebenin kendinde kalması için şiddetli bir ihtiyaç duyuyor, karısının biraz evvel can çekiştiği, tekmil saadetini içine sığdırmış gibi gördüğü bu evden ayrılmak istemiyordu. Buteau da öfkeden kuduruyor, zaptettiği bu yeri bırakmak istemiyor, bu işe son vermek gerektiğini anlıyordu.

— Hem, bunları bırak şimdi, dedi, can sıkıyorsun!

Masanın üstünden atlamış, Jean'a çullanmıştı. Fakat Jean bir iskemleye yapıştı, Buteau'nun bacaklarına doğru savurdu, onu yere devirdi; bitişik odaya girip kapanmağa hazırlanırken, kadının aklına, birdenbire, konsolun gözünde gördüğü yüz yirmi yedi frank para geldi. Jean'ın, o paraları almaya koştuğunu zannetti, daha atik davrandı, çekmeyi açtı, acı acı bağırdı:

— Para! Bu hınzır herif, geceleyin parayı aşırmış!

Bu sefer, Jean, cebindeki parayı kaptırmamak zorunda kalmış, artık mahvolmuştu. Paranın kendisine ait olduğunu, hesaplaşmağa razı olduğunu, hesap sonunda mutlaka kendisine borçlu çıkacaklarını, bağırarak söylüyordu. Fakat karı koca onu dinlemiyorlardı, kadın, üstüne çullanmıştı, kocasından daha kuvvetle yumruk indiriyordu. Çılgınca bir itişle

onu odadan çıkardılar, tekrar mutfağa ittiler; orada, üçü birden, karmakarışık bir top oldular, eşyanın köşelerine çarpma çarpına döndüler. Jean tekmeler savurarak Lise'den yakayı sıyırdı. Kadın tekrar saldırdı, tırnaklarını onun ensesine batırdı; Buteau da, hız alıp alıp, koç başıyla vurur gibi kafasıyla tos vuruyordu, Jean'ı evden dışarı attı, yolun ortasına serdi.

Karı koca orada durdular, vücutlarıyla kapıya siper oldular, ciyak ciyak bağırmağa başladılar:

— Hırsız, paramızı çaldı!... Hırsız! Hırsız! Hırsız!

Jean, toparlandıktan sonra, can acısıyla ve öfkeyle, dili dolaşarak cevap verdi:

— Pekâlâ, ben de Châteaudun'e gidip mahkemeye müracaat edeceğim, evime tekrar gireceğim, size zarar ziyan dâvası açacağım... Hoşça kalın!

Son bir tehdit işareti yaptıktan sonra, ovaya doğru tırmandı, gözden kayboldu. Aile efradı, döğüş başladığını görünce, başlarına dâvalar açılır korkusuyla, ihtiyaten savunup gitmişlerdi.

O zaman, Buteau'lar, vahşi bir zafer avazesiyle haykırdılar. Hele şükür, yabancıyı, gasıbı nihayet sokağa atmışlardı! Eve de dön-

müşlerdi, zaten döneceklerini de söylüyorlardı ya! Ev! Ev! Vaktiyle, ecdattan birinin yaptığı bu baba yadigârı eski eve tekrar kavuştuklarını görünce çılgın bir sevinç duydular, odalarda hora teptiler, kendi evlerinde haykırışmanın zevkini çıkarmak için, sesleri kısılıncaya kadar haykırıştılar. Çocukları Laure'la Jules de koşup geldiler, eski bir sobada davul çaldılar. Yalnız, Fouan baba, taş peykede oturup kalmış, gülmeden, bulanık gözleriyle onları seyrediyordu.

Buteau birdenbire durdu:

— Hay anasını sattığım! Tepeden gitti, sakın, toprağa bir zarar vermesin!

Saçma bir düşünceydi bu, fakat bu ihtiras avazesi onu şaşkına çevirmişti. Mal sahipliğinin verdiği endişeli bir sadme ile, yine toprak aklına geliyordu. Ah toprak! Toprağa, evden de fazla, canla başla bağlı idi! Kendi malı iki parça arasındaki boşluğu dolduran, tepedeki o toprak! Onun üç hektarlık parselini tamamlıyordu, o kadar güzeldi ki, Delhomme'da bile benzeri yoktu! Özlenen, elden gittiği sanılan bir kadın dönüp gelmiş gibi, bütün vücudu, sevincinden titremeğe başlamıştı. Beriki adam, toprağı alıp gidecek diye duyduğu divanece korku arasında, orayı derhal görmek ihtiyacı başını döndürdü. İşin doğrusunu öğrenmedik-

çe çok fazla rahatsız olacağım diye söylene söylene, koşarak giti.

Gerçekten, Jean, kasabadan dolaşmamak için ovaya çıkmıştı; alışkanlıkla, la Borderie yolundan gidiyordu. Buteau onu gördüğü zaman, o da, tesadüf, des Cornailles'daki tarlanın yanından geçiyordu; fakat durmadı, uğrunda o kadar çekiştikleri o tarlaya sadece kuşkulu ve kederli bir bakış fırlattı; sanki, onu, başına felâket getirmekle itham ediyordu! Çünkü bir hâtıra ile gözleri yaşarmıştı, Françoise'la ilk defa olarak konuştuğu günü hatırlamıştı. La Coliche, Françoise'ı, henüz küçük bir çocukken, des Cornailles'daki bir yonca tarlasında sürüklemiş değil miydi? Jean başını eğdi, yavaşlayan adımlarla uzaklaştı; onu gözetlemekte olan Buteau, henüz tamamıyla emin olamıyor, Jean'ın bir fenalık edeceğinden şüpheleniyordu, tarlaya o da yaklaşabildi, ayakta, orayı uzun uzun seyretti; tarla yerinde duruyordu, bir yerine zarar gelmişe benzemiyordu, ona kimse bir fenalık etmemişti. Tarlaya, tekrar ebediyen sahibolduğunu düşünerek yüreği genişliyor, kalbi ona doğru akıyordu. Çömeldi, iki eliyle yerden bir avuç toprak aldı, avucunda ezdi, kokladı, temasını duymak için parmaklarının arasından akıttı. Evet, toprak onun toprağı idi, o toprağı koklamaktan sarhoş olmuş gibi, şarkı mırıldanarak eve döndü.

Bu sırada, Jean, ayakları kendisini nereye götürdüğünü bilmeksizin, gözleri dalgın, yürüyordu. Önce, tekrar eve girmeyi sağlamak için mösyö Baillehache'ı görmek üzere Cloyes'ya koşmağa niyetlenmişti. Sonra öfkesi geçmişti. Eve bugün girse bile yarın çıkması icabedecekti. O halde, mademki olan olmuştu, bu derin acıya, kendini niçin derhal alıştırmayacaktı? Hem, bu alçaklar haklı idiler. Kendisi oraya yoksul gelmişti, yoksul gidiyordu. Fakat asıl fenasına giden şey, ona asıl boyun eğdiren şey, Françoise'ın, malını kendisine bırakmadığına göre, ölürken, işlerin bu yolda olmasını istediği kanaati idi. Onun için, Jean, derhal harekete geçmek fikrini terk ediyordu; yolda yürürken, öfke tekrar kafasını bürüdüğü zaman, yalnız, kendi hissesini, karısı ile arasındaki mal ortaklığına dahil ne varsa hepsinin yarısını almak için Buteau'ları mahkemeye sürükleyeceğine and içiyordu. Kendini kaz gibi yoldurur mu idi, görsünlerdi bak!

Jean başını kaldırıp baktı, kendini la Borderie'nin önünde görünce şaştı. Yarı buçuk farkında olduğu için için bir muhakeme, onu, bir sığınağa barınmağa gelir gibi, çiftliğe kadar getirmişti. Gerçekten de, eğer kasabadan ayrılmak istemiyorsa, iş vererek, barındırarak onu kasabada alıkoymak imkânını ancak orası sağlayabilirdi. Hourdequin'in ona öteden beri

teveccühü vardı, kendisini derhal kabul edeceğine şüphe etmiyordu.

Fakat, la Cognette'in, telâş içinde avludan geçtiğini uzaktan görünce endişelendi. Saat on birdi, Jean müthiş bir felâketle karşılaşmıştı. Genç kadın, sabahleyin, hizmetçiden evvel aşağı inmiş, merdivenin dibindeki kapağı, o çok tehlikeli yerdeki kapağı açık bulmuştu; Hourdequin de, belli bir basamağa çarpıp kırılmış, ta dipte, ölü olarak yatıyordu. La Cognette yaygarayı basmıştı, herkes koşuşmuştu, çiftlik dehşet içinde, altüsttü. Şimdi, çiftlik sahibinin cesedi, yemek odasında, bir şilteye uzatılmıştı, Jacqueline de, mutfakta, yüzü kederle altüsttü, gözleri kupkuru, dövünüp duruyordu.

Jean içeri girer girmez, genç kadın, ona hitabetti, boğuk bir sesle dert yandı:

— Söylemiştim, şu deliğin yerini değiştirsinler diyordum!... Ama, kapağı kim açık bıraktı acaba? Dün gece, ben yukarı çıkarken kapalı bulunduğuna eminim... Bu sabahtan beri, hep bunu düşünüyorum, bulamıyorum.

Jean, bu kaza karşısında hayretten donakalmıştı.

— Efendi sizden evvel mi aşağı indi? diye sordu.

— Evet, gün henüz ışıyordu. Ben uyuyordum. Birisi aşağıdan onu çağırıyormuş gibi geldi. Rüya görmüş olacağım... Çoğu defa böyle kalkar, uşakları, yataktan kalktıkları saatte kıstırmak için, hep karanlıkta aşağı inerdi... Herhalde deliği görmemiş, içine düşmüş olacak. Ama, bu kapağı kim açık bıraktı, kim açık bıraktı? Ah, bu beni öldürecek!

Jean, zihnine giren bu şüpheyi hemen uzaklaştırdı. Jacqueline'in bu ölümden hiçbir menfaati yoktu, kederi hamimî idi.

— Büyük bir felâket, dedi.

— Tabii! Büyük bir felâket, benim için çok büyük bir felâket!

Genç kadın, sanki etraftaki duvarlar yıkılıyormuş gibi, bitkin bir halde, bir iskemleye yığıldı. Nihayet kendisini nikâhlayacağını umduğu çiftlik sahibi, bütün malını vasiyetname ile kendisine bırakacağına yemin ettiği bu adam, hiçbir kâğıt imzalamağa vakit bulamadan ölmüştü işte! Jacqueline, ücret bile alamayacaktı, mal sahibinin oğlu gelecek, dediği gibi, onu tekme ile kapı dışarı edecekti. Birkaç mücevherle çamaşırdan, üstünde olanlardan başka hiçbir şeyi yoktu! Felâketti, mahvolmuştu!

Jacqueline'in, artık aklına getirmediği için söylemediği bir şey vardı ki, o da, bir gün

evvel, çoban Soulas'ı kovdurmuş olması idi. Genç kadın, çobanın mütemadiyen peşisıra dolaşıp kendisini gözetlemesine fena halde öfkelendiği için, çok ihtiyarladı, işe yaramıyor, diye ona kabahat buluyordu; Hourdequin, bu fikirde olmamakla beraber, Jacqueline'e boyun eğmişti; çünkü, şimdi, yola gelmişti, onun isteklerine öyle râm oluyordu ki, mesut gecelerini, bir köle inkıyadiyle ona ödüyordu. Soulas, gönül alıcı sözlerle ve vaitlerle işinden çıkarılmakla beraber, fersiz gözleriyle, efendisine dik dik bakmıştı. Sonra, felâketinin öcünü almak için, ağzını açmış, gözünü yummuş, Jacqueline şıllığı hakkında bütün bildiklerini, onun düşüp kalktığı sürü sürü erkeği, birçoklarından sonra gelen Tron'un macerasını, herkesçe malûm olan küstahça, hayâsızca kızgınlığı, ağır ağır konuşarak, ortaya dökmüştü; bu iş o dereceye geldi ki, kasabada herkes, efendi uşak artığından hoşlanıyor zâhir, diyorlar, demişti. Çiftlik sahibi, pür telâş, onu susturmağa çalışıyor, muvaffak olamıyordu; bu işi bilmemekte ısrar ediyor, Jecqueline'i kovmak zorunda kalacağını düşündükçe dehşet duyuyor, hakikati bilmek istemiyordu. İhtiyar, Jacqueline'le Tron'u kaç defa bastırdı ise hiçbir defasını unutmaksızın, sonuna kadar anlatmış, uzun zamandan beri biriken kinini boşaltmış, yüreği azar azar ferahlamıştı. Jacqueline'in bu gamsızlıktan haberi yoktu, çün-

kü Hourdequin, ona rasgelirse gırtlaklayacağından korkarak, kırlara doğru savuşmuştu; sonra, dönüşte, Tron'u kovmak kalmış, bahane olarak da, avluyu iğrenç derecede murdar tuttuğunu ileri sürmüştü. Jacqueline'in içine, gerçi o zaman bir şüphe girmişti; fakat inek çobanını müdafaaya kalkışmamış, o gece de çiftlikte kalmasına izin koparmış, Tron'u işinde alıkoymak için, meseleyi ertesi gün nasıl olsa yoluna koyacağını ummuştu. Bütün işler, on senedir inceden inceye yaptığı hesapları mahveden kaderin darbesi karşısında, şimdi, karmakarışık olmuştu.

Jean, mutfakta, Jacqueline'le yalnız bulunduğu sırada, Tron içeri girdi. Genç kadın, onu bir gün evvelinden beri görmemişti, öteki hizmetkârlar, aylak aylak, üzüntü içinde, çiftlikte dolaşıyorlardı. Jacqueline, Perche'li yanaşmayı, bu çocuk tenli koca hödüğü görünce, daha, içeriye yampiri girişini fark eder etmez haykırdı:

— Kapağı açan sensin!

Birdenbire, bütün meseleyi anlamıştı; Tron'un benzi sapsarıydı, gözleri testekerlek açılmıştı, dudakları titriyordu.

— Kapağı açan sensin, delikten aşağı yuvarlansın diye ona seslenen de sensin!

Jean, bu manzara karşısında hayretler içinde kalmış, gerilemişti. Hoş, Tron da, Jacqueline de, yüreklerine heyecan veren şiddetli ihtiras arasında, onun orada olduğunu unutmuşlardı. Tron, başım eğmiş, sinsi sinsi itiraf ediyordu:

— Evet benim... Beni işten kovmuştu, bir daha seni göremeyecektim, olacak iş değildi bu... Hem zaten, o ölürse, serbes kalıp birleşiriz, diye düşünmüştüm.

Jacqueline bütün varlığını isyanla dirilten bir sinir gerginliği içinde, katılıp kalmış, onu dinliyordu. Beriki, kalın kafasının içinde hazırladığı şeyi, emri altında bulunduğu efendiye karşı beslediği aşağılık vahşi kıskançlığı, sırf kendisinin olmasını istediği bu kadına sahibolmayı sağlamak için kurduğu sinsi cinayet plânını, memnun homurtularla anlatıyordu.

— İşi yaptıktan sonra, senin memnun olacağını sandımdı... Sana bir şey söylemedimdi, çünkü üzülürsün diye düşünmüştüm... Şimdi artık efendi yok, seni almağa geldim, buradan çıkıp gidelim, evlenelim diye.

Jacqueline, sert sert haykırdı:

— Sen mi? Ayol ben seni sevmiyorum, seni istemiyorum ki!... Ya! demek ki bana sahibolmak için onu öldürdün! Sen, benim zannettiğimden de daha aptalmışsın. Efendi daha

bana nikâh etmeden, vasiyetnameyi yazmadan, böyle aptallık olur mu?... Beni mahvettin, ağzımdan lokmamı aldın. Sen onun değil, benim kemiklerimi kırdın, anlıyor musun, hayvan? Bir de senin peşinden geleceğim sanıyorsun, öyle mi? Bana iyi baksana kuzum, benimle alay mı ediyorsun sen?

Şimdi de Tron, bu beklemediği muameleden afallamış, ağzı bir karış açık, onu dinliyordu.

— Gönül eğlendirdim, beraber keyfettik diye, boyuna bana musallat olacağını mı zannediyorsun? Evlenecekmişiz. Yağma yok! Canım erkek isterse, daha aklı başında bir tane bulurum... Haydi bakalım, defol şuradan, rahatsız ediyorsun beni... Seni sevmiyorum, seni istemiyorum. Defol!

Tron bir öfke sarsıntısı geçirdi. Bu da ne demekti? Boşu boşuna mı adam öldürmüştü? Jacqueline onun malı idi, onu ensesinden yakalayıp götürecekti.

— Sen yaman bir orospusun, diye homurdandı. Ama, ne olursa olsun, benimle beraber geleceksin. Yoksa öteki gibi, senin de icabına bakarım.

La Cognette, yumruklarını sıktı, Tron'un üzerine yürüdü:

— Hele bir dene bakalım!

Tron, iriyarı, çok kuvvetliydi; Jacqueline, ince endamıyla, narin güzel kız vücuduyla pek çelimsizdi. Fakat, Tron onu, ısırmağa hazır dişleriyle, bir çift bıçak gibi pırıltılı, keskin bakışlı gözleriyle öyle korkunç gördü ki, kendisi geriledi.

— Bitti artık, defol!... Seninle yatmaktansa erkek yüzü görmemeğe razıyım... Defol, defol, defol!

Tron, korkudan sinen, öç almayı, sinsice, başka zamana bırakan, yırtıcı ve kahpe bir hayvan gibi ricat etti, geri geri çekilip giti. Giderken, genç kadına baktı, şu sözü ilâve etti:

— Ya diri ya ölü, mutlaka elime geçeceksin!

O, çiftlikten, çıkınca, Jacqueline, rahat bir nefes aldı. Sonra, ürpererek döndü, Jean'ı orada görünce hiç şaşmadı, içinden gelen bir hamle ile, sözünü sakınmadan:

— Ah, hergele, dedi, beni de beraber götürmeyeceklerini bilsem, şunu jandarmalara yakalattıracağım ama!

Jean, donup kalmıştı. Genç kadında, şimdi asabi bir tepki olmuştu. Nefesi daraldı, hıçkırarak, Jean'ın kolları arasına düştü, bedbah-

tım, evet, bedbahtım, çok bedbahtım, diyordu! Göz yaşları durmadan akıyordu, haline acımasını istiyor, sevilmek istiyordu, sanki kendisini Jean'ın alıp götürmesini, yanında alıkoymasını istiyormuş gibi, ona sarılıyordu. Jean pek sıkılmağa başlamıştı; tam o sırada, çiftlik uşaklarından birinin gidip haber verdiği, ölünün kaynı noter Baillehache, avluda, arabasından indi. O zaman, Jacqueline ona koştu, derdini dökmeğe başladı.

Jean mutfaktan kaçmış, kendini yağmurlu bir mart seması altında, düz ovada bulmuştu, Fakat ürpertisi kendi felâketinin matemine eklenen bu macera onu şaşırtmıştı, etrafını görmüyordu. Talihsizliği son haddini bulmuştu, eski efendisi Hourdequin'in âkıbetine acımakla beraber, yine, bencil bir duygu ile, adımlarını hızlandırıyordu. La Cognette'le zamparasını ele vermek onun üstüne vazife değildi, adalet gözünü açsın, görsündü. Sanki kendisini suç ortağı görüyormuş gibi, arkasından sesleniyorlar sanarak, iki defa dönüp baktı. Ancak, Rognes'un ilk evleri önüne vardığı zaman rahat nefes aldı; şimdi, çiftlik sahibinin kendi işlediği günah yüzünden öldüğünü düşünüyor, kadınlar olmasa, erkekler çok daha mesut yaşarlardı hakikatini, o büyük hakikati aklından geçiriyordu. Yine Françoise'ı hatırlamıştı, büyük bir teessürle boğulur gibi oluyordu.

Jean, kasabanın kapısına gelince, çiftliğe iş istemek için gitmiş olduğunu hatırladı. Bu hatırına gelir gelmez yüreğine bir tasa düştü, o saatte hangi kapıyı çalabileceğini düşündü, sonra, Charles'ların, birkaç günden beri bir bahçıvana ihtiyaçları olduğu aklına geldi. Gidip, o bahçıvanlığa kendisini almalarını söylese ne olurdu? Ne de olsa, yine bir parça aileden sayılırdı, bu belki bir tavsiye yerine geçerdi. Derhal Roseblanche'a giti.

Saat birdi, hizmetçi onu içeri aldığı zaman, Charles'lar yemeğin sonunda idiler. Tam o sırada, Élodie, fincanlara kahve koymakla meşguldü; mösyö Charles, kuzene yer gösterdi, bir fincan kahve içmesini söyledi. Jean, bir gün evvelinden beri bir şey yemediği halde, teklifi kabul etti. Canı hiçbir şey istemiyordu, kahve belki biraz diriltirdi. Fakat, kendini masanın başında, bu burjuvalarla birlikte görünce, bahçıvanlığa talibolmağa cesaret edemedi. Biraz sonra, bir sırasını getirip lâfı açabilirse o zaman söyleyecekti. Madam Charles ona acımağa, zavallı Françoise'ın ölümüne ağlamağa başlamıştı, Jean da rikkate geliyordu. Bu akraba, herhalde, Jean'ın kendileriyle vedaa geldiğini sanıyorlardı.

Bir aralık, hizmetçi kız, baba oğul Delhomme'ların geldiğini haber verince Jean unutuldu.

— Buyursunlar; iki fincan daha getirin.

Bu geliş, Charles'lar için, sabahtan beri büyük bir mesele olmuştu; mezarlıktan ayrıldıktan sonra, Nénesse, Roseblanche'a kadar onlarla beraber gelmişti; madam Charles, Élodie ile birlikte eve girerken, o, mösyö Charles'ı durdurmuş, eğer anlaşabilirlerse, 19 numaraya müşteri olduğunu uluorta söylemişti, İfadesine göre, içyüzünü bildiği bu ev, yok pahasına satılacaktı; Vaucogne, evi öyle aşağılık hale getirmişti ki, beş bin franga müşteri bulamayacaktı; evin içinde her şeyi baştan aşağı değiştirmek lâzımdı, mobilya eskimişti, sermayelerin intihabında zevksiz davranılıyordu, çok kötü şeylerdi, öyle ki askerler bile başka yere gidiyorlardı.

Nénesse, yirmi dakikaya yakın, müesseseyi böyle kötülemiş, amcasını serseme çevirmiş, işteki anlayışına, pazarlıktaki ustalığına, gençliğine rağmen gösterdiği olağanüstü istidatlara onu hayrette bırakmıştı. Vay aslan! Gözünden bir şey kaçmayan, tuttuğunu koparan bir idareci olacaktı! Bunları anlattıktan sonra, Nénesse, işi daha ciddî konuşmak üzere, yemekten sonra babasiyle birlikte tekrar geleceğini söyleyip ayrılmıştı.

Mösyö Charles, eve dönünce bu meseleyi madam Charles'a açtı. Bu oğlanda bu kadar

istidat görünce o da şaşıp kaldı. Ne olurdu, damatları Vaucogne'da, bunun yarısı kadar kabiliyet olsaydı! Delikanlının, kendilerine kazık atmaması için sıkı durmak lâzımdı. Élodie'nin çeyizini mahvolmaktan kurtarmak bahis mevzuu idi. Lâkin, korkularına rağmen, yenemedikleri bir sempati duyuyorlardı, 19 numarayı, zararına da olsa, ona eski şâşaasını verecek erbap bir adamın becerikli ve kuvvetli ellerine geçmiş görmek istiyorlardı. O sebeple, Delhomme'ları, çok dostça karşıladılar.

— Bir kahve içersiniz, değil mi?... Élodie, şekeri getir.

Jean, sandalyesini geriletmişti, hepsi masanın etrafına toplanıp oturdular. Delhomme yeni traş olmuştu, güneşten kavruk yüzüyle, kımıldamadan oturuyor, diplomatça bir temkinle, tek kelime konuşmuyordu; Nénesse ise, pür tuvaletli, cilâlı ayakkaplarıyla, sırma dallı yeleğiyle, mor kravatiyle, gayet serbest, gülümser, cazipti.

Élodie, kızararak şekerliği uzatınca, Nénesse ona baktı, iltifatlı bir söz aradı:

— Şekerleriniz pek iri, kuzenim, dedi.

Élodie daha fazla kızardı, sevimli bir delikanlının bu sözü, mâsum yavrucağı öyle şaşırtmıştı ki, ne cevap vereceğini bilemedi.

Nénesse, sabahleyin kurnaz davranmış işin ancak yarısını anlatmıştı. Cenazede, Élodie'yi görmüş, plânı birdenbire genişlemişti; yalnız 19 numaralı evi almakla kalmayacaktı, genç kızı da almak istiyordu. Mesele sade idi. Bir kere, hiçbir para sarf edilecek değildi. Élodie'yi, evi çeyiz olarak verirlerse alacaktı; sonra da, bu gün için, genç kız, kendisine o kusurlu çeyizi getiriyordu ama, ilerde, Charles'lardan, miras olarak koskoca bir servete konacaktı. Nénesse, kızı derhal istemeyi aklına koyduğu için babasını beraber getirmişti.

Bir müddet havadan bahsedildi; hava, mevsime göre gerçekten güzeldi. Armut ağaçları gerçi çiçek açmıştı, ama çiçekler dayanacak mıydı acaba? Kahveler içilip bitmek üzere idi, lâfın arkası kesilmişti. Mösyö Charles, birdenbire Élodie'ye:

— Cicim, dedi, bahçeye çıkıp bir parça dolaşsana.

Delhomme'ları bir an evel söyletmek istediği için onu odadan çıkarıyordu.

Nénesse lâfa karıştı:

— Affedersiniz, amcacığım, müsaade etseniz de kuzenim yanımızda kalsa... Size bahsedeceğim şey onu da ilgilendirir; bir işi tekrar tekrar konuşmaktansa, bir çırpıda halletmek daha iyidir, değil mi?

Sonra ayağa kalktı, iyi terbiye görmüş bir aile çocuğu gibi, dileğini söyledi:

— Diyeceğim şu ki, eğer razı olursanız, kendisi de razı olursa, kuzenimle evlenmek beni bahtiyar edecektir.

Bu sözlerin etrafta uyandırdığı hayret pek büyük oldu. Fakat bilhassa Élodie öyle heyecanlandı ki, oturduğu sandalyeden kalktı, kulaklarına kadar kıpkırmızı kesilecek derecede utandı, şaşaladı, Madam Charles'ın boynuna sarıldı; büyük annesi, var kuvvetiyle onu teskine çalışıyordu.

— Aman, nonoşum, bu kadarı fazla, aklını başına al bakayım!... Seni almak istiyorlarsa, yiyecek değiller ya... Kuzenin fena bir şey söylemedi ki; onun yüzüne baksana, münasebetsizlik etme.

Hiçbir tatlı söz, Élodie'yi, yüzünü göstermeğe razı edemedi. Nihayet, mösyö Charles:

— Vallahi, oğlum, bu müracaatini hiç beklemiyordum, dedi. Bundan bana daha evvel bahsetseydin belki daha iyi olurdu, çünkü, görüyorsun ya, yavrucağımız ne kadar duygulu... Ama, ne olursa olsun, emin ol ki sana teveccühüm vardır, çünkü iyi bir çocuğa benziyorsun, çalışkansın da.

O ana kadar yüzünün hiçbir çizgisi kıpırdamayan Delhomme'un ağzından bir kelime çıktı:

— Elbette!

Jean da, terbiyeli görünmek gerektiğini anladı, ilâve etti:

— Oo! Tabii öyledir.

Mösyö Charles sakinleşiyordu, Nénesse'in zengin bir köylü ailesinin biricik oğlu, genç, hamarat bir çocuk olduğunu, Élodie için fena bir koca olmadığını düşünmüştü bile. Torunu, bundan daha iyisini bulamazdı. Nitekim, madam Charles'la bir kere bakıştıktan sonra, devam etti:

— Çocuğun kendisine ait bir iş bu. Bu meselede, hiçbir zaman arzusuna aykırı hareket edecek değiliz, o nasıl isterse öyle olsun.

Bunun üzerine, Nénesse, kibarca, dileğini tekrarladı:

— Kuzenim, bana şeref ve zevk bahsetmiş olacaksınız, eğer...

Élodie, yüzünü hâlâ büyük annesinin göğsüne saklıyordu, fakat, Nénesse'in sözünü bitirmesine meydan bırakmadı, başını, büyük annesinin göğsüne daha fazla bastırdı, üç defa şiddetle salladı, teklifi kabul etti. Gözlerini örtmesi, ona herhalde cesaret veriyordu. Hazır bulunanlar, kızın, teklifi kabul etmekte gösterdiği bu aceleye şaşıp kalmışlardı, hepsinin

nutku tutulmuştu. Acaba Élodie, yüzünü pek az gördüğü bu oğlanı seviyor mu idi? Yoksa, yakışıklı erkek olsun da, kim olursa olsun, bir koca mı istiyordu?

Madam Charles, kızın saçlarını öptü, gülümseyerek:

— Vah yavrum vah! Vah yavrum vah! dedi.

Mösyö Charles:

— Pekâlâ! dedi. Mademki kendisi istiyor, biz de razıyız.

Fakat aklına bir şey gelmiş, tasalanmıştı. Ağır göz kapakları kapandı, üzüntülü bir el hareketiyle:

— Öteki meseleyi, bana bu sabah teklif ettiğin işi, tabii bir tarafa bırakıyoruz, dedi.

Nénesse hayret etti:

— Niçin bırakalım?

— Nasıl niçin? Çünkü... A canım... Anlıyorsun ya işte!... Yirmi yaşına kadar onu Visitation rahibelerinin manastırında okuttuktan sonra... Hâsılı, imkân yok!

Göz kırpıyor, ağzını çarpıtıyor, maksadını anlatmağa çalışıyor, lüzumundan fazla şey söylemiş olmaktan korkuyordu. Yavrucak, bunca

tahsil görmüş bir küçük hanım, her şeyin cahili olarak mutlak bir safiyet içinde büyütülmüş bir kız, nasıl olur da Jufis sokağına gidebilirdi?

Nénesse, ulu orta:

— Yoo! Olmadı, dedi, bu işime gelmez... Ben iş sahibi olmak için evleniyorum, hem kuzenimi isterim, hem evi.

Madam Charles:

— Şekerci dükkânını mı? diye haykırdı.

Bu kelime ortaya atılınca, hepsi onu dillerine doladılar, belki on defa tekrarladılar. Şekerci dükkânı, haydi canım, olacak şey miydi bu? Delikanlı ile babası, o yeri çeyiz olarak istemekte ısrar ediyorlar, bundan vazgeçilemiyeceğini, gelinin asıl serveti o olduğunu söylüyorlardı; Jean'ı şahit tutuyorlardı, o da, baş sallayarak, bu sözleri doğru buluyordu. Derken, hepsi, bağıra bağıra konuşmağa başladılar, dalgınlıklarına gelip evden, adlı adınca bahsediyorlar, açık açık tafsilât veriyorlardı. Tam o esnada, beklenmedik bir hâdise, hepsini susturdu.

Élodie, nihayet, usul usul başını kaldırmıştı; narin, solgun, fakrüddemli bâkire vücuduyle, solgun gözleri, renksiz saçlarıyla, gölgede sürmüş iri bir zambak gibi haliyle ayağa kalktı. Onlara baktı, fütursuzca:

— Kuzenimin hakkı var, dedi, bu işten vazgeçilemez.

Madam Charles'ın ağzı bir karış açık kalmıştı, dili dolaşarak:

— Ama, nonoşum, sen bilmiyorsun ki... dedi.

— Biliyorum... Victorine bana çoktan her şeyi anlattı, Victorine yok mu idi hani, erkeklerin yüzünden kovulan hizmetçi, işte o... Biliyorum, düşündüm, bu işten vazgeçilemez, vallahi.

Charles'lar, hayretten donup kalmışlardı. Gözleri testekerlek açılmıştı, derin bir şaşkınlıkla Élodie'ye bakıyorlardı. Bu ne işti! Kız, 19 numarayı biliyordu, orada ne yapıldığını, ne kazanıldığını biliyordu, hâsılı zanaatı biliyordu da bu kadar sükûnetle bahsediyordu ha? Ah! bu mâsum gençler, her şeye temas ettikleri halde yüzleri kızarmıyordu!

Élodie, tekrar:

— Bu işten vazgeçilemez, dedi. Çok iyi iş, çok fazla para getiriyor!... Hem de sizin açtığınız bir ev, orada o kadar çalışmışsınız, ailenin elinden çıkmalı mı?

Mösyö Charles, bu sözleri işitince pek heyecanlandı. Şaşkınlığı arasında, kalbinden ko-

pup boğazına tıkanan, tarife sığmaz bir teessür duyuyordu. Ayağa kalkmıştı, sendeledi, kendisi gibi ayakta duran, helecan içinde titreyen madam Charlesa yaslandı. İkisi de, torunlarının bir fedakârlığa katlanmak istediğini sanarak, telâşla reddediyorlardı:

— Ah, cicim! Ah, cicim!... Hayır, hayır, olmaz cicim...

Fakat Élodie'nin gözleri yaşarıyordu, parmağında takılı annesinin nişan halkasını, 19 numaralı evde, işten aşınmış o nişan halkasını öptü.

— Olur, olur, bırakın da fikrimi söyleyeyim... Ben annem gibi olmak istiyorum. Onun yaptığını ben de yapabilirim. Bunda namusa dokunur bir şey yok, bu işi siz de yapmışsınız. Emin olun, çok hoşuma gidiyor. Görürsünüz bak, kuzenime nasıl yardım edeceğim, ikimiz elele verip evi nasıl kalkındıracağız! Bu iş yürümelidir, siz beni daha tanımıyorsunuz!

Bunun üzerine, bütün itirazlar durdu, Charles'lar hüngür hüngür ağlamağa başladılar. Rikkatten boğuluyorlar, çocuk gibi hıçkırıyorlardı. Şüphesiz, Élodie'yi, böyle bir düşünceyle yetiştirmiş değillerdi; ama, soyuna çekince ne yapabilirlerdi? İstidat kendini gösteriyordu; Estelle'de de tıpkı böyle olmuştu; onu da Visitasyon manastırına kapatmışlardı,

en sert ahlâk kaidelerine bağlı, her şeyin cahili olarak büyütmüşlerdi; buna rağmen, eşsiz bir umumhaneci olmuştu. Terbiyenin hiçbir tesiri yoktu, her şey zekâya bağlı idi. Fakat Charles'ların derin teessürüne, zaptedemeyip döktükleri göz yaşlarına asıl sebep, 19 numaranın, bu kendi eserlerinin, bu kendi vücutlarından bir parçanın, iflâstan kurtulacağını düşünüp iftihar duymaları idi Élodie ile Nénesse gençliğin canlı ateşiyle, orada, onların sülâlelerini devam ettireceklerdi. Evi, şimdiden mamur, halkın itibarını kazanmış, pırıl pırıl, hulâsa, kendi devirlerinin en güzel günlerinde, Chartres'da şâşa saçtığı zamanki haliyle görür gibi oluyorlardı. Mösyö Charles, konuşmak imkânını bulunca, torununu kolları arasına aldı:

— Baban bizi çok üzdü, sen bizi teselli ediyorsun, meleğim, dedi.

Élodie'yi, madam Charles da kucakladı, bir tek vücut oldular, göz yaşları biribirine karıştı. Onların ağzından bir taahhüt almak istiyen Nénesse:

— İş tamam, değil mi? diye sordu.

— Evet, tamam.

Delhomme, oğlunu hiç ummadığı şekilde, zengin bir kapıya damat verdiği için pek mem-

nun bir baba gibi, sevinç içindeydi. Temkinliliğine rağmen kıpırdandı, kendi mütalâasını söyledi:

— Haydi hayırlısı! Siz nâdim olmazsanız, biz asla nâdim olmayız... Çocuklara talih açıklığı temenni etmeğe lüzum yok. Kazanç olunca, iş daima yolunda gider.

Bu son hüküm üzerine, teferruatı sükûnetle görüşmek üzere tekrar oturdular.

Fakat Jean, kendinin fazla geldiğini anladı. Bu heyecanlı sahneler arasında, vücudunun fazlalık teşkil ettiğini kendisi de anlıyordu, odadan dışarı nasıl çıkacağını bilse daha evvel savuşacaktı. Nihayet, mösyö Charles'ı bir kenara çekti, bahçıvanlık işinden bahsetti. Mösyö Charles'ın vakur yüzü ciddîleşti. Kendi evinde bir akrabaya iş vermek mi, asla! Akrabaya iyi iş gördürülemez, akraba tepe tepe kullanılamazdı. Hem, zaten o işe, bir gün evvel bir başkasını almıştı. Bunun üzerine, Jean çekilip giderken, Élodie de, ahenksiz bakire sesiyle, babam huysuzluk ederse ben onu yola getirmesini bilirim, diyordu.

Jean, evden çıkınca, iş bulmak için nereye başvuracağını bilmez bir halde, ağır adımlarla yürüdü. O yüz yirmi yedi franktan, karısının cenaze masrafını ödemiş, mezarlıkta, haç ve mezar süsü parası vermişti. Paranın, pek pek

yarısına yakın bir şey kalmıştı. Üç hafta, bununla nasıl olsa geçinirdi, sonra Allah kerimdi. Ağır işten yılmıyordu, biricik tasası, açacağı dâvadan dolayı Rognes'dan ayrılmamak meselesi idi. Saat üçü, sonra dördü, beşi çaldı. Jean uzun müddet kırlarda dolaştı, kafasının içi karmakarışık hulyalarla dolu idi, kâh la Borderie'yi, kâh Charles'ların evini düşünüyordu. Her yerde aynı meseleydi: para ve dişi; bu yüzden ölünüyor, bu yüzden yaşanıyordu. Kendi felâketinin de tamamiyle bundan ileri gelmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Bacakları dermansızlıktan bükülüyordu, hâlâ bir şey yemediğini hatırladı, tekrar kasabaya döndü; kira ile oda veren Lengaigne'in oraya yerleşmeyi kararlaştırmıştı. Fakat kilise meydanından geçtiği sırada, o sabah kovulduğu evi görünce, yine kan başına çıktı. İki pantolonu ile redingotunu, niçin o alçaklara bırakacaktı? Bunlar kendi malı idi, yeni baştan kavgaya tutuşmak pahasına da olsa, bu malları istiyordu.

Ortalık kararıyordu. Jean, taş peykenin üstünde oturan Fouan babayı güçlükle seçebildi. İçinde bir mum yanan mutfağın kapısı önüne vardığı sırada Buteau onu gördü, yolunu kesmek için ileri atıldı.

— Vay anasını sattığım! Yine mi geldin?... Ne istiyorsun?

— İki pantolonumla redingotumu istiyorum.

Müthiş bir kavga başladı. Jean inadediyor, dolabı karıştırmak istiyordu; Buteau, eline bir bağcı bıçağı almış, eşiği aşarsan gırtlağını keserim diye yemin ediyordu. Nihayet, içerden, Lise'in şöyle haykırdığı işitildi:

— Bana bak, verelim şunun paçavralarını geri be!... O kokmuşun esvaplarını sen giymezsin!

İkisi de sustular. Jean bekledi. O sırada, arkadan, taş peykede oturan Fouan babanın sesi geldi; bunak ihtiyar, boğuk sesiyle, sayıklar gibi konuşuyordu:

— Çekil git buradan! Kızı şişledikleri gibi, seni de şişlerler!

O zaman Jean'ın gözü açıldı. Françoise'ın ölümünün de,ısrarlı sükûtunun da sebebini anladı. Zaten kuşkulu idi, Françoise'ın, ablasıyla eniştesini giyotinden kurtarmak istediğine artık şüphesi kalmadı. Korkudan saçları diken diken oluyordu, Lise'in, açık kapıdan fırlatıp attığı pantolonlarla redingot suratına çarptığı halde, ne ağzını açıp bir şey söyledi, ne bir hakaret yaptı.

— Al! İşte, murdar paçavraların burada!... Öyle leş gibi kokuyor ki, evimizde dursaydı bize veba geçirecekti!

Jean, esvaplarını toparladı, çekilip gitti. Ancak, avludan çıkıp da yola vardığı zamandır ki, yumruğunu eve doğru uzattı, sessizliği yırtan bir tek kelime haykırdı:

— Katiller!

Sonra, karanlık geceye daldı, gözden kayboldu.

Buteau şaşırıp kalmıştı, çünkü, Fouan babanın uykuda sayıkladığı söz, vücuduna bir kurşun gibi saplanmıştı. Ne olacaktı şimdi? Meselenin, Françoise'la birlikte gömüldüğünü zannettiği halde, bir de jandarmalar mı işe karışacaklardı? Françoise'in, o sabah mezara indiğini göreli beri rahat nefes alıyordu; halbuki, işte ihtiyar her şeyi biliyordu! Aptallık taklidi yapıp onları mı gözetliyordu acaba? Bunu düşününce, Buteau'nun endişesi büsbütün arttı, öyle rahatsız olmağa başladı ki, tabağındaki çorbanın yarısını içmedi. Lise de meseleyi öğrenince tir tir titremeğe başladı, o da yemek yiyemedi.

Kavuştukları evde geçirilecek o ilk geceyi, ikisi de bir cümbüş gecesi yapmışlardı. Fakat, feci bir felâket gecesi oldu. Laure'la Jules'ü, başka tarafa yerleştirinceye kadar, şimdilik, konsolun önüne serdikleri bir döşeğe yatırmışlardı; çocuklar henüz uyumadan, karı koca, mumu söndürmüşler, yatağa girmişlerdi. Fakat

gözlerini yummalarına imkân yoktu, kızıl kor üstündeymiş gibi o yandan o yana dönüyorlardı, nihayet yavaş sesle konuşmağa başladılar. Ah bu baba! Çocuklaşmağa başlayalı beri ne ağır yük oluyordu! Öyle pahalıya mal oluyordu ki, bellerini çökertecek kadar ağır geliyordu! Öyle çok ekmek yiyordu ki tasavvur edilemezdi, hem de pisboğaz dı, eti avuçla yiyor, şarap içerken sakalına döküyordu, öyle pisti ki, manzarası mide bulandırmağa yetiyordu. Üstelik, şimdi hep pantolonsuz dolaşıyordu, onu, küçük kızların yanında, pantolonunu sıyırırken görmüşlerdi. Tükenmiş bir ihtiyar hayvan merakı idi bu, gençliğinde, benzerlerinden daha ahlâksız olmayan bir erkek için, iğrenç bir âkıbetti. Allah bilir, kafasına bir kazma vurup öldürülse yeri idi; öyle ya, kendiliğinden bir türlü ölüp gidemiyordu!

Buteau:

— Üflesem düşecek halde olduğunu düşünüyorum da, diye mırıldandı. Halbuki boyuna yaşıyor, bize yük oluyor, umurunda bile değil! Bu cenabet moruklar, ne kadar az iş görüp ne kadar az kazansalar, o kadar fazla demir atarlar!... Bu bizimki gebermeyecek, vesselâm!

Lise de, arka üstü yattığı yerde:

— Tekrar yanımıza gelişi fena oldu, dedi... Fazla rahat edecek, bir bu kadar daha yaşa-

yacak... Eğer benim Allahtan bir dileğim olsa, onu evde bir gececik bile yatırmaması için yalvarırdım.

O da, kocası da asıl tasalarını söylemeğe yanaşmıyorlardı; başlıca dertleri Fouan babanın her şeyi bilmesi idi, ihtiyar, mâsum bir şekilde de olsa, onları ele verebilirdi. Bu, artık tüy dikiyordu. Fouan babanın, onlara masraf kapısı olmasına, rahatsızlık vermesine, çaldıkları tahvilâttan rahat rahat faydalanmalarına engel olmasına uzun zaman tahammül etmişlerdi. Fakat, söyleyeceği bir sözle boyunlarını vurdurması, yoo, bu kadarına müsaade edilemezdi. Bu işe bir düzen vermek lâzımdı.

Lise, birdenbire:

— Gidip bakacağım, uyuyor mu, dedi.

Mumu yaktı, Laure'la Jules'ün derin uykuda olduklarına kanaat getirdikten sonra, sırtında bir gömlekle, pancarların durduğu odaya gitti; ihtiyarın demir karyolasını oraya kurmuşlardı. Dönüp geldiği zaman tir tir titriyordu, döşeme taşları üstünde ayakları donmuştu, yorganın altına tekrar girdi, kocasına sokuldu; Buteau, ısıtmak için, onu kolları arasına aldı.

— Ne haber?

— Uyuyor. Nefesi daraldığı için, sazan balığı gibi ağzı açık.

Bir susma oldu, fakat, sarmaş dolaş yattıkları yerde ne kadar sussalar, kafalarının içinde, düşüncelerinin atışını işitiyorlardı. Nefesi daima daralan bu ihtiyarın işini tamam etmek ne kadar kolaydı. Ağzına ehemmiyetsiz bir şey, bir mendil tıkamak kâfiydi, hattâ yalnız parmaklar yeterdi, ondan kurtuluverirlerdi. Hem bu ona âdeta bir hizmet sayılırdı. Başkalarına da, kendi nefsine de yük olmaktansa, mezarlıkta rahat rahat uyumak daha iyi değil miydi?

Buteau, Lise'i hâlâ kolları arasında tutuyordu. Şimdi, damarlarındaki kan bir arzu ile tutuşuyormuş gibi, ikisi de cayır cayır yanıyordu. Buteau, Lise'i birdenbire bıraktı, yalınayak, o da döşeme taşları üstüne atıldı.

— Ben de gidip bakayım, dedi.

Elinde mum, odadan çıktı; Lise, nefesini tutarak, karanlıkta gözleri alabildiğine açık, kulak kabartıyordu. Fakat dakikalar geçiyor, bitişik odadan kulağına hiçbir gürültü gelmiyordu. Nihayet, Buteau'nun, ışıksız dönüp geldiğini, ayaklarının fısırtısından anladı; Buteau, öyle heyecanlı idi ki, nefesinin hırıltısını zaptedemiyordu. Karyolaya kadar ilerledi, eliyle yoklayarak Lise'i aradı, kulağına yavaşça fısıldadı:

— Kalk gel, tek başıma cesaret edemiyorum.

Lise, bir yere çarpmak korkusu ile kollarını ileri doğru uzatarak, Buteau'nun peşisıra yürüdü. Artık soğuğu hissetmiyorlardı, gömlekleri vücutlarına fazla geliyordu. Mum, ihtiyarın odasında, yerde bir köşede duruyordu. Fakat aydınlığı yetiyordu, Fouan babanın, başı yastıktan kaymış, sırtüstü yattığı görülebiliyordu. İhtiyarlıktan öyle katılmış, öyle bir deri kemik kalmıştı ki, alabildiğine açık ağızdan çıkan sıkıntılı soluk da olmasa, ölü zannedilebilirdi. İhtiyarın hiç dişi yoktu, ağzı kara bir oyuktan ibaretti, dudaklar bu oyuğa giriyor gibiydi; karı koca, dibinde hayat eseri olup olmadığını anlamak ister gibi, bu oyuğa doğru eğildiler. Kalçaları biribirine değerek, yanyana, uzun uzun baktılar. Fakat kolları gevşiyordu, rastgele bir şey alıp bu oyuğa tıkamak hem çok kolay, hem çok ağır bir işti. Çekilip gittiler, tekrar dönüp geldiler. Kuruyan dilleriyle bir kelime söylemelerine imkân yoktu, yalnız gözleri konuşuyordu. Lise, bir bakışla, Buteau'ya yastığı göstermiş, haydi de, ne bekliyorsun? demek istemişti. Buteau, gözlerini kırpıştırıyor, kendi yerine onu ileri sürüyordu. Lise, birdenbire öfkelendi, yastığı kaptı, ihtiyarın yüzüne yapıştırdı.

— Korkak herif! Her işi kadınlar görsün, değil mi?

O zaman, Buteau da atıldı, vücudunun bütün ağırlığı ile yüklendi; bu arada, Lise de

yatağın üstüne çıkıp oturmuş, istiskalı kısrak sağrısına benzeyen gerisiyle bastırıyordu. Kuduz bir hırs içinde, ikisi de, yumruklarıyla, omuzlarıyla, bacaklarıyla yuğuruyorlardı. İhtiyar, şiddetli bir ihtilâç geçirmiş, bacakları, kırılan bir yay gibi takırdıyarak gevşemişti. Ot üstüne fırlatılmış bir balık gibi, âdeta zıplıyordu. Fakat uzun sürmedi. Fazla sıkı bastırıyorlardı, Fouan'ın, altlarında, yassıldığını, canının boşaldığını hissettiler. Uzun bir ürpertiden, son bir titremeden sonra hiçbir kıpırdanma kalmamış, ihtiyar, paçavra gibi gevşek bir şey olmuştu.

Buteau, soluk soluğa, mırıldandı:

— Galiba tamam.

Lise, koca bir yığın halinde oturuyor, artık çabalamıyor, ihtiyarın vücudunda bir hayat ürpertisi kaldı mı diye derin derin dinliyordu.

— Tamam, hiç kıpırtı yok, dedi.

Gömleğinin etekleri kalçalarına dolanarak karyoladan atladı, yastığı kaldırdı. Fakat, karı koca, dehşetle homurdandılar.

— Vay canına! Kapkara olmuş, hapı yuttuk!

Gerçek, ihtiyarın, kendi kendini bu hale koyduğunu söylemeğe imkân yoktu. Adamı öy-

le azgın bir şiddetle boğmuşlardı ki, burnunu ağzının içine tıkmışlardı; ihtiyar mosmordu, âdeta zenci olmuştu. Buteau ile Lise, bir an için, ayakları altında zeminin sallandığını hissettiler: Jandarmaların koşuştuğunu, hapishane zincirlerinin şangırdadığını, giyotin bıçağının indiğini işitiyorlardı. Eksik yaptıkları bu işten, dehşetle karışık bir esef duyuyorlardı. Şimdi, bu hatayı nasıl tamir edeceklerdi? Fouan'ın yüzünü gözünü babunla ne kadar temizleseler, katiyen ağarmayacaktı. Onu böyle zifir gibi kararmış görüp duydukları endişe, ikisine de bir fikir ilham etti. Lise:

— Yaksak, nasıl olur? dedi.

Buteau, rahatladı, kuvvetli bir nefes aldı.

— Tamam, kendi kendini tutuşturmuş, deriz...

Sonra, tahviller aklına geldi, el çırptı, tekmil yüzü bir sevinç gülüşüyle aydınlandı.

— Anasını satayım be, oldu, kendini tutuşturmuş, tahvilleri de beraber yakmış deriz... Hesap vermeğe de lüzum kalmaz.

Hemen koştu, mumu aldı, geldi. Fakat Lise, evi tutuşturmaktan korktuğu için, önce, Buteau'nun mumu yatağa yaklaştırmasını istemedi. Bir köşede, pancarların gerisinde, saman bağları vardı; bir tanesini aldı, tutuşturdu, ih-

tiyarın, önce çok uzun, bembeyaz olan saçlarıyla sakallarını kavurdu. Ateşe yağ dökülmüş gibi bir koku çıkıyor, kıllar, ufacık sarı alevlerle, çıtır çıtır yanıyordu. Birdenbire, sanki soğuk bir el, onları saçlarından yakalayıp çekmiş gibi, ağızları bir karış açık, gerilediler. Fouan baba, tamamıyla boğulmamıştı; yanıkların müthiş acısiyle, gözlerini açmıştı; iri burnu eğrilen, sakalı alev alev yanan bu korkunç, kara maske, onlara bakıyordu. Yüzünde korkunç bir ıstırap ve kin ifadesi belirdi. Sonra, tekmil çehre gevşedi, ihtiyar öldü.

Zaten şaşkına dönen Buteau, o sırada, kapının önünde hıçkırık sesleri duyunca, gazapla böğürdü. Hıçkıranlar Laure'la Jules'dü; gürültüden uyanmışlar, kapısı açık duran odadaki bu alev alev aydınlığı görünce, yataktan fırlamışlar, arkalarında entarileriyle oraya gelmişlerdi. İçerde olan biten şeyleri görmüşlerdi, korkudan ağlaşıyorlardı.

Buteau, çocukların üstüne saldırdı:

— Ulan cenabet piçler! diye haykırdı, eğer boşboğazlık ederseniz, ikinizi de boğarım. Alın size, kulağınıza küpe olsun!

İki tokat atıp çocukları yere sermişti. Hiç ağlamadan toparlandılar, koşup şiltelerine uzandılar, büzüldüler, bir daha yerlerinden kımıldamadılar.

Buteau, artık işi bitirmek istedi, karısının istememesine rağmen hasırı tutuşturdu. Bereket versin, oda o kadar rutubetli idi ki hasırın çöpleri usul usul yanıyordu. Koyu bir duman çıkıyordu, boğulacak hale geldiler, tepe camını açtılar. Sonra, alevler fışkırdı, tavana kadar yükseldi. Fouan baba, bu alevlerin ortasında cızırdıyor, tahammül edilemeyecek kadar pis bir koku, yanık et kokusu artıyordu. Cesedin neşrettiği maddelerle nemlenen hasır tekrar tütmeğe başlamamış olsaydı, köhne ev, bir saman yığını gibi tutuşacaktı. Demir karyolanın çatkıları üzerinde, bu yarı kavrulmuş, şekli değişmiş, tanınmaz hale gelmiş cesetten başka bir şey kalmadı. Hasırın bir ucu sağlam kalmıştı, çarşafın bir kenarı karyoladan sarkıyordu.

Odanın çok fazla sıcak olmasına rağmen, hâlâ tir tir titriyen Lise:

— Savuşalım, dedi.

Buteau:

— Dur, dedi, ortalığı düzeltmek lâzım.

Karyolanın başucuna bir iskemle koydu, ihtiyarın şamdanını, hasırın üstüne devrilmiş zannedilsin diye, oradan yere düşürdü. Hattâ, kurnazlık etti, yerde birtakım kâğıtlar tutuşturdu. Kâğıtların külleri orada görülünce, Bu-

teua, ihtiyarın, bir gün evvel, tahvillerini saklı oldukları yerde bulduğunu, yanına alıp sakladığını söyleyecekti.

— Oldu, haydi yatağa!

Buteau ile Lise koşuştular, birbirlerini iterek tekrar yataklarına daldılar. Fakat çarşafla yorgan buz kesilmişti, ısınmak için, şiddetle kucaklaştılar. Gün ışıdığı zaman onlar hâlâ uyumamışlardı. Hiçbir şey konuşmuyorlar, râşeler geçiriyorlar, arkasından, yüreklerinin hızlı hızlı attığını duyuyorlardı. Bitişik odanın açık kalan kapısı onları rahatsız ediyordu; onu kapamağı düşündükçe büsbütün endişeleniyorlardı. Nihayet biribirlerinin kolları arasından sıyrılmadan, uyudular.

Sabahleyin, Buteau'ların acı acı haykırışması üzerine, komşular koşuştular. Frimat ile öteki kadınlar, devrilmiş şamdanı, yarısı yanmış hasırı, kül olmuş kâğıtları gördüler. Hepsi, günün birinde bunun böyle olacağı zaten belliydi, bu bunak ihtiyarın bu işi yapacağını belki yüz defa söyledikti, diye haykırıyorlardı. Evin de, onunla beraber yanmamış olması ne devletti!

VI

İki gün sonra, tam Fouan babanın gömüldüğü günün sabahı, Jean, Lengaigne'in orada yatıp kalktığı küçük odada, uykusuz geçen bir gecenin yorgunluğu ile, çok geç uyandı. Rognes'dan ayrılmamasının tek sebebi olan dâva işi için henüz Châteaudun'e gitmemişti; her akşam, bu işi ertesi güne bırakıyor, öfkesi dindikçe tereddüdü artıyordu; o gece uykusunu kaçıran şey, pür hiddet, neye karar vereceğini bilmez bir halde, nefsiyle yaptığı son bir mücadeleydi.

Ah Buteau'lar! Cani birer yabani idiler, katildiler, namuslu bir insana düşen vazife onları ele verip kafalarını kestirmekti. İhtiyarın öldüğü haberini ilk aldığı zaman bu işte bir kasıt olduğunu hemen anlamıştı. Belli bir şeydi, alçaklar, kimseye bir şey söylemesin diye onu diri diri yakmışlardı. Françoise, arkasından Fouan. Birini öldürünce, ötekini de öldürmeğe mecbur olmuşlardı. Acaba sıra şimdi kimdeydi? Jean, sıra kendisine geldiğini düşünüyordu. İşin sırrına vâkıf olduğunu biliyorlardı, eğer inadeder, kasabada kalırsa, bir koru eteğinde, mutlaka bir kurşun sıkıp onu öldüreceklerdi. O halde, onları niçin derhal ihbar etmeyecekti? Kararını veriyordu, uykudan kalkar kalkmaz, gidip meseleyi jandarmalara anlatacaktı. Sonra yine tereddüde düşüyordu, ken-

disinin de şahitlik edeceği bu büyük işten sakınıyor, suçlular kadar kendi de rahatsız olmaktan korkuyordu. Başına yine dertler açmağa ne lüzum vardı? Şüphesiz, mertçe bir iş değildi bu, lâkin kendince mazeret buluyor, susmakla, Françoise'ın son arzusunu yerine getirmiş olduğunu düşünüyordu. O gece, belki yirmi defa, karar verdi, vazgeçti, bu vazifeden kaçındığı için mütemadiyen rahatsız oldu durdu.

Saat dokuz sularında, yataktan kalkınca, bir leğen soğuk su ile başını yıkadı. Birdenbire karar verdi. Hiçbir şey söylemeyecekti, eşyanın yarısını almak için dâva bile açmayacaktı. Attığı taş muhakkak ki ürküttüğü kurbağaya değmeyecekti. Bu namussuz insanlarla akrabalığı bulunmamasına, içlerinde yabancı kalışına memnun oluyor, gururla doğruluyordu. Birbirlerini istedikleri kadar yesinlerdi. Keşke hepsi biribirini yutsa da, elâlem kurtulsaydı! Rognes'da geçirdiği on senenin ıstırabı, tiksintisi, yüreğinden, bir öfke seli halinde taşıyordu. İtalya harbinden sonra askerlikten ayrıldığı gün, beli kılıçlı bir serseri, adam öldüren bir mahlûk olmaktan kurtulduğunu düşünüp ne kadar sevinmişti! Halbuki o tarihten beri, murdar işler içinde, vahşiler arasında yaşıyordu. Daha evlenir evlenmez başlayan ne yürek üzüntüleri çekmişti; şimdi de hırsızlık ediyorlar, adam öldürüyorlardı! Bu çok büyük, çok sakin

ovanın ortasına kapılıp koyuverilmiş basbayağı kurtlardı, bunlar! Yok, yok! Artık yeterdi, bu yırtıcı hayvanlar onu köy hayatından bezdiriyorlardı! Tekmil sürüyü imha etmek gerektiği halde, dişi erkek bir çift kurdu kovalamakta ne mâna vardı? Jean, buradan çekilip gitmeyi tercih ediyordu.

O sırada, bir gün evvel meyhaneden alıp yukarı getirdiği bir gazete gözüne ilişti. Yakında olacağı söylenen, birkaç gündür dedikodusu dolaşıp etrafa korku salan harbe dair yazılmış bir makale dikkatini çekmişti; varlığının derininde mevcut, kendi de henüz bilmediği bir şey, harb havadisinin uyandırdığı şuurdışı bir his, tamamıyla sönmemiş bir alev, birdenbire canlandı, yeniden tutuştu. Kasabadan çıkıp gitmekteki son tereddüdü, nereye gideceğini bilmemek düşüncesi, sert bir rüzgârla savrulur gibi, süpürülüp gitti. Gideceği yer belliydi işte! Döğüşe gidecekti, yeniden askere yazılacaktı! Vatan borcunu ödemişti; ama, insan bir zanaat sahibi olmazsa, hayat insanı sıkarsa, düşmanlar rahatını kaçırır, adamı çileden çıkarırsa, en iyisi onları pataklamaktı. Jean, içinde büyük bir ferahlık, hain bir neşe duyuyor, canlanıyordu. İtalyada iken onu savaşa süren boruların sesini, keskin bir ıslıkla taklidederek giyindi. İnsanlar çok alçak şeylerdi, beş on Prusyalı devirmek ümidi onu teselli ediyordu; aile fertlerinin biribirinin kanını içtiği bu yerde

huzura kavuşmadığına göre, cenk meydanında adam öldürmek daha iyi idi. İnsanların ona reva gördükleri bu ıstırap ve sefalet dolu mendebur hayatta, ne kadar çok adam öldürürse, toprak ne kadar kızıla boyanırsa, kendisini o kadar öc almış sayacaktı!

Jean aşağı indi, Flore'un getirdiği ilk yumurta ile bir parça domuz yağını yedi. Sonra Lengaigne'i çağırdı, hesabını gördü.

— Gidiyor musunuz, Kaporal?

— Evet.

— Gidiyorsunuz, ama yine geleceksiniz, değil mi?

— Hayır.

Meyhaneci hayretle onun yüzüne bakıyor, fakat düşündüklerini söylemiyordu, bu koca budala, haklarından vaz mı geçiyordu?

— Peki, şimdi ne iş tutacaksınız? Yoksa tekrar marangoz mu olacaksınız?

— Hayır, asker.

O zaman, Lengaigne, gözleri hayretten testekerlek açılarak, istihfafla gülmekten kendini alamadı. Hay budala hay! diye düşünüyordu.

Jean, Cloyes yolunu tutmuştu; son bir rikkat duyarak durdu, bayırı yeniden tırmandı. Françoise'ın mezarına veda etmeden Rognes'-

dan ayrılmak istemiyordu. Sonra, başka bir sebep daha vardı, ucsuz bucaksız ovayı, tek başına çalıştığı uzun saatler zarfında gitgide sevmeğe başladığı o kasvetli Beauce ovasını, son bir defa daha görmek istiyordu.

Mezarlık, kilisenin arkasındaydı; etrafını çeviren yarı yıkık küçük duvar öyle alçaktı ki, mezarların ortasından bakınca, ufuk bir baştan öte başa kadar gözüküyordu. Solgun bir mart güneşi, sislerle örtülü, bir nebzecik mavi renkle bezenen beyaz ipek narinliğindeki göğü ağartıyordu; kışın soğuklarıyla uyuşup kalan Beauce ovası, bu tatlı ışığın altında, tam mânasıyla uyumayan, fakat tembel tembel yatmanın tadını çıkarmak için kımıldamaktan çekinen uykucu kadınlar gibi, âdeta sabah keyfi yapıyordu. Uzak noktalar sislere gömülü idi, ova genişlemiş gibiydi, sonbahar mahsulü buğdaylarla, yulaflarla, çavdarlarla şimdiden yeşeren tarlalar uzanıp gidiyordu; boş bırakılan nadaslı kısımlara da, ilkbahar tohumları serpilmeğe başlanmıştı. Her tarafta, özlü toprakların arasında, kollarını devamlı bir hareketle savurarak tohum serpen adamlar dolaşıyordu. Bu tohum serpenlerden en yakınında bulunanların elinden, tohumun, canlı bir toz gibi, pırıl pırıl altın sarısı renginde fırladığı, iyiden iyiye görülüyordu. Sonra, tohum serpenler gitgide küçülerek göz alabildiğine uzaklara kadar yayılıyor, tohumlar, onları bir dalga ile

kuşatıyor, ta ötelerde, ışığın kendi yaltırağından ibaretmiş gibi görünüyordu. Fersahlarla mesafelere kadar, hudutsuz sahanın dört bucağında, güneşin ışığı altında, gelecek yaz için, yağmur gibi hayat serpiliyordu.

Jean, Françoise'ın mezarının başında ayakta durdu. Mezar, bir sıra kabrin orta yerindeydi, Fouan babanın çukuru da, onun yanıbaşında, açık bekliyordu. Mezarlığı arsız otlar bürümüştü, belediye meclisi, bu otları ayıklaması için kır bekçisine, bir türlü, elli frank ücret vermeyi kabul edememişti. Haçlar, kenar süsleri oldukları yerde çürümüştü; birkaç yosunlu taş, hâlâ dayanıyordu; fakat, bu ıssız yerin cazibesi, esasen bakımsızlığında, yalnız, çan kulesinin etrafında fırıl fırıl dönen çok ihtiyar kargaların haykırışmalarıyla bozdukları derin sessizliğinde idi. Orada yatan ölüler, dünyanın öbür ucunda, tam bir huzur ve unutkanlık içinde uyuyorlardı. Jean, ölümün bu âsudeliğini içten duyarak, engin Beauce ovasını, onu bir hayat ürpertisiyle dolduran tohum serpme faaliyetini seyre daldığı sırada, kilisenin çanı, ağır ağır üç defa çaldı, arkasından, üstüste birkaç defa daha çaldı. Fouan'ın cenazesini kaldırıyorlardı, biraz sonra oraya getireceklerdi.

Topal bir adam olan mezarcı, mezara bir göz atmak için, bacağını sürüyerek geldi. Jean,

müteessir bir halde, cenazeyi görmek için bekliyordu.

— Mezar fazla küçük, dedi.

Topal mezarcı cevap verdi:

— Ha şunu bileydin. Kavrulunca ufalmış.

Buteau'lar, bir evvelki gün, doktor Finet gelinceye kadar korkudan tir tir titremişlerdi. Fakat doktorun biricik kaygusu, gidip gelmekten kurtulmak için, defin ruhsatiyesini çabucak imzalamaktan ibaretti. Geldi, baktı, sapıtmış ihtiyarların yanında şamdan bırakan ailelerin sersemliklerine attı tuttu; içine bir şüphe girdiyse bile temkinli davrandı, bu şüpheyi belli etmedi. Öyle ya a canım! Hâlâ yaşıyacağım diye ayak direyen bu babayı bir parça kavurmuşlarsa ne çıkardı! Böylesini o kadar çok görmüştü ki, artık ehemmiyet vermiyordu. Duyduğu kinin ve istihfafın neticesi olan tasasızlığından dolayı, omuzlarını silkmekle yetiniyordu: Rezil mahlûklardı bu köylüler!

Buteau'larm yürekleri rahat ettikten sonra, zaten tahmin ettikleri, metanetle bekledikleri aile efradının hücumuna göğüs germekten başka yapacak işleri kalmadı. La Grande gelir gelmez, hallerinden bir şey belli etmemek için hüngür hüngür ağlamağa başladılar. Kocakarı, hayretle onları süzüyor, lüzumundan

fazla ağlamanın pek kurnazca bir iş olmadığına hükmediyordu; zaten, koşup gelmesi, sırf vakit geçirmek içindi. Çünkü mirastan kendisine düşen bir şey yoktu. Fanny ile Delhomme geldikleri zaman tehlike başgösterdi. Delhomme, Macqueron'un yerine belediye reisi olmuştu, karısı, bu tâyinden dolayı öyle gururlanıyordu ki, kabara kabara çatlayacak gibi oluyordu. Yemininde durmuştu, babası, o, barışmadan ölmüştü; alınganlığının, yüreğinde açtığı yara hâlâ kanıyordu, o kadar ki, babasının cesedi karşısında, gözlerinden bir damla yaş akmadı. Tam o sırada, bir hıçkırık sesi duyuldu, Jésus-Christ, zilzurna sarhoş geliyordu. Ölüyü göz yaşlarıyla ıslattı, böğüre böğüre ağlayarak, bu felâketten sonra artık bir daha belini doğrultamayacağını söyledi.

Lise, mutfakta, kadeh ve şarap hazırlamıştı; toplanıp konuştular. Evin satışından hâsıl olan yüz elli frank gelir lâfı hemen ortaya atıldı; çünkü bu paranın, babalarına son günlerinde evlâtlarından hangisi bakarsa ona ait olacağı kararlaştırılmıştı. Ama, bir de birikmiş para meselesi vardı. Bu bahis açılınca, Buteau hazırladığı masalı söyledi, ihtiyarın, konsolun mermeri altında duran tahvilleri oradan nasıl aldığını, geceleyin, herhalde onları seyretmek zevkı uğrunda, saçını sakalını nasıl tutuşturduğunu anlattı; hattâ, kâğıtların külleri yerde bulunmuştu. Bir alay şahit vardı, Frimat

kadın vardı, Bécu kadın vardı, daha başkaları vardı. Buteau bunları anlatırken hepsi ona bakıyorlardı, fakat o hiç fütur getirmiyor, göğsünü döğüyor, şu güneş gözümü kör etsin diye yemin ediyordu. Aile efradı, işin içyüzünü, tabii biliyordu, fakat onu umurunda değildi, ona dokunmasınlar, para onda kalsın da ne olursa olsundu. Hoş,Fanny, mağrur kadın haşinliği ile dobra dobra konuştu, içini döktü, Buteau'lara, katiller, hırsızlar, dedi. Evet, babalarını yakmışlardı, parasını çalmışlardı, bu kör kör parmağım gözüne idi! Buteau'lar, şiddetle mukabele ettiler, hakaretler savurdular, müthiş ithamlarda bulundular. Kendilerine fenalık edilmek isteniyordu, öyle mi? Peki, ihtiyarın az daha ölümüne sebebolacak olan, kızınm evinde içtiği zehirli çorbaya ne diyeceklerdi? Kendi aleyhlerinde söz söylenecek olursa, onların da başkaları aleyhinde söylenecek çok sözleri vardı. Jésus-Christ, böyle alçaklıkların da olabildiğini öğrenince, tekrar ağlamağa, kederinden böğürmeğe başlamıştı. Olur şey değildi! Zavallı babacığı! Babalarını ateşte kavuracak kadar alçak evlâtlar da bulunuyordu demek ki, öyle mi? Ötekilerin söylenmekten nefesleri tükenince, la Grande bir lâf ediyor, kavgayı kızıştırıyordu. O zaman, Delhomme, bu halden endişelenerek, gidip pencereleri, kapıları örtü. Artık, sahibolduğu resmî bir mevkii vardı, onu kollamak zorunda idi, zaten her

işin mâkul şekilde halledilmesine taraftardı. Nitekim, sonunda, böyle lâflarm ağza alınacak şeyler olmadığını söyledi. Komşular işitirse, sanki ne kazanacaklardı? İş mahkemeye düşecekti, iyiler, belki fenalardan daha zararlı çıkacaklardı. Hepsi sustular. Delhomme'un hakkı vardı. Kirli çamaşırlarını hâkimler karşısına sermekte fayda yoktu. Buteau, hepsine dehşet salıyordu, haydut herif, hepsini mahveder miydi, ederdi. Cinayetin bu sîneye çekilişinde, bu adam öldürme ve hırsızlık vakasının örtbas edilişinde, köylülerin dağdaki serkeşlerle, kaçak avcularla, korucu katilleriyle, korktukları için ele vermedikleri bu adamlarla aralarında mevcut suç ortaklığı nev'inde bir ortaklık vardı.

La Grande, cenaze beklenirken içilmesi âdet olan kahveyi içmek için kaldı, ötekiler, hor görülen kimselerin evinden çıkarcasına, terbiyesizce çıkıp gittiler. Fakat Buteau'lar buna aldırış etmiyorlardı, para ellerindeydi, artık rahatsız edilmeyeceklerine de emindiler. Lise, üst perdeden konuşmağa başladı; Buteau da, işleri tertipli yapmak istedi, tabutu ısmarladı, mezarlığa gidip kazılan çukurun yerini gördü. Rognes'da yaşadıkları müddetçe biribirlerinden nefret etmiş olan köylüler, öldükten sonra mezarda yanyana yatmaktan hoşlanmazlar. Mezarlar, diziler boyunca kazılır, ölenin gömüleceği yer, talihe kalmış bir şeydir. Onun için,

biribirine düşman iki kişi arka arkaya ölürse bu, hükümet makamlarını büyük sıkıntılara sokar, çünkü sonradan ölenin ailesi, cenazeyi öteki ölünün yanına gömdürmektense, evde alıkoymayı tercih ettiğini söyler. Macqueron, belediye reisliği zamanında, mevkiinden istifade ederek, sıranın dışında, kendisine yer satın almıştı; felâkete bakın ki bu yer, Lengaigne'in babasının mezarına bitişikti, Lengaigne'in kendi yeri de orada hazırdı; o zamandan beri, Lengaigne öfkeden kuduruyor, kendi cesedinin, bu herifin cesedi yanında çürüyeceğini düşündükçe hayatı zehir oluyor, rakîbi ile aralarında uzun zamandan beri mevcut mücadele bu yüzden şiddetleniyordu. Babasına isabet eden mezar yerini görür görmez, Buteau da, aynı duygu ile öfkelendi. Fouan babanın sağında Françoise vardı, bu iyi idi; yalnız, talihsizliğe bakın ki, üstteki sırada, tam karşıda, Saucisse babanın ölen karısının mezarı bulunuyordu, onun yanıbaşında da, Saucisse baba, kendisine yer ayırtmıştı; öyle ki, Saucisse baba olacak bu hilekâr herif, nihayet geberdiği zaman, ayaklarını Fouan babanın kafasına dayayıp yatacaktı. Bunu düşününce bir dakika tahammül edilir miydi? O kaydıhayat şartıyla irat bağlama keyfiyetinden beri iki ihtiyar biribirinden nefret ediyordu, ikisinden biri, ötekine madik oynayan dolandırıcısı, kıyamete kadar onun tepesinde hore tepecekti! Olacak şey

miydi bu, eğer aile buna tahammül edecek kadar duygusuzluk gösterirse, Fouan babanın kemikleri, tabutunda, Saucisse babanın kemiklerine karşı ayaklanırdı; Buteau, isyan halinde, köpürerek, kıyametleri koparmak kararıyla belediyeye indi, Delhomme'a çattı, şimdi emir onda olduğu için başka bir mezar yeri göstersin diye onu zorladı. Eniştesi Macqueron'la Lengaigne'in kötü örnek teşkil ettiklerini ileri sürerek usulün dışına çıkmak istemediğini söyleyince, Buteau ona korkak herif, satılmış herif diye haykırdı, sokağın ortasında avaz avaz bağırarak, hayırlı evlât yalnız kendisi olduğunu, babaları, toprağın altında rahat yatacak mı yatmayacak mı, aile efradından bütün ötekilerin umurunda bile olmadığını söyledi. Kasabayı ayağa kaldırıyordu, pür hiddet eve döndü.

Delhomme daha büyük bir güçlükle karşılaşmıştı. Rahip Madeline bir gün evvel gitmişti, Rognes yine papazsız kalmıştı. Daimî bir papaz beslemek tecrübesi, bir ruhani daireye mahsus olan bu pahalı süs, netice itibariyle öyle başarısız olmuştu ki, belediye meclisi, tahsisatın kaldırılmasına ve eski hale avdet edilerek, kilise işlerine, sadece Bazoches-le-Doyen papazının bakmasına karar vermişti. Fakat, Monsenyör kendisine nasihatte bulunmuş olmasına rağmen, rahip Godard, orada katiyen âyin yapmayacağına yemin ediyordu; meslektaşının, kiliseyi bırakıp gitmesine öfkelen-

mişti, sırf, kendisini Rognes'a dönmeğe zorlamak için, ahalinin, o biçare adamı âdeta katlettiğini söylüyor, Rognes halkına töhmet yüklüyordu. Rastgeldiği yerde, Bécu gelecek pazara sabah âyini için isterse, ikindiye kadar durmadan çan çalsın, demeğe başlamıştı ki, Fouan'ın birdenbire ölmesi, vaziyeti karıştırmış, had hale getirmişti. Cenaze gömme töreni pazar âyini gibi değildir, sonraya bırakılamaz. Delhomme, aslına bakılırsa bu vaziyetten dolayı memnundu, sağduyusuna güvenerek kurnaz davrandı, Bazoches'a bizzat gidip papazı ziyaret etmeğe karar verdi. Rahip Godard onu görür görmez şakakları kabardı, suratı asıldı, Delhomme'u, ağız açtırmadan, eliyle uzaklaştırdı. Hayır! Hayır! Hayır! Papazlık mevkiini kaybetmeğe razı idi, Rognes'a gitmeyecekti! Fakat, cenaze için çağrıldığını öğrenince, öfkeden dili dolaştı. Ah! Bu dinsizler, mahsus ölüyorlardı, böyle yapmakla ona boyun eğdireceklerini sanıyorlardı öyle mi? Pekâlâ, öyleyse kendi kendilerine gömülsünlerdi bakalım, göğe çıkmaları için onlara kendisi yardım edecek değildi! Delhomme, bu ilk öfke sağanağının geçmesini sakin sakin bekliyordu; sonra, kendi fikirlerini izah etti, okunmuş su ancak köpeklerden esirgenebilirdi, cenaze, ailesinin sırtında bırakılamazdı; nihayet, şahsi sebepleri ileri sürdü, ölen kendi kaynatası idi, yani Rognes belediye reisinin kaynatası idi, Haydi,

haydi, yarın, saat onda gelirsiniz, dedi. Rahip Godard, hayır! Hayır! Hayır! diyor, çırpınıyor, gırtlağı yırtılacak gibi bağırıyordu; köylü, gece düşünüp taşınıp yola geleceğini ummakla beraber onu kandıramadan bırakıp gitmeğe mecbur oldu.

Rahip, kapısının önünden son bir defa daha bağırdı:

— Gelmem diyorum size! Çan çaldırmayın... Gelmem! Katiyen gelmem, vesselâm!

Ertesi gün, Bécu, belediye reisinden, saat onda çanı çalmak üzere emir aldı. Rahip Godard, haddi varsa gelmesindi. Buteau'larm evinde her şey hazırlanmıştı, cenaze, bir gün evvel, la Grande'm tecrübeli gözleri önünde tabuta yerleştirilmişti. Oda yıkanmıştı, yangından biricik eser olarak, dört tahta arasına çivili ihtiyar babadan başka bir şey kalmamıştı. Çan çalmıyordu, cenazeyi kaldırmak üzere evin önüne toplanan aile efradı, rahip Godard'm, Macqueron'un sokağından doğru geldiğini gördüler; koşarak geldiği için nefes nefese idi, yüzü öyle kızarmıştı, kendisi öyle öfkeliydi ki, damar çatlamasından korkarak, başı açık, papaz külâhını elinde şiddetle sallaya sallaya yürüyordu. Kimsenin yüzüne bakmadı, kiliseye daldı, hemen tekrar çıktı, beyaz üstlüğünü giymişti. Peşisıra iki zâkir çocuk geliyor, biri haçı,

öteki okunmuş su kabını taşıyordu. Rahip Godard, cenazenin üstüne alelâcele bir dua geveledi; taşıyıcılar, tabutu sırtlayıp beraber geliyorlar mı gelmiyorlar mı diye bakmağa bile lüzum görmeden kiliseye döndü, fırtına hızıyla âyine başladı. Clou trombonunu yüklenmiş, iki küçük zâkirle beraber, papazın peşinden yetişeceğiz diye uğraşıyorlardı. İlk sıraya aile efradı oturmuştu, Buteau ile Lise, Fany ile Delhomme, Jésus-Christ, la Grande hep orada idiler, cenazeye huzuruyla şeref veren mösyö Charles iki gün evvel, Élodie ile Nénesse'i alıp Chartres'a giden madam Charles adına özür dilemişti. La Troille ise, tam cenazeye geleceği sırada, kazlarından üçünün noksan olduğunu fark etmiş, onları aramağa çıkmıştı. İki küçük çocuk, Laure'la Jules, Lise'in arkasında, gayet uslu, kıpırdamadan oturuyorlar, kara gözlerini iri iri açmış, bakıyorlardı. Öteki sıralara, birçok tanıdıkları dolmuştu, bilhasa kadınlar fazlaydı, Frimat kadın Bécu kadın, Coelina, Flore, hep oradaydılar, hâsılı, gerçekten koltukları kabaracak bir cemaati. Rahip, duaya başlamadan önce, cemaate doğru döndüğü zaman, hepsini tokatlıyacakmış gibi, kollarını müthiş surette açtı.

Bécu, zilzurna sarhoş, hâlâ çan çalıyordu. Çok hızlı yapılmakla beraber, netice itibariyle âyin fena olmadı. Rahibin hiddetine öfkelenmiyorlar, gülümsüyorlar, kendisini mâzur gö-

rüyorlardı; çünkü, yenildiği için canı sıkılacağı tabiî idi, nasıl ki, onlar da, Rognes'un zaferinden dolayı neşeleniyorlardı. Cenabı Hak'la giriştikleri mücadelede üstünlük kendilerinde kaldığı için, bütün yüzler istihzalı bir memnunluk ifadesiyle yayılıyordu. Aslında kimsenin kulak asmadığı Tanrısını, ayaklarına kadar getirmeğe, rahip Godard'ı nihayet mecbur etmişlerdi işte.

Âyin bitince, gülâbdan elden ele dolaştı, sonra cenaze alayı toplandı. En önde haç vardı, arkadan zâkir çocuklar, daha sonra, trombonu elinde Clou, telâştan soluk soluğa kalan papaz, dört köylünün taşıdığı cenaze, aile efradı, en geride de cemaat geliyordu. Bécu, çanı öyle kuvvetle çalmağa başladı ki, çan kulesindeki kargalar, acı acı haykırışarak kaçıştılar. Hemen mezarlığa girildi. Kilisenin köşesini döner dönmez, mezarlık oracıktaydı. Ürpertili bir huzur içindeki arsız otları ısıtan, sislere gömülü güneşin altında, derin sessizliğin ortasında, ilâhilerle musiki daha gür yükseldi. Tabut, bu açık hava ile kuşatılınca, birdenbire öyle küçüldü ki, hepsinin dikkatine çarptı. Orada durup bekleyen, Jean, hayretten donakaldı. Ah, zavallı ihtiyarcık, yaşın tesiriyle öyle bir deri bir kemik kalmış, hayatın mihnetleriyle öyle ufalmıştı ki, bir oyuncak kutusunun içinde, bu miniminicik hiçten kutunun içinde rahat ediyordu! Fazla yer tutmayacaktı,

biricik iptilâsı ile adalelerini eritecek kadar yanıp tutuştuğu o toprağa, o geniş toprağa, fazla rahatsızlık vermeyecekti. Cenaze, apaçık duran çukurun kenarına kadar gelmişti; Jean'ın onu takibeden bakışları, daha uzağı, duvardan da aşıp öteye geçerek, Beauce ovasını bir başından öte başına kadar kucakladı; sıra sıra nadaslı tarlalardaki tohum serpiciler yine gözünün önüne geliyor, göz alabildiğine uzaklara kadar, hep o devamlı el savruntusu ile serptikleri tohumun canlı sağnağı, açık çizilere yağıyordu.

Buteau'lar Jean'ı görünce, endişe ile bakıştılar. Hergele, bir rezalet çıkarmak için mi gelip onları orada beklemişti? Onun Rognes'da bulunduğunu bildikleri müddetçe rahat uyku uyuyamayacaklardı. Haçı taşıyan zâkir çocuk onu çukurun ayakucuna dikmişti, rahip Godard da, otların üstüne bırakılan tabutun önünde ayakta duruyor, son duaları hızlı hızlı okuyordu. Fakat, hazır bulunanlar, geç gelen Macqueron'la Lengaigne'in, ısrarla ovaya doğru baktıklarını görünce hep o tarafa döndüler, gökte dalgalanan koyu bir dumanı seyre başladılar. Duman, galiba la Borderie'den çıkıyordu, çiftliğin gerisinde saman yığınları yanıyor gibiydi.

Rahip, hiddetle, bir:

— *Ego Sum*... savurdu.

Yüzler tekrar ona döndü, gözler tekrar cenazeye dikildi, yalnız mösyö Charles, Delhomme'la başladığı bir sohbete, yavaş sesle devam etti. O sabah, madam Charles'dan bir mektup almıştı, sevinç içindeydi. Chatres'a daha ayak basar basmaz, Élodie, şaşılacak derecede becerikli olduğunu, Nénesse kadar azimli ve kurnaz olduğunu göstermişti. Babasını atlatmıştı, evi avucu içine almıştı bile. İstidat meselesiydi, a canım! İşten anlamak, tuttuğunu koparmak meselesiydi! Mösyö Charles, böyle diyerek Roseblanche malikânesinde, bundan böyle ihtiyarlığını bahtiyar geçireceğini düşünüyor, rikkate geliyordu; köşkündeki gülleriyle karanfilleri her zamankinden daha iyi yetişiyor, kuşhanesindeki kuşları iyileşmiş, yine eskisi gibi cıvıldaşıyor, tatlı sesleriyle onun ruhunu heyecana veriyordu.

Okunmuş su kabını taşıyan zâkir çocuk, çok yüksek sesle:

— *Amen!* dedi.

Hemen arkasından, rahip Godard, öfkeli sesiyle okumağa başladı:

— *De profundis clamavi ad te, Domine...*

O, duaya devam ederken, Jésus-Christ, Fanny'yi bir kenara çekmiş, yine, şiddetle, Buteau'lara çullanıyordu.

— Geçen gün, eğer o kadar sarhoş olmasaydım, yok mu ya... Ama, böyle soyulup da ses çıkarmamak pek aptallık olur.

Fanny :

— Soyulmasına soyulduk, diye mırıldandı.

Jésus-Christ devam etti :

— Öyle ya, bu namussuzlar, tahvilâtı ellerine geçirdiler... Hem çoktan beri de istifade ediyorlar, Saucisse baba ile anlaşmışlar, biliyorum... Vay canına yandığımın be! Bunların başına bir dâva açamayacak mıyız yahu?

Fanny, Jésus-Christ'nin yanından çekildi, şiddetle reddetti :

— Hayır, hayır, ben dâva açmam! Kendi işlerim bana yetiyor... Sen, istersen aç.

Jésus-Christ de bir korku, bir bezginlik hareketi yaptı. Kızkardeşini öne süremediğine göre, adliye ile olan şahsi münasebetlerine kendisi o kadar emin değildi.

— Yok, benim için, herkes türlü türlü şeyler düşünüyor... Her ne hal ise, insan namuslu olunca, alnı açık gezmekten başka mükâfat beklememeli.

La Grande onu dinliyordu, mert bir insan gibi vekarla doğrulduğunu gördü. Cadı karı,

Jésus-Christ'ye öteden beri hep Allahın aptalı diye bakmıştı. Böyle bir zebellâ herifin, kendine düşen hisseyi almak için, gidip kardeşinin evini allak bullak etmemesine acıyordu. Sonra, sırf onunla ve Fanny ile alay etmiş olmak için, hiç münasebeti yokken, damdan düşercesine, mûtat va'dini tekrarladı :

— Yoo! Ben kimseye zarar verecek değilim, tabii... Vasiyetnamem çoktan beri hazır, herkesin payını ayırdım, birinden birine fazla bir şey verecek olursam gözüm arkada kalır. Vasiyetnameye Hyacinthe'i de yazdım, seni de yazdım, Fanny... Doksan yaşındayım. O da olacak, günün birinde o da olacak!

Fakat, kendi sözlerine kendisi de inanmıyordu, mal hırsı gözünü öyle bürümüştü ki, ölmeğe hiç niyeti yoktu. Hepsini gömecekti. Aileden bir kişinin daha öldüğünü, kardeşinin ahrete gittiğini görüyordu. Orada yapılan iş, getirilen cenaze, açılan bu çukur, bu son tören sanki kendisini değil, komşuları ilgilendiriyordu. Sopası koltuğunda, upuzun boyu, sıska vücudu ile, mezarların arasında dimdik katılmış, duruyor, hiçbir teessür duymuyor, yalnız başkalarının başına gelen bu ölüm üzüntüsünün nasıl şey olduğunu merak ediyordu.

Rahip, mezmurun son suresini mırıldanıyordu:

— *Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus...*

Okunmuş su kabındaki gülâbdanı aldı, sesini yükselterek, tabutun üzerinde silkeledi.

— *Requiescat in pace.*

Zâkir çocukların ikisi birden karşılık verdiler:

— *Amen.*

Sonra, tabut mezara indirildi. Mezarcı, ipleri bağlamıştı, iki kişi bu işi görmeğe yetti, cenaze, bir küçük çocuk cenazesi kadar hafifti. Arkasından, gülâbdan yine elden ele dolaşarak geçit başladı, hepsi, mezarın üstünde gülâbdanla ıstavroz çıkarıyordu.

Jean yaklaşmıştı, gülâbdanı mösyö Charles'ın elinden aldı, gözleri mezarın dibine kadar daldı. Ucsuz bucaksız Beauce ovasına, vücutlarının gözden silindiği ufkun pırıltısı sislerine kadar ovanın bir ucundan öbür ucuna, yarının ekmeğini daldırmakla meşgul tohumculara, uzun müddet baka baka gözleri kamaşmıştı. Lâkin, çukurun dibindeki tabutu yine merak etti; buğday sarısı rengindeki daracık kapağı ile, tabut, orada daha da ufalmıştı; şimdi, tozlu topraklar mezara dökülüyor, tabutun orasını burasını örtüyordu; Jean'ın gözleri önünde, ancak, leke gibi soluk bir köşe, arka-

daşların ta ötelerde, çizilere serptikleri buğdaydan bir avuç miktarı gibi bir şey kalmıştı. Gülâbdanı silkeledi, Jésus-Christ'ye verdi.

Delhomme, yavaşça:

— Papaz efendi, papaz efendi! diye seslendi.

Rahip Godard, âyini bitirince, zâkir çocukları orada unutup, fırtına gibi yola çıkmış, gidiyordu. Delhomme, onun peşinden koşmuştu.

Rahip:

— Yine ne var? diye sordu.

— Lûtfunuza teşekkür edecektim... Pazar günü, her zamanki gibi, sabah âyini için saat dokuzda çan çaldıralım, değil mi?

Papaz cevap vermeden, dik dik yüzüne bakınca, Delhomme, telâşla ilâve etti:

— Çok hasta bir kadın var, kimsesiz, hem de meteliğe muhtaç... Şu iskemle tamircisi Rosalie, tanırsınız... Et suyu yolladım, ama her ihtiyacına yetişemem ki.

Rahip Godard'ın yüzü yumuşamış, bir merhamet ve rikkat ürpertisi sertliğini gidermişti. Üzüntü ile ceplerini araştırdı, yedi metelikten başka para bulamadı.

— Bana beş frank ödünç verin, pazar günü size iade ederim, dedi... Haydi, Allaha ısmarladık, pazara görüşürüz!

Sonra, yine telâş içinde, soluk soluğa, yürüdü gitti. Bu lânetleme Rognes'luların hepsini, ayaklarına kadar getirmek zorunda kaldığı Cenabı Hak, mutlaka cehenneme yollayıp cayır cayır yakacaktı; ama, bu böyle olacak diye de, onlara bu dünyada haddinden fazla azap çektirmekte mâna yoktu.

Delhomme, ötekilerin yanına dönüp gelince, müthiş bir kavga ile karşılaştı. Önce, cemaat, mezarcının, tabutun üstüne kürek kürek attığı toprağı seyretmişti. Fakat tesadüf, Macqueron'la Lengaigne, çukurun başında yanyana düşmüşlerdi, Lengaigne, mezar yerleri meselesinden dolayı, uluorta Macqueron'a çıkışmıştı. Gitmeğe hazırlanan aile efradı oradan ayrılmamış, yavaş yavaş onlar da hararetlenmişti; bir yandan, derinden derine, muntazam sesler çıkararak mezara kürek dolusu toprak atılırken, bir yandan da kavga devam ediyordu.

Lengaigne:

— Hakkın yoktu, diye haykırıyordu, istediğin kadar belediye reisi ol, sıraya riayet etmeğe mecburdun; benim başımı derde sokmak için mi gelip babamın yanına yamandın?... Ama, bilmiş ol ha, daha çukura girip yerleşmiş değilsin!

Macqueron cevap veriyordu:

— Yakamı bırakacak mısın sen benim? Paramla aldım, burası benim kendi yerim. Hem de gelip yerleşeceğim, senin gibi bir pis mendebur, beni oraya yerleşmekten menedemez.

İtişe kakışa, ikisi de, kendi malları olan mezarlarının, içine gömülecekleri birkaç ayak derinliğindeki toprağın yanına kadar gelmişlerdi.

— Behey alçak herif, can ciğer iki dost gibi, ölülerimizin burada yanyana yatacağını düşündükçe tüylerin ürpermiyor mu? Benim aklıma geldikçe kan başıma çıkıyor... Yaşadığımız müddetçe hırlaşalım, sonra, şu toprağın altına girince, yanyana, sakin sakin uzanınca barışalım ha?... Yoo! Sakın ha, öyle şey yok! Barışamam, katiyen barışamam!

— Tasamın on beşiydi! Acaba vücudu yakınımda bir yerde mi çürüyüp dökülüyor diye merak edecek kadar seni kıçıma sallamam ya!

Bu hakaret, Lengaigne'i büsbütün çileden çıkardı. Öfkeden dili dolaştı, eğer kendisi daha sonraya kalırsa, geceleyin gelip Macqueron'un kemiklerini mezardan dışarı çıkaracağını söyledi. Beriki alay ediyor, hele bir dene de görelim, diyordu. O sırada, kavgaya kadınlar da karıştılar. Coelina kuru vücuduyle, pür hiddet, kocasına çıkıştı.

— Haklısın. Söyledim sana, bu işte gevşek davranıyorsun... Eğer inadedersen, çukurunda tek başına kalacaksın. Ben başka tarafa gideceğim, bu şırfıntının yanında yatıp ufunetlenmek istemem.

Çenesini ileri doğru çıkararak Flore'u işaret ediyordu; o da, gevşek, mızmız sesiyle, karşılık vermekten geri durmuyordu.

— Kim kimi ufunetlendirir, görelim bakalım... Üzülme güzelim. Leşinin benim leşime hastalık geçirmesine dünden iştahlı değilim.

Bécu kadınla Frimat kadın araya girip onları ayırmak zorunda kaldılar.

Bécu kadın:

— Durun bakalım a canım, diyordu, anlaşmışsınız işte, mesele yok, bir arada yatmayacaksınız!... Herkesin kendine göre bir düşüncesi olur, yaşayacağı yeri, dilediği gibi seçmekte herkes serbesttir.

Frimat kadın onun bu sözünü doğru bul. du.

— Elbette, tabii bir şey ya. Meselâ benim ihtiyar ölecek, onu evde ahkoyarım da, Couillot babanın yanında yatırmam; vaktiyle aralarında bir şeyler geçmiş.

Kötürüm kocasının belki de o haftayı geçiremeyeceğini düşününce, gözleri yaşarmıştı.

Bir gün evvel, onu yatağına yatırırken, beraber yere yuvarlanmışlardı: Muhakkak ki, kocası ölürse, arkasından o da çok yaşamayacaktı.

Fakat tam o sırada, Lengaigne, papazdan ayrılıp yanlarına gelmekte olan Delhomme'a birdenbire çattı.

— Bana baksana kuzum, sen hakaniyeti sever bir adamsın, şunu buradan defedip başkalarıyla beraber dizinin öbür ucuna atsana!

Macqueron omuz silkti, Delhomme da, mademki parasını vermiş almış, toprak onun malıdır, diye tasdik etti. Bu işi bir daha yapmamak lâzımdı, işte o kadar. Sakin kalmağa çalışan Buteau, o zaman coştu. Aile efradı, bir dereceye kadar çekingen davranmıştı, ihtiyarın tabutuna, hâlâ tok seslerle kürek kürek toprak atılıyordu. Fakat, Buteau pek infiallenmişti, eli ile Delhimme'u göstererek Lengaigne'e haykırdı:

— Tamam buldun! Duygu denilen şey bu dümbelekte var mıdır zannediyorsun? Babasını bir hırsızın yanına gömdü, ayol!

İş rezalete bindi, aile efradı ikiye ayrılmıştı, Fanny kocasının tarafını tutuyor, anneleri Rose öldüğü zaman, onun mezarı yanında babaları için bir yer satın almadıklarından, asıl kabahati o zaman işlediklerini söylüyordu;

Jésus- Christ ile la Grande da, Delhomme'a hücum ediyorlar, Fouan babanın Saucisse babaya bitişik bir mezara gömülmesi hiçbir şeyin mazur göstermeyeceği, insanlık dışında bir hareketmiş gibi isyan ediyorlardı. Mösyö Charles da bu fikirde idi, fakat ölçüyü aşmadan konuşuyordu.

Kimse kimsenin ne dediğini anlıyamayacak hale geldikleri sırada, Buteau, avazı çıktığı kadar bağırarak, öteki sesleri susturdu:

— Evet, kemikleri toprakta rahat etmeyecek, biribirlerini paralayacaklar!

Bunun üzerine, akraba, dost, ahbap, hep kavgaya karıştı. Buteau'nun dediği doğru idi. Kemikler, toprakta rahat etmeyecekti. Fouan'lar, kendi aralarında, biribirlerini yiyeceklerdi; Lengaigne'le Macqueron, çürüyüp dağılıncaya kadar kavga edeceklerdi; kadınlar, Coelina, Flore, Bécu kadın, dişleriyle, tırnaklarıyla biribirlerini yine zehirleyeceklerdi. İnsanlar, biribirinden nefret edince, gömüldükten sonra bile yanyana yatamıyorlardı. Bu güneşli kabristanda, arsız otların sükûnu içinde, eski ölüler, tabuttan tabuta, aralıksız, kıyasıya dövüşüyorlardı, mezarlar arasında, bu dirileri çatıştıran aynı kavgalarla biribirine giriyorlardı.

Tam o sırada, Jean'ın bir feryadı onları ayırdı, hepsi başlarını çevirdiler, baktılar.

— La Bordeire'de yangın var!

Şimdi, şüpheye mahal yoktu, damlardan, gün ışığı altında solgunlaşan, titrek alevler yükseliyordu. Kalın bir duman tabakası, ağır ağır şimale doğru uzaklaşmıştı. O aralık, la Troille'un, koşa koşa çiftlikten doğru geldiğini gördüler. Kazlarını ararken ilk kıvılcımları görmüş, yangının zevkle seyrine dalmış, sonra, meseleyi başkalarından evvel kendisi anlatmak isteğiyle, tabanları kaldırmıştı. Bodur duvara, ata biner gibi oturdu cırlak sesiyle haykırdı:

— Aman, ne yanıyor, ne yanıyor!... O Tron olacak murdar herif gelip kundak sokmuş; hem, üç yerde birden, ot ambarına, ahıra, mutfağa. Samanı tutuştururken kıstırmışlar, sabancılar döve döve canını çıkarmışlar... Ama, atlar inekler, koyunlar içeride kavruluyor. Öyle bağırışıyorlar ki, bir duysanız! Hiç böyle bağırma duymadım!

Yeşil gözleri pırıldıyordu, bir kahkaha attı:

— Ya la Cognette! Biliyorsunuz ya, çiftlik sahibi öldüğünden beri o hastaydı. Yatağında unutmuşlar... Kavrulmağa başlamış, sırtında bir gömlekle güç belâ kaçabilmiş, çıplak bacaklarıyla, kırların ortasında tabana kuvvet bir koşuyordu ki görülecek şeydi! Kıvıra kıvıra

koşuyordu, kâh kıçı gözüküyor, kâh ön tarafı gözüküyordu. Kimse sevmediği için, kaçsın diye, arkasından herkes yuu! yuu! diye bağırıyordu... İhtiyarın biri: «İşte, geldiği gibi, sırtında bir gömlekle çıktı, gidiyor!» dedi.

La Troille, tekrar neşeli bir kahkaha attı.

— Gelsenize, öyle gülünecek şey ki... Ben tekrar gidiyorum, dedi.

Duvardan atladı, alevler içinde yanan la Bordeire'ye doğru hızla koşmağa başladı.

Mösyö Charles, Delhomme, Macqueron, köylülerin hemen hepsi onun peşinden gittiler; kadınlar da, başlarında la Grande olduğu halde mezarlıktan ayrıldılar, yangını daha iyi görmek için ilerlediler. Buteau ile Lise mezarlıkta kalmışlardı. Lise, belli etmeden, Jean'a dair sual sormak istediği için, Lengaigne'i durdurdu, Jean, iş mi buldu ki, kasabada oturuyor? diye sordu. Meyhaneci, onun gitmeğe hazırlandığını, tekrar askere yazıldığını söyleyince, Lise de Buteau'da, ağır bir yükten kurtuldular, aynı sözü söylediler.

— Amma da aptal şeymiş ha!

Artık tehlike kalmamıştı, yine mesut yaşamağa başlayacaklardı. Mezarcıların, artık doldurmak üzere bulundukları Fouan'ın mezarına bir göz attılar. Küçük çocuklar, mezarın seyrine dalıp kaldıkları için, anneleri seslendi.

— Jules, Laure, haydi bakalım!... Hem uslu oturun, söz dinleyin, yoksa, umacı gelip sizi de alır, toprağın altına sokar.

Buteau'lar, çocukları önlerine katıp uzaklaştılar; iki kardeş, işin aslını biliyorlardı, durgun ve derin iri siyah gözleriyle, gayet akıllı uslu görünüyorlardı.

Mezarlıkta Jean'la Jésus-Christ'ten başka kimse kalmamıştı. Jésus-Christ, yangın seyrine tenezzül etmediği için, uzaktan bakmakla yetiniyordu. İki mezar arasında dikilmiş, kımıldamadan duruyor, gözleri bir hulya ile bulanıyor, çarmıha gerilmiş ayyaş bir İsa'ya benzeyen yüzü, her felsefenin sonu melâl olduğunu ifade ediyordu. Belki de, hayatın sonu duman olup savrulmaktan ibaret bulunduğunu düşünüyordu. Ciddî düşünceler onu her zaman çok şevka geçirdiği için, daldığı hulya arasında, düşünmeksizin, nihayet, bacağını kaldırdı. Bir tane, iki tane, üç tane savurdu.

O sırada, yangına gitmek için mezarlıktan geçmekte olan, zilzurna sarhoş Bécu:

— Vay anasını! dedi.

Jésus-Christ'nin yanından geçerken, dördüncü bir zarta, o kadar yakınından sıyırtıp geçti ki, Bécu, gümbürtünün, ta yanağında patladığını zannetti. Uzaklaşırken, arkadaşına seslendi:

— Eğer bu rüzgâr böyle devam ederse, bok yağacak.

Jésus-Christ, elini karnına bastırdı, kendini yokladı:

— Sahi be! dedi... Kaka çişim geldi.

Sonra bacakları ayrık, paytak paytak koştu, duvarın köşesine döndü, kayboldu.

Jean yalnız kalmıştı. Uzakta, alevlerin kavurduğu la Borderie'den, artık, koyu, kızıl dumanlar yükseliyor, döne döne havaya savruluyor, tarlalara, dağınık bir halde çalışan tohumcuların üstüne, bulut gölgeleri seriyordu. Jean, gözlerini ağır ağır yere indirdi, altında Françoise'la ihtiyar Fouan'ın uyudukları, taze tümseklere baktı. Sabahki öfkeleri, insanlardan ve eşyadan duyduğu nefret, derin bir sükûn içinde şimdi dinliyordu. Elinde olmadan, belki de ılık güneşten dolayı, yüreğine bir halâvet, bir ümit olduğunu hissediyordu.

Evet, efendisi Hourdequin, yeni icatlarla kendini çok üzmüş, makinelerden, suni gübrelerden, henüz pek noksan tatbik edilen bütün bu bilgilerden, fazla bir kazanç elde etmemişti. Sonra, la Cognette gelmiş, onu mahvetmişti; Hourdequin de mezarlıkta uyuyordu; çiftlikten de eser kalmamıştı, rüzgâr, küllerini savuruyordu. Fakat, ne çıkardı! Duvarlar yanabilirdi, ama toprak yakılamazdı. Toprak, o velinimet hep yaşayacak, kendisini bereketlendirecek o-

lanları besleyecekti. Genişliği de vardı, vakti de, daha fazla vermesini sağlayabilecekleri zamana kadar, ne de olsa, yine buğday veriyordu.

O ihtilâl hikâyeleri, olacağı haber verilen o siyasi kargaşalıklar da öyle idi. Toprak başka ellere geçecek, uzak memleketlerin mahsulleri bizim mahsullerimizi mahvedecek, tarlalarımızda çalı çırpıdan başka bir şey kalmayacak diyorlardı. Kalmayacak da ne olacaktı sanki? Toprağa zarar verebilir miydi? Toprak, ne olursa olsun elbette birinin malı olacaktı, o kimse, açlıktan ölmemek için onu ekip biçmeğe mecbur olacaktı. Eğer, senelerce müddet, topraktan muzır otlar bitecek olursa,, toprak bu sayede dinlenecek, daha geniş ve bereketli olacaktı. Toprak, bizim dövüşken böcekler gibi yaptığımız kavgalara karışmazdı, hep kendi işiyle uğraşan hamarat karıncalarla meşgul olmadığı gibi, bizimle de meşgul olmazdı.

Sonra, acı vardı, kan vardı, göz yaşları vardı, ıstırap veren, isyan ettiren her şey vardı, Françoise'ı öldürmüşlerdi, Fouan'ı öldürmüşlardi, ahlâksızlar galebe çalıyorlardı, kasabalardaki kan içici, leş kokulu haşarat, toprağı kemiriyor, onun şerefini lekeliyordu. Ama bilinmezdi ki! Mahsulleri kavuran don, kökünden biçen dolu, kıran yıldırım belki lüzumlu olduğu gibi, dünyanın devam etmesi için de, belki kan ve göz yaşı lâzımdı. Yıldızlarla güneşin koca manzumesi içinde bizlerin felâketi-

miz nedir ki? Bizler, Allahın hiç umurunda değiliz. Ekmeğimizi, ancak, her gün devam eden müthiş bir çarpışma sayesinde kazanıyoruz. Ölmezlik yalnız toprağa mahsustur. O anadan çıkıp yine ona dönüyoruz, onu, uğrunda cinayet işleyecek kadar seviyoruz, toprak, meçhul hedefine varmak için, bizim menfur hareketlerimizle ve zavallılıklarımızla dahi mütemadiyen hayat yaratıyor.

Bu müphem, eksik gedik tahayyüller, Jean'ın kafasının içinde, uzun müddet döndü durdu. Fakat o sırada, bir boru öttü; bu, iş işten geçtikten sonra koşar adım yangın yerine gelen Bazoches-le-Doyen itfaiyesinin borusu idi. Jean, bu sesi işitince, birdenbire doğruldu. Atlarıyla, toplarıyla, ölüm avazeleriyle, dumanlar arasından harb geçiyormuş gibi geldi. Boğazı bir heyecanla tıkanıyordu. Ah, canına yandığım!. Emektar Fransa toprağını, mademki işleyecek gayreti kalmamıştı, onu müdafaaya koşacaktı!

Yürüyüp gitmeden evvel, üzerlerinde henüz ot bitmemiş iki çukura, sonra, tohum serpenlerin mütemadi el hareketleriyle doldurdukları, Beauce ovasının sonsuz tarlalarına son bir defa daha baktı. Bir yanda ölüler, bir yanda ekilen tarlalar vardı, toprak da, bir yanda ekmek yetiştiriyordu.

SON

Batı Klasikleri

80

No. 9472

TOPTAN SATIŞ
İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ, Erzurum
Trabzon ve Van Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ
Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 17000 LİRA
(16038 Lira + 962Lira)